

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ EDEBİYATI BİLİM DALI

54385

SOSYAL KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ÇEVİRİDEKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

54385

Danışman
Doç.Dr. Z. Aslıhan TOKDEMİR

Hazırlayan
Ali BAYKAN

KONYA - 1996

ÖNSÖZ

"Sosyal ve Kültürel Faktörlerin Çeviriye Etkisi" adlı tez konumu seçmemin amacı, Türkiye'de henüz yeni gelişmekte olan çeviribilim çalışmalarına duyduğum ilgi ve ülkemizde henüz bu konuda makaleler dışında çok fazla çalışma yapılmamış olmasından dolayı konuya katkıda bulunmaktır. Öte yandan bu konu hakkındaki yabancı yayınları (Almanca) da tarayarak çeviribilim ile ilgili çalışmaları kendi dilimize kazandırmaktır. Böylelikle ülkemizdeki çeviribilim çalışmalarına sınırlı ölçüde de olsa katkıda bulunmayı amaçlamaktayım.

Tezimin seçimi ve hazırlanmasında beni yönlendiren hocam sayın Doç.Dr.Z.Aslıhan TOKDEMİR'e, her zaman danıştığım bölüm,arkadaşlarıma ve hocalarıma, Bilgi İşlem Merkezini hizmetimize sunan Üniversitemize, Tezimin teknik bölümlerinde bana her an yardımcı olan Arş.Görevlileri Nurettin ARSLAN ve Mustafa ÖZER'e en içten saygı ve teşekkürlerimi arz ederim.

Konya, 1996

Ali BAYKAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

0. GİRİŞ.....	1
I. ÇEVİRİNİN TANIMI.....	3
I.1. Çeviri Tanımının Şemalarla Anlatılması.....	5
I.2.Çevirinin Dilbilimsel Yöntemlere Göre Tanımlanması.....	8
I.3.Çevirinin Edebiyat, Kültür, Felsefe vs. gibi Dallararası İlişkinin Vazgeçilmez Aracı Olduğu Görüşündeki Tanımlamalar.....	10
I.4. Çeşitli Benzetmelerle Yapılan Çeviri Tanımlamaları.....	13
II. ÇEVİRİ İŞLEMİNİN UYGULAYICISI OLARAK ÇEVİRMEN.....	16
III. ÜNLÜ ÇEVİRMENLERİN ÇEVİRİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞ VE TANIMLAMALARI.....	20
1. Martin Luther.....	20
2. Jochan Wolfgang von Goethe.....	21
3. Friedrich Schleiermacher.....	24
4. Wilhelm von Humboldt.....	26
5. Walter Benjamin.....	27
6. Nurullah Ataç.....	28
IV. ÇEVİRİNİN TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	29
V. ÇEVİRİNİN ALMANYA'DAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	40
VI. ÇEVİRİ TÜRLERİ.....	46
1. Diliçi Çeviri.....	47
2. Dillerarası (Dilden Dile) Çeviri.....	48
2.1. Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri.....	50

2.2. Serbest Çeviri.....	52
3. Göstergelerarası Çeviri (Dönüştürüm=Transmutation).....	54
VII. ÇEVİRİ YÖNTEMLERİ.....	56
VIII. ÇEVİRİDE EŞDEĞERLİK.....	65
IX. KÜLTÜRÜN TANIMI.....	67
1. Kültürün Tarihçesi.....	68
2. Kültür Kavramının Çeşitli Tanımlamaları.....	70
3. Kültürün Sözlüklerde Geçen Tanımlamaları.....	71
4. Kültürün Özellikleri.....	73
5. Kültür Türleri.....	76
X. ÇEVİRİ - KÜLTÜR İLİŞKİSİ.....	78
XI. ÇEVİRİNİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDEKİ ROLÜ.....	92
XII.ÇEVİRİ İŞLEMİNDE YAPILAN HATALARA GENEL BİR BAKIŞ.....	99
I.Hataların Tespitinde ve Çevirmenin Denetleyicisi Olarak Çeviri Eleştirmeninin Rolü.....	102
2. Alev BULUT'un Çeviri Eleştirisinde Tespit Ettiği Güçlükler.....	103
2.1. Yazarın yaşamı ile ilgili bilgi noksanlığından dolayı karşılaşılan güçlükler.....	103
2.2. Bilinç akımı tekniğinin yaratabileceği ifade güçlükleri.....	103
2.3. Bazı yazım güçlükleri.....	104
3. Nilüfer KURUYAZICI' nın Hataların Tespitinde Uyguladığı Yöntem..	104
3.1. Türkçe Kullanım Aksaklıkları.....	104
3.2. Türkçesinden Anlam Çıkmayan Cümleler.....	105
3.3. Biçem.....	105

3.3.1. Sözcük Düzeyinde Anlam Yanlışları.....	105
3.3.2. Tümce Düzeyinde Anlam Yanlışlarına Örnekler.....	105
4.Nilüfer TAPAN ve Tanyeli Çağlar ERGMAN'ın Tespit Ettiği Hatalarda Uyguladığı Yöntem.....	105
4.1.Türkçe Dilbilgisi Yanlışları ve Kullanım Aksaklıkları.....	106
4.1.2. Dilbilgisi yanlışları.....	106
4.1.3. Yadırgatıcı Kullanımlar.....	106
4.2.Sözcük, Tümce, Metin Düzeyinde Eşdeğerli Sorunları ve Aksamalar.....	106
4.2.1. Sözcük.....	106
4.2.2. Tümce.....	106
4.3.Tümce Öğelerinin Dizimi.....	107
4.4.Bileşik Tümceler.....	107
4.5.Devrik Tümce.....	107
4.6.Tümce Çıkartma.....	107
4.7. Metin.....	108
4.7.1. Eksiltili Tümceler.....	108
4.7.2. Yanlış Anlama ve Kopukluklar.....	108
4.7.2.1. Metin İçi Bağlamlarda Kopukluklar.....	108
5. Nedret KURAN'ın Çeviri Hatalarını Tespitte Uyguladığı Yöntem.....	109
5.1.Eserde Geçen Deyimler.....	110
5.2. Cümlelerde Anlam Kaydırma.....	111
5.3. Anlam Açısından Türkçe'ye Yabancı Düşen Tümceler.....	112
5.4. Yanlış Çevrilen Tümceler.....	112

5.5. Yanlış çevrilen Sözcükler.....	113
5.6. Sözcüklerde anlam kaydırma.....	114
5.7 Türkçe'ye ilaveler Yapılarak Çevrilen Tümceler.....	114
5.8. Türkçe'ye eksik olarak çevrilen veya hiç çevrilmeyen Tümceler.....	115
5.9. Sözcüklerde Anlam Kaydırma.....	115
5.10. Gramer açısından göze çarpan özellikler.....	116
5.11. Biçem açısından göze çarpan özellikler.....	117
6. Eş Kökenli Sözcüklerden Kaynaklanan Hatalar.....	118
7. Deyimlerin Çevrilmesinden Kaynaklanan Hatalar.....	119
8. Özel Bir Alana Özgü Terminolojinin Bilinmemesinden Kaynaklanan Hatalar.....	119
9. Ağırlık, Uzunluk ve Uzaklık Ölçülerinin Farklılığından Kaynaklanan Hatalar.....	121
10. Dil Kullanımının Kuralları Açısından Çeviride Yapılan Hatalar.....	121
10.1. Yoksunluk.....	123
11. Kültür Farklılıklarından Kaynaklanan Hatalar.....	123
12. Çeviri Hatalarının Oluşmasında Metiniçi ve Metindışı Faktörler.....	131
XIII. SONUÇ.....	134
IVX. KAYNAKÇA.....	147
İNGİLİZCE ÖZET (SUMMARY).....	161

0.GİRİŞ :

Çeviri'nin tarihsel gelişimini araştırarak olursak, onun 2. yüzyıla kadar uzandığını belgelerle görebiliriz. Çeviri'nin ortaya çıktığından beri en çok tartışılan soru; çevirinin "serbest" mi, yoksa "sadık" mı olması gerektiğidir. Sadık ve Serbest (Bağlı ve Özgür) çeviriye savunan iki karşıt görüşün tartışmasında kimi zaman biri baskın gelmiş, ama bir başka zaman öteki görüş üstün gelmiştir. Çeviri hakkındaki çalışmalar bu kısır döngüden iler gidememekteydi.

Çevirinin "Çeviribilim" olarak bilim dalları arasında yerini alması 30-35 yıllık bir dönemi kapsar. Bu dönem içinde "Çeviribilim" diğer bilim dalları arasına girmiştir. Günümüzde artık "çeviribilim" üniversitelerde bölüm olarak kurulmuş ve akademik çalışmalar başarıyla ilerlemektedir. Çeviribilimin yeni yeni geliştiği ülkemizde de, bu alanda oldukça fazla miktarda makale yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra kitap ve lisansüstü çalışma parmakla gösterilecek kadar azdır. Ama bu konudaki çalışmalar ümit verici yöndedir.

Çeviri bilimin ortaya çıkmasıyla, onun yan kolu olan "çeviri eleştirisi" de bilim dalları arasında yerini olmaktadır. Yapılan bir çeviri hakkında bir çok eleştirinin yapılması değişik fikirlerin ortaya çıkmasına ve daha sağlıklı bir eserin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Bu eleştiri sayesinde çevirmen çeviri alanındaki eksikliklerini giderebilecek aynı hataları bir daha yapmayabilecektir. Bu da her çevirmenin ve okuyucunun özlemini çektiği "İdeal Çeviri"ye ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

Çeviribilim, yeni bir dal olarak ortaya çıkmasından sonra, çevirinin tanımını, yöntemi, türleri, diğer bilimlerle ilişkisi, çevirinin yabancı dil eğitimindeki yeri, çeviri kültür ilişkisi v.s. gibi konularda bilimsel olarak henüz tam bir fikir birliği sağlanamamaktadır. Bu durum çok çeşitli fikirlerin ortaya çıkmasına ve sonuca varılmakta zorluklar teşkil etmektedir.

Günümüzde bilgi akışının hızlanmasıyla küçülen dünyamız, bize önceki dönemlere oranla çok daha fazla yakınlaşmıştır. Bütün bilim, teknoloji, edebiyat v.s. gibi disiplinlerin bilgi akışı sözlü veya yazılı çeviriyle mümkün olmaktadır. Bireylerarası, uluslararası, kültürlerarası, devletlerarası iletişim ve etkileşimde çeviri her zaman ön planda rol oynamıştır. Cengiz Aytmatov'un dediği gibi, onda yüzyıllar biraraya gelir, çağlar arasındaki yaşam ilişkilerini birleştirir

Türkiye'de çeviribilimin öncü kurucularından olan GÖKTÜRK çevirinin tanımını şöyle yapmıştır: "Çeviri, anlamın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir. Her dil, belli bir kültürün göstergeler dizisiyle, belli uzlaşmalar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içedir. Her yazın

metninde sunulan kurmaca dünyanın art-alanında da, bütün bu etkenler yürürlüktedir. Başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır çeviri bu yönüyle,"(1995:14)

Çeviribilimin amacı, daha doğru ve sağlıklı bilgi akışını sağlamak, yapılan çalışmaları bilimsel süzgeçten geçirerek en doğru ve güzelini hitap ettiği kesimin anlayacağı dilden aktarmaktır. Bu sayede kültürlerarası farklılıklar en asgariye inebilecek toplumların birbirlerine karşı olan yabancılaşması azalabilecektir.

Çeviri işlemini gerçekleştiren ve onu bilimsel olarak inceleyen çeviribilimci olasılıklar üzerinde durmaksızın, kendisine çevirilmiş olanları malzeme edinir ve yeni bir bilgi getirmeyecek malzemeyi ilgi alanına almaz.

Benim bu çalışmayı hazırlamadaki amacım çeviribilimle ilgili yapılan eski ve yeni çalışmaların bir bölümünü genel bir şekilde - ağırlıklı olarak teorik, kısmen de uygulamalı olarak- incelemektir. Daha sonra bu çalışmaların neticesi ve ışığı altında bir sonuç çıkarmaktır. Takdir edilirki incelemeye çalışacağım maddelerin hemen hemen hepsi birer doktora çalışması olabilecek kadar geniş inceleme boyutundadır. Benim çalışmam, maddeleri genel olarak inceleyerek, tahlil ve karşılaştırmaya yönelik olacaktır. Çalışmamda bilimsel yöntem olarak tümünden gelim metodunu uygulayacağım. XII. bölümün bazı maddelerinde "Esere bağlı yöntem" (Werkimmanente Methode) uygulayacağım. Çalışmamı, hem Türkiye'de yabancı dil bölümlerinde başlatılan Türkçe yayın yapma geleneğine paralel olması bakımından hem de daha fazla okuyucu kitlesine hitap etmesi bakımından, Türkçe ve anlaşılmayan kavramlardan mümkün olduğunca uzak durarak, herkesin anlayacağı sade bir dille yazmayı amaçladım. 13 Ana bölümden oluşacak çalışmamın,

- 1.Bölümünde çeviri hakkında yapılan değişik görüşteki tanımlamalar ve benzetmeler;
- 2.Bölümünde,Çeviri işleminin uygulayıcısı olarak çevirmenin konumu;
- 3.Bölümünde ünlü çevirmenlerin, kronolojik sıralamaya göre çeviri hakkındaki görüş ve tanımlamaları;
4. Bölümünde, çevirinin Türkiye'deki tarihsel gelişimi;
5. Bölümünde, çevirinin Almanya'daki tarihsel gelişimi;
6. Bölümünde, çeviri türleri;
7. Bölümünde, çeviri yöntemleri;
8. Bölümünde, çeviride eşdeğerlilik,
9. Bölümünde, kültürün tanımı;
- 10.Bölümünde, çeviri kültür ilişkisi;
11. Bölümünde, çevirinin kültürlerarası etkileşimdeki rolü;
- 12.Bölümünde, çeviri işleminde yapılan hatalara genel bir bakış konuları irdelenecektir.
- 13.Bölüm kaynakça bilgilerini içerecektir.

I. ÇEVİRİNİN TANIMI

Çeviri işlemi oldukça karmaşık (bkz.X.Bölüm) ve tanımı hakkında çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı bir etkinliktir. PEKER (1992:21) AUDEN'dan yaptığı bir alıntıya dayanarak ROZENZWEIG'in görüşlerini aşağıdaki alıntıyla veriyor:

"Çeviri yapmak iki efendiye birden hizmet etmek demektir. Bu hizmet aslında hiç kimsenin yapamayacağı bir şey. Bu nedenle kuramsal olarak hiç kimsenin yapamacağı her şey gibi, çeviri de uygulamada herkesin yaptığı iş olup çıkar. Hiç kimse çeviri yapmadan edemez ve herkes çeviriye el atar". Burada AUDEN'in eleştirdiği aslında herhangi bir kurama dayanmayan, herkesin yaptığı gelişgüzel çeviri ve bu çeviriye yapan çevirmendir. Oysa çevirinin ROZENZWEIG'in de belirttiği gibi çok zor bir iş olduğu bir gerçektir.

Bu etkinlikte ortaya çıkan problemlerin ilk kez ne zaman nasıl tartışıldığı halen kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kültürlerarası iletişimde değişik dilleri konuşan insanlar arasında anlaşmazlıkların sonucunda bu problemin tartışması başlamıştır.(bkz.Bölüm.IX) Uluslararası iletişim aksaklıklarının ve problemlerinin çeviri yolu ile aşılabacağı gerçeğinin, -çalışmalarımızın sonucunda edindiğimiz bilgiye dayanarak- artık günümüzde kabul edildiğini söyleyebiliriz. Çok geniş anlamı olan çeviri kavramı WILLS'in deyişiyle (1977:28) "Interlingualer Transferprozess=Dillerarası Aktarım Süreci" dir. Çeviri sözcüğünü sözlük ve terminolojideki karşılığına bakacak olursak oldukça fazla karşılığının olduğunu görebiliriz. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: "Übersetzen" = Çeviri kavramının yanında, Interlingualer Transfer = Dillerarası iletişim kapsamına giren Übertragung = aktarma, Umsetzung = yeniden düzenleme, Abbildung = kopya etme, Nachbildung = aslına benzeterek düzenleme, Nachdichtung = benzetme, Neuschöpfung = yeniden yaratma, Eindeutschung = Almancalaştırmak, yabancı terminolojide ise Paraphrase = Subsitiution = yerine geçecek biçimde düzenleme veya adapte etme, Interpretation = yorumlama, Translation = çevirme, Reproduktion = aslına benzetme . Aynı çeviribilimde O.KADE ve G.JAGER'in kullandıkları kavramlar : Umkodierung = analiz ederek kodlama (Substitution),Neukodierung=Yeniden kodlama (Interpretation), Umschlüsselung = yeni şifrelerle düzenleme.

Kısaca, yukarıdaki kelime anlamlarından da hareket ederek, çevirinin bir dilden başka bir dile aktarmak,çevirmek eylemi olduğunu söyleyebiliriz

Çeviri işlemini gerçekleştiren çevirmen yorumcu olduğu kadar da bir kanaldır. PEKER çevirmen için şu sözleri söylemektedir:

"Çevirmenin uğraşını herhangi bir kaptaki sıvıyı, biçimi değişik beğendiği başka bir kaba boşaltmaya benzetebiliriz. Burada sıvının özelliği bir değişime uğramamakta yalnızca kabı değiştirilmektedir. Fakat bu benzetme çevirmenin, yalnızca bir biçimci olduğu gibi dar anlamda ele alınmamalıdır. İçeriği olduğu gibi korumak anlamında çıkarabileceğimiz bu benzetme, bir

taklitçilik kavramına yer vermemektedir"(1992,112).(Çevirmenin, özellikleri ve görevleri konusunda geniş bilgi için bkz.II.Bölüm).

Çeviri işlemi, dil vasıtasıyla yapılan bir aktarma işlemidir. Bu işlemin yapılabilmesi için iki dil gerekir. Birincisi kendisinden aktarma yapılan dil "kaynak dil", ikincisi de kendisine aktarma yapılan dil de "erek dil" dir. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Türkçeden Almancaya yapılan bir çeviri işleminde Türkçe burada "Kaynak Dil" Almanca'da "Erek Dil" olur. Bunun tersini yapacak olursak, yani Almancadan Türkçeye bir çeviri yapacak olursak bu sefer Almanca "Kaynak Dil", Türkçe de "Erek Dil" olur.

Çevirinin, Çeviribilim haline geldiği günümüzde, çevirinin değişik birçok tanımı yapılabilir, bu tanımlamalar çeşitli bilim adamları - özellikle çeviribilimciler- tarafından yapılmıştır da. Tanımlamaları karşılaştırıp sonuçlandırarak olursak, çeviribilimcilerin yaptığı tanımlamalar cümle kuruluşu olarak değişik fakat vermek istediği mesaj bakımından aşağı yukarı aynı sayılabilir. Ama çevirinin tanımını, çeviribilimcilerin dışındaki bilim adamları -Dilbilimciler,Edebiyatçılar,Yorumbilimciler, Teknik Uzmanlar vs.- hepsi de çeviri işlemini kendi dallarıyla özdeşleştirmeyi amaçlayan tanımlamalar yapmaktadırlar. Çünkü bir çok bilimadamı, çeviri biliminin bütün bilimlerle içiçe olduğunu kabul etmektedir. HÖNİG, bunu aşağıdaki ifadesiyle dile getirmektedir:

"Çeviribilim bütünleştirici bir bilim olarak tanımlanıyor, yani ruhbilim, toplumbilim, kültürbilim, dilbilim ve yazınbilim gibi çeşitli bilim dallarını kapsayan bir bilim. Bugün bunca teşvik edilen uluslar arasındaki dialogun, galiba en kalıcısı Felsefe ve Edebiyatlarının çevirisi sağlar. Hangi dilde yazılmışsa yazılsın, insanlığın malı olan yeniden üretme ürünü yapıtlar, ancak çeviri sayesinde gerçekten insanlığın malı olabiliyor."(HÖNİG,1992:33-34)

Bu tür tanımlama örneklerini aşağıda vereceğimiz alıntılarla daha da belirginleşecektir.

Çeviri sözcüğü, yukarda da belirttiğim gibi, çok geniş anlamlı bir terimdir, zira hem yazılı hem de sözlü çeviriyi kapsamaktadır. Bir çok dilde sözlü ve yazılı çeviriyi ifade etmek için aynı sözcük kullanılmıştır ancak son zamanlarda özellikle çeviribilimin yaygınlaşmasıyla bir ayırımın yapılması gereği duyulmuştur.

Bu konudaki ayırıma en anlaşılır biçimde SCHLEICHERMACHER değinmiştir. Onun bu konudaki fikirleri genel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir: Yazılı ve sözlü çeviri işlemi çevirmen ve mütercim tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin bir gazete haberinin ya da sıradan bir gezi yazısının çeviricisi dilmaçlar sınıfına girer. Buna karşılık yazarın kendine özgü görüş ve bağlayış tarzı yazının gidişine ne kadar çok egemen olmuş, özgürce seçilmiş ya da izlenimlerle edinilmiş bir düzene ne kadar çok ayak uydurmuşsa, yaptığı işin de sanat değeri o kadar çoktur.

Çevirmen, yabancı dildeki bir yapıtta bulunan değerleri kendi ulusal özelliğini yitirmeden alabilen kişidir. İşte çeviri, yerli okurun değil çevirmenin yabancı kökenli bir okur olarak elde ettiği birikimi, anlamı v.b. yansıtmalıdır. Okuru yazara götüren çeviri, "yazarın dilini bilmeyen çeviri okuruyla yazarın kendisi gibi birbirine o denli uzak iki insanı, yazarla onun ilk okuru arasında gerçekleşen ilişkiye sokmayacak, çevirmenin mutluluğuna eriştiği, çabanın izlerini taşıyan ve yabancılik duygusunun dışlanmadığı anlamının ve hazzın aynısını vermekle yetinecektir. (krş: SCHLEIERMACHER 194-204)

Birde bu iki çeviri işleminin yanısıra makineli çeviri son zamanlarda fazlaca kullanılan bir uygulama olduğu gözlemlenmektedir. Ancak benim bu bölümde tanımını, ileriki bölümlerde de diğer özelliklerini inceleyeceğim çeviri uğraşı yalnızca yazılı çeviri üzerine olacaktır.

Çeviri tanımlamalarını üç kategoride incelemek istiyorum:

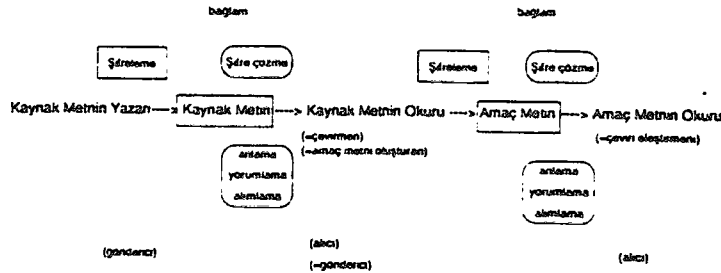
1. Kategoride, çeviri tanımının şemalarla anlatılması,
2. Kategoride, çevirinin dilbilimsel kurallar çerçevesinde tanımlanması
3. Kategoride, çevirinin edebiyat, kültür, felsefe vs. gibi dallararası ilişkinin vazgeçilmez aracı olduğu yönündeki tanımlamalar,

I.1. Çeviri Tanımının Şemalarla Anlatılması:

Şemalarla çeviri tanımlamalarının tümünde hemen hemen aynı yöntem uygulanmaktadır. Yani şemanın şekli ve boyutu farklı olsa bile sonuçta aynı mesajı yada tanımlı vermektedir.

Şemaları yapısalcı dilbilimcilerin "İletişim Modeli" (Kommunikationsmodell) ile karşılaştırdığımızda, tüm şemaların temelini bu model olduğunu kolayca görebiliriz. Bu benzerlik bize çevirinin aynı zamanda dilbilimsel bir işlem olabileceği fikrini vermektedir.

BİR İLETİŞİM OLGUSU OLAN ÇEVİRİNİN OLUŞMA SÜRECİ

* Roman Jacobson'un İletişim Şemasının Çeviri Olgusuna uyarlanmış şekli.

Roman JACOBSON'un İletişim Şemasının çeviri işlemine uyarlanmış şeklini incelediğimizde, önce Kaynak Metin Yazarı ve yazarın üzerinde çalışacağı Kaynak Metin ön plandadır. Yazar bu metni çeşitli aşamalardan geçirdikten sonra ve Kaynak Okur'luk işlevini de tamamladıktan sonra, bir Amaç Metin oluşturur, işte bu Amaç Metin onun eseri olur ve Amaç Metin Okuru'nun hizmetine sunulur. Burada Kaynak Metin Yazarı "Gönderici" (Sender), Amaç Metin Okuru "Alıcı" (Empfänger) konumundadır. Aradaki anlama, yorumlama, şifreleme, şifre çözme sürecinin geçtiği alan "Kanal" bölümünü oluşturmaktadır.

GÖKTÜRK'ün bu konudaki fikirleri HAGUE ve ELIOT'un fikirleriyle paralellik taşımaktadır. HAGUE, eserin yazardan, okura aktarılabilmesi için okurun, yazarın kodunu tanımaya çalışması gerektiğini belirtmektedir. JACOBSON'a göre yazarın kodunu tanıma, yazarın siyasal, sosyal ve kültürel çevresi hakkında bilgi edinerek, onun kullandığı edebi özellikleri tanıyarak ve yazarın yaşam öyküsüyle ruhsal yapısını inceleyerek gerçekleştirilebilir. Ancak yine de unutmamak gerekir ki, ELIOT'un belirttiği gibi yazarın ruhsal durumu da sürekli bir değişim içindedir ve hiçbir çözümleme ne yazarın yazı yazma işlemi sırasındaki amacını, düşüncelerini ve duygularını tam olarak aktarabilir ne de değişik sistemlere göre değişik anlamlar kapsayan ifadelerin tam anlamını ortaya koyabilir. (krş.GÖKTÜRK: 1994,s.17)

HAGUE'nin belirttiği, JACOBSON ve GÖKTÜRK tarafından da kabul edilen bu görüş, Amerikan yapısalcılardan BLOOMFIELD'in görüşleriyle de paralellik taşımaktadır. Onun görüşüne göre bir kelimenin anlamına tam olarak anlayabilmek için o insan hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Bu fikri onun aşağıdaki görüşlerinden anlayabiliriz:

"Um die Bedeutung eines Wortes richtig verstehen zu können, müsste man viel über die Menschen wissen, die sagen und hören."(TOKDEMİR:1988:23)

Bu benzerlikler bize, çeviri işleminin tek boyutlu bir işlem olmadığını, çeviri-burada sözü edilen ideal çeviridir- yapılırken birçok etkenlerin rol oynamakta olduğunu göstermektedir. Bu etkenler, Yazar, Çevirmen, Metin, Metin Özellikleri, Metin Okuru, Kültür vs.dir. İlerki bölümlerde bunlar geniş olarak tek tek ele alınacaktır.

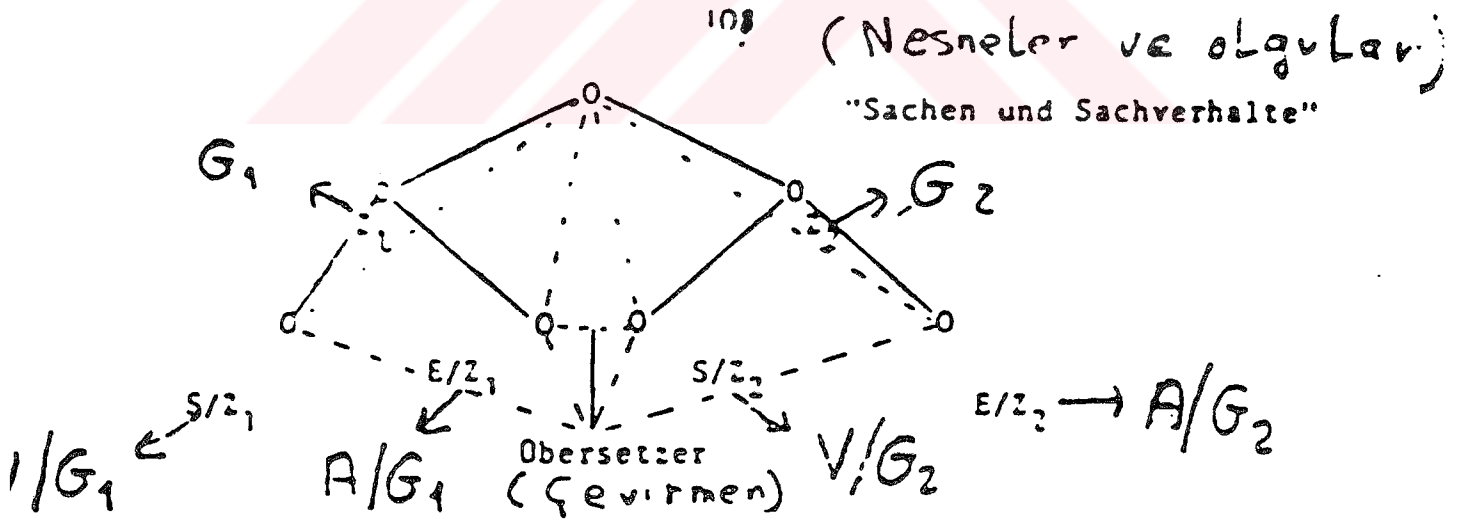
Anlam koddan bağımsız düşünülemez, var olamaz. Ancak psikologların ısrarla vurguladığı gibi her kişinin kodu başkasınınkinden farklıdır ve yazarın kodu ile okurun kodu arasındaki ayırımı çok iyi belirlemek gerekir. Ayrıca aynı toplumların, hatta aynı aile üyeleri olan iki okurun kodu da kişiliklerine, özel durumlarına, tespitlerine, özlemlerine ve korkularına göre değişik olabilecektir. Bu durumda bir yazıdan, okur sayısına göre, birçok farklı metinler oluşabilecektir. Yazar, metin, okur konularındaki önemli bulgular, bilim adamlarını bir şüpheye sürükler. Onlar, hem yazın metinlerinin yazardan okura nasıl aktarıldığını ya da çeşitli okurların neden metinleri bir ölçüde benzer biçimde anlamlandırdıklarını anlatma, hem de algılama ve anlamlandırma olayının ne denli kişiye ve topluma özgü olduğunu belirtme durumundadırlar (krş.GÖKTÜRK:1994,s.17).

DILLER ve KORNELEUS, çeviri sürecinin özünü çeviri metninin vermek istediği mesajı en küçük anlam birimini anlamakla mümkün olacağını şu ifadeleriyle vurgularlar:

"Der eigentlichen Übersetzungsphase geht also immer eine Dekodierung der Information des AS-Textes voraus, d.h. ein Erkennen bzw. Erarbeiten der semantischen Komponenten der Lexeme."(DILLER, KORNELEUS,1984: 31)

Yukarıdaki şemalara benzer bir şema da VERNAY'ın şema ile birlikte çeviri tanımlaması benzerlik göstermektedir. VERNAY çeviriyi şöyle tanımlamaktadır:

"çeviri, A dilinde verilen bir bilgiyi, her iki dildeki bilginin kapsamının özdeş olmasını sağlayacak biçimde S diline aktaran bir eylemdir". Bu tanıma göre çeviri sürecinin ikidilli bir bildirişim olayı (Kommunikationsereignis) saymaktayız; bu olayda bildirişim aracı olarak dil kullanılmakta, ancak dilsel olmayan, bildirişim açısından önem taşıyan bileşkelerin de göz önünde tutulması gerekmektedir. Elimizde G1 ve G2 diye adlandırılan iki gösterge dizgesi bulunmaktadır; iki dizge de simge işlevleriyle aynı nesne ve olgulara ilişkindirler. G1 ile G2 arasında çevirmen, bütünü harekete geçiren kişi olarak işlev görür; çevirmen, G1 ile ilişkisi açısından alıcı (A), G2 ile ilişkisi açısından da verici (V) niteliğindedir"(VERNAY:1979,s.317).

REISS ve VERMEER'in bu konudaki tanımlamaları şu şekildedir:

"Die eine Begriffsbestimmung herrscht vor: Translation sei ein zweistufiger Kommunikationsvorgang. Ein ausgangssprachlicher Text werde vom Translator rezipiert und dann von ihm in einen zielsprachlichen Text umformuliert, um

über eine solche "Transkodierung" an den zielsprachlichen Rezipienten zu gelangen. (Es ist immer nur von Sprache die Rede.) Was bei diesem Vorgang im Translator selbst vorgeht, bleibe wie in einer "black box" zunächst noch dank unserem mangelnden Wissen verborgen. - Zweistufigkeit und Transkodierung erweisen sich dabei als recht vage Termini"(1978:40).

REISS ve VERMEER'in tanımlamasında da diğer tanımlamalar da olduğu gibi aynı anlam mevcut. Fark olarak çevirmenin işlevinin bir "kara kutu" olarak tanımlamış, bu da bize çeviri işleminde en belirleyici rolü çevirmenin oynadığı ve çevirinin onun insiyatifine kalmak zorunda olduğu görüşlerinin doğruluğu fikrini vermektedir. Çünkü karakutuyu okuyup çözecek şifreler onda saklıdır. Ancak şifre çözümlendikten sonra, okuyucular eseri anlayabileceklerdir.

Benzer tanımlama örneklerini SCHMIDT, SPITZBARDT ve KELLY, KOLLER ve LEVY'de de görebiliriz:

"Übersetzen ist also in jedem Falle seiner inneren Struktur nach ein zweistufiger Vorgang: einmal Verstehen eines fremdsprachlichen Textes und zum anderen sinngetreue Wiedergabe desselben in der Zielsprach." (SCHMIDT, 1969 :52) (SPITZBARDT, 1972: 15 ve KELLY,1979:35).

"Die Anhänger der Zweistufentheorie der Translation vertreten also die Meinung, bei der Translation werde ein Ausgangstext vom Translator rezipiert und der rezipierte Sinn des Ausgangstextes werde dann im Kode der Zielsprache erneut enkodiert und so dem Zielempfänger übermittelt" (KOLLER,1971:47).

"Übersetzen ist Mitteilen. Genau gesagt entschlüsselt der Übersetzer die Mitteilung, die in dem Text des Originalautors enthalten ist, und formuliert (chiffriert) sie in seine Sprache um" (LEVY,1969:33).

Sonuç olarak tüm tanımlamalardan hareketle çevirinin çok yönlü bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreci gerçekleştiren çevirmen bu işlemde başrolü oynayan kişidir Çevirmenin çevirideki önemin ve oynadığı rolü "Çeviri uygulayıcısı olarak Çevirmen" bölümünde kapsamlı olarak ele alınacaktır.

I.2.Çevirinin Dilbilimsel Yöntemlere Göre Tanımlanması:

"Dil demek bir bakıma insan demek...İnsansız bir dil, bir takım işaretler yığınının başka nedir ki! İnsan konuşabilen tek varlık ve dil insanın aynası, insanın hayat davasındaki vekili gibi bir şey...öyleyse çeviri de, kelime, cümle veya metinlerin bir başka dile çevrilmesi, daha doğrusu iki dildeki sözcükelerin birbirine aktarılması gibi bir zanaat değil...tam tersine, insanın insana çevrilmesi demek. Çünkü kelimeler, duygu ve düşünce kategorilerinin ambalaj veya insanın sarıldığı bir tür kundak...Ambalajı dikkatle açarsanız, içindekini dikkatle çıkarıp, başka bir dilin ambalajında yeniden paketleyeceksiniz...Çevirinin zorluğu da buradan kaynaklanıyor zaten, insan

ne zaman büyük ve zor ise, çeviri de o kadar büyük ve zor" (ETHEMOĞLU,1987: 7).

ETHEMOĞLU, çeviri ve dilin ayrılmazlığını yukardaki sözleriyle dile getiriyor. Dilin incelenmesi, dilbilimcilerin uğraş alanı olduğuna göre, bu alana, dilin içiçe olduğu çeviri de girmektedir. Çeviri işlemi bir dilin özelliklerinin, güzelliklerinin öbür dile de yansıtılması, aktarılması olarak da tanımlanabilir.

Özcan BAŞKAN, Fransız dilbilimcisi Georges MOUNIN ile hemfikir olarak çeviriyi şöyle tanımlamıştır:

"Çeviri, bir dildeki belli bir parçada, bulunan anlamın başka bir dildeki belli bir parçada yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen dilsel bir aktarma işlemidir"(BAŞKAN,1979:213).

Dil kendini kelimeyi oluşturan harflerle, cümleyi oluşturan kelimelerle, metinleri oluşturan tümcelerle ifade eder. Çeviride uygun dil birimi tek kelime ya da tümce değil metindir.

"İdeal" çevirinin, yani matematiksel, bilimsel bir problemde bulunmaya çalışılan tek doğru yanıt türünde bir çevirinin (kısa, kaynak dile -ya da kültüre- özgü olmayan tümceler dışında) bulunmayışı şu olguyu yansıtır: her ne kadar varsayımlar kurmak, gözlemlemek, denetlemek, veri toplamak, varsayımlara göre sağlama yapmak ve varsayımları yeniden incelemek vb. tüm bilimsel yordamlara tabi olsalar da, çeviri de dil de bilim değildir".(NEWMARK,1989: 57)

NEWMARK bu görüşüyle bilimselliği somut delillere dayandıran pozitivist görüşten hareketle bu yorumu getirmekte. Çeviribilimcilerin de üzerinde tartıştıkları en önemli konu çevirinin "İdeal" olma özelliğidir. Fakat ideal bir çevirin nasıl olacağı henüz kesin olarak tanımlanamamıştır. Tanımlanması da imkansızdır. Çünkü çeviri işlemi matematiksel işlem değildir, çok yönlü bir süreçtir. Çeviri ve dilin bir bilim olmadığını da savunan NEWMARK bu görüşüyle gününüz modern dilbilimci ve çeviribilimcilerin görüşlerine ters düşmektedir.

KURAN'da çevirinin tanımını, göstergelerin kaynak dilden erek dile yansıtılarak işlemin yerine getirilmesi olarak belirterek değişik bir tanımlama örneği getirmiştir.

"Çeviri, kaynak dildeki göstergenin ne ifade ettiğini bulmak, sonra bu ifade edilen şeyin amaç dilde hangi gösterge aracılığı ile ifade edilebileceğini saptayıp, bu göstergeyi kullanmaktır." (KURAN,1995:40).

KURAN'ın aksine KILLY,FRIEDRICH,VERMEER ve REIS'in tanımlamalarında da çevirinin yalnızca dilsel bir olay olmadığı aksine, gerçek ve birbirini tamamlayan tam bir bütünlük olduğu belirtilmektedir.

"Mimesis konstituiert eine im einzelnen vorgegebene Wirklichkeit zu erneuern. Wirklichkeit. Aber eine ganze Wirklichkeit. Nicht nur eine sprachliche oder gar literarische. Das Ganze umgreift auch die Translation" (FRIEDRICH + KILLY ,1965:458).

"Dabei ist wichtig, dass auch er Translation nicht nur als sprachlichen Transfer ansieht" (REISS + VERMEER,1978: 91).

BATTAFARONE, ROSENROTH' dan yaptığı alıntısıyla, çevirinin gelişmesini yalnızca dilin gelişmesine bağlıyor:

"Übersetzen bedeutet für Christian Knorr von Rosenroth -mir sei diese Paraphrase erlaubt - den Ausgang des Europäers aus seiner selbstverschuldeten Sprachlosigkeit, aus seiner sprachlichen Unmündigkeit" (BATTAFARONE, 1993:36).

SCHLEIERMACHER, yazarı kaynak metin okuyucusuna götürmek isteyen çevirinin aşması gereken engelin, kaynak dildeki bir sözcüğün anlamını erek dilin kuralları içinde eritmek olacağını belirtmektedir. Ama böyle bir şeyi başarmak Schleiermacher'e göre olanaksızdır. (krş. SCHLEIERMACHER, 1985b : 21)

Çevirin dilbilim ağırlıklı tanımlamalarına aşağıda alıntıları da ekleyebiliriz. Bu tanımlamalar hemen hemen anlam yönünden aynı iletiyi vermekte. Yani çevirinin, bir çıkış metninin dilinin, hedef metnin diline eşdeğer bir şekilde aktarılması olayı olmasıdır.

WOTJAK *sieht Translation als bloße "Umkodierung" eines Textes "unter Ausnutzung und Wahrung der zwischen kleineren Einheiten als den Sätzen bestehenden Äquivalenzbeziehungen"*(1969:258).

hält Translation für "Umsetzung eines Textes der Ausgangssprache (AS) in einen äquivalenten Text der Zielsprache (ZS)" NEUBERT(1967, SPITZBARDT' dan alıntı,1972:15).

"GEORGL bezeichnet Translation "als die menschliche Tätigkeit, durch die in der indirekten Kommunikation ein Austausch von Nachrichten zwischen Partnern bewirkt wird, die nicht über die gleiche Sprache verfügen". Mit "Austausch von Nachrichten" ist kaum anderes gemeint als z. B. bei Neubert"(1972:33).

"WILLS bestimmt Translation als "Herstellung von Kommunikation zwischen Angehörigen verschiedener Sprachgemeinschaften". Auch das ist ungenau"(1977:14).

KOLLER *meint, Übersetzen sei der "Vorgang der schriftlichen Umsetzung eines Textes von einer Sprache (AS) in eine andere Sprache (ZS)"*(1979:106).

I.3. Çeviri'nin Edebiyat, Kültür, Felsefe vs. gibi Dallararası İlişkinin Vazgeçilmez Aracı Olduğu Görüşündeki Tanımlamalar:

Daha öncede belirttiğimiz gibi çevirinin oldukça fazla tanımlaması vardır. Bu tanımlamalardan, çevirinin çok yönlü bir süreç olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sürecin içerisindeki çok yönlülükte düşünme sürecinin yeri de oldukça fazladır. O halde şu sonuca varabiliriz; çeviri bir çeşit düşünme etkinliğidir. Çeviri yapan kişi kendisini bir düşünme çabası içerisinde bulur, çevireceği metnin, o metindeki tümceleri, tümcelerdeki sözcüklerin anlamlarına eğilir, bu anlamları bulup çıkardıktan sonra, saptayıp kavradığına da güvindikten sonra çeviri işlemini uygulamaya döker.

Bu başlık altındaki ilk tanımlamayı daha 1800'lü yıllarda çeviribilimle uğraşan ve yöntemleriyle günümüzü bile aydınlatan SCHLEIERMACHER'le başlamak istiyorum.

Schleiermacher çeviriyi bir iletişim olayı olarak görmektedir. Schleiermacher'in söylediği şudur : *"Çeviri okuru ve kaynak metin yazarı iki ayrı dünyanın insanıdır, ayrı dilleri konuşmaktadırlar; okurun yazarı anlayabilmesi, onun dünyasını ve dilini anlamaktan geçer; kendi koşullarını ve yazarın koşullarını yok sayamaz"*. KURULTAY'a göre onun kurduğu yapıyı hiç değiştirmeden, yalnızca yeni terimleri yerleştirerek onu kolayca modernleştirebiliriz. (krş. KURULTAY, 1985:204)

ALGÜN'ün tanımı da bölümümüze örnek olacak özelliktedir;

"En genel tanımıyla çeviri, insanın insanla ilişkiye girdiği her durumda kendini ifade etme yoludur. Yani, düşünce ve duygularını, dilek ve beklentilerini dile getirmeye çabaladığı her girişim, bir çeviridir denilebilir. Olaya bu bağlamda yaklaştığımızda, sosyal yaşamda, gerek ana dilimizde gerekse sonradan edindiğimiz dillerde gerçekleştirdiğimiz bir transfer yöntemi. Klopfer'in tanımıyla "yabancı olanı, bilinen aracılığıyla anlaşılır kılmaya çalışan bir işlemdir" (ALGÜN,1995: 139).

KÖHLER'in tanımı ALGÜN, SCHMIDT ve KLOEPFER'in tanımıyla paralellik içindedir;

"Translation ist eine Funktion ihres Skopos. Translation ist ein Informationsangebot in einer Zielkultur und deren Sprache über ein Informationsangebot aus einer Ausgangskultur und deren Sprache"(KÖHLER,1975:101).

"Sprachübersetzung ist nicht nur als ein "Umkodieren" von einer Sprache in die andere zu verstehen, sie erfordert ein Erfassen und Neuformulieren "von Sinn im Medium zweier Kulturen und zweier Sprachen". Am Sinnvollzug einer Äusserung bzw. eines Textes haben neben morphologischen und syntaktischen auch semantische und pragmatische Dimensionen"(SCHMIDT,1978:124).

TOURY'ye göre, bir dilden ötekine akan çembersel bir süreklilikle açıklanabilir çeviri süreci. Ayrıca, bu dönüşümlü devingenlik ilişkisiyle böyle bir tahmin eşdeğerlilikle ilgili olarak öteden beri kullanılagelmiş devingen (dynamic), biçimsel (formal), işlevsel (functional), göndergesel (referential),

içeriksel (contential), biçemsel (stylistic) türünden bütün nitelemeleri de içerebilir(krş.ANAMUR,1994:213).

"Çeviriyi, bir dilden başka bir dile yapılan bilgi akatarımına da indirgeyemeyiz. Kuşkusuz dillerarasında gerçekleşen bir etkinliktir çeviri. Ama bir yönüyle de geçmişe, eski kültüre dönüktür. Bir yandan geçmişin kalıtınlı, tarih boyunca insanlığın ortaya koyduğu tüm değerleri artzamanlı düzeyde (diachronie) günümüze taşıırken, öte yandan da eşzamanlı düzeyde (synchronie) ulusal kültürler arasındaki alışverişi sağlar. Böylece, hem çağdaş bir kültür bileşimini, hem de üretilen yeni değerlerin dayanışmasını, birbirlerinden etkilenmelerini kolaylaştır"(CÖMERT,1978:26).

"Çeviri etkinliği her zaman her yerde yeni ufuklara yöneliş, bireyin kendisinininkinden ayrı, hatta kimi kez çelişkili bir kültür dizgesiyle karşılaşarak onunla bütünleşmesi, sonuçta özvarlığının genişlemesi anlamına gelmiştir" (IŞIK,1989:37).

Çeviri düşünsel boyutta yaşanan programlı bir etkinliktir; zihinsel bir dönüş(tür)ümün amaçlandığı işlemler bütünüdür" (RİFAT;1994:66).

"Çeviri işlemi, çok hızlı cereyan eden bir çeviriminin çok kısa bir anı, yüzlerce metre uzunluğundaki bir sinema filminin bir karesi gibidir ve ancak çevriminin tamamlanması ve binlerce film karesinin ardarda izlenmesiyle anlamını bulur"(YILMAZ,1994:67).

"Çeviri bilim ve sanat metinlerinin aktarımında,açımlamayla uyarlamaya kaçmadan izlenen yoldur" (SCHLEIERMACHER,1985: 197).

"Çeviri çok taraflı bir sanattır ve onun hiçbir tam veya nisbi tetkiki bu gerçeği görmezlikten gelemez. Çeviri de bir sanat olduğuna göre, aynı şekilde zamansız olmalı, birbirini takibeden nesillerin duyduğu ihtiyaca uygun olarak sürekli bir surette yeniden yapılmalıdır. Bir yağlı boya veya sulu boya ressamı, 'Mapledurham değirmeninin birçok defalar resmi yapılmıştır' diye onun yeni resimlerini yapmaktan çekinmez; bu olayı kendisinin yapması için bir fazla daha sebep sayar. Aynı şekilde yazarlar da başka dillerde yazılmış epigramlardan ve beyitlerden tutunuz da, destanlara ve uzun kitaplara kadar her türlü eserleri kendi dillerine aktarmağa daima heves duymuşlardır"(KAYNARDAĞ,1994:29 -30).

Bu tanımlamasıyla KAYNARDAĞ diliçi (Intralinguale Übersetzung) çevirinin ve dillerarası (Interlinguale Übersetzung) çevirinin değişik kişiler tarafından defalarca yapılmasını, bir ressamın tablo örneğiyle vermektedir. Ve çokça çeviri yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Yazarın da belirttiği gibi zamanla diller de insanlar gibi doğar,gelişir ve ölürler. Bu görüş kaynağını HUMBOLDT'un dil hakkındaki görüşlerinden almaktadır. HUMBOLDT dili canlı bir varlık 'energia' olarak tanımlamıştır. Ölü dillerde yapılan eserlerin yeni nesile aktarılması bu eserleri yeni neslin dillerine çevirmekle mümkün olur.

Değişik bir tanımlama örneği de VERMEER ve REISS'in FLECHNER ve HOFSTADTER'den yaptıkları alıntılarda görülmekte:

"daß Translation ein ein eindeutig reversibler abbildender Kommunikationsvorgang sei, daß Translation ein nur sprachlicher und nicht auch gesamtmenschlicher Prozeß sei. Beim Translationsprozeß spielen submolekulare Gehirnprozesse eine Rolle, deren Gesetzmäßigkeit heute nicht erweisbar ist" (FLCHTNER 1976 ve 1979 + HOFSTADTER, 1982).

Tanımlamadan da anlaşılacağı gibi çevirinin yalnızca insanın kendi elinde olan bir süreç olmadığıdır, insan beynindeki moleküllerin de çeviride rol oynadığı savı, ancak bu sav bugüne kadar başka kaynaklarda yer almadığı bir savdır.

Çalışmamın esas kısmını teşkil edecek olan kültür bölümünde aşağıdaki küçük tanımda da belirtilen, her çevirinin kültürel bir aktarım, iletişim olduğu çok doğru tanımlamaları üzerine genişçe duracağım.

"Jede Translation ist daher als Texttranslation immer schon ein kultureller Transfer"(s.46).

1.4. Çeşitli Benzetmelerle Yapılan Çeviri Tanımlamaları:

Yukarıda örneklerini verdiğimiz tanımlamaların yanısıra çeviri hakkında bazı benzetmeler yapılarak da birçok çeviri tanımlamaları mevcuttur. Bunlardan bazıları;

Çevirinin kadına benzemesi, çevirinin bir satranç oyunu olması, çevirinin bir otomobil kullanma işi olduğu, çevirinin bir balık ağı olduğu, çevirinin bir türk halısına benzediği, çevirmenin hain olduğu, çevirinin çeviri kokması, çevirinin saydam bir cam tabaka olduğu gibi.

Onyedinci yüzyılda İngiliz ozan James HOWELL çeviri için şöyle bir benzetme yapıyor:

"Some hold translations not unlike to be / the wrong side of a Turkey tapestry - aşağı yukarı anlamı şu: "Kimi der ki, çeviri bir Türk halısının arka yüzüdür. Hala geçerli gibi gelir bu benzetme bana" (PAYNE,1980b: 307).

Howell'in benzetmesine katılmamak elde değil, ama şunu da belirtmeliyiz ki her çeviri belirtildiği gibi halının tersi değil düzü de olabilir. Nitekim tersi olsa bile bazı halıların örneğin ipekli halıların tersi normal bir halının düz tarafından daha güzel ve estetikdir. Bu örnekten hareketle -gerçi Howell bu benzetmeyi olumlu mu olumsuz mu yaptığını bilmiyoruz- her çeviri "ille de karışık ve anlaşılmaz olacak diye bir kural yok" olduğu tezini savunabiliriz.

Diğer bir benzetme de BETRAND'ın yazdığı bir önsöz metninde mevcut;

"Übersetzungen gleichen den Frauen: sind sie treu, so sind sie nicht schön, sind sie schön, so sind sie nicht treu.(Çeviri kadın gibidir, güzelse sadık olmaz, sadıksa güzel olmaz)"(BATTAFARONE,1993:62)

Ancak bu benzetme hemen hemen herkesçe bilinir. Çevirinin kadına benzediği güzelse sadık olmaz, sadıksa güzel olmaz. Bu benzetme de kanımca yine yanlış, çevirinin matematiksel bir işlem olmadığı gibi her güzel kadının aldatıcı olacağı veya her çirkin kadının sadık olacağı diye bir kesinlik olacağı fikrine katılmıyorum. Ama BATTAFARONE'nin (1993) "*Hölle*" (Cehennem) veya "*Fegefeuer*" (Cennet ve cehennem arası bir yer) benzetmesinde gerçeklik payı -çevirinin zorluğunu tarif açısından- mevcut.

"Eine Übersetzung ist wie ein Netz: wenn ein Knoten nicht richtig geknüpft ist und das Netz reißt an dieser Stelle, so taugt vielleicht das ganze Netz nichts mehr, denn durch das Loch im Netz entkommen die Fische. Wenn eine Übersetzung an einer Stelle in ihrer Illokution, in der Semantik ihrer Wörter oder im Satzbau nicht stimmt, so ist vielleicht die ganze Übersetzung in ihrem Wert gemindert, denn sie erfüllt dann nicht ihre Funktion und beim Leser bezweckt sie nicht, was sie bezwecken sollte"(HÖNIG + KUSSMAUL,1982:117).

HÖNIG ve KUSSMAUL'ün çeviri üzerine benzetmeleri kanımca çok güzel bir örnek. Alıntıda da görülebileceği gibi çevirinin bir balık ağına benzetilmesi çok isabetli bir benzetmedir. Yukarıdaki tanımlamaların çoğunda çevirinin çok yönlü bir süreç olduğu doğru olarak anlatıldı. Bu çok yönlü süreci balık ağına benzetebiliriz. Bu ağlarda boşluk olması halinde balıkçının hedefi olan balık yakalama gerçekleşemez. Çünkü balıklar bu boşluklardan kaçarlara. Çeviriyi de öyle algılayabiliriz. Eğer çeviriyi oluşturan öğelerden bir veya birkaçı eksik olursa çeviri amacına ulaşamaz ve vermek istediği mesajı, iletiyi, öğretiyi tam olarak vermemiş olur. Tabiki buda "ideal çeviri" seviyesine hiçbir zaman erişmemiş dolayısıyla başarısız bir çeviri olacaktır.

"Für alle drei Tätigkeiten - Übersetzen, Autofahren, Schachspielen - gilt, daß man sich dabei an Situationen anpassen muß, die sich ständig verändern. Der Autofahrer kann nicht wissen, ob nicht im nächsten Augenblick ein Passant hinter einem geparkten Fahrzeug auftaucht, der Schachspieler kann den Gegenzug seines Partners nicht voraussehen, der Übersetzer wird immer wieder mit neuen Problemen konfrontiert, die vom AS-Text (dem Ausgangssprachlichen Text) gestellt werden, ohne daß er die Möglichkeit hat, diese Probleme vorherzusehen"(117).

Bir noktada çeviri ve satranç oyunu arasında bir paralellik görülebilir; satranç oyuncusu, ilkönce oyununun kurallarını bilmek zorunda, örneğin tüm oyun aletlerinin işlevlerini tanımak zorunda, daha sonra, rakibinin ne yapacağını nasıl hareket edeceğini kestirmek zorunda ki ona göre tepki gösterip oyunun kurallarını uygulamak zorunda, hedefe ulaşmak, yani yenmek için, çevirmen de çevireceği parçayı öncelikle, tanımalı kurallarını bilmeli, yalnızca gramer kurallarını değil, çeviriyi bir bütün olarak ele alarak, çevireceği dilin

okuyucusunu da hesaba katıp, bu okuyucuya en yüksek okuma hazzını tattıracak şekilde ideal bir çeviri meydana getirmelidir.

Araba kullanma ile çeviri yapma işleminin benzetmesi kısmen uyum gösterebilir. Araba kullanan kişi, eğer hedefine ulaşmak istiyorsa, trafik kurallarına da uymak zorundadır. İsteddiği an hız yapabilir durabilir önündeki aracı sollayabilir ama bu trafik kuralları çerçevesinde olmalı, olmadığı takdirde sonucu çok üzücü olabilir. Çeviri de serbest olmakla beraber, genede daha önce de saydığımız kurallara riayet edilerek yapılmalı. Eğer hedefe varılmak isteniyorsa. Uyulmadığı takdirde, çevirmen, hoş olmamakla beraber trafik kurallarına uymayan sürücünün sonu ile aynı sonu paylaşabilir.

"Bazen sözcükler karşımıza çıkar ve bize direnirler. Sır vermek istemiyormuşcasına kapanırlar içlerine, açılmazlar , çözülmezler biz buraya aitiz, karşı tarafa geçemeyiz. Geçersek biz, biz olmaktan çıkarız." dediklerini duyar gibi oluruz. Bu nazik isyana kulak vermediğimiz, bu yakarışı ve uyarıyı dikkata almadığımız takdirde, yuvasından çıkardığımız ve kendi öz kimliklerinden mahrum ettiğimiz bu isteksiz sözcüklere, hedef dilde yeni bir kimlik ve yeni bir barınak bulamayız çoğu kez. Bu durumda, kimliksiz bir çeviri çıkar ortaya, ki bunun diğer bir adı da "sözcük katliamıdır".(YILMAZ,1994:66)

"İdeal çeviri, bütünüyle saydam bir cam tabakaya benzer; kişi onun içinden baktığında özgün olanı, arada hiçbir nesnenin varlığını duyumsamadan görebilir"(WELLWARTH,1981:145).

Bu benzetmelerle, çeviri işleminin çevirmene, erek ve kaynak metne,okuyucuya, eleştirmene vs.göre farklılık gösterebileceği tezini doğrulamaktadır.

II. ÇEVİRİ İŞLEMİNİN UYGULAYICISI OLARAK ÇEVİRMEN:

Çeviri işini yapan kişiye günümüzde çevirmen denmektedir. Eski dilde çeviri eylemine tercüme, tercüme işini yapan kişiye de mütercim ya da tercüman denilmekteydi. Çevirmen, bir yazıyı bir dilden başka bir dile çeviren kimse, mütercimidir.

Günümüz ünlü çeviribilimcilerinden Katharina REISS çevirmeninin tanımını şöyle açıklamaktadır:

"Çevirmen, gelen iletiyi, özgün kişilik yapısı, yaratıcılık bakımından, görüşleri ile bir ileticidir ancak alımlayan, yorumlayan iletileri ile durumu ölçüsünde algılayan, yazan bir bireydir" (REISS, 1977: 197).

W. WILLS'de çevirmenin konumuna şöyle değinir. Ona göre çevirmenin "aktarabilme yetisi" (transfer competence) CHOMSKY'nin kastettiği dilin söz ve anlam birimlerini kullanabilme becerisinden ayrıdır. Aktarabilme yetisi iki dilli karşılıklı ilişkileri, eşdeğerlilikleri; dinamik etkileşimleri tanımaya dayanan bir yetenektir. Bu yetenek diliçi ve dildışı olmak üzere ikiye ayrılır. Dil-içi yetenek, kaynak metnin anlaşılması ile çeviri metnin yeniden üretilmesi edinimidir. Dil-dışı yetenek ise, çevirmenin iki dilin kültür, toplum tarih gibi değerlerle tanışıklığıdır (krş. KAYAYERLİ, 1994: 208).

ÇOBANOĞLU'da (1994) çeviri yetisini kabul edenlerden ama bu yetinin daha önceden kazanılmış olması gerektiğini savunuyor.

"Das Übersetzen gehört natürlich, ebenso wie das einsprachige Sprechen oder Schreiben, in den Bereich der Performanz. Aber es ist nur möglich auf der Grundlage einer vom Performanten zuvor erworbenen Kompetenz" (15).

WILLS (1977) çevirmende tam bir çeviri yapması için sahip olması gereken yetileri dilbilimsel ve toplum bilimsel özelliklere dayandırmaktadır.

Çevirmen kaynak dil erek dil, erek dil kaynak dil arası zihinsel, duygusal, görsel ve tüm ilgili bilimsel edinimlerini ve kullanılmayı bekleyen diğer yetilerini harekete geçirip, en uygun dışa vurum biçimini bulma çabası içindedir. Bu sırada o güne kadar edindiği tüm deneyimler zihninden geçer ve çevirisini yapmakta olduğu metnin bütünlüğüne uygun düşecek aktarımı çok seçenek arasından bulur. Bu çaba çevirmenin çok yönlü düşünmesi gerektiğinin bir göstergesidir. Çünkü çevirmen üslupsal ve göndergesel anlamları erek dilde kodlayıp alıcı ile metin arasında bir iletişim kurulmasını sağlamak zorundadır. Bu durumda çevirmen yazınsal ve diğer bilgiler ile birinci ve ikinci dili çok iyi derecede biliyor olmasından çok, dili işlevsel olarak kullanması gereğinin bilincinde olmalı ve metine anlamsal bütünlük kazandıran sözcüklerin seçimi ve kullanımını önemsenmelidir. (krş. SÖNMEZ: 237)

ÜLTANIR'da çevirmenin yalnızca psikolojik yetilerinin dışındaki diğer yetilerinin yeterli olmayacağını, çevirmenin çeviriye psikolojik olarak da hazır olması gerektiği üzerinde durmakta.

"Çeviri farklılıklarının önemli bir sebebi de çevirmenin metinle psikolojik bağ kurma zorunludur. Metinle tanışmış ama psikolojik yakınlık kuramayan çevirmenin, aktarımında "yakınlık", "anlamsal ağırlıktan uzaklık" söz konusudur."(ÜLTANIR:72)

Yazarın psikolojik durumu, metin içerisinde yer almaktadır. Öyleyse çevirmen bu durumu anlamak zorundadır. Aynı veya yaklaşık psikolojik durumu algılamak ve özümlemek, sözcük sözcük metni kavramakla yapılamaz. Bunlar anlam yönünden bir sıralama içerisinde. Rastgele bir anlam seçilemez. Mizah ve hiciv çevirilerinde olayların yansıtılması anlam seçimi yönünden çoğu kez güçtür, hatta bunların çeviri metinleriyle yansıtılması da mümkün olmayabilmektedir(bkz.Böl. X.).

KUCURADI'nin görüşlerinde aynı anlam çıkmaktadır;

"Başarılı çeviri istendiği biçimiyle ya da bilgisayar çevirisinde olduğu gibi sadece sözcük ve tümce anlamlarının geçerli olduğu dilsel bir işlemi kapsayabileceği gibi dilsel ölçeğin ötesinde yer alan ve çevirmenin, yazar ve onu yazmaya iten yazma ediminin içinde yer aldığı nedenler, işlenen konu, yazının kaleme alındığı çağ,tarihsel koşullarla öteki koşullar, ulaşılması amaçlanmış okur kesimi vb. üzerindeki tüm bilgisini ortaya koyduğu zihinsel bir işlemi de kapsayabilir" (KUCURADI,1980:21-22).

ÇAKIR'da(1994) bir cümleyle adeta yukardaki fikirleri özetlemelekte. *"Devrin koşullarına göre farklı dillerden yapılan çevirilerin birbirlerine göre konumları değişmektedir"*(ÇAKIR:13).

Çevirmen, değişik bir çağda, değişik bir yörede, değişik bir kültürde hem özgün yapıt yazarı ile okurunun konumunu hem de o yazar ile çeviri dili okurunun konumunu kavrayabilme,bu iki konum arasındaki uçurumu tanıyarak köprüleyebilme görevini yüklenir. Bir noktada yazınsal çeviri eşdeğerliliği, değişik dillerde, değiştirilmiş zaman, yer, kültür konumunda aynı iletişimsel işlevi gerçekleştirilmesiyle sağlanır.

İonna KUCURADI (1980) bir başka tanımlamasında çeviriye ve çevirmenin görevini şöyle belirliyor:

"Bir tek dünya fikrinin gitgide yaygınlaştığı bugünkü dünyada, onsuz olunamayacak bir aracıdır çeviri. İş, bir bakıma, müzikte virtüöz'un işine benziyor, onsuz ulaşamıyor bu yapıta. Ama bir bakımdan, işi onunkinden zor çünkü bir dille üretileni başka bir dille yeniden üretmek zorunda olan çevirmen, iki farklı sınırlamamayla boğuşmak zorundadır, hem çevirdiği metne bağlı kalmak zorunda-aslını vermek zorunda- hem de bir metni çevirdiği dilin ona çizdiği olanak sınırlarının içinde hareket etmek zorunda" (22).

CHOMSKY ve KUCURADI'nın çevirmen hakkındaki düşüncelerinde açıkça anlaşılır bir özdeşlik mevcut.

DAĞLI (1985) çevirmenin işini ciddiye almasını ve dilin orijinallliğini bozmamasını vurgular:

"Çevirmen, (iyi bir çevirense) çok zor olan görevini yani çeviriyi basite almaz, içeriğine bağlı kalabilmek için bütün etkenleri göz önünde bulundurarak, özgürce sözcüğün anlamını, sözcükler dizininden çıkarır. Sözcüklerin dizilişi "biçimdir". "Öz", "biçim"le çevrilebildiğinde, çevirilen dilde özgün metni yankılar. Ancak çeviri zaman, özgün metin gibi okunur. Bu da çevirmenin ve çevirinin başarısını gösterir. Başarılı çeviri saydamdır. Özgün metni örtmez, ışığını yansıtmasıyla arttırır (s.25).

"Çeviri yapan kimse, dünyanın herhangi bir parçasını görüntüleyen bir fotoğrafın altına değişik bir altyazı koymakla yetinen kişi değildir; çevirmenin işlevi yabancı metinde ortaya çıkan dilsel olguyu anlamak ve bunu anadilinin kendisine sunduğu olanaklar yardımıyla açıklamak olmalıdır daha çok"(DOĞAN,1987:16).

"Eserin hem çeviri olduğunu belli edecek, hem de çevirdiği dilden deyimler kullanacak ki eserin kendi çeviri hissini versin fakat kullanılan dil değil. Yani asıl metni hissetsin okur, metni duysun, ama kullanılan dil onun bildiği bir dil olsun" (PEKER,1994: 21).

"Günümüzdeki uygulamacılar hala büyük ölçüde salt dilbilimsel bir yaklaşımın etkisi altındadırlar. Kendilerini dilbiliminin kısılcından kurtarmakta güçlük çekerler, çünkü sözcük sözcük çeviri yapmaya alışılmış hatta böyle eğitilmiş olduklarından eskiyi bir yana bırakıp işe sıfırdan başlayamazlar. Üstelik, dilbilimsel yaklaşım benimsendiğinde önemini yitirecek, ama çeviri için temel olan yatkınlık ve ustalıklardan da yoksun olabilirler"(LE FEAL,1989:48).

"Bir çevirinin başarılı sayılabilmesi için amaç metnin kaynak metinle yapı, biçim, içerik, anlatım bakımlarından "eşdeğer" olması, sonuçta da "çeviri metnin, özgün metnin okuru üzerinde kaynak dilde yarattığı etkiyi kendi dilinde kendi okuru üzerinde yaratması gerekir. Bunun için yerine getirilmesi gereken ilk koşul, çevirmenin kaynak metni kendi bağlamı içinde derinliğine kavramış, bir başka deyişle, kaynak metne ilişkin tüm sorunları çözmüş, kaynak metni anlamış olmasıdır. Duniel Moskowitz'in deyişiyle söylersek: "çevirmen okurunu anlatmak için anlamak zorundadır çevirmen iki dünya, iki ekin, iki uygarlık arasında bir arabulucudur"(İLKHAN,1994:17).

"Dem Übersetzer kommt also die Aufgabe zu, die Aussage eines Textes möglichst r  zis und umfassend von einer Sprache in eine andere zu retten".(BATTAFARANO,1993:10)

İLKHAN ve BATTAFARANO'nun da belirttiği gibi çevirmenin görevi bir dilden öteki dile metni tüm özellikleriyle en geniş şekliyle anlamak, aktarmak ve kayıpları en asgariye indirmektedir.

KOTCHEVA'nın alıntısında da yukarıda bahsedilenlerin doğruluğu teyit edilmekte. KOTCHEVA da LEVY'den yaptığı alıntısında,LEVY gibi, çevirmenin görevi çevrilen eserin mesajını vermektir ama hiçbir zaman yeni bir eser üretmek değildir üretilen orijinal eser çevirmenin başarısıdır ama çevirme işi ise, çevirmenin sanatıdır, böylece üretilen eser de sanatsal bir eser olmaktadır, fikrine katılmaktadır. (krş.LEVY, 1969:66 + KOTCHEVA:59)

"Çevirmenin işi zordur, çünkü çevirmen kaynak ve hedef dilin toplumsal ve kişisel kullanım değerlerini çok iyi bilmek durumundadır. Aksi takdirde, iletişim kurabilmekte mesajın tam geçirgenliği arasındaki ayrıntılarda kaybolabilir. Çevirmen kendi kişisel yaklaşımlarını hesaba katmadan, ön yargıdan uzak, ne yapığını bilen, sözcüklere saygılı ve ancak uygun gördüğü yerlere kendi tarzını ithal edebilen bir olma zorunluluğu vardır" (YILMAZ,1994:68).

YILMAZ ve diğer alıntılarını yaptığımız uzmanların da belirttiği gibi, çeviri işlemi çevirmene oldukça güç görevler yüklemekte. Çevirmen çeviri işleminin yükünü çeken kişidir. O olmadan çeviri işlemi hiç bir zaman ideal hale gelemez, yöntemler, uygulamalar, tavsiyeler vs. hepsi çevirmenin olacağı ve gerçekleştireceği bir ortam içinde geçerlidir.

III. ÜNLÜ ÇEVİRMENLERİN ÇEVİRİ HAKKINDAKİ TANIMLAMA VE GÖRÜŞLERİ:

Aşağıda ele alacağım görüşleri vermemin amacı "Çevirinin Türkiye ve Almanya'da Tarihsel Gelişimi" bölümlerinde de göreceğimiz gibi, çevirinin yalnızca günümüzde üzerinde durulan bir alan olmadığını, çeviri yapan bütün herkesin kafasında soru işaretleri bırakan bir uğraş olduğunu göstermektir. Bunu yaparken de günümüz çeviribilimcilerin değil, eski ünlü çevirmenlerin görüşlerine kronolojik sıralamaya göre yer vereceğim. Bu görüşleri vermemin bir amacı da hem önceden yapılan çeviri çalışmaları hakkındaki düşünce ve yorumları saptamak, hemde bugün günümüz modern çeviribilimcilerin geldiği noktayı belirlemek açısından bir karşılaştırma amacını gütmektedir.

1. MARTİN LUTHER:(1483-1546)

Martin LUTHER, "Çeviri Üzerine Genelge" adlı yapıtında Alman toplumu için şu görüşü benimsemiştir.

"Nasıl Almanca konuşulacağını Latincenin harflerinde aramak gerekmez. Önce evdeki anaya, sokaktaki çocuklara, pazardaki adama sorup, nasıl konuştuklarını dinlemek, çeviriyi ondan sonra yapmak gerekir. Böylece onlar da bu çeviriyi anlarlar ve kendileriyle Almanca konuşulduğunun bilincine varırlar"(AYTAÇ, 1983: 25-26).

Çok doğru olarak Luther çeviri de çeviri dili ile okuyucu dilinin özdeşmesinin gereğini vurgulamakta.

BATTAFARANO, de LUTHER'in sadece dinsel bir olayı değil aynı zamanda dilsel bir olayı da hazırladığını belirtmektedir.

"Luther rechtfertigt sein Vorgehen keineswegs nur theologisch, sondern auch sprachlich"(BATTAFARANO,1993:28).

LUTHER 'in eserini yalnızca dini terimlere bağımlı kalmadan yazması, zaten o zamanın problemi olan ve LUTHER'i, incili çevirmeye götüren en büyük sebeplerden birisi, halkın incilin dilini anlamamsından kaynaklanmaktadır.

"Luthers Bemühungen, den textuellen und extratextuellen Kontext der Wörter in den jeweiligen Sprachen in beachten, damit die Meinung des Originaltextes möglichst treu wiedergegeben wird, findet eine Entsprechung in der Übersetzungstätigkeit eines der verdienstvollsten Übersetzer deutscher Zunge" (s.29).

Alıntıdan da anlayacağımız gibi LUTHER'in amacı metnin, yani incilin orijinalliğini bozmadan, yani aslına sadık kalarak, onu hitap edeceği kitleye - ki bu kitle burda Alman ulusudur - büyük bir çeviri sanat yeteneğiyle aktarmaktır. Ancak Luther'in amacı yazınsal bir çeviri yapmak değildi, onun amacı incilin içeriğini, anlamını olabildiğince geniş halk topluluklarına yaymak, benimsetmek istiyordu. Oysa yazınsal çeviride çeviren yazarı okura

yansıtmak, yazarın özelliklerini okura algılatmak zorundadır. Bunun tersi çeviri değil, bir uygulama olur.

"Der Übersetzer soll nach diesen Worten nicht nur in den beiden zur Diskussion stehenden Sprachen zu Hause sein, sondern er soll auch, sich in einen Text hineindenken und ihn nachempfinden können. In Luther's Fall ist natürlich, ein guter Christ in sein, die erste Voraussetzung dazu"(s.30).

Ayrıca LUTHER, çevirmenin metni iyice algılaması, yani anlaması, birde konusunda, yani metnin içeriği konusunda uzman olması gereğini de belirtmektedir. Kendisi bir hristiyan din adamı olduğu için tabiidirki, ilk şartın hristiyan olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Bu görüşlerin haricinde Luther incili çevirirken karşılaştığı güçlükleri eserlerinde genişçe anlatmıştır. En çok karşılaştığını sorunlar; kelime karşılıklarını bulmakta ve halkın anlayacağı şekilde incili ifade etmekteki güçlükler vede çift anlamlı kelimeler olduğunu belirtmekte. (krş.LUTHER, 1909:628-9-32)

LUTHER çeviri esnasında karşılaştığı zorluğu şu sözleriyle ifade ediyor:

"Tercüme ederken saf ve berrak bir Almanca kullanmaya çalıştım. Bazen onbeş gün, üç dört hafta boyunca bir tek kelimeyi aradığımız ve soruşturduğumuz, yine de bulamadığımız olmuştur."(AYTAÇ,1983: 25)

LUTHER'e göre çeviri demek, metnin fikrini, bir dilden bir başka dile aktarmak, aktarırken de her iki dilin çeşitli özelliklerini dikkate almaktır. (krş.BATTAFARONO,1992:29)

2. JOCHAN WOLFGANG VON GOETHE:(1748-1832)

Goethe'nin çeviri hakkındaki görüşlerine onun şu sözleriyle başlamak istiyorum.

"Hiç bir ulus, hele Almanlar kendi kendilerine gelişmiş değillerdir.Bir ulusun ne yarattığı ancak nereden yarattığı bilinirse anlaşılır ve duyulur edebiyatımızın büyük bir bölümü çevirilerdir bunları dikkate almazsak her alanda boşluklar görürüz" (DOĞAN,1992:15).

Görüldüğü gibi, ünlü Alman düşünür ve yazarı Goethe çeviriyi düşünce ve ruh alanında uluslararası bir paylaşma, bir kültür alışverişi olarak görmektedir. Ulusları birbirine yaklaştıran bir kültür alışverişi, Goethe'nin "Dünya Edebiyatı" (Weltliteratur) kavramını oluşturmada etkili bir rol oynamıştır. Goethe her fırsatta Dünya Edebiyat'ının oluşmasında ve tarihinde Çeviri'nin bir araç olduğunu vurgulamıştır.

Goethe'ye göre, sanatsal metinlerin çevirisinde izlenmesi gereken iki yöntem şudur: Birinci yöntem göre, yabancı bir ulusun yazarı bize yaklaştırılır; bu, onu bizden biri olarak kabul etmemizi sağlayacak biçimde gerçekleştirilir. İkinci yöntem ise bizden, yabancı yazara yaklaşmamızı, kendimizi onun

konumuna, konuşma biçimine, özelliklerine uydurmamızı ister. Birinci yöntemin izlenmesi metni yabancılaştıracak, özgün metnin değişime uğramasına yol açacaktır. İkinci yöntem izlendiği zaman ise okuyucu yabancılaştırılacak, milli edebiyatın zenginleşmesi gibi bir sonuç doğacaktır

"Es gibt zwei Übersetzungsmaximen: die eine verlangt, dass der Autor einer fremden Nation zu uns herübergebracht werde, dargestellt, dass wir ihn als den unsrigen ansehen können: die andere hingegen macht an uns die Forderung, dass wir uns zu dem Fremden hinübergehen und uns in seine Zustände, seine Sprachweise, seine Eigenheiten finden sollen"(DOĞAN,1986:6).

Goethe'nin çeviri hakkında şöyle bir sözü de vardır:

"Çeviri, halı gibidir hiçbir zaman tersi yüzüne tam olarak benzeyemez" (GÜRSOY,1989:11).

Goethe'nin yukardaki sözünün tartışması birkaç yönden yapılabilir. İnsan tersini yüzüyle aynı güzellikte yapabilir. İkincisi, yapmamalıdır zira bu bir kusur değildir çeviri için, elbette farklı olmalıdır. Çünkü yeni bir kültüre aktarma yapıyoruz, bu kültürün, değişik zevkleri söz konusu; dillerin ayrı yapıları, ayrı yöntemleri, ayrı iletişimleri, ayrı içerikleri vardır.

GOETHE'nin, şiir çevirisi sorununa da şu yaklaşımla katılır: *"Çevrilemedikleri için şiir olmadıkları ileri sürülen öğelerin niçin çevrilmedikleri sorununun yarattığı bir sorundur"* (GÜRSOY,1989:12).

Buna karşın CÖMERT şu tezi savunmakta:

"İyi şiirin genellikle çevrilebileceğini, ama iyi şiirin gösteren düzlemine bağlı kimi anlam özelliklerinin, Jacobson'un belirttiği nedenlerle, çoğu durumlarda çevrilemeyeceğini belirtmek daha doğru olur. Hatta çoğu şiirsel yapının vazgeçilmez öğelerinin çevrilmeme durumlarının, şiir çevirisinde en sık rastlanan anlar olduğunu vurgulamak, ama bununla birlikte çevirinin yapılmasına kesin engeller bulunmadığını belirtmek, hem çevirinin yapıldığı gerçeğini, hem de güncel dilbilimin bilimsel sonuçlarını bilinçle desteklemek olur"(CÖMERT,1978:21).

Bu iki açıklamadan bana göre çıkan sonuç, çevrilemez şiir yoktur, ama şiir çevirmenin -şiirin tadını erek okuyucuya vermek bakımından- diğer çeviri metinlerinin içinde en zor olanıdır.

ÖZGÜ, GOETHE 'nin eserinde Faust, İncil'i çevirmeğe koyulduğunda düşüncelerinin şöyle olduğunu belirtir:

*"Başlangıçta sözcük vardı!" diye yazılı.
işte bunda takılıyorum! Bana ilerisi için kim yardım edecek?
Ben, sözcüğü öylesine yüksek değerlendiremiyorum.
Tin, beni iyice aydınlattıysa,
bunu ben, başka türlü çevirmeliyim.*

"Başlangıçta anlam vardı" diye yazılı, düşün ki bu ilk dizidir, kalemin tez davranmasın!

Anlam mıdır her şeyi etkileyen, yaratan?

"Başlangıçta güç vardı", diye yazmam gerek!

Ama bunu yazarken de ben,

uyarılıyorum, bunda da kalmamam için.

Tin, yardım ediyor bana! Birdenbire bir öğüt görüyorum

ve hiç çekinmeden: Başlangıçta eylem vardı, diye yazıyorum: (Goethe "Faust" I. Bölüm "Çalışma odası") (1978:41).

Goethe'nin çevirinin hiçte kolay olmadığını, onun bu çeviri üzerinde fazlaca düşünmesinden kendini ele veriyor. Çevirinin özüne sadık kalınması için, metnin tümünü göz önünde bulundurmamızın gerektiğini Goethe'nin yukardaki düşüncelerinden anlıyoruz. Goethe'nin kaygıları bugün de hala geçerlidir, çeviri, ki hele bu şiir çevirisi ise, sözcüklerin dizilişi, sentaks metnin içeriği ile yani "özü" ile uyumlu olursa ve bunu yansıtırsa, o metin orijinaldir, yani ideal başarılı bir çeviridir

Yılların başarılı çevirmeni ÖZGÜ (1978) başarılı çeviri için şu tanımı yapmakta:

"Başarılı çeviri saydamdır. Özgün metni örtmez, ışığını kapatmaz, tersine çevirinin anadili aracılığıyla özgün metnin ışığını, yansımalarıyla artırır" (1978: s.41).

ÖZGÜ'nün GOETHE'nin çeviri ile ilgili görüşleri hakkındaki izlenimleri şöyle devam ediyor:

"Goethe, "Doğu-Batı Divanı" adlı şiirleri için tuttuğu notlarında, "Noten und Abhandlungen zum West-östlichen Divan" (G.W.J. Bd. 5. s. 303-306 Übersetzungen) çeviri için üç türlü çeviri saptadıktan sonra, üçüncüsünde karar vermiştir. Şöyleki:

1. Birinci tür, bizleri, kendi anlayışımızda dış ülkelerle tanıştırır. Bunun için de yalın düzyazı en iyisidir; çünkü düzyazı, her yapının bütün niteliklerini kaldırır, hatta şiirsel coşkuyu da genel bir su düzeyine indirir. Böylelikle de başlangıç için büyük yararı olur; çünkü bizleri yabancı olanla, ulusal özel ve genel yaşamımızın ortasında beklenmedik bir olay olarak, nasıl olduğunu da bilemeden, yüksek bir hava yaratarak, içten kalkındırır.

2. İkinci türden bir çeviride, insan, kendisini, gerçi yabancı ülkenin durumlarına oturtur ama, aslında, yalnızca yabancı anlayışı benimser ve kendi anlayışıyla vermeye çalışır. Bu veriye ben, tam sözcük anlamıyla parodistik (yansılama) demek isterim. Bu türlü çeviriyi kendilerine ödev bilmiş onların çoğu da aydın kişilerdir.

3. Üçüncü tür çeviriye en yüksek ve son çeviri demek gerekir; çünkü bu tür çeviri yapmak isteyen, özgün metni olduğu gibi vermek ister; öyle ki, birinin ötekisinin yerine geçmesi değil de, ötekisinin yeri doldurulmak istenir. Bu tür

çeviri, başlangıçta çok eleştirilmiştir; çünkü sıkı sıkıya özgün metne bağlanan çevirmen, az ya da çok, kendi milliyetçiliğini bırakmakta, böylelikle de üçüncü bir yapıt ortaya koymaktadır ki, bunun için de kitle kıvancının eğitilmesi gerekir(ÖZGÜ,1978:s.42).

Alman saygın çeviribilimcileri, Katharina REISS ve Hans J.VERMEER, Goethe' nin kendi eserinden yaptıkları aşağıdaki alıntıdan da anlayacağımız gibi, Goethe, çeviriyi uyumlu ve tam yapmak için izlediği yolun, bahsedilen zamanı, halkı, o zamanın dehalığını ve daha birçok kriterleri bir araya toplama yolunu izlediğini belirtiyor.

"Goethe schreibt 1812 zu seiner Bearbeitung von Schlegels Übersetzung von Shakespeares Romeo und Julia für eine Aufführung in Weimar:

"Die Maxime, der ich folgte, war das Interiessante zu concentriren und in Harmonie zu bringen, da Shakespeare nach seinem Genie, seiner Zeit und seinem Publicum, viele disharmonische Allotria zusammenstellen durfte,

ja mußte, um den damals herrschenden Theatergenius zu versöhnen" (Goethe 1887 ff, IV 22.246 f, zit. n. Heun 1965, 12)(REISS + VERMEER, 1984:141.)

3.FRIEDRICH SCLEIRMACHER :(1768-1834)

19. Yüzyıl başlarında Alman düşünür, ilahiyatçı olan SCHLEIERMACHER çeviri yöntemi arasındaki ilişkiye büyük önem vermiştir. SCHLEIERMACHER, metinleri , Berlin'de Krallık Bilimler Akademisi'nde sunduğu "Çevirinin Değişik Yöntemleri Üstüne" başlıklı incelemesinde, metinleri çevrilen metin türü ile uygulanacak metin türü olmak üzere genel olarak;

a) sanat metinleri ile bilimsel metinler ve

b) gündelik yaşamı ilgilendiren metinler, olmak üzere iki grupta sınıflandırmıştır.

SCHLEIERMACHER 'in geliştirdiği birçok görüşler, günümüz çeviribilim alanında da güncelliğini korumaktadır. Bu görüşler şu şekilde sıralanabilir:

a) Yazılı çeviri ile sözlü çevirinin birbirinden ayrılması, başka deyişle çevirmen (Übersetzer, mütercim) ve dilmaç (Dolmetscher, tercüman) ayrımı, tutarlı ve bilimsel bir yönelim içerisinde ilk kez schleiermacher tarafından gerçekleştirilmiştir.

b) Schleiermacher, asıl çeviri diye nitelendirdiği sanatsal ve bilimsel metinlerin çevrilmesi sırasında ayırım yapmış, bu ayırımı bağlı olarak ta çevirmenin taşıması gerekli koşulların, çevrilecek metinlerin türüne göre, başka başka değerlendirmiştir (krş, SCHLEIERMACHER,1985: 254).

Schleiermacher'in görüşüne göre çeviri, birbirine karşıt iki yönde yürütülebilecek bir çalışmadır, ya yazar, o dilin okuyucusuna yaklaştırılır, ya

da okur, yazarın diline götürülür. Schleiermacher'in bu görüşüne karşın, GASSE, "Gerçek Çeviri okuru dil alışkanlıklarından çıkıp yazarın dilinin alışkanlıklarına gitmeye zorladığı zaman, yapılmış olur oysa bugüne değin yapılanlar, böyle çeviriler değil, yalnızca sözde çevirilerdir" (GASSE, 1980: 293). ifadesini kullanmaktadır. Okuyucu, çevirmen ilişkisi açısından Schleiermacher ile Goethe'nin görüşleri arasında açık bir paralellik mevcuttur.(bkz.Böl.III.2)

SCHLEIERMACHER 'in "Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens = Çeşitli çeviri metodları üzerine" adlı araştırması önemlidir (24.6.1813)-Berlin) Ortografisini Störig'in yaptığı bugün de hala geçerliliğini koruyan bu araştırma şu nedenlerden dolayı verimlidir:

1. Çeviri etkinliği, sözlü çeviri etkinliğinden farklı olmalıdır.
2. Gerçek çeviri, yani sanatsal ve bilimsel metinlerin çevirisi, pragmatik metinlerin çevirisi olan makina çevirisinden ayrılmalıdır.
3. Schleiermacher'e göre, dil özgürlüğü ile dile bağımlılık arasında dialektik bir ilişki bulunur.
4. Çeviri bir orijinallik mi ortaya çıkarmak, yoksa, orijinal metne göremi düzenlemektir, sorusu tartışılmıştır.

Schleiermacher'in üzerinde durduğu bir başka konu da, çeviri teorileri bakımından çok önemli olan çeviri metinlerinin cinslerine göre ayrımıdır (krş.WILLS,1977: 37).

"...das Übersetzen wissenschaftlicher und literarischer Texte eine Folge kreativitätsbestimmen Formulierungsprozessen ist, die den hermeneutischen Fähigkeiten des Übersetzers wesentlich mehr abverlangt als sprachliche Trivialkommunikation." = Bilimsel ve edebi çeviriler, çevirmenin dili basit bir iletişim aracı olarak görmesiyle doğan bir etkinlik değil, daha çok yaratıcılığın oluşturduğu bir etkinliktir"(s.38).

SCHLEIERMACHER'e göre çalışma yaşamında konu ya da nesne öncelik taşıdığı için anlam tektir ve de değişik yorum ve genişlemelere müsait değildir.

Schleiermacher dilmaçlık-çevirmenlik ayrımında söz ile nesne arasındaki ilişkiyi belli açıdan ele almıştır ve sorunsuz aktarımın, nesnenin söze egemen olduğu dilmaçlık alanında gerçekleşebileceğini belirtmişti. Düşünceyle nesne arasında bir bağlantı kurup düşünceyi nesneden üretmemize olanak tanımamaktadır. Bu nedenle Schleiermacher, çevirmenin, yazarı okura götürme anlayışı çerçevesinde, kaynak dilde ele alınan konuya bağlı kalarak erek dilde yeniden üretmeye gitmek gibi bir çözümün geçersiz olduğunu söyler. (krş.SCHLEIERMACHER: 213)

SCHLEIERMACHER dinbilimsel ve edebi çalışmalarının dışında bir de Platon çevirisi yapmıştır. 1804-1811 yılları arasına rastlayan bu 5 ciltlik önemli

çalışma, yorumbilim anlayışına dayanarak geliştirdiği çeviriyle ilgili tezlerinin bir uygulaması niteliğindedir ve yöntemin tamamlayıcısı olduğundan en az yöntem kadar önem taşır.

4.WILHELM VON HUMBOLDT:(1767-1835)

Büyük Alman Dilbilimci HUMBOLDT 'un çeviri hakkındaki görüşlerine şu sözleriyle başlamak istiyorum:

"Alles Übersetzen scheint mir schlechterdigs ein Versuch zur Auflösung einer unmöglichen Aufgabe. Denn jeder Übersetzer muss immer an einer der beiden Klippen scheitern, sich entweder auf Kosten des Geschmacks und der Sprache seiner Nation zu genau an sein Original oder auf Kosten seines Originals zu sehr an die Eigentümlichkeit seiner Nation zu halten. Das Mittel hierzwischen ist nicht bloss schwer, sondern geradezu unmöglich. = Her çeşit çeviri faaliyeti bana çözümü imkansız bir porblemi halletme çabası gibi geliyor, çünkü her tercüme yapan kişi şu engellerden birine takılır; ya milletin zevkini, dil duygusunu bırakıp, orijinale sadık kalacak, ya da orijinali bir tarafa bırakıp milletin özelliklerine bağlı kalacak, ikisinin ortasını bulmak, sadece zor değil, hemen hemen imkansızdır."(COSTAZZA,1993:116)

BATTAFARONE (1993) aynı konuya paralel görüşlerle katılmaktadır:

".....,dass das Übersetzen wie Humbolt und Goethe meinen, eine der notwendigsten Arbeiten im Dienst der Weltliteratur und eines der wichtigsten Elemente in dem allgemeinen Weltverkehr ist, hält uns nicht für, wenn dieser mühsamen, aber amüsanten Beschaeftignug" (19).

Humboldt'da çağdaşları gibi çeviriyi dünya milletlerini, dolayısıyla insanlarını birbirine yakınlaştıran, onların birbirlerini anlamasına yardımcı olan ve dünya edebiyatının hizmetinde olması gereken eğlenceli bir uğraşı olarak görmekte.

Aşağıdaki alıntıdaki görüşleriyle de Humboldt çeviriye dilbilimsel açıdan yaklaşmakta ve bazen bir dildeki kelimelerin diğer dildeki anlamla aynı oranda örtüşmediği görüşünü dile getirmektedir.Bu durum da çeviri yanlışlarının ortaya çıkmasında en büyük etkenlerden birisini oluşturmaktadır.(bkz.Böl.XII)

"Humbolt und Hebel heben hervor, dass die nach Treue strebendenübersetzungen wortwörtliche Übersetzungen sind und fehlerhafter und abweichender als die bedeutungstreuen, weil sich die Worte der verschiedenen Sprachen selten decken. In diesem Fall muss der Übersetzer in dem Sinn der Mitteilung eingedrungen sein, wenn er eine genaue Übersetzung zustandebringen will" (BATTAFARONE,1993:154).

"Ona (Humboldt) göre herşeyi çevirmek, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir görevi yerine getirme çabasıdır" (DOĞAN,Ş,199219).

Humboldt çeviride kaynak metin ile hedef metnin kaynaşmasını, anlama işlerliği bakımından olanaksız görmektedir. Bunun için çevirmenin ya

kaynak dile ya da erek dile yönelerek çeviriyi gerçekleştirmesi gerekir. Her iki şekilde de kalite açısından çeviri metin, orijinal metinden sonra gelir.

Şimdiye kadar dil ve gerçek arasındaki mantık ilişkisi, Humboldt'da dilin tarihselliği görüşüne dönüşmüştür. Bu prensip çeşitli dillerin kendine özgü bir yapısı ve değişmez dil ruhu olduğu esasında dayanır(krş İMER,1980:15). Bu kendine özgü oluş çeviriyi imkansız kılar

"Immer das Wesentliche, die individuelle Welt an sich der einen Sprache verlorengelassen muss"(Her zaman çeviride o dile özgü ayırt edici, belirleyici özellik ve o dilin kendi özel dünyası kaybolacaktır) (WILLS,1977:38).

Yukarıda görüşlerini vermeğe çalıştığım Humboldt'un ilginç teknik ve fikirleri günümüz çeviribilimcilerine ve eleştirmenlerine ışık tutacak niteliktedir.

5.WALTER BENJAMİN:(1892-1940)

Sanat eleştirmeni Walter Benjamin, çevirinin anadile kazandırdığını şöyle açıklamaktadır:

"Bir çevirinin, özgün metnin çevirisine ne kertede uyup uymadığı nesnel olarak, o metnin çevrilebilirliğine bağlıdır. Metnin sanatsal yanı az ve yalnızca bildirmek istiyorsa, çeviri o oranda anadile az kazanç sağlar. Sonunda da anlamın ağırlığı basar ve biçimle çevirinin zembereği kopar. Özgün yapıt ne ölçüde yozlaşmışsa, o oranda yalnızca anlamı verilerek kolay çevrilir. "Çevrilmez" denen metinler ise güç oldukları için değil, anlamları derinde oldukları için çevrilmez olurlar" (GÖKTÜRK,1978:58).

Benjamin burada olaya bir sanatçı gözüyle bakmıştır. Gene en büyük görevi çevirmene yüklemektedir. Çevirmenin metni anlamasını başarının şartı olarak koşmaktadır. Derinde olan anlam eğer çevirmen konuya ve diğer şartlara sahipse onu o derin yerinden çıkarmak çevirmence zor olmasa gerek.

Walter Benjamin'in çeviri hakkında ilginç benzetmeleri de mevcut, Benjamin, çeviri dilinin çevirinin algılanmasında çok önemli olduğunu belirtiyor. Ona göre içerik,(Inhalt) ve ifade (Ausdruck) arasındaki ilişki çevirinin bütünlüğünü veya kopukluğunu belirlemekte. Ona göre bu iki kavram meyve ve kabuğuna benzemekte ikiside aynı ortamda yetismekte fakat yararlılık açısından durumları farklıdır.

Benjamin'in bir başka benzetmesi de çevirinin kırılan bir testi parçalarının tekrar birbirine yapıştırılmış haline benzetilmekte. Ona göre hiçbir çeviri okuyucuya tam tamına aslını veremez. Çünkü her okuyucunun algılama durumu onun dünya görüşüne göre farklı olacaktır. Benjamin böyle düşünmesine rağmen, çevirinin tam anlaşılmasını da gerekli görmemekte (krş.COSTAZZA,1993:156-157).

Benjamin'e göre, başlıca iki türlü çeviri işlemi vardır. Bilimsel çeviri ve yazınsal çeviri. Yazınsal çeviri de türlere göre değişim gösterebilir. Traduction libre" \özgür çeviri, "traduction litterale"/ sözcüğü sözcüğüne

çeviri gibi. Benjamin "Çevirmenin Görevi" başlıklı yazısında özgür çeviri ve sözcüğü sözcüğüne çeviri üstüne şöyle diyor:

"...bir yapıtın çevirisinin sanki çevrildiği dilde yazılmışçasına rahat okunabildiğinin söylenmesi özellikle çevirinin yapıldığı zamanda böyle bir şeyin söylenmesi, çeviri için övgülerin en büyüğü değildir" (COSTAZZA,1993:157).

Sözcüğü sözcüğüne çevirinin güvence altına aldığı sadakatine anlam kavramı asıl anlam ve bu ancak dilin tamamlanmasına ilişkin büyük anlam eserde dile gelebildiği takdirde kavuşur. Gerçek çeviri saydamdır; yapıtın aslını saklamaz, onun saçtığı ışığı kesmez. Tersine, yalnızca dilin, sanki kendi ortamıyla güçlenmişçesine, özgün yapıtı çok daha güçlü biçimde aydınlatmasına olanak sağlar. Bu, her şeyden önce sözdiziminin sözcüğü sözcüğüne çevrilmesiyle gerçekleşir; bu yol, çevirmenin ana öğesinin cümle değil, sözcük olduğunu kanıtlar. Çünkü cümle, özgün yapıtın dili önüne dikilen bir duvardır, sözcüğü sözcüğüne çeviri ise sütunlu bir geçittir.

Özgür çeviri ile sözcüğü sözcüğüne çeviriye eskiden bu yana hep birbirine karşıt eğilimler gözüyle bakılmıştır (krş.GÖKTÜRK,1978:59).

6. NURULLAH ATAÇ:(1898-1957)

Milli Eğitim Bakanı, Hasan Ali Yücel tarafından kurulan, "Çeviri Odası" nda görev alan ünlü Türk Edebiyatçı, yazar ve çevirmen Nurallah ATAÇ'a göre çeviri yabancı dilde söylenen şeyi anadilinde söylebilme sanatıdır, başka bir dilden çevrilmiş güzel bir cümle aktarıldığı dilde tatsız bir şey haline gelmişse, çevirmen istediği kadar anlama bağlı kalmış olsun, gene de çevirdiği eserin özüne ihanet etmiş sayılır, önemli olan, yabancı bir kavramın anadilinde nasıl anlatılabileceğini bulabilmektir. 1944'te yazdığı "Tercüme üzerine"başlıklı denemede bu görüşünü şöyle ortaya koyar:

"Tercüme derken bir cümledeki kelimelerin değil, bütün cümlelerin türkçedeki karşılığını aramak gerekir. Bize yazarın ne demek istediğini bildiren kelimeler değildir, onların birbirleriyle birleşerek meydana getirdikleri bütündür(...) İnsan kelimelerle değil, cümlelerle düşünür"(AKSOY,1995:73).

Bu bölümde görüşlerine yer verdiğim, ünlü edebiyatçı, dilbilimci, yazar ve çevirmenlerin çeviri hakkındaki görüşleri, günümüz çeviribilimcilerin ve eleştirmenlerin görüşleriyle hemen hemen paraleldir. Takdir edilmelidir ki, zamanımızdaki gibi çeviribilim, görüşlerine başvurduğumuz kişilerin çalıştığı dönemde henüz bir bilim dalı olarak ortaya çıkmamıştı. Buna rağmen günümüz çeviribilimcileri ve eleştirmenleri onların fikir ve yöntemlerinden faydalı bir şekilde istifade etmektedir.

IV. ÇEVİRİNİN TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ:

Türkçe'ye yapılan çevirilerin tarihine bakacak olursak, aşağıda geniş olarak açıklayacağım olaylardan da anlaşılacağı gibi, Türkiye'de, çeviri çalışmaları siyasal ve sosyal olaylara paralel olarak inişli çıkışlı bir gelişme göstermiştir.

Türk Çeviri Tarihi'nin, Uygur Türkleri'nin Budizm'le ilgili metinleri Türkçe'ye çevirdikleri dokuzuncu yüzyıla kadar uzandığını görürüz. Aynı dönemlerde Selçuk Türkleri'nin de dini, felsefi, ilmi ve edebi eserlerini Farsça ve Arapça'dan çevirdikleri bilinir. 14.yüzyılda, Osmanlı döneminde bilimsel alanda eserler çevrilmiştir; bunlar özellikle sultanların özel ilgi duydukları, Acaib ve Garaib adı verilen, Arap ve Fars kaynaklı ansiklopedik bilgilerdir. Tahtta bulunan sultanların düşüncelerine, siyasal ve toplumsal koşullara bağlı olarak, çeviri eserlerinin seçimi değişik olmuştur. Önce tıpla ilgili eserler çevrildi. "Şerafeddin İbn Muhammed Sabuncuoğlu, 1405 yılında, Abu al-Kasım Zahrawi'nin "Al-tashif "adlı cerrahlıkla ilgili yapıtını "Cerrahiye-İlhaniye" adıyla çevirdi (krş.GÜRSEL,1978:312).

Cengiz ORHONLU'nun İslam Ansiklopesi'nde yayınlanan "Tercüman" maddesin dayanarak, tercümanlığın Osmanlı İmparatorluğunda 14.yüzyıldan beri var olduğunu söyleyebiliriz. Bu söylentilere göre, bu görev Fatih zamanında başlamıştır. O dönemin Trabzon kökenli ünlü kişilerinden Georgios AMİRUTZES Grekçe yapıtlar konusunda Fatih'i aydınlatmıştır. Aynı dönemde, yabancı dil bilen Rum tercümanlar sarayda görevlendirilmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunda tercümanlık, başlıca aşağıdaki dört bölümden oluşmaktaydı:

1. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı,
2. Eyalet Tercümanlığı,
- 3.Müessese Tercümanlığı,
4. Yabancı elçi ve konsolos Tercümanlığı. (GÜRSEL,1978:324)

Türk dilinde ilk resmi çeviri etkinliği, III. Ahmet idaresi (1703-1730) sırasında, 25 üyeli bir çeviri kurulunun oluşturulmasıyla yürütülmüştür. Bu kurulun etkinlikleri, hepsi Arapça'dan olmak üzere çeşitli tarih kitaplarının ve Aristoteles'in Fizik çevirilerinden oluşur(krş.s.320)

İstanbul'da kurulan çeşitli bürolar, çeviri etkinliklerinde bir gelişme dönemine gidecek yolu açtı. 1832'de, resmi yazışmaları yürütecek çevirmenleri eğitmek üzere kurulan "Tercüme Odası" sonraları, yüzyılın önemli çevirmenlerinden bazılarının Fransızca öğrendikleri, Fransız edebiyatı ve kültürüyle tanıştıkları bir dil okulu işlevini görmeye başladı. Bu Tercüme Odası daha çok Babıali'nin yabancı konsolosluklarla yaptığı yazışmaları yönetmekteydi. Hariciye himayesinde olan bu kurul, Rum tercümanlarının büyük ölçüde tekelindeydi denilebilir. Baştercümanlığa getirilen Rum asıllı Yahya Efendi, aynı zamanda Mühendishane'de öğretmendi. Okulda faydanılmak üzere

Fransızca ve İtalyanca'dan tercümeler yapıyordu. Ondan sonra gelen baştercüman Musevi asıllı İshak Efendi yönetiminde Tercüme Odası, Fransızca öğreten bir kurul durumuna geldi. Ali Saffet Paşa, Ahmet Vefik Paşa , hatta Namık Kemal , Şinasi' bu oda'da çalıştılar. Bu Tercüme Odası , bireysel çeviri çabaları dışında Türk çeviri tarihinde ilk örgütlü çeviri girişim hareketidir. Bu bakımdan Türk Çeviri Tarihinde bu Odanın ayrı bir önemi vardır.

Kurul ilk olarak Bedreddin Mahmut Ayni'nin İkd ül-Cüman fi Tarih-i Ehl iz-Zaman adlı İslam tarihini, ardından da Huvandmir'in Habib üs-Siyer'ini Osmanlıcaya çevirmiştir. Kurul, İslam kültürü ile yetinmeyip, Yunan kültür dünyasına da kapılarını açmıştır. Bu dönemin en verimli çevirmeni Yanyalı Rum asıllı Esat Efendi'dir. Moliere uyarlamalarıyla ünlü Ahmet Vefik Paşa'nın dedesi olan Esat Efendi, İbni Sina'nın Şifa'î Suhreverdi'nin Hikmet ül İyarak'ı yanında, Aristoteles'in Phsika'sını Kitab üs-Semaniye adıyla çevirmiştir. Osmanlı Dönemi'nde Eski Yunan'a yönelen ilg, bu çeviriyle başladığı söylenebilir.

Bu dönemin en büyük çevirmeni Asım Efendi de Necdüddin Firuz Abadi'nın Kamus'unu "Okyanus" adıyla çevirmiş ve yapıttaki 60.000 sözcüğe halk dilinden ve eski metinlerden karşılıklar bularak, çeviri diline büyük katkıda bulunmuştur(krş.320-325).

1832'de kurulan Tercüme Odası'ndan sonra 1839'da kurulduktan sonra etkinliğini daha çok çeviri alanında sürdüren Encümen-i Daniş'i (Akademi) bu yazarların bilgi alışverişinde buludukları başlıca kurumlar arasında sayabiliriz.

Encümen-i Daniş, 40 üyesiyle yalnızca kültürel işlev yürüten bir akademi olma görevini üstlendi; bununla birlikte, bu kısa ömürlü kurumda da belli sayıda tarih, coğrafya, iktisat ve biyoloji kitabı çevrildi. Resmi ve resmi olmayan gazeteler, edebi anlatım biçimi olarak şiirin egemenliğine son verip düzyazıyı öne çıkarmakta önemli bir rol oynadılar.

Tanzimat döneminde bu hareketin daha da yoğunlaştığını, roman, tiyatro vb.gibi kendi yazın geleneğimizde bulunmayan bazı türlerin Batı'dan, özellikle de Fransız yazınından yapılan çeviriler yoluyla alındığını görüyoruz. Şemsetti Sami, Namık Kemal, Recaizade Ekrem,Ahmet Mithat vb. gibi ilk Türk romancılarının Tanzimat'la birlikte ortaya çıkmaları, eserlerini çeviri etkinliğiyle oluşan bir temel üzerinde, gerçekleştirmişler. 1859'la başlayıp I.Dünya Savaşı'na sonra da Cumhuriyet'e kadar uzanan sürede çeviri bakımından oldukça canlı, verimli bir dönem yaşanmıştır. O günlerde, daha çok matematik, tıp ve teknikle ilgili konular ağır basarken, bu tarihten sonra, İslam kültüründen aktarılan Tefsir, Mantık, Fıkıh, Kelam konuları dışında ve onlarla birlikte Batı'nın sanat, felsefe ve düşünce ürünlerine ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Gene bu dönemde, İslam dışı kültür yapıtlarıyla da ilgilenilmeye başlandı; örneğin Aristo fiziği İbrahim Paşa'nın emriyle çevrildi. Bu çeviri, padova üniversitesinde bir süre profesörlük yapmış olduğu söylenen bir

çağdaş yorumcudan, Yoannis Kotinos'tan başlanarak yapıldı; önce, doğal olarak Arapçaya aktarıldı.

Türk kültürünün batılılaşmaya yönelmesi, 19. yüzyılda başladı. Sürekli askeri bozgunlar, İmparatorluğun düzeninin bozulması ve parçalanması, mali düzensizlik ve başansızlıklar ülkeyi sanayileri gelişmiş ve sömürü genişlemelerinin doruğunda bulunan ülkelerin yan sömürgesine teslim etti. Çeviri, teknik alanda, uygulamalı bilimlerin öğrenimine yönelik elkitapları sağlamak konusunda, özellikle çok değerli bir araç oldu. Böylece, trigonometri ve tıp, vb. kitapları çevrildi.

ADIVAR, TANPINAR'ın bu ortamı nasıl değerlendirdiğini aşağıdaki sözleriyle belirtiyor:

"Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre Tercüme Odası "yeni bir dünya görüşünün yeni siyasi idealinin geliştiği çok ileri bir ortamdı" (ADIVAR, 939:106).

İlk Türk romanı sayılan Şemsettin Sami'nin Taaşuk-i Talat ve Fitnat adlı yapıtından önce (1873) oldukça fazla sayıda eser Türkçeye kazandırılmıştır. Namık Kemal'in ilk romanı, İntibah'a kadar (1876) çoğu Fransızca olmak üzere anlatı türünden yirmiyi aşkın eser dilimize çevrilmiştir.

Çeviri çalışmaları, bu geçiş döneminde, siyaset adamları, yöneticiler, yazarlar ve öğrencilerin, düşüncelerini kendi dillerinde ve Osmanlı yazarlarında pek bulunmayan bir açıklıkla dile getirmelerine yardımcı oldu. Fransızca'nın incelenmesi Türkçe bilgilerini artırmalarına yaradı. Bir dilbilgisi, bir yazım ve yazılı kurallarla saptanmış bir sözcük dağarcığıyla donanmış bir edebiyat dilinin acele gereksinimini duydular. Medreselerde uygulandıkları biçimleriyle, Arapça ve Farsça'nın ilkelerine dayalı eğitimin dışında, Türk dili kendi haline bırakılmıştı. Ve Türkçe, 1851 yılında Cevdet Paşa'nın yazdığı Kavaid-i Osmaniyye'den (Osmanlıcanın Kuralları) önce yazılı bir dilbilgisinden yoksundu (krş.DİNO,1989:108).

Edebiyatımıza roman biçimindeki ilk çeviri eser olarak giren "Telamak" o dönemde "aslı hikmet olan bir ahlak kitabı" memleket yönetimi kurallarını kapsayan bir bilgelik kanunu" "bir siyasetname" olarak yorumlandı. Yusuf Kamil Paşa'nın (1808-1876) yabancı kelime ve kurallar, söz oyunları yüklü çeviri dili dolayısıyla, uzun yıllar okullarda örnek bir divan nesri kitabı olarak okutuldu. (krş.GÜRSEL,1978: 326)

Osmanlı İmparatorluğunun yeri, konumu, kültürel ilişkileri başlangıçta kendi dilinin de parçaları olan Arapça, Farsça gibi dillere ağırlık verilmesini gerektiriyordu. Batı ile olan ilişkiler geliştikçe yabancı uyruklu azınlıklardan çevirmen olarak yararlanıldı. Ancak güvenlik açısından sorun çıkınca bu alanda eleman yetiştirilmesi yoluna gidildi. Denilebilirki Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş dönemi bilimsel ve dinsel çevirilerle önemli bir aşama oldu. Çeviri alanında sürekli bir gelişme gözlemlendi. Çok eski şiir geleneğimiz olmasına karşın, batılılaşma, toplumun tüm düzeyleriyle birlikte kültürel yapıyı da etkilediğinden, edebiyat alanındaki değişme ister istemez

şiiire de yansımıştır. Anlatı türlerindeki yenileşme geleneksel şiir yapısını zorlarken, eski şiirlerimizde rastlanmayan bir içeriği de beraberinde getirmiştir. Genellikle toplumsal konular ve romantik bir doğa anlayışında yoğunlaşan bu yeni içeriğin şiire dökülmesinde, Şinasi'nin La Fontaine, Racine, Gilbert ve Lamartine'den; Ethem Pertev Paşa'nın Victor Hugo'dan yaptıkları çevirilerin önemli bir yeri vardır.

"Türk kültür değişiminin başlıca iki evresi çeviri yoluyla gerçekleşti. Ortaçağ'dan başlayarak, Arap-Fars kültürünün etkisi altında, Osmanlı medreselerinde öğrenim Arapça yapıldı; Arap dili, 18.yüzyılı değin bilim, din, fıkıh, mantık ve matematik alanlarında tek dil olarak kaldı. (DİNO,1989:106)

Siar, ve Aristo fiziğinin Osmanlıcaya çevrilmesi aynı zamanda yabancı ülkelerin ve yabancı halkların yazınının özlemine de çekmekteydi. Batı yazınında Doğu'nun ele alınması, Doğu'nun Batı yazınına etkilemesine yol açtı. Osmanlı yazını tüm zenginliği Avrupa uluslarının bilincine yerleşmeye başladı. Avusturya'lı büyük bilim adamı Joseph HAMME 1836-1838 yılları arasında Budapeşte'de yayımlanan "Geschichte der osmanischen Gedichtkunst (Osmanlı şiir sanatı tarihi) adlı eserin de bu durumun gerçekleşmesine katkısı büyük oldu. Bazı Türk yazarları Avrupa edebiyatına girdiler. Tanzimat dönemiyle Türk edebiyatında, Avrupa'daki Romantizm akımı birlikte başladı.

1839'dan başlayarak, Türk kültürel yaşamı eğilimini bir ortaçağ düşüncesi ile çağdaşlaşma ve ilerleme isteği arasındaki bir geçiş döneminde aradı.1832'de kurulan Tercüme Odası ve 1839'dan sonra kurulup görev alanı gene çeviri olan Encümen-i Daniş (akademi) adeta o dönemin en iyi yazarlarının bilgi alışverişi yaptıkları yerler oldular. Öncelikle yazın alanına çeviri yoluyla girmiş ve genellikle büyük bir çoğunluğu Fransızca'dan esinlenmiş olan roman, tiyatro, deneme gibi türlerin ortaya çıkmasıyla çağdaş Türk nesri gelişim olanağı buldu.

Nesir'in zor koşullarda ortaya çıkan bu yeni biçimleri, yazarı, dönemin başlıca dilbilimsel sorunuyla, yani yazı dili ile konuşma dili ilişkileri sorunuyla, her zamankinden daha fazla karşı karşıya getirdi.(107)

"Robinson Crouse'nin Osmanlıca ya ilk çevirisi 1864 te Vakanüvis Ahmet Lütü Efendi'nin, Arapça'dan Hikaye-i Robenson başlığıyla yaptığı çeviridir. Daha sonraki çevirileri ise Fransızca'dan yapılmıştır: Şemsettin Sami'nin 1884'te Robenson başlığıyla yayımlanan çevirisi Fransızca'dandır. O günlerin Osmanlı toplumunda İngilizce bilenlerin hemen hemen hiç denecek sayıda olduğu düşünülürse, böyle bir yapının Arapça ya da Fransızca üzerinden çevrilmiş olduğu görülebilir"(KARANTAY,1989:88).

"Namık Kemal de Faust'u 1867'de Paris'teyken tanımış olmalıdır. Namık Kemal'in 1833 yılında; Müslümanlar'a Fransızca öğreterek onları çevirmen olarak eğitmek amacıyla kurulmuş Tercüme Odası'ndan yetişmesi ve kendi anlayışına göre "ilericilik" ilkesine dayanan Batı'yı öğrenmek isteyen

aydınlarımız, Fransa'nın devrimci aydınlanmacı yazar ve düşünürlerine ilgi duyuyorlardı Onların kitaplarını çevirmeye başladılar. Böylece ilk Voltaire, Fenelon ve Fontenelle'in diyalog biçimindeki yazılarından oluşan bir çeviri yayınlandı. 1959'da Muhaverat-ı Hikamiye adıyla yayınlanan bu kitabı, Tercüme Odasından Münif Paşa çevirmişti(KAYNARDAĞ,1994:29).

Tanzimat yazarlarının ilgi duyduğu düşüncelerin başında Voltaire ve Jean Jacques Rousseau geliyordu. Özellikle Voltaire'den oldukça fazla çeviri yapıldı. Dikkatimizi çeken başlıca noktalardan biri, çevirilerin, yukarıda belirttiğim gibi, devrimci davranışın göstergesi olmasıdır. Çeviri, Batı'ya yönelen aydının eylem ve etkinlikleri içine giriyordu. Namık Kemal, Rousseau'nun "toplum anlaşmasının" Montesquieu'nun "yasaların ruhunu" devrimci bir amaçla çevirmeye girişmişti. Ziya Paşa da Rousseau'dan Emile'i bu amaçla çevirmişti. Aynı zamanda bir ozan, yazar ve siyaset adamı olan Ziya Paşa'nın (1825-1880) tutumu, Türkiye'de edebiyatın gelişimini engelleyen dil sorunları karşısında, seçkin aydınlar topluluğunun anlayışını yansıtmaktadır.(krş.DİNO,1989:107)

Tanzimatın önemli yayıncısı Ebüzziya Tevfik bu amaçla Avrupa yazar ve düşünceleri ile ilgili küçük çeviriler yayınladı. Öteki çevirilerin çoğunun içeriğinde yine bu amaç vardı.

Türk edebiyatının batılı roman türünün ilk örneği diye bilinen, Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan 1859'da çevirdiği Terceme-i Telemuk (Aventures de Telemaque), divan düzyazısını süslü ağır, yabancı sözcüklerle, karışık dilbilgisi kurallarıyla dolu anlatımıyla, özetlenerek aktarılmıştır. Çevirmenin bu serüven romanını, Türk edebiyatının o günkü genel kuralları içinde benzeri, bir türe rastlanmadığı için, "aslî hikmet olan" bir "ahlak kitabı" dır. Buna karşılık; on dokuzuncu yüzyılın bu dilsel kültürel bağlamında, böyle yöntemlerle yapılmış batılı roman çevirileri, Türkçe'nin edebiyat tarihinde yeni bir türü olarak roman geleneğini başlatırlar. Victor Hugo'dan, Daniel Defoe'dan, Chateaubriand'dan, Alexandre Dumes Pire'den, Voltaire'den çeviriler yapılır.

Türkiye'de çocuk edebiyatının Tanzimatta başladığı kabul edilir. Bu dönemde dünya çocuk klasikleri ve Fransızca'dan manzumeler, ahlak dersleri veren öyküler, Ahmet Mithat, Şinasi, Recaizade Ekrem tarafından çevrilmeye başlanmıştır. "Gulliverin Gezileri, Robinson Crusoe" kitapları ile Jules Verne'in kitapları da bu dönemde Türkçeleştirilmişlerdir. Fransızca'dan yapılan çevirilerin ağırlıkta olduğu bu dönem kırk yıl kadar sürmüş, daha sonra İngilizce'den yapılan çeviriler ağırlık kazanmıştır (krş.ERDOĞAN,1991:116).

Ahmet Mithat Efendi (1844 -1912), Şemsettin Sami (1850-1904) gibi ilk çevirmenlerin sonra kendi dillerinde roman yazmaya başlamış olmaları; bu bakımdan ilginçtir.

Yıllar ilerledikçe yeni çevirilerle karşılaşırız: 1888'de Ahmet Mithat, Schopenhauer'e ilgi duyuyor, bu filozofa ilişkin Fransızca bir kitabın kimi bölümlerini çeviriyor ve onu eleştiriyordu.

Felsefe çevirileri açısından önemli tarihin 1895 olduğunu söyleyebiliriz. İbrahim Ethem adındaki çevirmen Descartes'in "Discours de la Methode" adlı eserini bu tarihte çevirdi ve "Üssü İder-i akıl ve ulum'da Tekarri-i hakikat" (akıl ve bilimin yönetiminde hakikatin araştırılması) adıyla yayınladı. Böylece felsefede devrim yapan bir filozofun önemli bir yapıtı dilimize çevrilmiş oluyordu.

Bu sırada konumuzu ilgilendiren üç önemli hareket ile karşılaşırız.

1..Felsefe mecmuası'nı yayınlayan Beha Tevfik ve arkadaşlarının yayınları.

2. İctihad dergisi yayınları, (Abdullah Cevdet yönetimindeydi)

3 Tanin gazetesi, (baş yazarı Hüseyin Cahit (Yalçın)'ın yayınları)

Meşrutiyet döneminde çevrilen kitaplar arasında önce İngiliz, sonra Alman ve İtalyan filozofların eserleri girmeye başladı. Stuart Mille, Herbert Spencer, Hoffding, Pareto gibi filozoflar dilimize çevrildi.

Almanca felsefe eserlerinin Türkçe'ye çevirileri hakkında PAKER (1987) aşağıdaki tespiti yapmıştır:

"Almanca felsefe eserleri 1926-1927 yıllarında çevrilmeye başlanırr. Bu gecikme Alman kültür ve diline ilginin geç başlamasından olduğu kadar, aydınların Alman idealizmine yabancı olmasından da kaynaklanmaktadır. Türk edebiyatçıları, Osmanlı edebiyatına roman,tiyatro, deneme gibi yeni türler sokmak için Avrupa'daki örneklere başvuruyorlardı. Çok değişik bir kültürün uygulamaları yeniden üretiliyor olmaları, bu aydınlar için büyük bir sorun yaratmıyordu, onlar açısından Batı edebiyatı kendi üstün kültür miraslarına katılabilecek yararlı teknikler sağlayan bir kaynaktı."(s.35)

Türkiye Cumhuriyeti, Bağımsızlık Savaşından (1919-1922) sonra, anayurdun sınırları içinde, kültürün demokratikleştirilmesi girişiminde bulundu; harf devrimi dilin sadeleştirilmesi ve yüzyılın başında Ömer Seyfettin, Hüseyin Rahmi, daha sonra da Nazım Hikmet, Orhan Veli, Melih Cevdet, Sabahattin Ali gibi önde gelen yazarların katkısıyla Türk dili yıldan yıla gelişti. Cumhuriyet yazarları, konuşma diliyle yazı dilini birbirinden ayıran engeli ortadan kaldırdılar; Türkçe, hem doğu, hem de batının bütün uygarlıklarından çevrilen eserler aracılığıyla, çağdaş düşüncenin tüm kavramlarıyla zenginleşti.

1924'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle birlikte bazı özel yayınevleri önemli çeviri projelerine girişirler büyük bir çevirmen grubuyla çalışan özel bir yayınevi olan Remzi Kitabevi "Dünya Muharrirlerinden Tercümeler" dizisine başlar Cumhuriyet döneminin başlarında üretilen çevirilerin nitelik açısından genellikle yetersiz kalmaları, genellikle yetkin

çevirmenmedir sumurkalıyışdır Asıl sorun ise geniş olarak çeviri etkinliğindeki Karmaşa ve eğitim eksikliğidir (krş.SEVÜK,cilt.II:607)

Cumhuriyet döneminde felsefi eserlerin çevirisinde oldukça iyi denebilecek sayıda çeviri yapıldı. 1926'da Faust çevirisi (Galip Bahtiyar), 1927'de Fichte'nin Hitabeleri, hemen onun arkasından Von Aster'in Fransız İhtilali'nin Siyasi ve İctimai Fikirleri çevirilip yayınlandı. 1928'de Karl Vorlander'in Felsefe Tarihi çevrildi (1.cildi Mehmet İzzet, 2.cildi Orhan Sadettin). 1931'de Freud çevirileri başladı. 1932'de Wilhelm Dilthey'den Alman Felsefe Tarihine Dair tetkikler (Hasan Cemil), 1934'de Nietzsche'den "Zerdüşt Böyle Söylüyordu" (Mahmut Sadi Irmak) yayınlandı . 1930 Yıllarda da Fransızca'da yapılan felsefe kitapları sayısal olarak daha fazlaydı

1934'de Vakit gazetesi Haydar Rıfat adındaki bir çevirmenle işbirliği yaparak "Dün ve Yarın" başlığı altında bir dizi kitap yayınlamaya başladı. Yayınladığı 46 çeviri kitaptan 21'i felsefe idi. Bunların arasında Hegel'den Estetik, Heidegger'den Metafizik Nedir? başlıklı kitaplarda vardı.

Aynı dizide 1935 yılında felsefe Profösörü Hilmi Ziya Ülken'in çeviri konusunda kaleme aldığı önemli bir inceleme yayınlandı. "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü" adındaki bu kitabın son bölümü Türkiye'deki çevirilerin tarihi idi. Şunu özellikle belirtmeliyiz ki bu konuda derli toplu eser olarak günümüzde bu eser hala önemli bir yere sahiptir.

Milli Eğitim Bakanlığın 1937'de "Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları" yayınlamaya başlamıştı. Bu dizide Spinoza, Leibnitz, Kant, Berkeley, Russel gibi filozofların eserlerinden bölümler çevrilmişti. (krş.KARANTAY,1987:96-100)

"Milli Eğitim tarihimizin en önemli olaylarından biri kuşkusuz, bir felsefecinin bakan olmasıdır. 1938'de bakan olan felsefeci Hasan Ali Yücel 1939'da bir yayın kongeresi topladı. Kongrede çeviri kurulu oluşturdu. "Büyük kültür davası" dediği çeviri işini "devletin çözümlenmesinin zorunlu olduğunu" belirtti. Bu hareket Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde ilk düzenli bir çeviri atılımı oluyordu. Bu Kongre Türkiye'de çeşitli yayıncılık alanlarında ortaya çıkan sorunları tartışmak ve devletin bunları nasıl çözebileceği yolunda önerilerde bulunmak için yedi kurul oluşturuldu. 27 üyeden oluşan "Tercüme İşleri Encümeni", Genel Kurul'a sunduğu öneriler şunlardı:

a) Milli Eğitim Bakanlığı, öngörülen geniş kapsamlı çeviri işini üstlenmelidir

b) Bakanlık içinde, bu işle görevlendirilecek bir tercüme bürosu kurulmalıdır, bu büro aynı zamanda bir çeviri dergisi çıkarmalı ve ileride yayınlanacak uzmanlık sözcükleri için malzeme toplamalıdır.

"Üyeleri arasında dönemin ünlü yazar, çevirmen ve eğitimcilerinin bulunduğu Tercüme Bürosu'nun, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, klasiklerin tüm dillere çevrilmesi kararını oybirliğiyle aldığı 1946 yılından tam altı yıl öce çalışmalarına başlaması önemlidir" (GÜNYOL,1966:100).

Böylece tarihimizin en önemli ve en planlı çeviri etkinliği 1941'başıladı. Sürekli çalışan bir çeviri bürosu kuruldu. Nurullah Ataç, Sebahattin Eyüboğlu, Nusret Hızır, Bedrettin Tuncel, Sabahattin Ali gibi değerli çevirmenler bu büroda görev aldılar. Bu üyeler, kendilerini çeviri örnekleriyle ve yazarlıklarıyla kanıtlamış kişilerdi. Bu büro yapılan çalışmaları geniş bir şekilde halka kolay ulaştırmak açısından, günümüzde hala çok güzel bir şekilde yararlandığımız "Tercüme" dergisini çıkarmışlardır.

Tercüme Dergisi 1966 yılına kadar 87 sayı çıktı. Bu çalışma kültür ve edebiyatımıza yenilik getirmekle, dilimizi biçimlendirmekle kalmadı, yayın hayatımızı da bir düzene soktu, bilimde somut gerçeğe dayanılmasına yol açtı, dünya edebiyatı ve sanatı ile alış veriş sağladı. Türk aydınına ve sanatçısına, yazarına ve okuruna bir kitap okuma alışkanlığı sağladı. Sağladığı faydalar ve değerler sonsuzdur.(krş.s.101)

Bunun yanı sıra, dilimizi hem Batı ve Doğu kültürlerinin, hem de eski Yunan ve Roma'nın en seçkin yapıtlarıyla zenginleştirmiştir "Beyaz Kitaplar" adıyla anılan bu dizinin bir çok yazarımızın gerçekçiliğe yönelmelerindeki katkısı da büyük olmuştur. Tercüme Bürosu'nun Julius Ceasar ve Faust için bir çeviri yarışması açmış olması, klasik eserlerin Türk halkı tarafından tanınması bakımından teşvik edici ve yararlı bir çalışma olmuştur.

Bu çeviri faaliyetinde bir çok Alman yazarın eseri de Türkçe'ye tercüme edildi ve bunlar "AlmanKlasikleri" adı altında Maarif Bakanlığı (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından yayınlandı.

Bu dönemi GÖKTÜRK şu sözleriyle tanımlıyor:

"Türk Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1940'larda yayımladığı dünya yazınından çeviriler dizisi, düşünce ile yazın alanında bir yeniden doğuşu hazırlar. Dünya dillerinden yapılmış sayısız tercümenin yayımlanmasıyla çeviri Cumhuriyet tarihinde gelmiş geçmiş en parlak dönemini yaşamıştır"(GÖKTÜRK ,1994:50).

Güzin DİNO'da bu süreçte çok büyük katkısı olan Sabahattin EYÜPOĞLU hakkında şunları dile getiriyor:

"Bu süreç ancak Sabahattin Eyüboğlu'nun yönettiği "Tercüme Bürosu'nun kurulmasıyla, Türkiye'de yirminci yüzyılın ortasında bile var olan ekin sel boşluğu doldurabilecek düzeylerini açıkladığımız çok önemli yetersizliklere karşın, Thomas More ve Babeuf'un Eyuboğlu'nca Türkçeye çevrildiklerini belirtmeyi unutmamamız gerek. Aynı zamanda, eski ve çağdaş Türk yazarlarının en önemlilerinden bazılarını Fransızcaya çevirerek yaptığı önemli katkıyı da ilerde incelemek zorundayız. Sabahattin Eyuboğlu adı yazın tarihine olduğu gibi çeviri tarihine de sıkı sıkıya bağlıdır(DİNO,1978:111).

İkinci dilden çevrilere çok az yer verilen MEB yayınlarının sayısı 1946 yılına kadar hızla arttı.

Bir çeviri dergisi girişimi de İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde olmuştur. Prof. Macit Gökberk ve Hilmi Ziya Ülken 1947'de "Felsefe Tercümeleri" dergisini çıkardılar. Bu kapsamlı dergi sadece bir sayı çıkarılabildi.

1950'li yıllarda Felsefe çevirilerinde bir hayli azalma olmuştur. Bu olumsuz dönem 1960'a kadar sürdü. 27 Mayıs 1960 devrimi ile yeni Anayasa kabul edildi ve tekrar felsefe çevirileri arttı ve alanı genişledi. Bu çeviri çöküşünün listesi, bütün ayrıntılarıyla Hilmi Ziya Ülken'in "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü" adlı eserinde geniş bir şekilde mevcuttur.

Ne yazık ki bu etkinlikler böyle sürmedi. Toplum olaylarının yarattığı bunalım 12 Mart 1971 askeri yönetimini getirdi, bundan en çok etkilenen felsefe kitapları ve felsefe çevirileri oldu. Buna rağmen 1975 yılında David Hume'den "İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Söyleşi" yayınlandı (krş. KAYNARDAĞ, 1994:33)

1975'te, "Birinci Neşriyat-Kongresi"nden otuz altı yıl sonra toplanan "İkinci Türk Yayın Kongresi"nin çalışmalar yapan "Teknik Yayınlar ve Çeviri İşleri Komisyonu" hazırladığı sonuç raporunda, tükenmiş olan MEB yayınlarının yeniden basılması kararı alındı.

1980'li yıllarda çeviri ve felsefe yayınlarında bir canlanma görülür. Bu canlanma içinde "Yazko Çeviri" dergisi önemli bir yer tutmaktadır. Russel, Sertre, Erich Fromm, Karl Popper, Thomas Kichn gibi filozoflar çevrildi. Yapısalcılığa ve Fransız filozof Michele Fouccault'a ilgi başladı. Yapısalcı Levy Strauss'un kitapları çevrildi. Bunlara ilaveten M.Faucault'un "Wittgenstein Tractatus"u, Kant'ın "Pratik Aklın Eleştirisi, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Prolegomena, Evrensel Doğa, Tarih ve Gökler Kuramı, Seçilmiş Yayınları" gibi eserleri çevrildi. Aynı şekilde Hegel'in "Seçmeler, Tinin Görüngübilimi, Mantık Bilimdir ve Seçme Yazılar" gibi eserleri de bu dönemde çevrilir. Böylece 1990 yıllarına kadar gelmiş bulunuyoruz. Martin Heidegger'in "Metafizik Nedir?" çevirisi, Frankfurt okulu filozoflarından, postmodernistlerden, Walter Benjamin'den, Amerikalı Susan Sontag'dan çeviriler yapıldı.

Felsefe alanında yazılan eserleri göz önüne alacak olursak yapılan çevirilerin yetersiz olduğunu söyleyebiliriz. Platondan 35, Aristoteles'in 8, Descartes'in 6, Kant'ın 5, Russel'in 22 kitabının çevrilmiş olması ginede küçümsenmemesi gereken bir başarıdır kanısındayım. Planlı ve bilinçli felsefe çevirileri etkinliğinin gecikmemesi düşünce hayatımızda yeni ufuklar açacaktır (krş. BEZEL, 1994:36).

Çeviler, Türk Edebiyatına yeni türler kazandırmış ve Türk Edebi Çevirileri yalnızca kültürel, düşünsel bilgiler aktarmakla kalmamış, Türk kültürünün gelişmesine ve edebiyatının içerik ve biçimsel açıdan beslenmesine sebep olmuştur. (DEVECİ, 1984:7)

Bu gibi çalışmalarda elde edilecek bulgular bilim dalına metodlu düzeyde zengin ve gerçekçi bir çalışma alanı sağlayacaktır. Böyle kapsayıcı olmayı amaçlayan bir yöntem de çevirinin uygulama alanına, örneğin çeviri eğitimine, ışık tutacaktır.

Bu gereksinim ve ilgi doğal olarak çeviri (çevirmen) eğitimini gündeme getirmekte. Dikkatimizi kendi ülkemizde çeviri eğitimine yöneltirsek, ülkemizde üniversite düzeyinde ve bağımsız bir bölüm olarak çeviri eğitiminin 12 yıllık bir geçmişi olduğunu görürüz. Çeviri konusunda, Lisans derecesinde eğitim veren 1983 yılında Boğaziçi Üniversitesinde 1984 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde kurulan ve lisans derecesinde eğitim veren "Mütercim Tercümanlık Bölümü" olması bu bölümlerin kuruluş amaçlarının sadece çevirmen yetiştirmek olduğunu göstermektedir. Bugün hemen hemen tüm üniversitelerimizin Yabancı Diller Bölümlerinde Çeviri dersleri verilmektedir. Ancak bunların ne derece başarılı olduğu tartışılır. Çeviribilim'in ayrı bir bilim dalı olduğu günümüzde, Türkiye Üniversitelerinde de yüksek düzeyde çeviri programları sürdürülmektedir.

Bu prgramları sürdüren bölümler şunlardır:

-Boğaziçi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Mütercim-Tercümanlık Bölümü-1983

-Hacettepe Üniversitesi yabancı Diller Yüksek Okulu Mütercim-Tercümanlık Bölümü-1984

-Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransızca Mütercim-Tercümanlık Bölümü-1993

-Bilkent Üniversitesi Uygulamalı Yabancı Diller Yüksek Okulu İngilizce-Bölümü-1993

İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Çeviri Bölümümü Almanca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı-1994

Bu bölümlerden Hacettepe Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi Yüksek Lisans ve Doktora Programları, İstanbul Üniversitesi'nde Yüksek Lisans Programı uygulanmaktadır.

Türkiye'de çeviri edebiyatı Tanzimattan bu yana, hatta Arapça ve Frasçadan çevrilen bilimsel ya da dinsel eserler göz önünde tutulursa Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş döneminden bu yana, sürekli bir gelişme göstermiştir. Ne var ayrı dilleri konuşan uluslar arasında bir kültür dolaşımı, karşılıklı fikir ve sanat alışverişi sağlaması gereken çeviri etkinliği, bizde, bir bütünlüğe varmak şöyle dursun, eski uygarlıkların yarattığı değerleri bile yeterince aktaramamış, çağdaş bir kültür bileşiminin önkoşulu olan geçmişin kültür birikimini özümleme işlevini gerçekleştirilememiştir.(krş.GÜRSELI978:24)

Türkiye'de çeviri hareketinin uzun serüvenini ve çeşitli tarihsel aşamalarını özetlemek gerekirse, 19.yüzyılın birinci yarısına kadar olan, özellikle Arap-Fars kültürüne dönük başlangıç dönemindeki seçmeciliğini, sonra sağlam bir seçime dayanmayan ama aynı anda hem dışarıya hem de özellikle Türk kültür kaynaklarına dönük hareketi başlatan batı etkisini belirtmemiz gerekmektedir.

V. ÇEVİRİNİN ALMANYADAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Alman kültür tarihinde çeviribilimin temelleri, 16.yy'da Martin Luther'in İncil çevirisiyle atılır. 1534'te Wittenberg'de Hans Luft tarafından yayımlanan bu çeviri, Alman dilinde bütünlük sağlamak açısından önemli rol oynayan Yeni Yüksek Almanca'nın evriminde dönüm noktası kabul edilmiş, hatta Almanlar arasında 16.yy'ın en önemli "edebiyat olayı" olarak nitelendirilmiştir. (krş.GRABERT, 1981:571).

Luther, 1530 yılında kaleme aldığı "Sendbrief von Dolmetschen" adlı bildirisinde, çeviride Alman halkının tümü tarafından anlaşılmalıya öncelik verdiğini, bu nedenle de çevirilerinde Saksonyalı yöneticilerin ve kralın dilini kullandığını, aynı zamanda halkın dili ile kendi üretici gücünden yararlandığını söyleyerek süreç öncesi çeviri kurallarını dile getirir.(krş. PAYNE,1980:298-300)

Bu eserin birçok sonuçları arasında bir "Alman Edebiyat Dili'nin" doğması da vardı. Luther, dilde sadeliğe ve en önemlisi kolay anlaşılabilirliğe önem verdiği için, halkın anlayacağı dille çevirisini gerçekleştirmiştir. Kelimesi kelimesine çeviri kuralını uygulamamıştır. Böylece Hieronymus'un dini metinlerin çevirisi kelime kelime olmalı, görüşüne karşı çıkmıştır. Luther ünlü İtalyan düşünür Çiçero'nun ortaya attığı çeviride uygulanması gereken iki ana prensibini tercih etmiştir.

İslam uygarlığında olduğu gibi Batı da da çeviri döneminden verimli döneme yani Rönesans'a, geçebilmek için iki yüzyıldan fazla bir zaman gerekmiştir. 15-16. yüzyıllarda İtalya ve Fransa'da başlayarak yavaş yavaş bütün Avrupa ülkelerine yayılan Rönesans, H.Z.ülken'e göre bütün uyanış hareketleri arasında en büyüğü, tam ve çok yönlü olanıdır; bütün toplumsal kurumlarda köklü bir değişim ve yaratıcılık oluşturduğu için gerçek bir "yeniden doğuştur. "Rönesans" başlıklı bölümde, yazar bu dönemle ilgili düşüncelerini ortaya koyuyor. (krş.ÜLKEN, s.314-323)

Ortaçağ'da, bütün ulusların ortak malı olan Arap ve Latin edebiyatları yerine artık her ulus kendi edebiyatını oluşturmaya çalıştığı için, ister istemez bütün dünya klasiklerini de kendi diline çevirmeye başlamışlardır.

Bu durum, otuz yıl savaşlarına kadar sürdü. Fransız taklitçiliği ve hayranlığı bütün yaşayış ve düşünüş biçimlerine yayılmıştı. Yerli şairler, Niebelungen ve Gudrun gibi büyük halk destanları, "Minnesaenger" leri okumuyor, böyle şeyler ilkelik ve kabalık örneği sayılıyordu. Fransız taklitçiliği Büyük Friedrich'in sarayına kadar girdi. Yapılarda Fransız mimarisi taklit ediliyor, sarayda Fransızca konuşuluyor ve Voltaire'in düşünüşü hüküm sürüyordu. Çeviri salgını aracılığıyla Alman diline geçen yabancı sözcükler, anadilin sözcüklerini aşmıştı. Yine de daha 17. yüzyıldan başlayarak bu duruma duyulan tepki, ürünlerini vermekte gecikmedi. Bir yandan çeviri etkinliği sonucunda tanınan klasik örnekler üzerinde kişisel yapıtlar oluşturulmaya başlandı, bir yandan da ulusal kişiliği bulmak için halk edebiyatına, yerli ürünlere dönüldü ve bu iki eğilimin birleşip kaynaşmasıyla özgün yapıtlar

meydana getirildi. Thomasius, Leibniz ve Wolf tarafından canlandırılan Aydınlanma dönemi(Aufklaerung), Fransız ve Latin yapıtlarının iyice anlaşılmasını sağladı. Yunan ve Fransız filozofları, Latin edebiyatı temelinden, esaslı bir şekilde öğrenildi. Lessing ve Kleist, klasiklerden esinlenerek Alman sahnesini oluşturdular. Çeviri ve taklit dönemi aşıldı. Klopstock, Wieland vb. ile Alman edebiyatı verimli dönemine girdi. Alman düşünce dünyasının gerek çeviri gerekse yararlı çalışma açısından en canlı ve üstün dönemi 17. yüzyıldır. Çünkü bu dönem tüm dünyada olduğu gibi rönesansın Almanya'da da çok etkili olduğu bir döneme rastlamasıdır. (krş.ÜNLÜ,1993:28)

Aydınlanma döneminin ünlü düşünür tiyatrocusu Gottschied, Alman tiyatrosunda yapacağı yenilikleri Fransız tiyatro sanatı ve öğretisini çeviri kanalıyla aktararak, gerçekleştirmiştir. "Deutsche Schaubühne nach den Regeln der alten Griechen und Römer eingerichtet" adlı eserinde Fransız ve Danimarka tiyatro eserlerinden on altı çeviri yer almaktadır. Ayrıca Boyles'in 'Dictionaire'ini Almancaya çevirmiştir. Almanya'da Fransa kültür ve edebiyatının tanınmasını sağlamıştır. Sophocles, Platon, Petrarch, Dante, Ariosto, Calderon, Cervantes ve Tasso'nun eserleri Almanca'ya çevrilir. Ancak devrin Alman aydınları geçmişi araştırırken, Çağdaş Avrupa Edebiyatı'na karşı da ilgisiz kalmazlar. Bilhassa Fransız edebiyatını derinlemesine incelerler. Bu konuda yapılmış olan önemli araştırmalardan birisi Ludwig Uhland'ın Alman ve Fransız Edebiyatındaki benzerlikler üzerinde yapmış olduğu "Karşılaştırmalı Edebiyat" kapsamına giren incelemesidir.

Bu dönemde Gottschied'e karşı çıkan başka bir sanatçı J.Bodmer'dir. Bodmer Shakespeare'den yaptığı çevirilerle, edebi çeviri konusunda önemli adımlar atmıştır. Bodmer'in öğrencisi olan Wieland, Schakespare'den, Roma ve Yunan edebiyatlarından çeviriler yapmıştır.

Aydınlanma ile hazırlanan bu dönemde (modern) Alman dili oluşmuş, klasikler ve bütün dünya düşünce ürünleri Almanca'ya çevirilmiş, sanat ve felsefede en yaratıcı kişiler, Goethe, Schiller, Beethoven, Kant, vb. gibi romantikler yetişmiştir. Goethe ve Schiller ile birlikte Alman edebiyatı, Kant ile birlikte Alman felsefesi kendine yeni etki ve ilham kaynakları aradı. Artık Grek-Latin ve Fransız yorumları tükenmiş, onlardan bıkmıştı, İngilizlere kapı açılıyordu. Ochlenchlagel ve Schlegel kardeşler (August Wilhem; Friedrich) İngiliz edebiyatını aktarmaya çalıştılar. Schlegel Kardeşler Alman sanatını ve edebiyatını Avrupa sanat dünyasına tanıtmışlardır. W.Schlegel Shakespeare'nin bazı eserlerini Almancaya çevirmiştir. Fakat Shakespeare'i asıl anlayabilen kuşak Fırtına ve Coşkunluk (Sturm und Drang) döneminin yazarlarının kuşağıdır. Shakespeare'in Alman edebiyatına tümüyle girmesi ise özellikle August Wilhelm Schlegel' in ve Ludwig Tieck'in kızı Dorethea nın çevirisiyle gerçekleşmiştir. Shakespeare sanki yeni baştan keşfedildi. Schiller, onun bütün trajedilerini çevirdi.

Daha önce"Julius Caesar"ın,Prusyalı diplomat Caspar Wilhelm Borck (1741) tarafından çevrilmesiyle ilk kez bir Shakespeare Almancaya kazandırılmıştı. (krş.SAVORY,1994: s.49)

Tercümeler onsekizinci yüzyılda oldukça fazla bir hareketlilik kazandı.

Aydınlık çağı'nın en olgun ve etkili üç yapıtı olarak Voltaire'in "Candide" ini, Denis Diderot'un "La Neveu de Rasocial"ini gösterebiliriz. Bu yapıtlar Almancaya çok çabuk çevrildi. Diderot'nun yapıtı ise önce Almanca, sonra Fransızca olarak yayımlandı. Yapıtın çevirmeni ve yapımcısı Goethe'ydi.

Diderot, Goethe'den başka Schiller ve Hegel gibi sanatçılar üzerinde de etkili oldu.

Goethe, Schiller ve Hölderlin ile birlikte yalnız Alman yazını değil, dünya yazını da doruk noktalarından birine erişti. Yeni bir insanlık anlayışı vurgulanmaya başladı, Goethe, Schiller ve Hölderlin'in yapıtları, aynı zamanda bir hümanizma mesajı olarak algılandı. (krş. AYTAÇ, 1983:37)

Fisher'in Daniel Defoe'dan yaptığı ilk 'Robinson Crusoe' çevirisi önem kazanmıştır. Ayrıca Fischer meslek adlarını Almancaya çevirerek bu alanda öncülük etmişti

"XVIII.yy'ın ortalarında Alman çeviri geleneği, yazın kuramcısı, oyun yazarı ve eleştirmen Novalis, Johann Cristoph Gottschied'in ve Sturm und Drang akımının öncüsü, filozof, teolog J.Gottfried Herder'in çeviri yaklaşımlarıyla gelişme göstermeye başlar

Bu dönemde çeviri geleneğinin yerleşmesine, yukarıda adı geçen öncülerin yanı sıra, Johann Jacob Bodmer, Johann Jacob Breitinger, gibi önemli şair ve yazarlar da çeviri hakkında görüşleriyle katkıda bulunmuşlar. (KURAN, 1994:34-35).

Ele aldıkları bazı konular çeviribilim ile karşılaştırmalı yazın arasındaki ilişki, çevirinin gelenekler üzerindeki etkisi, yeniden üretim olarak çeviri, yeni bir dil üreticisi olarak çevirmen, taklit ve dilin sınırları, bir düşünce kategorisi olarak çeviri, çeşitli çeviri yöntemleri, geleneğin eleştirisidir. (krş. LEFEVERE:1977)

Bu aşamada çeviri büyük saygınlık kazanır. Romantik Akımın temsilcileri, yaradılışın bilinmeyen taraflarının sınırlarını çözmeye ve 'Universal Poesie'yi gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu arada da tercümelere yönelmişlerdir. Tercümeler birdenbire öyle önem kazandı ki; Alman şairi Hölderlin, 'Romantizm'i, 'tercüme' olarak tanımlar ve Almanlar'ın da Romalılar gibi, tercümeyle çok şey borçlu olduklarını belirtir.

Bu yazarlar Orta Çağa ve daha eskiye dönerler, Avrupa uygarlık ve kültürünün temelini teşkil eden Yunanca ve Latince eserleri kendi dillerine çevirirler. Bunu yapmaktaki maksatları, kendi köklerini daha iyi anlayabilme, yaradılışın karanlık kalmış yönlerini çözmek ve yaratmayı umdukları yeni edebiyatı sağlam temeller üzerine oturtmaktır.

Edebiyatta bütün İngiliz romantikleri, felsefede Locke'dan Hume'a kadar felsefeciler çevrildi. Alman sanat ve felsefesinin 18. yüzyıldaki büyük

yaratıcılığı, bu yorulmak bilmez çalışmanın ürünüydü.19. yüzyılda, eski Yunan sanat ve felsefesine ilişkin yeni çeviri ve araştırmalara girildi. Eflatun ve Aristo, tekrar tekrar çevirildi. (H.Z.ÜLKEN'in eserinde s.334'te çevirmenlerin adları veriliyor). Alman düşünce dünyası çevirideki zenginliği bakımından bütün Batı uluslarından üstün sayılabilir. Bunun nedenleri arasında, Almanlar'ın Latin ve Katolik geleneği dışında ulusal bir kilise oluşturarak gelişmesi ve bu yüzden ulusal bilincini çok erken bulmaya başlaması; Yunan-Latin geleneğine dil, töre bakımından yabancı olması ve bu ancak büyük bir çeviri etkinliği ile doldurulabilmesidir; Alman ulusunun gelişme açısından öteki uluslardan farkı bunun birçok yüz yılın işini kısa bir süreye sığdırmak gereğini doğurması vardır (krş. GÜLER,1991: 131-132).

"On dokuzuncu yüzyıl başında Alman düşünürü, İlahiyatçı Friedrich Schleiermacher, Berlin'de Krallık Bilimler Akademisi'nde okuduğu "Çeşitli Çeviri Yöntemleri Üzerine" adlı yazısında (1813) çevirilecek metinlerin türüne göre "aktarma"nın iki türünü ayırır: Uygulamaya yönelik olan "aktarma" (dılmaçlık) ile sanat olarak aktarma çevirmenlik çevirme işlemi çevirme amacına göre "sadık" ve "serbest" çeviri yapılabilir, ama bunlar iki kutupludur ve aralarında geniş bir yelpaze yer alır. Bilindiği gibi Goethe de "çevirme eylemi"nin amacına göre yapılmasını savunan çevirmenlerdendi" (COSERIO,1990:89).

LEVEFERE Alman çeviri tarihinin 19.y.y'ın yarılarını üçüncü dönem olarak tanımlar ve bu dönemi şu sözlerle tanıtır.

"Alman Çeviri geleneğinin üçüncü aşaması tartışmalar dönemi 19.yy'ın ortaları,xx.yy'ın ilk yarısı: Geleneğin üçüncü aşamasının başlıca özelliği, ikinci aşamada ortaya atılmış olan fikirler üzerinde yoğunlaşan tartışmalar ve görüşlere getirilen eleştirilerdir. Ancak bu eleştirilerin tümünün gene geleneğin içinden gelmesi ilginçtir"(LEFEVERE:1975).

"Jacob Grimm, Friedrich Nitsche, Karl Vossler, Artur Schopenhauer, Walter Benjamin, Ulrich von Willamowitz Moellendorf, Rudolph Borchardt ve Franz Rosenzweig gibi ünlü düşünür ve yazarların yer aldığı bu aşamada bir fetih olarak çeviri, kültür emperyalizmi olarak çeviri, üçüncü dil kavramı, çevirinin olanaksızlığı ve gerekliliği gibi konular irdelenir" (KURAN,1995:37)

"Yirminci asrın savaşıyla veya savaşın zararlarını telafi ile geçmeyen seneleri zarfında tercümeler her memlekette bilginlerin kalemlerinden geniş ve gür ırmaklar gibi akmıştır. Başlangıçta bu tercümelerin vasıfları devrin haklı olarak isteyebileceği kadar yüksek değildi; cansız, çok defa para için yapılmış çevirilerdi . Sanki bir sürü ikinci sınıf yazar alelade tercümenin kolayca başarıldığını ve tenkidçi olmayan okuyucuların çoğunu tatmin edebilmeyeceğini keşfetmişlerdi ve olayı istismar ediyorlardı. Böyle iken bile, dilleri fazla yaygın olmayan memleketlerde bir edebiyat doğmuş veya doğmakta olduğunu ve edebiyat sevenlerin bundan habersiz kalmak

tehlikesinde olduklarını anlayan bu mütercimlere bazı şeyler borçluyuz"(SAVORY,1994:53-55).

20. yüzyıl başlarında Almanya'da 18.yüzyıl geleneğine bağlı çevirileri R.Borchardt gerçekleştirmiştir. 1905-1945 içinde geniş bir yelpaze ile sunulan çeviriler, Appho,Platon,Aeschylus,Horaz,Tacitus,Dante,Hartman ve Aue'nin eserlerini Almancaya kazandırmıştır. Bu arada R.M.Rilke'nin Fransızcadan yaptığı çeviriler de bu dönemde önemli yer tutar.

Savaş yıllarında ve Nazi Almanyasında bütün edebi faaliyetlerde olduğu gibi, çeviri etkinliğinde,de verimsiz bir dönem yaşanmıştır.

Ancak 60' lı yıllarda F.Kemps'in Beaudelaire'nin 'Les Fleurs du Mal' adlı eserini "Die Blumen des Bösen"(Kötülerin Çiçekleri) olarak Almancaya çevirdiğini görüyoruz. Bu eser iki dilli olarak yayınlanmıştır. Amaç okuyucuya bir yardımdır, birşeyler öğretmektir. K.Reicher'in Edward Bonds'dan Almancaya çevirdiği "Gerettet. Die Hochzeit des Papes" adlı eserinde yazdığı çevirinin önsözünde ele aldığı, çeviri sorunlarında da gözlenmektedir. Bir başka eser de, Lewis Carroll'in "Alice in Wonderland" adlı çevirisidir. Bunun en güzel ve verimli örneğini, Almancaya Moliere çevirileri de kazandıran Ch.Enzensberger'in yaptığı çeviridir.

Alman çeviri geleneğinin dördüncü aşamasını oluşturan ve 1960'lı yıllardan günümüze uzanan zaman diliminde, geleneğin ikinci ve üçüncü aşamaları olan yerleşme ve gelişme dönemlerindeki parlaklıktan söz etmek pek mümkün değildir. Önceki dönemlerde olduğu gibi, geleneğin bu aşamasında da çağın diğer bilim dallarında görülen gelişmelerin bu alana yansımalarını gözlemlemek mümkündür. Almanya'da bu etkiler, özellikle hızla gelişen bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerde ve bunlara koşut olarak yaygınlaşan bilgi ve iletişim kuramlarında, Alman mimarisine çağın ilk yarısında damgasını vuran ve yaşam tarzını etkileyen işlevselcilik akımında, ayrıca 1960'ta Hans Gadamer'in önderliğinde yeni bakış açılarıyla zenginleşen yorumbiliminde ve 1973'te Hans Robert Jauss'un önderliğinde gelişen alımlama estetiğinde yoğunlaşmaktadır. Alman çeviribilimcisi Radegundis Stolze, "Übersetzungstheorien" adlı yapıtında, burada sayılanların yanı sıra 1960'lı yıllarda Avrupa ve Amerika'da yaygınlaşan dilbilimin 1970'li yıllardan itibaren metinbilimin ve edimbilimin 1980'li yıllardan sonra da modernizmi sorgulayan, düşünce süreçlerini irdeleyen bilimsel felsefenin çeviri kuramlarının oluşumunu etkilediğini belirtmektedir(krş.STOLZE, 1994:229-230).

Halen Almanya'da üniversite düzeyinde çeviri eğitimi veren beş kurum vardır. Saarbrücken Üniversitesi bünyesindeki çeviri bölümünün yanında Heidelberg ve Germersheim çeviri bölümleri, öğrenci sayıları ve geçmişleriyle belirleyici olan üç kurum ve her üçü de dört yıllık lisans eğitimi veriyor. Düsseldorf'taki çeviri bölümü ise yazın çevirisine yönelik, ama henüz dört yıl önce başlamış yeni bir deneme eğitimidir.

Almanya'da uzmanlık çevirmenliğine yönelik dört kurumun eğitim programları arasında büyük ölçüde benzerlik görülüyor. Diğerlerinde olduğu gibi Saarbrücken'de bulunan beşinci bölümün dört yıllık eğitimi önlisans ve lisans olmak üzere iki bölümden oluşmakta. Öğrenciler "birinci" ve "ikinci yabancı dil" olmak üzere iki yabancı dili, eğitimin başında bilmek zorundadır. Yabancı dil bilgisini tamamlamak isteyen öğrenciler 1 veya 2 yarıyıl ön eğitim yapabiliyorlar.

Temel çeviri eğitimi dil derslerinin sınırlarını aşan, çeviri dersleri yanında dil dersleri mevcut. Bilinmesi gerekli farklılıkları vermeyi de amaçlayan dersler, çeviri üzerine kuramsal bilgi 3. ve 4. yılda eğitim, çevirmenlik ve dilmaçlık olarak ayrılmakta ve uzmanlık alanlarına yönelmekte. Saarbrücken'de sunulan uzmanlık dersleri hukuk, iktisat vermekle yükümlü ve iki teknik alanlarını kapsamakta, öğrenci bu alanlardan birini yıl boyunca temel uzmanlık ve terim bilgisinin yanı sıra, her iki yabancı dilde uzmanlık metinleriyle çeviri dersi görmekte. Bunun yanı sıra yaklaşık eşit ağırlıkta genel metinlerle çeviri dersleri de sürdürülmekte. Ayrıca çeviri kuramına yönelik ders aşamasında da verilmekte İçerikleri yoğunlaştırılarak bu dersler açısından çeviri uzmanlık alanı ve kuramsal bilgiyle gösteren dilmaçlık eğitimi, hem anında hem de yazılı çeviri alanlarında yürütülmekte. Bunların yanında dış ülkelerle ilgili güncel bilgiler veren derslere de ağırlık verilmekte. Bu derslerde ülkelerin ekonomik ve idari koşullarının yanı sıra sosyo-kültürel yapıları da konu edilmekte. Bunun yanı sıra uzmanlık alanlarında çeviri dersleri de verilmekte. Almanya'da piyasada çalışan çevirmenler hakkında yapılan bir araştırmada çevirmenlerin % 83'ü çeviri eğitimi görmüş, bunların iş alanlarını % 76 teknik, % 12 iktisat ve hukuk, % 6 tıp oluşturmakta sadece % 6 oranında bir kesimin çeviri bürolarında kadrolu olarak çalıştıkları görülmekte. (krş.ERGÜN,KARANTAY,KURULTAY,1992 :93)

VI.ÇEVİRİ TÜRLERİ

Çeviri'nin türlere ayrılmasındaki çalışmalarda şimdiye kadar genelde üç tür üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar;

- 1.Dil İçi Çeviri,
- 2.Dillerarası Çeviri,
3. Göstergelerarası Çeviri (Dönüştürüm)

Çeviri türlerinin üç kategoriye ayrılmasında en büyük etken, kanımca son zamanlara kadar Makineli ve Sözlü Çevirinin fazlaca gündeme gelmediğindendir. Yukarıdaki türler ancak Yazılı Çevirinin Tür'leri kategorisine girer.

Çeviri Türlerini şimdiye kadar yapılmış olanların dışında şu şekilde bir ayırlama yapmak istiyorum:

- 1.Sözlü Çeviri,
- 2.Makineli Çeviri,
3. Yazılı Çeviri

Yazılı çeviriyi de kendi arasında üç kısma ayırabiliriz,

- a.Diliçi Çeviri,
- b.Dillerarası Çeviri.
- c. Göstergelerarası Çeviri

Çalışmamın "Tanım" Bölümünde de belirttiğim gibi bu tezin hazırlanmasında benim inceleme alanım yalnızca "Yazılı Çeviri" üzerine olacaktır. Bu bölümde de "Yazılı Çeviri" türleri üzerinde duracağım.

Özgün metinde oluşturulan dünyanın, çevirmen-okur dünyasında olgunlaşarak bir tasarıya dönüştürülmesi; alışılmış olmayan anlamdaki kullanımların, çeviri dilinde eşdeğer karşılıklara yüklenebilmesi, bilgilerin yorumlanması ve sorun olan noktalara ağırlık verilmesi; bütün bu süreçlerde zihinde oluşan tasarımın çeviri dilinde karşılığının araştırılması; özgün çevirmenin zihnindeki tasarım ile yanyana getirilerek uyum sağlanması edebi çeviri sürecinin çevirmenin zihnindeki akışıyla, JACOBSON'un ileri sürdüğü gibi; Dillerarası, dil içi ve göstergelerarası çeviri etkinliklerinin üçünü birden içermesi gerektiğini söyleyebiliriz. Böylece, çeviri sadece dilbilimsel bir işlem olmaktan çok, başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılması olur. Kısacası, çevirinin doğal diller arasında yalnız soyut dilbilimsel bir etkenlik olmadığı netleşmektedir. Zaten Çeviribilim'in, Dilbilim'in olduğu kadar Göstergebilim'in de konusu sayılması bu özelliğinden ileri gelir (krş.SÖNMEZ,1994: 237).

"Alman dilbilimcisi KOSCHMIEDER, evrensellik kuramı ışığında çevirilebilirlik ilkelerini ele almıştır. Ve ona göre çağdaş dilbilim, her metnin, her dilde ifade edilebileceği görüşünü ileri sürmekte, seçenek olarak diliçi, dillerarası ve göstergelerarası çeviri türlerinden söz etmektedir"(KURAN,1995,40).

KLOPPER ve LEVY çeviride, edebi çevirinin kendisine özgü teorileri ve kuralları olması gerektiğini ve bunların yorumlama sanatı ile ilgili olarak, bağıntılı biçimde ele alınması gerektiğini savunmuşlardır. R.KLOPPER 1967'de yayınladığı "Theorie der literarischen Übersetzung"=(Edebi Çevirinin Teorisi) adlı eserinde dört önemli noktayı tartışmıştır. Aşağıdaki bu noktalar daha önce Diderot, Hamann, Gothe, Schleiermacher ve Humboldt tarafından da tartışılmıştır.(bkz.Böl.III.)

1. Tanrısal dilden (sanatçı dili), basit dile(halk diline) çeviri
- 2 En basit anlamda kelimesi kelimesine çeviri
3. Serbest çeviri (uslup ve anlama bağımlı olarak çeviri)
4. Sadık çeviri (Burada hem orijinal metne, hem de okuyucuya olan sorumluluğa sadık kalma sözkonusudur)(DOĞAN,Ş. 1992:21).

Burada yapılan ayırmamaya dikkat edecek olursak 1.Madde Diliçi çeviriye,2,3,4.maddeler de dillerarası çeviride olması gereken özelliklere işaret etmektedir.

1. Diliçi Çeviri :

Üç çeviri türünden ilki olan "dil içi çeviri"yi aynı dil içindeki dil işaretlerinin başka işaretlerle yorumlanması olarak tanımlayabiliriz. Veya bir dil içinde kalınarak dilsel harflerin anlamının yine o dilin harfleriyle yeniden verilmesi olarak ta tanımlayabiliriz.. Buna İngilizcedeki "rewording", Almancadaki "umformulierung" karşılığı olarak "yeniden deyimlendirme" ya da başka-deyimle "söyleme" diyebiliriz. (krş.JACOBSON,1974:155

Dil içi çeviri de dildeki işaretler yine o dildeki açıklamalarla, tanımlamalarla, eşanlamla ya da karşıt anlamla kelimelerle yorumlanır. Ele alınan konuyu daha açık deyişlerle dile getirmek istenirse dil içi çeviriye başvurma yoluna gidilir.

Aşağıda diliçi çeviriye örnek olarak vereceğim SEZAYİ ŞAMİPAZADE'nin 891 yılında yazdığı "Kostantinnyek" adlı eserin "kediler" bölümünün GÜLER GÜVEN tarafından çevirisidir.

"Kediler! Öyle mi? Demek ki otuz üç senelik bir refakat-i yekvücudane neticesi, kelime-i muamma-yı izdivacın halli, bu cevab oluyor. Otuz üç sene evvel, izdivacın ilk aylarında, ebeddiyet-i muhabbete, beka-yı sevdaya yeminler eden lisan-ı aşıkanneden. kendisinin kedilere her türlü man'na ve meziyetten mahrûm bir mely-i keyfiye feda olunduğunu işitmek kıymat-i insaniyye ve haysiyett-i ehliyyesini ihlal ve tehyic ettiğinden artık bu hale bir netice vermek karar-ı kat'isini ittihaz eylemişti. Zavallı koca! Hareminin, mutasarrıfe olduğu eve celb ve cem' ettiği yirmi otuz kedinin ta'cizat ve tasdi-atından artık bizar olmuştu. Evin içinde sahib-ül-beytten ziyade bir reviş-i amirane ile kuyruklarını kaldırıp bu bedbaht kocaya bir nazar-ı istihfaf ve istihkar atfederek dolaşan bu kibirli hayvanat kanepelerini istila etmiş, koltuk sandelyelerinde uyurlar, o senenin soğuk kışında ısınmak için yaktığı ateşin karşısında düşünürler, sofralarında, odalarında samia-hıraş sesleriyle kavg

ederlerdi. Günden güne etvar-ı küstahanelerini arttırarak tekessür eden kediler bu adama evinde bir ca-yı tevakkuf bırakmamağa başladılar."

Bugünkü Türkçesi:

"Kediler! Öyle mi? Demek ki otuz üç yıllık, tek bir vücut gibi bir beraberliğin sonucu, evlilik kelimesindeki bilmecenin çözümü bu cevap oluyor. Otuz üç yıl önce, evliliğin ilk aylarında, sevginin sonsuzluğuna, sevdanın kalıcılığına yeminler eden, aşıkça konuşan dilden kendisinin kedilere, her türlü anlam ve değerlerden yoksun keyfi bir eğilime feda olunduğunu işitmek, insanlık değerini ve kocalık onurunu incitip çöştürduğundan artık bu duruma kesinlikle bir son vermek kararını almıştı. Zavallı koca! Karısının, sahibesi olduğu eve çekip topladığı yirmi otuz kedinin verdiği tedirginlik ve rahatsızlıktan artık bıkmış usanmıştı. Evin içinde, ev sahibinden çok egemen bir yürüyüşle kuyruklarını kaldırıp bu talihsiz kocaya küçümser ve aşağılayıcı bir bakış fırlatarak dolaşan bu kibirli hayvanlar, kanepelerini kaplamışlar, koltuk sandalyelerinde uyurlar, o yılın soğuk kışında ısınmak için yaktığı ateşin karşısında düşünürler, sofralarında, odalarında, kulak tırmalayan sesleriyle kavga ederlerdi. Günden güne küstahça tavırlarını arttırarak çoğalan kediler, bu adama, evinde durup dinlenecek bir yer bırakmaya başladılar."

Örneğimizden anlayacağımız gibi orijinal eserin yazılmasından günümüze 100 yıl gibi bir süre geçmiştir. Ama bugün biz bu eserin orijinalinin büyük bir kısmını anlamakta güçlük çekiyoruz. Bu gibi durumlarda Diliçi çeviri gündeme gelmektedir. Türkiye'de ve diğer ülkelerde -sanıyorum bizdeki kadar olmasa bile-çok yararlı diliçi çeviriye malzeme olacak çok büyük bir potansiyel bulunmakta, buna örnek olarak Tanzimat'tan günümüze yazılan eserler ve 1940'lı yıllarda "Çeviri Komisyon'u tarafından çevrilen "Dünya Klasikleri"serisinin günümüz insanına kazandırılma ihtiyacının bulunduğu kanısındayım.

KALMAN iki ayrı lehçenin aynı tek dili temsil ettiği kabul edilirse, bir lehçeye ya da topluluk dili kullanımına göre yazılmış olan metnin çevirileri, bu durumun örnekleri olarak ele alınabileceğini belirtmekte. Almanca,Türkçe ve İtalyanca'da böyle çevirilerin bulunmasının gerekliliğini de vurgulamakta. Lehçe, dilin bölgesel dili olduğuna göre, bu çeşit çevri yazılarını da bu türün örnekleri olarak sayabiliriz (krş.KALMAN,1991 73).

2. Dillerarası (Dilden Dile) Çeviri :

İkinci bir çeviri türü de, "Dillerarası Çeviri veya Dilden Dile Çeviri"dir. Burada, çeviri sözcüğünden anlaşılan, belli bir dildeki dil göstergelerinin başka bir dilin göstergeleri aracılığıyla yorumlanmalarıdır. Berke VARDAR bunu, "*Doğal bir dildeki göstergelerle bunların ördüğü anlamsal ve biçimsel bütünlükleri bir başka doğal dildeki göstergelerle göstergesel bütünlere dönüştürme eylemidir*"biçiminde tanımlar.Bu tanımdan başka VARDAR, Dillerarası çeviriyi Dilbilimsel bir yaklaşımla da tanımlamaktadır;

"Dillerarası ve insansal nitelikli çeviriye bildirişim çevirimi açısında bakılması, en yüzeysel görüntüsünden en derin özelliklerine değin bu olgunun dilbilim örneğinden esinlenilerek incelenmesi kuram düzleminde de, uygulama alanında da birçok sorunu aydınlatabilir, çeşitli güçlüklerin aşılmasını kolaylaştırabilir"(VARDAR,1978:66).

CÖMERT'in Dilden dile çeviri hakkındaki görüşleri de aşağıdaki gibidir:

"Dilden dile çeviride de, genellikle, kodlaşmış birimler arasında bir eşdeğerlik yoktur. Yine de dilden dile çeviride, bir dildeki bildirimler tek tek birimlerle değil, çeviri yapılan dilin tüm bilidirimleriyle değiştirilir. Bu tür çeviri, dolaylı bir ifade biçimidir. Çevirmen başka bir kaynaktan aldığı bildirimi, yeniden kodlayıp yayar. Dolayısıyla çeviri; iki değişik kodda, eşdeğerli iki bildirimi içerir(1978:17).

Bu çeviri türünün belirleyici özelliği, iki dil, iki yazar ve iki edebi eser arasındaki ayrımdır. Bu ayrımlar kaçınılmazdır. İki dil açısından ayrımlar ayrı koşullarda gelişen dillerin kendine has özelliklerinden kaynaklanır. Bu özelliklerin çeviri sırasında yüze çıkması doğaldır. Önemli olan, bu yüzden oluşabilecek anlam kaymalarını en aza indirgiyerek iki dili bağdaştırmaya çalışmaktır (krş.DOĞAN,1986:2).

Değişik dillerdeki metinler arasındaki eşitlik, çeviri ve uyarlamada (adaptation) olduğu gibi bilinçli bir sürecin sonucu olabilir, ya da içeriğin benzerliğinden kaynaklanabilir. Ben metinler arasında eşitliğin sağlandığı yöntemi gözönüne alarak,DURMUŞOĞLU (1987)'nün yapmış olduğu paralel metinlerin sınıflandırmasını, üç ayrı grupta toplamanın yararlı olacağı kanısındayım.İki veya daha çok dilde iletişimsel amacı ve iletişi aynı olan metinleri "paralel metin" olarak tanımlayabiliriz. Diğer bir deyişle paralel metinler değişik dillerde birbirine içerik ve işlev açısından denk metin türleridir.

İşte bu bağlam içinde değerlendirilmesi gereken çeviri işlemi ilk yaklaşımda "doğal bir dildeki bildirileri kimi kişilerin anlamsal ve işlevsel eşdeğerlik sağlayarak bir başka doğal dile aktarması" olarak tanımlayabiliriz.

I. Grup Paralel Metinler: Bunlar duruma göre ve içeriğin benzerliğinden kaynaklanan paralel metinlerdir. Aynı dillerde birbirinden bağımsız olarak üretilen benzer metinler; ölüm, doğum, evlilik. kayıp ilanları, davetiyeler, yemek tarifleri gibi.

II. Grup Paralel Metinler: Uyarlamadan (adaptasyon) kaynaklanan paralel metinlerdir. Bunlar aynı kaynaktan alınan bilginin aynı metin türünde ama ayrı dillerde üretilmesiyle ortaya çıkar. Çok uluslu şirketlerin ürettiği reklamlar, ilaç prospektüsleri, elektrikli ev eşyaları kullanma talimatları gibi.

III. Grup paralel Metinler: Çeviriden kaynaklanan paralel metinler. Kaynak dildeki. metnin en yakın karşılığının amaç dilde, bilinçli bir anlam aktarma

sürecinden sonra, yaratılmasıyla ortaya çıkan paralel metinlerdir. Her türlü teknik ve edebi çeviri, konferans çevirisi gibi(krş.s.62).

Dillerarası Çeviri uygulamasında, çevirinin ortaya çıktığı günden beri süre gelen, Serbest Çeviri (Freie Übersetzung) ve Bağımlı Çeviri (Worttreue veya Wort für Wort Übersetzung) tartışmaları günümüz çeviribilim çevresinde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir.

2.1.Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri : Her bir kelimenin hedef dildeki kelimeyle ve her bir dizenin esas metnin dizesi ile karşılandığı dillerarası çeviri türlerindendir. Mümkün olduğu kadar sadık tercümeden yana olanlar her zaman var olmuştur. Bu taraftarlık metne bağlılığın bir çevirmenin ilk vazifesi olduğu varsayımına dayanır. Bir Çevirmen hiç bir zaman asla çeviriye sadakatsizlikle itham edilmek istemez. Ama bundan kurtulabilmek için sadakatsizliğin ne demek olduğunu ve hangi durumlarda sadakatsiz olunacağını açıkça bilmesi lazımdır. Sadakat kelimesi kelimesine tercüme demek değildir, bu en basit bir çeviri şeklidir. Sadakat böyle algılansa bile bir dildeki bir kelimenin daima diğer bir dildeki aynı kelime ile karşılanamayacağı gerçeği kaçınılmaz olarak ortada kalır.

SAVORY çevirinin aslına bağlılığı şu sözleriyle ifade ediyor:

"Sadakati müdafanın sebebi mütercimin hiç bir zaman kendisinin bir mütercim olduğunu unutmayıdır. Mütercim bilir ki kendisi asıl yazar değildir, elindeki eser hiç bir zaman kendisinin olmamıştır; daha doğrusu o bir tercümandır, vazifesi yazarın zihni ile okuyucunun zihni arasında bir köprü, bir geçit kurmaktır. Kendisi aradan silinmeli.(1994:60)

Dr.E.V Rieu'nün,Oysseia tercümesinin önsözünde dediği gibi, "Homer'ın'da, bütün büyük yazarlar da olduğu gibi, mana ve üslup birbiriyle ayrılmaz şekilde karışmıştır....Eğer Homer'ın'u doğrudan doğruya İngilizce kelimelere geçirirsek ne mana, ne de üslup kalır"(s.65).

Sözcüğü sözcüğüne çeviri, genellikle aynı dil ailesi içinde yer alan (Fransızca ve İtalyanca) veya benzer kültürleri paylaşan diller (Almanca ve İngilizce) arasında çok sık görülen çeviri türüdür. Bu tür diller arasında, sözcük sözcük yapılan çeviride Çıkış dili ile Erek dili arasında biçimsel bir uygunluk, sözcüksel bir denklik görülür ve ortaya çıkan sözcükler "doğru", "düzgün" olarak nitelendirilir: Sözgelimi Almanca "Wie spaet ist es"? ile İngilizce "What time is it"? için durum böyledir. Ne var ki dil ailesi, dil tipolojisi açısından farklılıklar taşıyan ve yine bazı bakımlardan farklı kültürlerle de bağlanan diller arasındaki sözcüğü sözcüğüne çeviri, Erek dilinde genellikle "hatalı", "yanlış" diye adlandırılan çevirilerin doğmasına yol açabilir. Vinay'nin de vurguladığı gibi "hatalı" ya da "doğru" sayılabilecek sözcüğü sözcüğüne çevirilerin birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Bir başka deyişle, her sözcüğü sözcüğüne çeviri farklı dil yapılarına sahip dillerde de her zaman "doğru" bir sonuca götürmez. VINAY'ın, da vurguladığı gibi "hatalı" diye adlandırılacak sözcüğü sözcüğüne çevirilerin sakıncalarını şöyle sıralar:

1. sözcüğü sözcüğüne çeviri varış dilinde bir başka anlama yol açabilir;

2. sözcüğü sözcüğüne çeviri varış dilinde hiçbir anlam taşımayabilir;
3. sözcüğü sözcüğüne çeviri yapısal nedenlerden ötürü olanaksız olabilir: Vinay bu konuda şöyle bir örneğe başvurur: İngilizce "I met him on the train" deyişinin Fransızca'ya sözcüğü sözcüğüne çevirisi "Je l'ai rencodntre sur le train" (sur üstünde) biçimini verir. Oysa bu deyişin Fransızcadaki kullanılışı "Je lai rencontre dans le trai""dir (dans: içinde)
4. sözcüğü sözcüğüne çeviri varış dilinde kalkış dilindekiyle aynı düzeyde yer almayan bir bildiri yaratabilir,
- 5.sözcüğü sözcüğüne çeviri varış dilinin kültüründe hiçbir gerçekliğe denk düşmeyebilir.(RİFAT,1995:60)

Sözcüğü sözcüğüne çeviriye sayısız örnekler verilebilir. Bununla ilgili bir örneği ÖZBEK (1988) şöyle veriyor:

"İstanbul'un Harem semtinde bir araba park işletmesinin tabelasın da Almanca olarak şu ifadeler vardı,

"Die Fahrzeuge dürfen nicht mehr als drei Tage Parken"

Bu cümleyi Türkçe'ye şu şekilde çevirebiliriz,

"Arabalar üçgünden fazla park yapamazlar!"

Bu cümle Türkçe olsaydı kimse bunda yadırgayacak bir şey bulamazdı. Ama bir Alman için hiçte kurallı bir cümle değil, belki anlaşılır ama hayli zorlandıktan sonra. Çünkü arabalar park yapmazlar, yaptırırlar.

Bu cümlelerin doğrusu bir Alman'ın anlaması için şöyle olmalıydı;

"Man darf hier nicht mehr als drei Tage parken". (s.5)

Ayrıca ÖZBEK Sözcüğü sözcüğüne çeviri hakkındaki değerlendirmesini LICHTENBERG'in görüşüyle paralel bir şekilde dile getiriyor. Onlara yakın görüşlere SAVORY, FITZGERALD ve TUNCEL de sahiptir.

"Das ist keine gute Übersetzung, wie Lichtenberg meint, dass eine wörtliche Übersetzung fast immer eine schlechte ist"(5.)

"Fitzgerald, tercüme ederken kelimesi kelimesine tercümeyi değil, okuyucu üzerinde estetik tesiri muhafazayı hedef tutuyordu" (SAVORY,1992:51).

"Tercümede sadakat elbette lazımdır. Yanlış tercüme müdafa edilmez. Fakat sadakat tercümenin başlıca şartı değildir. Çünkü hiçbir sanat eserinin asıl kıymeti söylediği şeylerde değildir; onları söyleyiş tarzında, şeklindedir. Gerçekten sadık olan tercüme, şekle sadık olan tercümedir. Okuduğumuz kitaplarda veya karşımızdakinin sözlerinde manayı kelimeler vasıtasıyla kavradığımızı zannetmek daima yanlıştır: Bize manayı, maksadı bahşeden edadır. Bunun için mütercimin vazifesi edayı tercüme etmektir" (TUNCEL,1964:77-79).

REISS ve VERMEER'de sözcüğü sözcüğüne çeviriyi, dillerin yapılarının karşılaştırılmasında değerini bulacağını ama metinlerde de kelimeler hatta hecelerın sihirli bir güce sahip olabileceğini belirtiyor.

"Die wörtliche Translation, mag im Sprachvergleich ihren Platz finden, wenn z.B. Sprachstrukturen hinsichtlich ihrer Syntagmaenpositionen ("Wortstellung") miteinander verglichen werden sollen. Wörtliche Übersetzung findet sich aber z.B. auch bei Texten, in denen die Wörter und sogar die Lautungen magische Funktion erhalten" (REISS+VERMEER, 1984:31).

Sözcüğü sözcüğüne çeviriyi diğer çeviri türlerinden ayıran en büyük özellik, çevirilen dilin yani çıkış dilinin tüm sentaks özelliklerini bünyesinde içermesidir. Bir başka deyişle tümcedeki sözcük anlamlarının ardarda dizilmesiyle elde edilen türdür. "o kalemler ki üzerindedir masanın" gibi bir ifade anlaşılır bir sözcüğü sözcüğüne bir çeviridir, ama üslup bakımından tam olduğu söylenemez. Biz bunu "Masanın üstünde duran kalemler " olarak kullanırız.

Sözcüğü sözcüğüne çeviri, bulunduğumuz yüzyıl başlarına kadar yabancı dil eğitiminde bir yöntem şekli olarak uygulanmıştır. Bunun amacı, yabancı dili öğrenen kişinin, anadilinin yardımıyla öğrendiği dilin yani Erek dilin, kelime ve cümle yapısını, grammer kurallarını, üslup özelliklerini öğrenip uygulamasını esasına dayanır.

" Die wörtliche Übersetzung ist, auf Grund unserer Analyse, nicht in der Lage, die Gedankenwelt Thomas Manns richtig wiederzugeben. Nur die 'freie', 'treue' Übersetzung vermag den komplizierten Gedanken und dem gehobenen Stil Thomas Manns Rechnung zu tragen.

Wenn die Aufgabe des Übersetzers u. a. darin besteht, den Text und den Autor dem einheimischen Leser zu vermitteln, dann sollte es nicht dabei bleiben, den Text wörtlich wiederzugeben und alle anderen Elemente zu vernachlässigen, die eine gute Übersetzung hervorbringen können. Der Übersetzer sollte also frei in der Form, wie auch dem Inhalt nach, übersetzen.(SCHIMI,1989:116)

2.2.Serbest Çeviri :

Yazarın, eserinin içeriğinin esas alındığı ve dikkatlice gözlemlendiği ancak sözcük sırasında gerek duyulduğunda değişiklik yapılmasına izin verildiği çeviri türüdür.

HÖNIG ve KUSSMAUL (1982) çeviri stratejileri adlı eserinde serbest çeviri ile sözcüğü sözcüğüne çeviriyi ne zaman birbirinden ayıracağımızı şu şekilde açıklıyor:

"Übersetze so wörtlich wie möglich, und so frei wie nötig.(Frage: Woran erkenne ich, wann ich frei Übersetzen muß? Wenn eine wörtliche Übersetzung zu einerschlechten Übersetzung führen würde" (s.19).

Genellikle Atasözleri, deyimler, şive yada özel bir sosyal topluluğa ait dil kullanımlarında, Erek dil okuyucusu bu kullanımlara yabancı olduğu için çevirmen burada Erek dil okuyucusunun dünyasındaki şekilde, anlamı bozmamak kaydıyla serbest çeviriyi yapabilir. Bundan başka yeni bir eser üretmeye kalkarsa bu yanlış bir çeviri olur.

Bu serbestlik tercümeyi, şive, ifade ve cümle kuruluşları bakımından tercüme dilinin bir örneği yapmaya yetebilir, fakat bundan daha ileri gitmemelidir. .

KARANTAY'ın Çevirmen Pınar KÜR ile yaptığı bir söyleşide, KÜR serbest çeviri yaparken karşılaştığı güçlükleri şu örnekle dile getiriyor;

"You'd better go"nın karşılığı olarak "Gitsen iyi olur" sözleri o adamın korkusunu -gitmese mutlaka ölecek- Türkçe'de bunu vermiyor. İngilizce'de oyuncu söylerken belki korku katabilir, ama Türkçe'sine korku katamazsınız. Bunu ben "Hadi, durma kaç" diye çevirdim, çünkü gitsen iyi olur Türkçe'de yaygın kullanılan bir kalıp olmasına rağmen, buradaki duruma hiç uymuyordu (1989:15).

Bu örnekte KÜR en uygun olanını yapmıştır. Burada önemli olan aynı hissi, aynı anlamı okuyucuya vermektir. Kür bunu aslına kelimesi kelimesine sadık olmasa bile usta bir şekilde vermiştir.

Serbest çeviri işlemi, sözcüğü sözcüğü çeviye göre çevirmene daha fazla kendi yorumuna dayanarak karar verme serbestiliğini tanıyan çeviri olduğundan, burada çevirmenin dikkat edeceği en önemli nokta, orijinal yapının içeriğini bozmadan, yani sırf kendi yorumuna dayanarak yeni bir metin oluşturmamaktır. Bunu yaptığı taktirde, İtalyanların çevirmen hakkındaki ünlü sözüne "Çevirmen haindir" (Traduttore tradditore) hak vermek durumunda kalınır.

Yorumlama sözcüğünün tarihçesini GÖKTÜRK şu temellere dayandırır.

"Yunanca'da yorumlamak karşılığı kullanılan 'hermeneuein' eylemi ile yorum anlamına gelen 'hermeneia' adı da genellikle Hermes'le ilgili görülür. Bunlar, Hermes'in adından türeme sözcüklerdir , ya da Hermes'in adı bunlardan türemiştir belki. Felsefenin, Türkçe'de yorumbilim diyebileceğimiz 'hermeneutik' yöntemi de aynı kökenlidir. Yüzyılımızın ünlü düşünürü Martin Heidegger bütün bir dünya görüşünü yorum ilkesi üstüne kurar" (GÖKTÜRK,1980: 239).

EMRE, çevirinin bağımlı mı, serbest mi olmalı tartışmasına şu şekilde değiniyor."Çeviri kadın gibidir; güzel olursa sadık olmaz, sadık olursa güzel olmaz." bu sözün belki de tam tersi doğrudur. Bir çeviri yazarın ana dilinde yazdığı kadar güzel ve doğru olarak ikinci dile aktarılabilir ve aktarılmalıdır.

Aksi halde başarısız ve kötü bir çeviridir. Üslup ve anlam bakımından başka bir dile aktarılması en zor olan yazarlardan biri Franz Kafka'dır. Dilimize Kafka'dan yapılan çevirilerin tümü, anlamından da, güzelliğinden ve üslubundan da hiçbir şey yitirmeden gerçekleştirilmiştir. Konuyu böyle bakınca, çevirmenin metne bağlı kalıp kalmaması diye bir soru söz konusu değildir (krş.EMRE,1990:122-123).

SCHIMI yaptığı bir çalışmada, Thomas MANN'ın üslubunun iki arap çevirmen tarafından nasıl kendi kültürlerine yansıdığını araştırmıştır. Bu karşılaştırmadan edindiği sonuçları aşağıdaki alıntıyla vermektedir:

"Wir sind der Meinung, daß es bei der Übersetzung nicht um die freie oder die wörtliche Übersetzung geht, sondern darum, die richtige oder die angemessene Form zu finden. Eine adäquate und vollwertige Übersetzung kann aber nur im Prozeß einer schöpferischen Auseinandersetzung mit dem Primärtext entstehen, was ein hohes Maß an Übersetzerqualifikation voraussetzt, mit einer Vielzahl philosophischer und schriftstellerischer Fähigkeiten".

"Bei der Beurteilung von Wirkungsgleichheit, formaler und inhaltlicher Treue, um mit Koller zu sprechen, spielen Semantik' und 'Stilistik' eine wichtige Rolle. Mit anderen Worten: Übersetzen ist die Herstellung von 'Synonymie' zwischen AS-Einheiten und ZS-Einheiten auf der sematischen, stilistischen, formalen und funktionellen Ebene, vor allem aber im Hinblick auf die 'Bedeutung', auf das vom Autor Gemeinte, auf die zentrale Textidee"(SCHIMI,1989:69).

SCHIMI'nin saptığı tespitler hemen hemen her çevirmen ve çeviri eleştirmeni tarafından karşılaşılan yada tespit edilen türden. SCHIMI'nin belirttiği gibi önemli olan metnin erek kültürde kabul edilebilirlik derecesine ulaşması, üslup özelliklerinin kaybolmaması yani çeviri kokmaması, bunun dışında çeviriyi serbest veya bağlı diye ayırmak ona göre gereksiz ayırmadır.

3.Göstergelerarası Çeviri (Dönüştürüm= Transmutation)

Üçüncü çeviri biçimi de dönüştürüm (transmutation) dır. Dönüştürüm, dil göstergelerinin içerik ve anlamının doğal dil dışı simgelerle görsel olarak yorumlanması edimidir. Söz gelimi, "dil sanatından, müzige, dansa, sinemaya ya da resme" yapılan aktarımlar, aynı türden olmayan dizgeler arası işlemler oldukları için "gösterge bilimler arası değiştirim" in ilgi alanı içine girerler.Bu tür çeviri diğer türlere nazaran kullanım alanı olarak en az kullanılanıdır.

GORP (1989), bir çeviri türü olan dönüştürüm hakkında aşağıdaki görüşleri savunmaktadır.

"Kolayca anlaşılacağı gibi, bu düzeyde görülen dönüştürmeler benzer türde dönüştürmelerdir. Söz gelişi bir yazın metni resimlerle zenginleştirilebilir. (ör.resimlenmiş roman); genellikle bunlar metnin özel bir yorumunu yansıtır.

(örn.çocuk yazınında). Öte yandan bir anlatı-ilkmetin yerini büyük ölçüde resme bakacak şekilde indirgenebilir. (ör.çizgi roman). Son olarak, yazın metni tiyatro, sinema ya da televizyonda gösterilecek biçimde dönüştürülür (buna değiştirim de diyebiliriz). Söz konusu işleme, yaygın olarak "uyarlama" adı verilir".(85)

JUMPELT yaptığı bir çeviri türleri üzerine yaptığı sınıflandırmada çeviriyi dört gruba ayırır,

1. Sanatsal veya Estetik Çeviri,
2. Dilbilimsel Çeviri,
3. Pragmatik Çeviri,
4. Etnografik Çeviri,

"Es verlohnt sich aber, die Übersetzungsarten in einer Weise zu tabulieren, welche gleich die erheblichen Unterschiede in der Zweckbestimmung hervorhebt. Dabei lehne ich mich an die Unterteilung von CASAGRANDE an, der vier Gruppen unterscheidet pragmatische, aestetisch-dichterische, sprachwissenschaftliche und ethnographische Übersetzungen (JUMBELT,1961: 24).

Bu ayırıma ek olarak her maddenin metintürlerine göre alt maddeleri mevcut. Ancak günümüzde, çeviribilim alanında bu tür bir gruplama pek dikkate alınmamaktadır. Yapılan tüm sınıflamalar yukarıda açıklamalarını yaptığımız üç tür üzerinde yoğunlaşmıştır.

VII. ÇEVİRİ YÖNTEMLERİ:

Yaklaşık son otuz yıldır çevirinin ne olduğunu gerçekçi bir şekilde belirleme amacıyla genel bir çeviri yöntemi belirleme yolunda çalışmalar artarak başarılı bir şekilde süregelmektedir. Bu çalışmalar çeviriye ve çevirmene bakış açısını değiştirmiş, çevirinin artık bir bilim olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Bu görüşün doğruluğunu yapılan çalışmaların çokluğu ve çeşitliliği doğrulamaktadır. Bunu HÖNIG'in şu görüşü de onaylamaktadır:

"Dilbilim yöntemlerinden yararlanıyorum ancak sadece çeviriye ilgilendirdiği ölçüde. Bu yöntemlerden yararlanarak kendi yöntemimi oluşturuyorum. Zaten çeviribilim bütünleştirici bir bilim olarak tanımlanıyor, yani ruhbilim, toplumbilim, kültürbilim, dilbilim ve yazınbilim gibi çeşitli bilim dallarını kapsayan bir bilim" (HÖNIG+KURULTAY,1982:36.)

Bu alandaki kuramsal çalışmaları (BENGİ,1992:48:50) 20.yüzyılın ilk 70 yılında çeviri çalışmalarının dilbilim çalışma alanıyla sınırlı tutan ve böylelikle çeviriye gerçekçi yaklaşımları engelleyen tutama bir tepki olarak değerlendirmektedir.

Ayrıca BENGİ, kuram düzeyindeki çalışmaların çıkış noktasını dilbilim paradigmasında tamamen bir kenara itilen edebiyat çevirilerinin oluşturduğunu, ancak kuramcılar çalışmalarının diğer alanlardaki çeviriler için de geçerli olduğunu vurgular.

Çeviri süreci, kaynak metinden hareketle gerçekleştirilir. Fakat, çevirinin birde amaç yada diğer bir deyişle erek kitleyi ilgilendiren kısmı var ve çeviri esas bu kısma hitap eder.(bkz.1.bölüm)

BENGİ(1992)'nin bu konudaki görüşleri şöyledir:

"Çeviri doğası gereği ereğe yöneliktir. Çeviri tanımını kaynak dizgenin belirlediği kurallar değil, erek dizgenin kendisi belirler. Bu yaklaşımda çeviri eşdeğerliği kavramı da kuralcı, dural bir kavram olmaktan çıkar ve tarihsel, ilişkisel, normların ve kısıtlamaların belirlediği ve sürekli değişme halinde bir kavram olarak ele alınır"(42).

Kuramsal çalışmaları, kuralcılıktan betimleyiciliğe, yani kaynak metinden erek metine doğru harekete geçiren kuramsal çalışmalar, ZOHAR, 1978,1978, 1987 TOURY,1985 ve 1989; HERMANS 1989; TOURY ZOHAR 1979,GUTT ,1990,VERMEER ,1989 gibi önemli çeviri kuramcıları tarafından, bibliyografyamızda da bulunan bazı eserlerle araştırılmıştır.

Çeviri işleminde uygulanacak yöntemin nasıl olacağı hakkında çok değişik, görüşler mevcuttur. Ancak bu görüşlerin farklılığı da dikkat çekicidir. Buna karşın, çeviribilimcilerin büyük çoğunluğunun ortak olduğu nokta, çeviri yöntemini belirlemede öncelikle metin türlerinin belirlenmesidir. Çünkü metin türlerinin belirlenmesi, çeviri sürecinde VERMEER ve REISS 'inde

belirttikle gibi, metni anlamaya ve çözmeye yönelik en büyük kolaylığı sağlamaktadır.

" Angesichts der noch unbefriedigenden Forschungslage in den Sprach- und Kulturwissenschaften und in noch stärkerem Maß in der Übersetzungswissenschaft konnte zum Thema Textsorte und Übersetzen noch nicht viel Definitives gesagt werden. Immerhin dürfte deutlich geworden sein, daß das Phänomen Textsorte für die Translationstheorie und -praxis kein zu vernachlässigender Faktor ist. Anhand der bisherigen vorläufigen Erkenntnisse läßt sich behaupten, daß die Textsorten mit ihren Konventionen auf allen Ebenen der Textgestaltung in ihren Funktionen als Erkennungssignal, Erwartungsauslöser und Steuerungssignal für das Textverstehen eine wichtige Rolle bei zahlreichen Entscheidungen im Translationsprozeß spielen"(1984:203).

Bu konuya ATEŞMAN şu şekilde deyiniyor.

"Önemli olan metin türü sorunsalıdır. Örneğin, haber, hukuk, reklam, ticari metinler, bilimsel makaleler, dilden dile farklı yapılar normlar işlevler kazanmıştır. Bir çevirmen bu normları da dikkate almak zorundadır".(1992:66)

Bu sorunun en büyük nedenlerinden birisi, her dilde farklı metinler meydana getirilebilmektedir ve meydana getirilen bu metin türü erek metinde bulunmayabilir.

"Werlich, Reiss, Thiel ve Spillner gibi dilbilimciler metin türlerine bağlı çeviri kuramını geliştirmeye çalışmışlardır. Örneğin, anlatı metin türüne her dilde rastlanabilir, ancak bu türün, gazete haberi, hikaye, roman, destan, dedikodu, vb. gibi alt türleri her dilde bulunmayabili." (KAYAYERLİ,1995:207).

Yine aynı şekilde, Türkçe Almanca İspanyolca ve İngilizce dillerinde ölüm ilanlarına bir metin türü olarak rastlıyoruz, ancak bu metinler dilin kullanımı ve metin düzenlemesi açısından büyük farklılıklar göstermektedirler. Bu tür metinler öncelikle hitap edeceği toplumun ihtiyaçlarına, alışkanlıklarına, gelenek ve göreneklerine cevap verecek şekilde çevrilirler. Bu metinler orijinalinden çok farklı şekilde çevrilebilirler. Çünkü orijinal metindeki halk ile çevrilen dildeki halkın özellikleri birbirinden farklılıklar göstereceği bir gerçektir.

WILLS'de bu konuda aynı görüşleri savunmaktadır.

"Sie sind primär an ein AS-Publikum gerichtet und entsprechen dessen Erwartungen, Bedürfnissen und Gewohnheiten (z. B. Gesetzestexte, Lokalnachrichten u. ä.). Werden diese Texte übersetzt, erhalten sie eine ganz neue Pragmatik" (1977:54).

Katharina REISS ,W.WILLS gibi Karl BÜHLER in dil işlevlerinden hareket eder(REISS,1977:7) ve metindeki işlevin ağırlık derecesine göre metinleri;

- 1) İçerik ağırlıklı metinler (*inhaltbetonte Texte o. die Darstellungsfunktion der Sprache dominiert*).
- 2) Biçim ağırlık metinler (*formbetonte Texte o. die Ausdrucksfunktion dominiert*) ve
- 3) Mesaj ağırlıklı metinler (*appelbetonte o. die Appellfunktion dominiert*) olarak ayır(BÜHLER,1965:28).

Bunun haricinde, REISS edebi metinlerin çeşitli görevlerinin bulunduğu bunlar, okuyucuda istek uyandırmak, okuyucuya belirli bir görüş ulaştırmak gibi görevler içerdiğini vurgular. Bu durumda metnin hangi işlevinin ağır bastığının belirlenip ona göre çeviri yapılmasını önerir. Çünkü her metnin temelinde ağır basan dil işlevi, o metnin çevirisinde uygulanacak yöntemi de belirler. Bir filmin alt yazıları ile tekerlemeler, şarkılar, ninniler başka başka yöntemlerle çevrilirler (krş.KAYAYERLİ, 1994: 208).

Bu bakımdan K. REISS "Texttyp und Übersetzungsmethode = metin tipleri ve çeviri metodları) adlı eserinde metinleri bilgi verici (informative), anlatımcı (expressive) ve araştırmacı (operative) olarak tanımlar.

Türkiye'de Çeviri kuramları üzerine çalışmalarıyla tanınan Nedret KURAN Stolze'den yaptığı bir alıntıya (STOLZE:1992) dayanarak, metinleri örneklerle de açıklayarak, metinlerde beş çeviri kategorisi saptar. Bunlar;

1.Konu (Thematik), 2. Anlambilim (Semantik), 3. Sözcükbilim (Lexik); 4. Edimbilim(Pragmatik), 5. Biçembilim (Stilistik).(KURAN, 1992: 34).

Birinci kategori, metnin içeriğinin anlaşılmasını ve metnin anlaşılmasına yardımcı olacak metindışı ön bilgileri (yazar, yayınevi,yayın yeri, kaynak, zaman hakkında bilgi) kapsar.

İkinci kategoride kuramcı, metnin sözcük anlamının iyi belirlenmesini, sözcüklerin hangi bağlamlarda kullanıldığının iyi anlaşılması gerektiğini ileri sürer.

Üçüncü kategoride konuyla ilgili olduğu alan bilgisinin gerekliliği üzerinde durulur.

Dördüncü kategoride aktarım yöntemini ve biçimini belirleyecek olan çeviri, amacının iyi saptanması ve amaç okurun kültür düzeyinin üzerinde durulur.

Beşinci kategoride ise metnin gerektirdiği dil durumunun saptanması ve biçimsel eşdeğerlik olanaklarının gözden geçirilmesi öngörülür.

KURAN bu kategorilerin hepsi birden her metne uygulanamayabileceğini, ama yorumbilim amaçlı bir yaklaşımı benimseyen çevirmenin, bunların da bilincinde olarak çeviriyi ele alması, çeviriye olan yaklaşımını somutlaştıracağını belirtmektedir. Böylece kuramcı, çok boyutlu çeviri işlemine, yorumbilimin, dilbimilin, edimbilimin, alımlama kuramının ve iletişim

kuramının sonuçlarını biraraya toplamaya çalışarak karma bir yaklaşım modeli geliştirmiş olacağını vurgular. (Krş.KURAN,1995:50.51)

KURULTAY Çevirinin Eğitimde uygulanmasıyla ilgili Doktora Tezi'nde, her metnin aynı özellikte olmayacağını REISS ve NORD dan alıntılar vererek savunmaktadır.(119)

KURULTAY, Çevirmenin metnin işlevini belirlerken, şu sorulara cevap arayarak, çeviri işleminde uygulayacağı yöntemi belirlemesi gerektiğini vurgular.

"Neyi amaçlıyor metin.Bir durumumu mu çiziyor, yorum mu yapıyor: Öğretiyor mu, göz mü boyuyor: Abartmalı, iğneli, alaylı deyişlerele bir eleştiri mi yapıyor: Açıkça mı dolaylı mı yapıyor bunu: Benzeri yazınsal türün örneklerinden ayrılıyor mu: Dinsel bir eyleme mi yoksa dil dışı bir eyleme mi yönlendirmek istiyor okuru: Metinde "Ben" diyen kişi yazar-konucu mu, yoksa yazar, iletilen bütün seslerin ardındaki düzenleyici durumunda mı?" (1991 :27).

Ayrıca, Kurultay Çevirmenin erek metin okuyucunun da dikkate alınmasının gerekliliğini de belirtir.

"Gönderici bu metinle kime sesleniyor? Belli bir okur mu sözkonusu, yoksa bir okurlar kitlesi mi: Gönderici ile alıcı arasındaki bağın niteliği? İletişimin gerçekleşmesi için hangi koşulların gerekliliğini sezdiriyor yazar? Bu koşullara ilişkin ön bilgiye okurun sahip olduğunu mu varsayıyor? Yoksa bir yanda tanımlamalarla kendisi mi veriyor bu bilgiyi? Okurunun dilsel anlama gücünü ne düzeyde görüyor? Terimlere mi boğuyor iletisini? Soyut bir düzeyde mi koruyor iletişimini, yoksa somut kalmayı mı yeğliyor? Somut bir durum doğrudan doğruya mı yansıtılıyor okura, yoksa değişik açılardan yapılan saptamalarla mı yetinilip, amaçlanan anlamı okurun mu birleştirmesi bekleniyor? Yazar bildirisinin okur üzerindeki etkisi önceden kestiriyor mu? Okurunun iletiyi belli bir biçimde alımlamasını metin boyunca bir takım yönlendirici belirtgenlerle mi saptıyor"(28).

AKSOY'da aynı fikirlere katılmaktadır.

"Her kurmaca metin özel bir çeviri stratejisi gerektirir; bu strateji de çevirmenden çevirmene değişebilir. Öte yandan, çevirmen çeviri yöntemini karlaştırırken, kim için çevirdiğini de düşünmek zorundadır." (1995:88).

Çeviribilimine kuramsal açıdan yaklaşp, şimdiye kadar yapılan çalışmaların en detaylılarının hazırlayıcılarından birisi olan VERMEER, Yunanca kökenli olan ve "amaç"(BENGİ,1995:16) anlamına gelen "skopos" kuramını ortaya atar.

BENGİ bu kuramın VERMEER'e göre, üç ayrı kullanımı olabileceğini belirtir. Birincisi, çeviri süreci, yani bir anlamda sürecin hedefi, ikincisi

çevirinin sonucu, yani bir anlamda çevirinin işlevi; üçüncüsü de çeviri yöntemi, yani yöntemin amacıdır (16).

Skopos kuramında kaynak ve erek metin kendi yapıları çerçevesinde incelenir. Ancak belirlenen amacın böyle bir aktarımı gerektirmesi durumunda, çeviriye yaklaşım da değişecek ve üzerinde çalışılan metin çeviri olarak adlandırılabilir. Normal koşullarda çevirinin erek kültür için yapıyor olması çevirinin yeterli durumunu belirler. Bu görüşün sonucu olarak kaynak metin ve erek metin birbirlerinden farklı olacaklardır. Farklılığı belirleyen etmenler den birisi çevirinin amacıdır. (krş.BENGİ,1995: 17.18)

VERMEER ve REISS çeviri kuramını incelerken nesnellığe ağırlık vermekte. Onlar için önemli olan konu "nasıl"değil "neyin" çevrilmesi gerektiğidir. Bu bakış açısından dolayı da çeviri kuramını karışık bir işlem olarak tanımlamaktadırlar.

"Eine Translationstheorie als spezielle Handlungstheorie geht von einer Situation aus, in der bereits immer schon ein Ausgangstext als "Primaerhandlung" vorhanden ist; die Frage ist also nicht: ob und wie gehandelt, sondern ob, was und wie weitergehandelt (übersetzt'gedolmetscht) werden soll. Unter diesem Gesichtspunkt ist eine Translationstheorie also eine komplexe Handlungstheorie" (1984,95).

BENGİ'de skopos kuramı için görüşlerini şu şekilde ifade ediyor.

"Kısaca, bu kuram, alanını uygulamayla sınırlamış bir kuramdır. İlgi çeviri süreci üzerinde odaklanmıştır. Çeviri sürecini belirleyen etmen çevirinin amacıdır. Çevirmen bu kuramda özel bir konuma getirilmiştir. Kuramın amacı çeviri eğitimi yönlendirmek olarak değerlendirilebilir" (,1995:18).

"Skopos kuramı, daha sonra Katharina REISS tarafından genişletilerek," işlevsel çeviri kuramı" çerçevesine oturtulmuş halidir.(NORD,1991:104)

"Bu kuramın özelliği, kaynak metni, amaç metni ve amaç alıcıyı ön plana çıkarması ve çeviri sürecini, çevirini ürününü ayrıntılı olarak betimlemesidir" (KURAN, 1995:47).

Alman çeviribilimci Ernst-August GUTT'un da çeviri kuramı üzerine VERMEER'in kuramından farklı olarak, kurama yaklaşımında açıklayıcı olmayı amaçlıyor. Bu seçimin altında yatan, Gutt'un bilim dalında yaygın yöntem olarak benimsendiğini düşündüğü tümevarımcı-betimleyici yönteme getirdiği eleştiridir. Gutt,"olanla" ilgilendiğini, "olması gereken"i dikkate almadığını belirtir. Gutt'a göre çeviri üzerine sistemli araştırmaların yapılmasının kurumların oluşturulmasının altında yatan ana neden "çeviride nitelik denetimi" oluşturma konusuna verilen önemdir. Bu görüşlerin haricinde, Gutt, çeviriyi, "Bağıntı Kuramı"na göre, çeviri işleminin iki yolu olduğunu belirtir. Birincisi, betimleyici, ikincisi ise yorumlayıcı kullanımdır (krş.GUTT:136-137).

"GUTT, yorumlayıcı kullanımı da kendi arasında ikiye ayırır. Birincisi doğrudan çeviri, diğeri ise dolaylı çeviridi."(BENGİ,1995:21). .

Gideon TOURY, kuramında ise betimleyici alan çok önemli bir yer tutar. Toury, çeviriden, hem çeviri süreci hem de çeviri ürününün alınacağını kabul ediyor. Ancak, çeviri sürecini bir karakutu olarak algılamakta ve bu karakutu hakkında sadece tahminde bulunulabileceğini veya iç yapının ancak yeniden oluşturulabileceği tezini savunmaktadır. Toury kuramında öncelik çeviri ürünlerine verilmektedir. (krş.KURAN,1995:13)

Yukarıda çeviri kuramları hakkındaki görüşlerini verdiğim kuramcıların, bu konudaki diğer görüşlerini, çeviride yeterlilik ve eşdeğerlilik bölümünde inceleyeceğim.

Çeviri kuramı üzerine KLOPPER de, metin türlerinin ayırımının gerekliliği üzerinde durur. Ona göre yazın dışı çeviri türlerinin yani bilimsel ve teknik çevirilere ilişkin kuramın geliştirilmesi görevi, yapısalci dilbilim tarafından yerine getirilmelidir. Klopper, yazınsal çeviri açısından bir kuramda kullanılan dilin, genel nitelikte bir dilbilimsel kuramında kullanılan dil kullanımına uygun düşmeyeceği gerekçesiyle, böyle bir kuramı benimsememektedir. Klopper'e göre bu bağlam içersinde, yazınsal çeviri ile, tüm yazındışı alanı kapsayan dilmaçlık birbirinden ayrılmalıdır Sonuçta Klopper'in yazınsal çeviri kuramı, dilsel sanat yapısının bir yabancı dilde en uygun biçimde yansıtılmasını sağlayacak çeviri yönteminin hangisi olduğu tartışmasına dönüşür(krş.CEMAL,1979:162-65).

Çeviri kuramları ile ilgili değişik bir ayırımı da J.LEVY yapmıştır. Levy'e göre, şimdiye kadar ortaya çıkan metodlar iki ana grupta toplanabilir,

1. Grup, İllizyonist metot: Bu metot'da okuyucuda sanki orijinal metni okuyurmuş imajını verme yoluna gidilmiştir.

2.Grub, Anti-illizyonist metot: Bu metotla da okuyucu orijinal metni değil, o metnin çevirisini okuduğunun farkına vardırılması amaçlanmıştır. (krş.DOĞAN.Ş,1992:22)

Yöntem hakkındaki yukarıda saydığım görüşlerin dışında, bir de her çevirmenin kendine özel bir kuramının olduğu tezini savunan çevirmen ve çeviribilimciler mevcuttur.

ÖRS her durumda geçerli bir kuralın olmamacasını şu sözleriyle ifade ediyor:

"Bir çevirmenin elinde tüm yazınsal çevirilere ve yazarlara uygulayacağı, her durumda geçerli bir kural yoktur. Her yazarın biçemi, onun yetiştiği ortam göz önünde tutulursa, çeviride uzmanlaşmanın kaçınılmaz olduğunu anlarız" (ÖRS,1980:265).

Ahmet CEMAL de çeviri kuramı konusunda, kendisinin, Almanca çeviri yaptığını ve bu dilin sınırları içerisinde kalarak belirlediği bir yönteminin olduğunu belirtir.

"Almanca'nın yapısı, çok uzun tümcelere elverişlidir, başka deyişle tümcenin uzaması, Almancada anlam bulanıklığına yol açmaz. Buna karşılık bizim dilin yapısı, her zaman beş altı satırlık tümceleri kaldırabilecek bir yapı değildir. Bu yapılsa, kolaylıkla anlatım düşüklüğü ya da anlam bulanıklığı ortaya çıkabilir. Bu nedenlerden ötürü, özellikle yazınsal yapılarda kaynak dildeki uzun bir tümceyi, dilimize iki ya da daha çok tümceyle yansıttığım çok olur; doğal olarak bunu, ancak kaynak dildeki anlama yeni bir şey katmadan ve o anlamdan bir şeyler kopartmadan bölme olanağı varsa yaparım. önemli olan, yeni çözümleri dilimizin anlatımını bozmadan bulmaktır. çevirmen, her defasmda okura "bir başka yazar" karşısında bulunduğunu sezdirmelidir elbet, ama Türkçe çevirerek!"(CEMAL, 1978:165).

ÖZTÜRK'ün Gürsel AYTAÇ ile yaptığı bir söyleşide, Aytaç çevirideki kendi yöntemini aşağıda alıntısını verdiğim metinde açıklıyor:

"Der Mensch erscheint im Holozan" Almancası. Türkçesiyle "İnsan holozen devrinde ortaya çıkar"; ama ben onu "İnsan nedir ki" diye çevirdim; çünkü bayağı, insanın yaratılışını, ya da evren içinde bazen ne kadar çaresiz olabildiğini işliyordu. O çok felsefi içerikli bir şey geldi bana; dediğim gibi, çevirisi çok zor bir şeydi, ama zevkle yaptım.

-Belki spesifik bir konu olacak ama, çevirmiş olduğunuz romanlardan gördüğümüz kadarıyla, başlığa sadık kalmıyorsunuz, onu, sanırım, Türk okuyucusunu dikkate alarak, değiştirme yoluna gidiyorsunuz?

-Evet, tabii tabii. Yani çeviride aslında taktığım veya metodum şudur: Edebi çeviride, mümkün olduğu kadar yazara sadık kalmak, bağlı kalmak. Ama bunu, başlıkta bu ilkeyi sürdürmüyorum. Çünkü başlık doğrudan doğruya okuyucuya bir şey vermek durumunda. Aksi halde almaz, yani satın alıp okumaz. Şimdi mesela bu Max Frish'in "Der Mensch erscheint im Holozan"; onu eğer deseydim ki, başlığa bağlı kalarak: "İnsan Holozan devrinde ortaya çıkar"; o zaman bayağı antropolojik bir kitap izlenimi verirdi. Halbuki öyle değil. Doğrudan doğruya insanın manevi yanını veya evren içinde hiç bile olabildiğini işleyen, yani felsefi bir şey" (ÖZTÜRK,1995:74)

"Birinci yol, kaynak metnin biçimsel öğelerinin elden geldiğince korunarak aktarılması; ikinci yol ise; kaynak metni yapılarının elden geldiğince, çeviri metin dilinin anlambilimsel, sözdizimsel, biçimsel işleyişine uydurulmasıdır. Bu tartışma zaman zaman kılık değiştirir, çeviride aktarılması gerekenin, biçim mi yoksa içerik mi olduğu sorunu çevresinde döner durur" (SÖNMEZ, 1995:220).

Yukarıda alıntılarını verdiğim, ÖRS,CEMAL,AYTAÇ ve SÖNMEZ hepside birer çeviri uzmanıdır. Ve hepsinin de kendine göre bir yöntemi var ve öyle olması gerektiğini savunuyorlar. Bu görüşlerden hareketle bu konuda şu sonuca varmamız mümkün olabilir. Çeviri işleminin herkes tarafından uygulanan ortak bir kuramı yok. Sonuçta hangi kuramın uygulanacağı, bu kuramda neye öncelik verileceği, bu kuramın hangi metne göre uygulanacağı gibi kararları çevirmen kendi verecektir.

"Çevirinin doğası gereği çeviri bağlamında ele alınması gereken terimlerin, kavramların mutlak tanımları yoktur. Çevirinin oluşmasında rol oynayan etmenler mutlak özellik göstermezler. Çeviri konuları önceden kesin çizgilerle belirlenemez" (BENGİ,1988:48).

"Çeviriye kural koyucu (normative prescriptive) yaklaşıma da karşı çıkan Toury, çevirmenlerin kendi kurallarını yaratmaları fikrini benimsemekte, eleştirmenleri de bu kuralları keşfetmeye davet etmektedir (KURAN,1994:67).

KURULTAY, çevirinin eğitim amaçlı olarak kullanımında öğrencilerin başarılı bir çeviri yapabilmesi için aşağıda aynen alıntısını verdiğim kuralları önermektedir. Kurultay, başarılı bir çeviri için, yöntemin gerekli olduğunu, ancak bu yönteminin çok yönlü etmenlerin bulunduğunu da vurgulamaktadır. (Krş.1992:100)

KURULTAY'a göre bu etmenler şöyle sıralanabilir:

Kaynak Metne bağlı etkenler:

Konu bilgisi; dil düzeyi ve dil kullanımı, metin örgüsü, göndermeler ve önvarsayımlar, Kaynak Metnin alımlama tarihçesi,

Kaynak Dil ve Erek Dil çevresine beğli etkenler;

Dilsel farklar, kültürel ve coğrafi farklılıklar, okur çevresi, metin dışı bağlam ve metinler arası ilişkiler açısından farklar,

Çeviri dersinin koşullarına bağlı etkenler:

Öğrencinin dil ve kültür bilgisinin düzeyi, izlenecek öğrenim amacı ve çalışma biçimi, ulaşılmak istenen eşdeğerlik düzeyi, öğreticinin çeviri sürecine katılım ölçüsü, derste kullanılacak yardımcı araçlar, çalışmaya ayrılan süre.

I. Kaynak Metnin Anlamının Oluşturulması:

1. Metnin ilk okuması: Metnin türünün, güçlük derecesinin ve konusunun saptanması, anlamsal çatının çıkarılması,

2. İkinci okuma, Ayrıntılı olarak anlam çözümlemesi ve metnin arka alanının oluşturulması.

II. Kaynak Metnin Dilsel Özelliklerinin İncelenmesi

1. Metnin tür olarak özelliklerinin saptanması:

1. Metnin üstün özelliklerinin belirlenmesi,

2. Metindeki uzmanlık terimlerinin sözlüklübirimlerin ve dizimlerin saptanması, anlamlarının ve kavram alanlarının belirlenmesi,

III. Erek Metnin Oluşturulması

1 Aktarım güçlüğü bulunan terimlerin ve diğer metin öğelerinin karşılıklarının seçenekli olarak belirlenmesi,

2 Metnin tümce tümce çevrilmesi ve belirlenen karşılık seçeneklerinin uygunluğunu sınaranarak metne aktarılması

3. Öğrencilerin önerilerinin tartışılması ve eleştirilerin işleminde çevirilerin gözden geçirilmesi,

IV. Çalışmanın Sonuçlandırılması

1. Bir öğrencinin çeviri örneğinin bütün olarak değerlendirilmesi,

2. Çeviri sorunlarına ilişkin saptama ve çıkarımlara gidilmesi,
(KURULTAY,1992:100)

Derste uygulanan bu yöntemin, ders dışı çeviri uygulamalarında da uygulanmasının çok yararlı olacağı, -derste bilgilerin uygulamaya dökülmesi gerekliliği presibinden hareket edersek- bir gerçektir.

VIII.ÇEVİRİDE EŞDEĞERLİLİK:

Çeviride eşdeğerlilik, hemen hemen her çeviri kuramcısı tarafından kabul edilen bir kavramdır. İdeal bir çeviri için, eşdeğerliliğin olması esastır. Eşdeğerlilik için şunu söyleyebiliriz. Eşdeğerlik, çeviri sürecinde bütün safhaların son aşamasıdır. PAKER'in görüşleri de bu doğrultudadır. "*Eşdeğerlik sözcük, ses, sözdizimi, söz oyunları, noktalama, vb. gibi farklı birçok öğede aranır.* (1987:41)

TOURY 'nin kuramına göre de eşdeğerlik tarihsel, değişken ve soyut bir kavramdır. Bu soyut kavram yeterlik ve kabul edilebilirlik olmak üzere yine soyut olan iki kutuptan oluşur(1980:115).

Werner KOLLER, eşdeğerliliğin birbirleri ile ilişkili olduğunu, ve beş çeşit temel eşdeğerliliğin olabileceğini belirtir.

KOLLER'in ayırmış olduğu eşdeğerlilik aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- a) *Düzanlamsal eşdeğerlik (Denotative Aquivalenz)*
- b) *Yananlamsal eşdeğerlik (Konatative Aquivalenz)*
- c) *Metin türü eşdeğerlik (Textnormativer Aquivalenz)*
- d) *Dil kullanımı eşdeğerliği (Pragmatischer Aquivalenz)*
- e) *Bıçemsel eşdeğerlik(Formale Aquivalenz) (KOLLER,1983:187).*

Ancak, Koller'den başka bir sınıflandırmayıda POPOVIÇ yapar. Popoviç'te yazdığı "Yazın Çevirisi Terimleri Sözlüğü"nde, dört çeşit eşdeğerlilik belirtir;

1. *Bıçemsel (Çevirisel)Eşdeğerlilik,*
2. *Dilsel Eşdeğerlilik,*
3. *Dizisel Eşdeğerlilik,*
4. *Metinsel Eşdeğerlilik,(POPOVIÇ,1987:29).*

TOURY, eşdeğerliliğin oluşması için yukarıdada alıntısını verdiğim gibi iki kavram ortaya atar: 'adequacy' ve 'acceptability'. Bu iki kavram, Türkçe'ye 'yeterlilik' ve 'kabul edilebilirlik' olarak çevrilmiştir KURAN 'a göre, "Yeterlilik'le, kaynak metne sadakat, 'kabul edilebilirlik'le de amaç dilin ilke ve kurallarına uygunluk kastedilmektedir" (KURAN,1994:).

Çeviride zaman zaman bu iki kavramdan biri ağırlık kazanabilir, ama esas amaç sonuçta "eşdeğerliliğin" başarılabilmesidir.

Ancak TOURY çeviri eşdeğerliğinin kendi başına büyük bir önemi olmadığını da vurgular.Toury'e göre eşdeğerlilik, çeviri sürecinde uygulanan işlemin yeniden oluşturulmasında, yani çeviri sürecinin tamamlanmasında kullanılırsa büyük bir önem taşıyacağını belirtir.(krş. TOURY ,1985:37)

"Çeviride yeterlik, kaynak metnin normlarına bağlı kalma (ya da özgün eserde egemen olan metin ilişkilerinin aynısını vermeli (Even-Zohar, 1987 : 66) amacını güden yöntemin ilkesi, doğal olarak , "yeterlik" ve "kabul edilebilirlik" derecesidir. Bunun sonucu olarak da otomatik olarak, çeviride

eşdeğerliliğin derecesi meydana çıkmaktadır. Eşdeğerlilik derecesi, ideal çeviriyi oluşturma yolunda bir uğraştır. İdeal çeviri diye bir şey mümkün olabilseydi, bu hem "yeterli" hem "kabul edilebili olurdu" (KURAN,1994:78).

Çevirinin, ideal olması için, "kabul edilebilir" mi yoksa "yeterli"mi veya nekadardır "yeterli" nekadardır "kabul edilebilir" olduğunu tesbit etme görevi çeviribilim eleştirmenine düşer.

"Çeviriye kural koyucu (normative prescriptive) yaklaşıma da karşı çıkan Toury, çevirmenlerin kendi kurallarını aratmaları fikrini benimsemekte, eleştirmenleri de bu kuralları keşfetmeye davet etmektedir

"Kabul edilebilirlik" ise, çeviride erek cümlelerin edebi yada dil özellikleri ile uyumlu olmayı ve bu şekilde çevrilmiş esere erek metin içinde uygun bir yer sağlamayı amaç edinen yöntemin ilkesi olarak sayılabilir" (KURAN,1992:56).

Yukarıdaki alıntı ve yorumlarımızdan da kavranılacağı gibi, İdeal bir çeviri için, eşdeğerlilik kaçınılmazdır. Eşdeğerlilikten, erek metnin, kaynak metinle olan özdeşliği kastedilmektedir. Bu özdeşliğin sağlanması, ideal yani başarılı çevirinin olduğunun ifadesidir.

Eşdeğerlilik bağlamında önemli olan kavram normlarıdır. Çünkü eşdeğerlik ilişkisini belirleyen etmen çeviri normlarıdır. Bu normlar sadece çeviri süreci sırasında alınan kararları değil, aynı zamanda çeviriye başlamadan önce alınan kararları da kapsar. Ayrıca çevirmenin önsel olarak benimsediği çeviri kararları da norm bağlamında ele alınır. Vermeer'in kuramında eşdeğerlik kavramına Toury'de kullanılan bazı terimlerle ama bu terimlere farklı tanım getirerek yaklaşır. Örneğin bu kuramda yeterli olarak nitelenen çeviri, erek kültür koşulları göz önüne alınarak yapılan çeviridir. Yani Toury'nin kuramında kabul edilebilir olarak tanımlanan çeviri, Vermeer'in kuramında yeterli olarak tanımlanır. Vermeer'e göre hangi çevirinin yeterli sayılacağı çevirinin amacı doğrultusunda belirlenecektir (krş.BENGİ,1995:25,26).

IX.KÜLTÜR'ÜN TANIMI:

Tezimin bu bölümünü "Kültür" kavramına ayırmamın nedeni, tez konumun kültür ile ilişkili olmasındandır. Kültür konusu başlı başına incelenip, üzerinde birçok araştırma yapacak kadar geniş bir konu. Ancak ben bu bölümde sadece kültürün kavram olarak tanımına, sözlüksel tanımına, çeşitli bilim adamlarının tanımlamalarına, özelliklerine ve türlerine yer vereceğim.

Kültür sözcüğünün tanımlanması oldukça zor bir iştir. Çünkü kültür sözcüğü çok çeşitli anlamlarda kullanıldığı için, bir çok tanımlı yapılmıştır ve bu tanımları yapanlar hala daha bu tanımlamalar üzerinde hemfikir değillerdir.

Amerikalı iki antropolog, (KROEBER ve KLUCHOHN,1952) yazmış oldukları "Culture: A Critical Review of Concept and Definitions" adlı kitaplarında, kültür ve kavramının 164 çeşit tanımını derlemiş ve tartışmışlardır. (KASIR,1993:17) GÜVENÇ (1984) kültür tanımlamasının bu kadar zor olmasının nedenini, çok anlamlı oluşuna ve bu çok anlamlılığı da, kültürün, aşağıdaki soyut kavramlar karşılığında kullanılmasına bağlıyor.

1. Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
2. Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
3. Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.
4. Kültür, bir insan ve toplum kuramıdır (krş.s.95).

Marvin HARRIS'in de belirttiği gibi, kültür kavramı çeşitli insan gruplarındaki davranış biçimlerinden gelmektedir. Yani bir başka deyişle töreler ya da yaşam tarzı bunu belirler. Öte yanda James SPADLEY kültür için kişilerin deneyimleri ve davranış biçimlerini açıklarken "kullandıkları bilgi birikimi" der. Burada vurgulanan insanların yaptıkları işlerin listesi değil o toplumun diğer üyelerince de kabul edilebilir bir tarzı bilme ihtiyacıdır.

Antropolog HARRIS ve SPRADLEY kültürü böyle tanımlarken ünlü çeviri kuramcısı Peter NEWMARK ise kültürü yaşam tarzı ve iletişim için belli bir dili kullanan topluma özgü göstergeleri olan ifade olarak tanımlar. Kültürleri evrensel ve kişisel dilden tamamen ayırır ve kültür unsurunu şu şekilde sınıflandırır.

1. Ekoloji
2. Madde kültürü
 - a. Yiyecekler
 - b. Giyecekler
 - c. Ev ve yaşmla ilgili öğeler
 - d.. Ulaşım
3. Sosyal Kültür
 - İş ve boş vakitleri değerlendirme
4. Organizasyonlar
 - Örf ve adetler
 - Kavramlar
 - Etkinlikler
 - a.l. Politik

a.2. Dini

a.3. Sanatsal

5. Jestler ve alışkanlıklar (krş.ERTEN,1992:69).

Bu ayırmılamadan çıkarabileceğimiz sonuç, kültürün her dal ile ilgili hatta içiçe olduğudur.

1. Kùltürün Tarihçesi :

Arkeologlar, kùltürün yedi bin yıl önce ortaya çıktığını belirtmektedirler. Kùltür anlam ve içerik olarak insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Latince "tarım, toprağı işlemek" anlamına gelen "cultura" kelimesi anlamına gelmektedir. (krş.KASIR,1993:16)

Bu gün de batı dillerinde bu anlamın bozulmadan devam ettiğı görülür. Meselâ, İngilizler'deki "cultura" kelimesi hâlâ ziraat, tarım, çiftçilik anlamın da kullanılmaktadır. (Tarla kùltürü, bahçe kùltürü gibi). Mikroorganizmaların, hazırlanmış özel besinli ortamlarda yetiştirip üretilmesine de "mikrop kùltürü" denmesi buradan gelir. Bunun gibi "su kùltürü": Bitkilerin besinli sulu ortamda yetiştirilmesi; "doku kùltürü", canlı dokuların özel ortamda üretilmesi, vardır.-İstiridye tarlalarında elde edilen sun'î inciye "kùltür incisi" adı verilir(krş.KAPLAN,1992:35).

GÜNGÖR, "Kùltür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu" eserinde FINDIKOĞLU'nun görüşlerini aşağıdaki şekilde belirtmektedir.

"Kùltür, "colere" mastarından gelen Latince "cultura"dan türemiştir. Manası bakmak veya ihtimam göstermektir. Ayrıca yüceltmek, pohpohlamak, çiftçilik anlamlamında da kullanılmaktadır. "Cultura" hristiyan yazarlar tarafından ibadet anlamında da kullanılmıştır. Eski Fransızcada "couture" iken sonra "culture" olmuş, zamanla, toprağı işlemek, jimnastik yapmak, ibadet yapmak gibi anlamları almıştır" (ÇOŞAN,1992:65).

FINDIKOĞLU "kùltür nedir?" sonısına şöyle açıklık getiriyor: Sözlük bilgisiyle terimin anlamını birleştirmek suretiyle "kùltür den ziraatı veya aynı manadaki harsı veya haraseti kastetmekte hiçbir yanlışlık yoktur. Yalnız biçilmek maksadı ile yapılan ekinden manevî ve fikrî bir ekip biçme anlamak şartıyla. Rençber tohumu eker ve ürünü alır. Ekme ile biçme veya ürün alma arasında birçok aşamalar vardır. İşte okuma, görme veya işitme yoluyla zihin tarlasına ekilen nesneler toprağın geçirdiğı sürece benzer aşamalardan geçtikten sonra biçilir Fındıkoğlu'na göre.

Kısaca Fındıkoğlu'na göre herhangi bir mesele veya olayın özünü ve anlamını kavramak o olay veya meselenin kùltürünü kazanmakla ayrı şey olmaktadır" (GÜNGÖR, 1991:50).

Alman Dilbilimci NIEDERMANN kùltür kelimesinin 18.yy.dan beri kullanıldığını ve ilkönceleri birşeyin "işlevini" belirlemek "Cultura juris "davranış kurallarının tespiti", "cultura litterarum" "üslubun

mükemmelleştirilmesi" "cultura linguae" yani "dil mükemmelleştirilmesi" gibi ifadeler yerine kullanıldığını belirtir.(krş.KASIR,1993:16)

ÇİÇERO 'nun mektuplarında "cultura animi autem philosophia est" =halbuki aklın kültürü zekadır" ifadesine rastlanır.

"Culture sözcüğü XVII. yüzyıla kadar Fransızca'da aynı anlamda kullanıldı. İlk kez ünlü Voltaire, Culture sözcüğünü, insan zekasının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almancaya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman Dili sözlüğünde Cultur olarak yer almıştır. Sözcük buradan, İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine geçti" (GÜVENÇ,1984:96).

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Fransızlar ve İngilizler, uygarlık (civilisation) sözcüğünü kültüre tercih ediyorlardı. Fransızca'da "Culture" sözcüğünün uygarlık karşılığında "Academie Française" sözlüğüne geçmesi 1932 yılında gerçekleşmiştir. Uygarlık kavramı, bilim, felsefe, teknoloji ve endüstri alanlarında önde giden Fransızlar ve İngilizlerce, vahşet, ilkelik ya da az gelişmiş bir uygarlık karşılığı olarak benimsenirken; sosyal değişimde ve gelişimde bu iki ülkenin biraz gerisinde kalan Almanlar, "Kultur" kelimesini kullanmayı tercih ettiler. Alman Filozof HEGEL "Geist" ve "objektiv Geist" kavramları yerine "Cultur" kelimesini tercih ediyordu(krş.s.97).

Türk toplumunda kültür, çoğunlukla eğitim, bilgi anlamında kullanılır. KASIR ve SELÇUK'da bu konuda aynı görüşleri paylaşmaktadır.

"Türkçemizde kültür, Batı Avrupa dillerinde kazandığı "yüksek genel bilgi" anlamını olduğu gibi korur" (KASIR,1993:16).

"Viele von uns benutzen ihn im Sinne von Wissen und Erziehung, und daher gebraucht man den Ausdruck "kultiviert", wenn man von einem gut gebildeten oder erzogenen Mensch spricht" (SELÇUK,1990:30).

Muharrem ERGİN'e göre de kültürün dilimizde birkaç kullanımı olduğu ve bunlardan; birincisi fen sahasında, ziraat, botanik, tıp v s, ikincisi öğretimle ulaşılan, tahsil ve terbiye görmüşlerin yaşadığı yüksek hayat tarzını ifade eden kullanışlar, Kültürlü çevre, kültürlü aile v.s.,üçüncüsü genel bilgi veya sadece bilgi manasına gelen kullanışıdır: kültürlü adam, umumi kültürü zayıf, tıp kültürü kuvvetli ifadelerinde olduğu gibi, dördüncüsü her türlü fikir ve bilhassa sanat sahasındaki hareketler ve faaliyetler için kullanılan, kafaya ve zevke hitap edici bilgi ve değerler ifade eden anlamıdır. Kültür faaliyetleri, kültür temasları, kültür kuruluşları v.s. gibi.

ERGİN'e göre asıl kültür, bir topluluğu, bir cemiyeti, bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden farklı kılan milli değerlerinin bütünüdür. (krş.ERGİN,1987:19)

Kültür kavramının kullanıldığı bir diğer alanda, kültür-fizik deyimidir, beden eğitimi karşılığında kullanılır ve bedenin eğitilmesi, geliştirilmesi anlamını taşır. Genel kültürden bahsedilince iş-meslek ve uzmanlık alanları dışında herkesçe bilinmesi ve uyulması gereken bilgi, görgü ve yetenekleri ve bu içeriği veren bir "genel eğitim" sürecini düşünürüz.

Türkçe dilimize ve düşüncemize giren bir "kültür" anlayışı da Milli Eğitim Bakanlığında kurulan müsteşarlıklardan birinin adının "Kültür İşleri Müsteşarlığı" olmasıdır. Bu müsteşarlık yalnızca, tiyatro, opera, bale, müzik, resim, heykel, folklor, yayım ve edebiyat gibi dallarla ilgili birimlerle ilgilenmektedir. Bu anlamda kültür yalnızca halka yönelik seyir ve sahne sanatlarını içine almaktadır. 1930 yılında, "Maarif veya Eğitim Bakanlığı" yerine "kültür Bakanlığı" adı kullanılmıştır.(krş.GÜVENÇ,1984:98)

2. Kültür Kavramının Çeşitli Tanımlamaları:

Kültürün tanımı hakkında, yukarda da belirttiğim gibi çok çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Değişik bilim adamlarının değişik şekilde yapmış olduğu bu tanımlamaları derli toplu olarak, bir arada "Kültür Bilinci" adlı kitabıyla Hasan Ali KASIR ve "Türk Milli Kültürü" adlı kitabıyla İbrahim KAFESOĞLU yayımlamışlardır. Bu eserlerdeki değişik tanımlamaların bazıları aşağıdaki gibidir:

"Bilgiyi, İmanı, san'atı, ahlakı, hukuku, örf-adeti ve insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün muharebet ve itiyatları ihtiva eden mürekkep bir bütün"(E.B.TAYLOR).

"Bir topluluğun yaşam tarzı"(C.WIESLER).

"Atalardan gelen maddi-manevi değerler yekünü." (E.SAPİR)

"İnsanın tabiatı ve kendini idare etme yolu ile bizzat meydana getirdiği eser" (A.YOUNG).

"Bir toplulukta örf ve adetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden kurul ahenkli bütün" (R.THURNWALD)

"Umumi olarak inançlar, değer hükümleri, örf ve adetler, zevkler, kısaca insan tarafından yapılmış ve yaratılmış herşey"(A.K.KOHEN)

"Bir millet fertlerinin iştirak halinde bulunduğu manevi hayatı" (F.A.WOLF) (KAFESOĞLU,1984:15)

"Her zaman unutulmaya mahkûm zengin malumat ve bol misalden sonra zihinde kalan tortu"(J.BENDA)

"Kültür bildikleri unuttuktan sonra insanın aklında kalandır"(HERRIOT)

"Kültür öğrendiklerimiz olmayıp, bütün öğrendiklerimizi unuttuğumuz zaman zihinde kalan şey"(E.KEY)

"Bir halkın yaşama tarzı"(C.WISSLER)

"Herşeyi taşıdığı değer ve amaçlarına bakarak algılama ve değerlendirme alışkanlığıdır"(J.DEWEY)

KASIR kitabında kültür konusunda ilk olarak Mümtaz TURHAN tarafından iki ciltlik "Kültür Değişmeleri" adlı bir eser yayınlandığını belirtiyor ve kültür tanımlamaları ile ilgili Türk bilim adamlarının görüşlerine de yer veriyor.

"Kültür bir toplumun üyesi olan insanın kazandığı yetenek ve alışkanlıklar gibi kültürel muhtevanın karmaşık bir fonksiyonudu"(B.GÜVENÇ).

"Kültür bir topluluğun bütün üyelerince bilinen ortak düşünceler, alışkanlıklar, değer yargıları, inançlar, imgeler, zevkler, usuller, giyim-kuşam,alet,-edevat, teknoloji ve öze kadar inen anonim ortak davranış ve tavırlar"(E.ÖZBİLGİN).

"Kültür tarih boyunca bir toplumda meydana gelen bütün maddi ve manevi değerlerden ibarettir"(A.ŞERİATİ)

"Kültür tarihin, sosyal alışkanlıkların, geleneklerin, inançların tabiat şartlarının bir toplumda uzun sürede meydana getirdiği temel değer yargıları, bakış açıları, dünya görüşüdür".(İ.CEM)

Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Ali İZZETBEGOVİÇ, "Doğu ve Batı arasında İslam" adlı eserinde kültürü şöyle tanımlamaktadır:

"Kültür, semadaki prolog'la başlamıştır ve dolayısıyla semadan gelen insanın sema ile olan münasebetiyle daima uğraşacaktır. Din, sanat, ahlak ve felsefe vasıtasıyla ...Kültürde herşey insanın semavi menşeiini ya teyit ya inkar etmek, ya şüphe ile karşılamak ya da onu hatırlamak demektir."(KASIR,1993:18-22)

Türk Sosyolog, Ziya GÖKALP kültür kelimesi yerine "Hars"kelimesini kullanır, ona göre Hars; Halkın an'anelerinden eğilimlerinden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, estetik ve iktisadi ürünlerinden ibarettir"(krş. 39).

Kültürün çok çeşitli bir soyut kavram olması, onun birçok bilim adamı tarafından çok değişik şekillerde tanımlanmasına neden olmuştur. Bu değişik tanımlamalara geçmeden önce kültürün sözlüklerde geçen tanımını vermek istiyorum.

3. Kültürün Sözlüklerde Geçen Tanımı:

Büyük Meydan Laurousse ansiklopedisine göre kültür; *düşünceyi zenginleştiren, zevki incelten, eleştiri anlayışını geliştiren bilgilerin tümü,*

Etnik bir gruba, bir ulusa, bir uygarlığı, niteliklerini veren, bir başka grupta, bir başka ulusta bulunmayan maddi ve ideolojik olguların tümü,

Belli bir alanda yeterince geniş bilgi,

Bir toplumsal grupta, bir kimsenin davranışlarını niteleyen, o kimsenin davranışlarını niteleyen, o kimseyi bir başka toplumsal katmanın inanlarından farklı gösteren konuşma, hareketler, giyim-kuşam vb.belirtilerin tümü,

Bir grup insanın bir başka gruba, o grubun gereksinim duyduğu geleneksel bilgilere erişmek ve yeni bilgiler edinmek, ayrıca bu bilgileri ortak temelde bütünleştirmek olanağı sağlanmasına yol açan süreçlerin tümü (BÜYÜK MEYDAN LAROUSSE, s.7270).

D.Mehmet DOĞAN'ın, 'Büyük Türkçe Sözlük'te kültürün üç değişik tanımlaması yapılmıştır:

Bir topluluğun bütün fertlerinin sahip olduğu, olayları ve meseleleri karşılayan duyuş, düşünüş şekilleriyle, tarih içinde meydana gelen fikir ve sanat terimleri ve değer hükümlerinin bütünü,

Bilgi sahibi olan ve düşünen insanın, zevkini, tenkit etme ve hüküm verme kabiliyetini geliştirmesi,

Bir konuda kazanılan sistemli ve geniş bilgi,

Türk Dil Kurumunun "Türkçe Sözlük'ünde de kültür,

Hasan Ali KASIR'a göre, Paul Robert, beş ciltlik sözlüğünde, kültürü "sözlük" ve "mecaz" anlamlarıyla irdeler, Sözlük anlamıyla,

Toprağı ekip-biçme ve mikrop kültürü, belli bir mikrop türünün uygun biyolojik şartlar içinde yetiştirilmesi, olarak tanımlar.

Mecaz anlamıyla ise,

Eleştiri yeteneğimizi, zevkimizi, muhakememizi geliştiren bilgilerin bütünü, olarak tanımlar.

DUDEN etimoloji Sözlüğü,

"Aus der Ethymologie des Terminus "kultur" ergibt sich, daß Kultur aus dem Wort "cultura" abgeleitet ist, welches aus einer Epoche stammt, die sich durch bäuerliche Lebens- und Arbeitsbedingungen auswies und "Landbau", "Anbau" bedeutete. Mit "cultus" meinte man jedoch die Verehrung der Gottheit. Das Wort "cultura" läßt sich bis auf das "colore", das mit "colonia" (= Ansiedlung, erobertes Gebiet) offenbar Stammverwandschaft aufweist, zurückverfolgen". (Duden Bd. 7, 1963:356)

Kültür bütün maddi ve manevi alanları kapsadığı için (bkz.Kültür Türleri), kültürün bu alanlarla ilgili tanımlamaları, ilgili bilim adamları -filozof, eğitimci-sosyal bilimci,antropolog-tarafından kendi sahaları ile ilgili olarak da yapılmıştır. Bu tanımlamalar hemen hemen yukarıda verdiğim

tanımlamaların benzerleridir. Genel olarak, bu bilim adamlarının yaptığı tanımlamaları başlık olarak verecek olursak bunlar;

Kültürün, sosyal miras ve gelenekler birliği olduğunu savunan SAPIR, hayat yolu ya da biçimi olduğunu savunan MARQUET, idealler, değerler ve davranışlar olduğunu savunan SOKORIN, çevreye uyum olduğunu savunan, SUMMER ve KELLER, geniş anlamda eğitim olduğunu savunan TOZZER, bireysel psikoloji olduğunu savunan, BENEDICKT, oluşum ve köken yönünü savunan WINSTON, HERSKOVITS ve Zvorikine MARX, düşünüş olduğunu savunan WISSLER, Simge (sembol) olduğunu savunan WHITE'dir(krş.GÜVENÇ,1984:101-102).

KASIR'a göre, kültürü kelime olarak dört ayrı anlamda ayırmış olan sosyologlar da mevcuttur. Bunlara göre,

1. Bilimsel alandaki kültür: Uygarlıktır.
2. Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.
3. Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır.
4. Maddi(teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmedir. (krş.KASIR,1993:17-18)

4. Kültürün Özellikleri:

Kültürün tanımının çok çeşitli olduğunu yukardaki tanımlama örneklerden de anlayabiliriz. Tanımının yanı sıra kültürün özellikleri de buna paralel olarak oldukça fazladır.B.GÜVENÇ(1984) "Toplum ve İnsan" adlı kitabında, Hasan Ali KASIR (1993) "Kültür Bilinci" adlı kitabında,Ayhan SELÇUK (1995) "Almanca ve Türkçe'de sosyokültürel boyut ve kültürlerarası iletişim" adlı doktora tezinde bu özelliklerin neler olduklarını oldukça geniş bir şekilde ele almışlardır.

B.GÜVENÇ'in (1984) tespit ettiği özellikleri aşağıdaki şekilde başlıklar halinde sıralayabiliriz:

- 1.Kültür Öğrenilir,
2. Kültür Tarihidir ve Süreklidir,
3. Kültür Toplumsaldır,
4. Kültür, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir,
5. Kültür, ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır,
6. Kültür değişir,
7. Kültür bütünleştiricidir,
8. Kültür bir soyutlamadır, (s.103-107)

KASIR'ın (1993) tespit ettiği özellikleri de şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kültür, sosyal bir mirastır,
2. Kültür, bir yaşama biçimidir,
3. Kültürü edinmenin ve yaşatmanın bir yolu da eğitim-öğretimdir,
4. Kültür, sosyal bir olgudur,

5. Kültür, değişebilir,
6. Kültür bütünleştiricidir,
7. Kültür, geliştiricidir,
8. Kültür, beşeri ihtiyaçları gidericidir,
 - a. Biyolojik diğer bir deyişle bedensel ihtiyaçları,
 - b. sosyal ihtiyaçları,
 - c. Ruhsal ihtiyaçları,
9. Kültür, ilahi kaynaklıdır,
10. Kültür, insan ürünüdür,

MUDOCK'un "Culture and Society" adlı eserinde belirlediği özellikler

de diğerlerinin belirlediği özelliklerden fazla farklı değildir. Ona göre kültürün özellikleri şu şekildedir;

1. Kültür, kişisel değil, sosyal bir değerler ve davranışlar sistemidir,
2. Kültür, sosyal bir mirastır ve genç kuşaklara öğrenme ve şartlanma yoluyla geçer,
3. Kültür, bir toplumun tüm ideallerini ve sosyal kişiliğini temsil eder,
4. Kültürde bazı değerlerin muhafazası ne denli önemliyse, değişme olgusu da o denli önemlidir,
5. Kültürde değişme nasıl olursa olsun, ama bir uyum ve yorum gereklidir,
6. Her kültür, içindeki bütün unsurların oluşturduğu organik bir bütündür.(s.51)

Yukarıda yaptığımız tanımlamalarını ve kültürün özelliklerini dikkate aldıığımızda kültürün çok yönlü ve çok işlevli bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönünün içinde sosyal yönü ağır basar. Sosyal olaylar öncelikle bireyi dolayısıyla da toplumu ilgilendirdiği için, her toplumun bir kültürü var olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Toplumların farklı kültürleri olması normal olduğu gibi aynı toplum içinde coğrafi bölgelerden, kentsel ve kırsal yaşamdan dolayı ortaya çıkan kültür farklılıkları da mevcuttur.

SELÇUK, (1995) kültürün her topluma göre değişebileceğine örnek olacak bir geleneği OKSAAR'dan (1988:28) yaptığı bir alıntıyla aşağıdaki şekilde ifade etmektedir;

"Ein S dasiate berichtet einem Europ er mit l chendem Gesicht vom plötzlichen Tod seines Kindes. Der Europäer ist über die Form der Mitteilung entsetzt. (Denn normalerweise sollte er einen solchen Vorgang ,nach Europäern und auch nach uns Türken, nicht mit l chendem, sondern mit traurigem Gesicht ausdrücken; das L chen hier ist also für unangebracht zu halten, während es für einen S dasiate normal ist" (s.150).

Bu alıntıda SELÇUK, bir g ney asyalının bir avrupalıya güler yüzle çocuğunun aniden ölümünü bildirdiğini, güleryüzle bu haberi vermesinin hem avrupa kültürüne hem de türk kültürüne ters olduğunu fakat güney asyalı için özgünlük ifadesi güler yüz olduğu için bu hareketin ona gayet normal geldiğini belirtiyor.

KAPLAN'da aynı ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların kültürlerinin bile farklı olabileceğini vurgulamakta ve buna örnek olarak karadeniz insanının kendine has şivesi, yiyecek çeşidi, geçim kaynağı, giyinişi olduğunu belirtiyor. Örneğin buralarda balık, fındık çay, tütün gibi ürünlerin yetiştiğini, doğu anadoluda da hayvancılığın yaygın olduğunu belirtmekte ve bu yörelerinin insanların bu işlerle ilgili kelimeleri ve kültürleri başka bölgelere göre daha iyi bileceğini belirtmektedir (krş.1987:206).

Kültürün özelliklerini belirtirken, kültürün geçişken olduğunu ve her sosyal grubun ayrı kültürü olduğunu belirtmiştik. Kültürün bir toplumdan diğerine veya diğerlerine geçmesinin en hızlı şekli dil yoluyla olur. Çünkü dil HUMBOLDT'unda belirttiği gibi toplumun bireyi olan insanın aynasıdır ve kültürünü yansıtır.(krş.AKARSU, 1993:21)

Bu etkileşim sonucunda kültürlerarası yakınlaşma, kültürlerarası alışveriş gelişir bu gelişme esnasında bazı kelimeler ilişkiye girilen toplumun diline girer. SELÇUK bu konuda AKSAN'dan yaptığı bir alıntıyla aşağıdaki tespiti dile getirmektedir:

"Nach der Islamisierung der Türken sind viele Wörter aus dem Arabischen und Persischen ins Türkische hereingekommen, wodurch die osmanische Sprache entstanden ist, mit der die Diwan-Literatur geschrieben wurde. Nachdem die Türken sich in Anatolien angesiedelt haben, sind auch hunderte Wörter aus den Sprachen nicht muslimischer Völker, mit denen wir zusammenleben, entliehen worden. Die Völker, die Jahrhunderte lang unter unserer Herrschaft gelebt haben, haben aber auch zahlreiche Wörter aus dem Türkischen entliehen.

In den Sprachen der balkanischen Ländern gibt es noch heutzutage viele aus dem Türkischen entlehene Wörter, die aus der türkischen aber auch aus der arabischen und persischen Sprache abstammen. AKSAN hebt hervor, daß die Zahl der aus dem Türkischen entlehenden Fremdwörter im Serbisch-Kroatischen mehr als 4000 ist. (vgl. 1982, S. 50)"(SELÇUK, 1995:98)

Toplumlara veya gruplara ait özellikler kendilerini yaşamlarında ve dillerinde gösteririr. Dil kültürü yansıtan bir ayna olduğuna göre, bu aynada bütün özellikler yansiyacaktır. KAPLAN bir diğer örneğinde, Eski türklerin hayatında at'ın çok büyük bir yeri vardır. Bu yüzden at ile ilgili birçok kelime ve deyim türk dilinde mevcuttur. Buna karşın deve arapların yaşamında çok önemli bir yere sahip olduğu için dillerinde deve sözcüğü ile ilgili birçok kullanım vardır. At ile ilgili deyimlerin bazıları şunlardır:

"kuş kanadıyla, er atıyla, at pazarı değil, can pazarı, at, avrat, silah, atı alan üsküdarı geçti, atını sağlam kazığa bağlamak gibi(1987:52).

ALPAN'da kültürün farklılıklarını daha da daraltarak köy, büyük ve küçük kent bazına kadar indirgemıştır.

"Kent kültürü, büyük ve küçük kent kültürü diye ayrılabilir. Köy kültürleri de bölgesel olarak biririnden ayrıdır. Köyden kente göç edenlerin, çok uzun bir süre, bir bileşimi sergilediği görülür. Köyünden kalkıp çalışmaya yurt dışına gidenlerin nasıl bir kültürel kopukluğu yaşadıklarını biliyoruz. Özellikle, televizyon gibi iletişim araçlarının kültür iletişimine katkılarını bir değer yargısını da belirten değer yozlaşmasından sıkça söz edildiği için, görmekteyiz"(ALPAN,1977: 186.)

Sonuç olarak, kültürün geçişgen olduğu, bu geçişi sağlayan en büyük etkenlerden birisi dil. Dil kültürün aynası olduğu gibi, kültürün taşıyıcısıdır da.

5. Kültür Türleri:

Kültürün tanımını belirlerken, onun birçok tanımının olduğunu tespit ettik. Bu tanımların biri, "toplumun maddi ve manevi değerler bütünü" olarak tanımlananıdır.

Bu tanımlamaya göre iki tür kültür ortaya çıkmaktadır.

1. Maddi Kültür
2. Manevi Kültür.

Emre KONGAR, bu konuyla ilgili olarak, "en genel, en nesnel tanımı ile kültür, insanın yarattıklarının tümüdür. Bir bütün oluşturan kültür, ancak çözümleme amaçları ile bölünebilir. Böyle bir bölünme bizi maddi kültür, manevi kültür ayırımına götürür" fikrini ortaya atmaktadır (krş.KASIR, 1993:109).

GÜNGÖR,FINDIKOĞLU'nun bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklıyor;

"Findıkoğlu sosyal açıdan ise kültürü bir toplumun yarattığı maddi, manevi herşey olarak tanımlar. Bu öyle bir olgudur ki,hem toplumdaki birliği ve dayanışmayı, hem de sosyal kurumların düzenli ve uyumlu bir bütün olarak işleyişini sağlayacaktır"(1991:54).

SELÇUK, TURHAN ve KULA'nın açıklamalarını aşağıdaki şekilde veriyor;

"Mümtaz TURHAN behandelt die Kultur als eine Lebensform, die alle materielle und geistige Eigenschaften der Gesellschaft einschließt und sie mit diesen Besonderheiten von den anderen Gesellschaften unterscheidet " (SELÇUK,1995).

"Im allgemeinen und objektiven Sinn bedeutet die Kultur alles, was die Menschen durch ihre gesellschaftliche Praxis geschaffen haben bzw. schaffen. Die Kultur stellt ein Ganzes dar und läßt sich deshalb nur zum Zweck der Analyse aufgliedern. Eine derartige Aufteilung führt uns zur Unterscheidung der materiellen und geistigen Kultur" (KULA,1986: 17)

Erol GÜNGÖR ise kültürün maddisinin olamayacağını savunmaktadır,

"Kültür bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütündür, yani maddi değildir."

KONGAR, maddi kültüre örnek olarak insanın ürettiği bütün araç ve gereçleri verir, manevi kültüre örnek olarak ise, yine insanların ürettiği bütün anlamlar, değerler, kuralları gösterir(krş.1984:54).

ADELUNG, manevi kültürü, gelişen, büyüyen bir algılama toplamı olarak görür(krş.KASIR,1993:110).

KASIR, maddi kültüre "teknoloji" manevi kültüre de "ideoloji" diyebileceğimizi belirtmektedir. Ona göre iki kültür arasındaki dengesizlik büyüdükçe sorunların çoğalacağı ve belirginleşeceği, azaldıkça ise bu sorunların da buna paralel olarak azalacağı fikrini savunmaktadır. Ve ona göre önemli olan bu kültürlerin denge içinde tutulmasıdır(krş.s.110-111).

X. ÇEVİRİ - KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Çevirinin ilişkili olduğu bilimler arasında kültür, aşağıda açıklayacağım bilgilerden de anlaşılacağı gibi, en kapsamlı yeri tutmaktadır. Kültür'ün ilgi alanlarını incelediğimizde (Bkz.Böl.IX.) birçok bilim dalı ile ilgili olduğunu görürüz. Her bilim dalı ile ilgili metinlerden çeviri yapılması zorunlu olduğuna göre; çeviri ve kültür ilişkisi açıkça ortaya çıkmaktadır. VERMEER ve REISS'in görüşleri, aşağıdaki alıntıdan da anlayacağımız gibi bu doğrultudadır.

" *Damit soll von vornherein betont werden, daß Translation nicht nur ein sprachlicher, sondern immer auch ein kultureller Transfer ist*" (VERMEER + REISS, 1984:2).

Kültürün, ideal çeviriye gerçekleştirmedeki rolünün diğer faktörlerden çok daha fazla olmasının nedeni, kültürün çok yönlü oluşundan ve bu çok yönlülüğün kişiden kişiye olan algılama çeşitliliğinden de ileri gelmektedir. Bu algılama her çevirmene göre değişeceği gibi, Erek ve Çıkış okur kitlesinin kültür yapısı ile de yakından ilgilidir. Bu üç faktör, yani çevirmen, erek kültür okuyucusu ve çıkış kültür okuyucusu kültürleri arasındaki kopukluk veya kültür yabancılığı ideal çeviriye ulaşmadaki başarıyı engeller. Bu işlemde iki kültür arasındaki köprü vazifesi gören çevirmen en büyük ve zor görevi üstlenmek durumundadır. Bu konuda çevirmene düşen görevleri, DEVECİ şöyle açıklamaktadır:

"Çevirmen adayı yaşadığı toplumdaki genel dünya görüşünün bilincine varmış olmalıdır. Hangi ölçüde olduğu tartışılarsun dil düşünce, dünya görüşü-dil ilişkilerinin önemi göz ardı edilemez. O dili konuşan insanların genel dünya görüşünü, yaşam biçimini, sosyal ilişkilerini, düşünce yapısını kavrayamamış bir kişi o dili iyi kullanamaz. Sonuç olarak öz kültürünü yapısını, anadilini ve dilin işlevini iyi tanımayan ve anadilini iyi kullanamayan bir insan o dilden yada o dile çeviri yapamaz" (1984:11).

GÜRSEL, (1978) "Çeviri etkinliği ve Kültür" adlı makalesinde, bir toplum kabuk değiştirirken, daha doğrusu bir üretim tarzından başka ve daha ileri bir üretim tarzına geçiş sürecini yaşarken, üstyapıda, özellikle de kültür alanında, çeviri etkinliğinin yoğunlaştığını belirtiyor. Yeni üretim tarzına uygun bir kültürün geliştirilmesi için gerekli koşullar, başlangıçta, çeviri yoluyla oluşturulabiliyor. Çünkü çeviri etkinliği bir yandan geçmişin kültür birikimini değerlendirip aktarırken, öte yandan bu birikimin özünlenmesinde, değişik bir anlayışla ele alınıp yeniden üretilmesinde başlıca rolü oynuyor (krş.23).

"Çeviri yöntemleri" bölümünde incelediğimiz TOURY 'nin kuramında da üzerinde durulan en önemli noktalardan birisi çevirilerin erek kültür için yapılıyor olması. Kuramcıya göre erek kültür ya da o kültürün belli bir kısmı çeviri yapma kararını ve çeviri sürecini başlatır. Çeviri hizmet edeceği hedeflerin koşullandırdığı amaca yönelik bir etkinlik amacını gütmelidir.

DOĞAN,Ş.1992) Levy'nin görüşünü açıklarken LEVY'nin şu görüşte olduğunu belirtiyor:

"Levy'e göre orijinal metin okuyucusu ile çeviri metin okuyucusu ile birbirinden ayrılır. Birleştiği nokta eserin bütünündeki kültürel ve tarihsel ilişkidir "(s.22).

KURULTAY 'a göre, çeviri derslerinin başarılı olabilmesi için, seçilen metinde hedeflenen çeviri sorunuyla öğrencinin düzeyi arasında bir denge bulunmalıdır. Öğrenim amacını ilgilendiren metin öğelerinin çeviri sorunu olarak belirlenebilmesi için öğrencinin bunlara ilişkin dil ve kültür bilgisine sahip olması gerektiğini vurgulamakta ve bu yönüyle öğrenciye güçlük çıkaracak bir metin, dersi ister istemez dil ve kültür bilgisi eksiklerinin giderilmesine yönelik bir çalışmaya dönüştüreceğini belirtmektedir (krş.1991:96). Bu görüşten yola çıkarak, çevirinin ister eğitim yoluyla gerçekleştirilmesinde ister kişsel çalışmalarda başarılı olmak için yani ideal bir çeviriyi gerçekleştirmek için, her iki dilin kültürünü çok iyi tanımak gerektiği görüşünü kabul edebiliriz.

Kültürün ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkede bölgeden bölgeye değiştiğine "Kültür" bölümünde (IX.Böl.) yer verdik. Bu farklılıkların sayısı bizim tezimizin amacını aşacak ölçüde geniştir, ancak biz bunlardan en bariz olanlardan bazılarının hangi alanlarda daha çok görülebileceğini incelemeyi deneyeceğiz. Bu farklılıkların en çok örf ve adetlerde, yemek türlerinde ve isimlerinde, dini inanışlarda, atasözlerinde, deyimlerde, şivelerde v.s. kendini gösterir.

Çeviri yaparken, bu farklılıkları, çok iyi tanıyarak, erek kültüre yani erek kültür okuyucusuna aktarmak, başarılı çeviri için gereklidir. Asalet ERTEN (1990:77) "Çeviride Kültürel Etekenler" adlı makalesinde aşağıdaki örnekleri vermektedir:

"kahvaltı" kelimesi evrenseldir fakat içerdiği kültürel anlam farklıdır. Türkler için kahvaltı denilince öncelikle peynir, ekmek, zeytin ve çay gelir ama bir İngiliz için "bacon and eggs" kahvaltıda anlam taşır. kültürel objeler de uluslara göre değişik anlam çağrıştırırlar. Örneğin çay dendiği zaman bu beraberinde "rom", "süt" "limon", "büskivi", "kek", "kurabiye" gibi kavramları ya da günün değişik saatlerinde içilmeyi hatırlatır"

ERTEN, belli bir konu üstünde toplumun ilgisi yoğunlaşırsa (kültürel odak) bu bir ulus için özel bir dil ya da terminoloji doğrultusunda olduğunu da belirtmektedir. Örnek olarak, İngilizler için spor, Fransızlar için şarap ve peynir, Almanlar için sosis, İspanyollar için boğa güreşleri, Araplar için develer, Eskimolar için kar, Avustralyalılar için kanguruları verebiliriz. Bunlarla ilgili kültürel kavramlar da büyük önem taşır. Kaynak ve erek dil arasındaki kültürel farklılıkları yanlış algılayışından dolayı çeviri problemleri ortaya çıkabiliyor.(Bkz. Böl.XII Problem) Ama burada şu da unutulmamalıdır ki dil kültürün bir ögesi anlamında kullanılmaktadır. Eğer böyle olmasaydı çeviri mümkün olamazdı(krş.ERTEN,1993:70-75).

"Kahvaltı" kelimesine benzer bir örnekte -çağrıştırdığı değişik anlam bakımından- Almanca "Haus" sözcüğünün sözlüklerdeki Türkçe karşılığı işlevidir. "Ich fühle mich wie zu Hause" cümlesindeki "Haus" sözcüğünü çevirmeye kalktığımızda, bunu içinde huzur duyulan, rahat edilen yuva,sözcüğü ile dile getirmemiz daha yerinde olur. Türkçe'deki "kapıcı" sözcüğünü Almancaya olsa, olsa "Hausmeister" sözcüğü ile çevirebiliriz. Ancak bir Almanın "Hausmeister" den anladığı ile, bizim "kapıcı"dan anladığımız arasında büyük bir işlev farkı vardır. "Hausmeister" aynı zamanda yöneticinin yetkilerine sahiptir ve herhangi bir daire için "sabah ya da akşam alışverişi yapması" söz konusu olamaz. İsviçre Almancasında ise "Hausmeister" Türkçedeki "ev sahibi" karşılığıdır. "Hausfrau" sözcüğünden "evin hanımı" anlamını çıkartabiliriz. Oysa aynı sözcük Avusturya'da "ev sahibi hanım" daha doğru deyişle "möbleli oda kiraya veren kadın" anlamına gelir.(krş.ÖRS,1980:261-262)

Ülkeden ülkeye, kültürden kültüre, yalnızca iklim, hayvanlar ve bitki örtüsü değil, aynı zamanda davranış biçim ve kuralları, gelenek ve görenekler, alışkanlıklar ve daha pek çok toplumsal kurumlar da değişir. Bunların çevrilmesinde karşılıklardan ya da eş anlamlardan çok benzerlik, çağrışımlardan söz edilebilir. Örneğin Japonya'da beyaz renk yas tutma belirtisi olduğundan, bir Japon romanında geçen "beyazlara bürünmüş kadın" sözünü İngilizce'ye veya Türkçe'ye "siyahlara bürünmüş kadın" olarak çevirmek doğru olur.

Her dilde hiç bir sözcük yabancı dilden bir sözcüğün tam karşılığı olamaz. Arada ayrı anlamsal çağrışımların, ayrıntıların olması kaçınılmazdır. Çevrilmesi güç olan, bir anlamda sözcükler değil, aksine onların ardında yatan düşünce ve yaşantı biçimleridir.

Edebi eserlerin önemli unsurlarından olan söz sanatları da kendilerine göre belli özelliklere sahiptirler. Bu özellikler, dilin ve dile paralel olarak kültürün sürekli olarak değiştiği için bir başka dile de kolay akatarılamaz. Bu nedenle de İlyada, Binbir Gece Masalları gibi yapıtlar her çağda yeniden çevrilir(krş. DAĞLI, 1985:21-22) .

Aynı konuyla ilgili olarak COSERİUM (1980) şu görüşleri dile getirmektedir;

"Siyah birçok toplumda ölümü, elemi ve hüznü çağrıştırır. Buna karşılık beyaz, sevinci huzurlu ve hoş bir ruh halini çağrıştırır, bazı toplumlarda ise durum tam tersine dönebiliyor: Beyaz, elemi çağrıştıran ve simgeleyen bir renk olabiliyor. "Beni saran herşey siyah; siyah ağaçlar, siyah kuşlar, siyah çiçekler, gökyüzünde siyah bulutlar gibi bir metin bu nedenle değişik dil topluluklarında farklı özanlamlara, hatta bütünüyle zıt anlamlara gelebilecektir. Öyle ki, özanlamda ısrar edilirse beyazı "siyah" olarak çevirmek, zorunda kalınacaktır. Bunun gibi tek dile özgü bir ulam, örneğin dilbilgisel cinsiyet, doğal cinsiyetin simgesine dönüştürülebilir. Bir Alman masalında Güneş kadın, Ay da erkek olarak karşımıza çıkabilir, Almanların zihninde ölüm bir erkektir; buna karşılık Latin topluluklarında durum

başkadır. Latin dillerinde "Güneş"i karşılayan sözcük erildir, "Ay" ve "ölüm"ü karşılayan sözcükler ise dişildir." (s.88-89)

*"Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler
gümüş ibriklerde şarap,
bakır leğenlerde kızarmış kuzular nar idi."*

Akşit GÖKTÜRK yukarıda dizelerini verdiği örnekte anadili Türkçe olan bir kimsenin okuyuşu ile bunları kendi diline çevirecek bir yabancıнын okuyuşu düşünüldüğünde, yabancı Bursa ipeklisi için kullanılan dal dal nitelemesinin buradaki anlamını hiçbir sözlükte bulamayacağını, mavi bir bahçe ile çinilerin, çinilerle Kütahya'nın ilişkisini, ibriklerle leğenleri, kuzu ile narın ne bakımdan özdeşleştiğini, ancak bir kültürün biçimlerini, törelerini, ürünlerini, metin dışı bağlamla bildiği ölçüde anlamlandırabileceğini belirtmektedir.

GÖKTÜRK bu konudaki görüşlerini şu ifadesiyle devam ettiriyor:

"Sözgelimi, Wordsworth'ün şiirlerini çevirecek kimse, onun İngiltere'sini, endüstrileşme sürecine girmekle birlikte, temelde kırsal özelliklerini koruyan bir ülke, bir toplum olarak kafasında canlandırabilmeli. Wordsworth'ün, sözcük seçiminin, deyişinin, ilkeleri anlayabilmek, "The world is too much with us," gibi tek bir dizesini bütün anlam güclüğü ile kavrayabilmek çevirisi Dante'nin İtalya'sını, Don Quijote'nin çevirisi ise bütün bir ortaçağ dünya görüşünü, şövalyelik düzeninin törelerini, kavramları bilmeyi gerektirir". (GÖKTÜRK,1978:59-63)

Çeviri sırasında çevirmenin karşılaşabileceği kültürel sorunlardan birisine örnek Müslüman ülkelerde, eli-saçı boyamakta kullanılan ve özellikle köy yaşamında hala önemli yeri olan kınayla ilgili, kına sürmek, saç, ele kına yakmak, kınalı saç, kolayca çevrilebilir. Bir halk türküsündeki:

*Yar benim elime
Mendil verdim eline
Kara kına yollamış
Yar benim ellerime*

Kara kınayı Almancaya(schwarze Henna) diye çevirmek sözcüğü sözcüğüne çeviri olarak doğrudur. Ama burada siyah kınanın ayrıca iyi cins kına anlamında geldiği erek okuyucu tarafından veya çevirmen tarafından anlaşılmayabilir, çünkü kına sadece müslüman ülkelerde çoğunlukla dini inanç gereği kullanılan bir maddedir. Kına gecesi (Hennatag) olarak çevrilecek olursa bir Alman için yadırgatıcı belkide anlamsız olur. Eğer açıklayıcı bir biçimde (Frauenzusammenkunft im Haus der Braut am Abend vor der Hochzeit (Wobei Finger- und Zehennaegel der Braut mit Henna bestrichen wurden) çevirirsek o zaman bu kültür hakkında okuyucu birşeyler sezinleyecek belkide bu kavram hakkında daha geniş bir araştırmaya gidebilecektir.

Yine köylerden bir kullanım: "Arifim, kınalı kuzum, nerelerdeydin.....?"

(Mahmut Makal, Kuru Sevda,s.5.

sözcüğü sözcüğüne çeviri yaparsak, (Mein Arif, Mein Schaefchen mit Henna , wo warst du?...) kınalı kuzumdaki sevgi, şefkat, yumuşaklık anlamı kaybolur.

Yine bir halk türküsünden:

Kandan kına yakılır mı?

Ancak belli bir kültürde, düğün, sevinç, mutluluğu çağrıştıran kına, kına yakma'nın kan'la birlikte, bağdaşmaz bir kullanımında yer alması, ayrı bir kültürün insanın anlamının bir bölümünü kapsar ve düzeyi: (faerbt man Mit Henna aus Blut ?) diye çevirmek anlamdan çok uzaklaştırır. Çünkü söylenmek istenen "ölümü (kana boyayarak) öldürmeye sevinilir-mi?"dir. Eski İstanbul argosunda yer alan ve Ermenilerin cenazelerini kınalama adetlerine gönderme yapan: Ölüsü kınalı, geçmiş i kınalı deyimlerini (Sein/Ihr Tod ist mit Henna gefaerbt, seine/Ihre Vergangenheit ist mit Henna gefaerbt.)gibi kullanımlara yabancıysa çevirmen, yadırgatıcı çeviriler çıkar ortaya. Bunların sebeplerinden en büyüğü kültürlerarası farklılıklardan kaynaklanır. (krş.MATTAL,1994:130)

Yukarıda da değindiğimiz gibi, fıkralar da kültürü içermesi bakımından önem taşır. Bu konuyla ilgili olarak AYDIN (1984) aşağıdaki örneği vermektedir:

"Osmanlı döneminde ve Ramazan ayında, bir zaptiye(polis) içkili bir Bektaşiyi yakalar ve karakola götürür. Komiser öfkeli bir tavırla Bektaşiyi sorar:

- Babalık Ramazanı tutmadın mı?

Bektaş i, biraz büzülerek iş i ş aka ile kapatmak ister ve

- Efendim ben Ramazanı tutmadım ama Ramazan beni tuttu, der"

AYDIN olayın ve fıkranın esprisinin burada olduğunu belirtiyor. Çünkü bektaş i iş in ciddiyetinde olmadığını, Ramazan adlı polis tarafından yakalandığını söyleyerek ş aka yollu ancak zekice ve sinsice bir yanıtla ortaya koymuştur.

Fıkra kısa ve bir Türk okuyucusu yada dinleyicisi tarafından kolayca anlaşılabilen sıradan bir Türk fıkrası. Ama bu fıkrayı bir Alman, İngiliz veya başka milletten yabancı bir kişiye tercüme etmek oldukça zor. AYDIN sonuçta ş u değerlendirmeyi yapıyor:

"Bunu tercüme etmek için nereden başlayacaksınız? Bektaş iden mi, ramazandan mı? "Ramazanı tutmak", "oruç tutmak", Ramazanda ramazan tarafından tutulmak gibi anlatımları yabancıya hangi dille açıklayacaksınız? ve bunu ne kadarlık bir zaman içine başarabileceksiniz? Çünkü her şeyden önce yabancı, bektaş inin ne olduğunu bilemez, daha doğrusu bektaş iligin ne olduğunu bilemez. Haydi diyelim ki Bektaş i tarikatını tarihiyle, tekkesiyle ayiniyle tüm gerçeklerini ortaya serdiniz, ramazan ve orucunu da açıkladınız; sonra da fıkrayı tatlı tatlı anlattınız; Buna rağmen yarım saat boyunca

değiştirmeye çalıştığınız yabancının suratında bir gülümseme göremeyince fikranızın daha doğrusu tercümenizin artık bir hikmeti, bir anlamı ve bir değeri kalmış olur mu? Böylece kalburla su taşımış gibi olmadınız mı? Halbuki tercümede bir amaç vardır. Ve bu amaç tercümeye girişen tarafın daima tercüme sonucundan yarar beklediği bir amaçtır. Bu amaca ulaşamayan tercüme ise başarıya da ulaşamamış demektir"(AYDIN,1984:148-149).

KAYAYERLİ (1995) bazı fıkraların benzerlerinin başka bir toplumda da benzer bir şekilde ortaya çıktığını belirtmekte, Kayayerli üç tane fıkranın benzer örneğini vermekte:

"Nasrettin Hoca birgün bahçede birşeyler arar, oradan geçmekte olan komşusu sorar,

-Hoca ne arıyorsun ?

Hoca cevap verir,

-Anahtarımı,

Adam nerede kaybettin diye sorar, Hoca da

-Ahırda, diye cevap verir,Adam

-İlahi hoca, ahırda kaybettin de anahtarı burada niye arıyorsun? Hoca hemen cevap verir,

-Ama ahır çok karanlıktı da ondan

..Aynı fıkra metni yepyeni sözcükler kullanılarak İngilizcede de şöyle yer alır: Zil zurna şarhoş olan bir İngiliz Londra meydanının birinde, yere kapanmış bir şeyler arıyordu. Polis yaklaşarak sorar: -Ne arıyorsun? -Anahtarlarımı kaybettim. - Nerede kaybettin? Başka bir meydanda. Peki orada kaybettiğinizi niçin burada arıyorsunuz? Orası çok karanlıktı da.

--Nasreddin Hoca'nın biri genç, biri de yaşlı iki hanımı vardır. Hocaya sorarlar: -Bunlar Akşehir gölüne düşse hangisini kurtarırsın? Hoca yaşlı karısına döner ve:Hanımcığım sen biraz yüzme biliyorsun değilmi ? der.

Aynı fıkra Fransız Başbakanlarından Talleyrand, Madame de Stael'in geniş kültüre ve Madame Recamier'in güzelliğine hayrandır. Onlarla sohbet ederken, kadınlar başbakana sorarlar: -Seine nehrinde kayık devrilse, hangimizi kurtarırdın? Taleyrand Madame de Stael'e dönerek: -Siz dünya çapında kültürünüzle yüzmek bilirsiniz herhalde! der.

Nasreddin Hoca bir gün eşeği ile giderken, hayvanın yorulduğunu hisseder ve hayvana eziyet olmasın diye heybeyi omuzuna atar, atar ama, tekrar eşeğe biner ve bakan komşuları güldürür.

Aynı fıkra Amerika'da şöyle anlatılır: Bir kişi tartılırken gerçek ağırlığını öğrenmek için paltosunu çıkarıp eline tutar ve tartılır. Sonra giyer ve yine tartılır. İki tartı arasında fark göremiyence: -Tuhaf şey! der, paltomu çıkarmama rağmen ağırlığım değişmedi..

Üç fıkroda da anlamlar yani içerik aynı, ama okur için kolay anlaşılabilen biçimde aktarma yapılması anlaşılmalarını daha kolay kılar(krş. s.219).

"Kültürden kültüre değişen gelenek ve göreneklerin çevrilmesinde çağrışımlardan yararlanmak kaçınılmazdır"(KURAN:1995). Çünkü böyle durumlarda amaç dilde bulunan sözcük karşılıkları yetersiz kalmaktadır. Her bir sözcük kullanıldıkları ülkelerde ayrı yaşantı ve düşünce yapısının ürünüdür. İki toplumun sanat varlıkları, düşünce ve yaşayışındaki farklılıklar çeviride birer engel oluşturmaktadır(Geniş bilgi için bkz.XII.bölüm) Ayrıca kültürlerarası ayrımları tarih ve din gibi öğeler de belirleyebilmektedir. Örneğin "Noel" sözcüğü birçok anlam ve çağrışımlar içermektedir. Fakat Hristiyan olmayan biri için bu yan anlam ve çağrışımların hiçbiri söz konusu değildir. Sözcüğün anlamı yılbaşı öncesi bir tatil olmaktan öteye gitmez. Aynı şekilde, örneğin kurban ve ramazan sözcükleri de müslüman olmayan kişiler için yabancı ve anlamsız bir gelenek olarak yorumlanabilir. "Kurban" sözcüğü batı dillerine çevirildiğinde sözcük karşılığı "bir ülkü uğruna feda edilen ya da kendini feda eden kimse" anlamı yetersiz kalmaktadır. Aynı kültürlerden kaynaklandıkları için kavramın içinde saklı olan çağrışımları karşılayamamaktadır. Bunun gibi ramazan sözcüğü de günün belli saatlerinde yiyip içme yasağı olarak yorumlanmakta, gelenekleşmiş ramazan eğlencelerinden ve iftar sofralarından söz etme olanağını yoketmektedir. Bunun için yan anlamlar taşıyan sözcükler ve açıklamalardan yararlanma yoluna gidilmektedir.

KURAN, (1995) Ülkelerin coğrafi konumlarından dolayı değişen iklim koşulları bazı çeviri engellerine neden olduğunu, sözgelimi, ne yaz ne de kış mevsimini yaşayan Kongo Zaire ve Brezilya gibi ülkelerde "kar" ve "bahar" sözcükleri anlam taşımaz. Senegal'de ya da Fildişi Kıyısı'nda Fransızca öğrenen çocuklar ezberledikleri şiirlerde Nisan ve Mayıs aylarına verilen önemi bir türlü kavrayamadığını belirtmektedir. Kutup bölgelerinde yaşayan topluluklar için kutsal kitabı çeviren din adamları "bahçe" sözcüğüne karşılık bulamamışlardır. Çünkü bu topluluk bahçeyi bilmediklerinden bunu kafalarında tasavvur edememektedirler.

Katharina REISS (1983) da bu konuyla ilgili başka bir örnek veriyor: "

"Meksika yaylalarındaki Kızılderilileri için yapılmış bir Kutsal Kitap çevirisinde, çevirinin okurları denizi tanımazlar düşüncesiyle, İsa'nın yürüyerek deniz üzerinden değil, bir bataklık üzerinden geçtiğini söylemek gerekmiştir. Eskimolar için yapılmış çevirilerde "Tanrım, bugünkü ekmeğimizi ver bize"duası, Eskimolar ekmek tanımadığı için "bugünkü balığımızı ver" diye aktarılmıştır. İsa'nın adlarından biri olan "Tanrı'nın kuzusu" deyimini ise "Tanrı'nın foku" diye çevrilmiştir" (s.25).

Bu tür çevirilerde DİLLER ve KORNELIUS'un da NİDA ve REISS'dan alıntı yaparak desteklediği görüşe göre, çevirmen çevirdiği ülke kültürüne göre serbest çeviri yapabilir ve çevirdiği ülkenin sosyokültürel yapısını çok iyi muhafaza edip ona göre karar verebilmelidir.

"Dies ist z.B. das Vorgehen E.A. NIDAS und seiner Gruppe. Wer in der Bibel dagegen einen kulturellen Text des Volkes Israel sieht, wird sich für die sekundäre Übersetzung entscheiden und die sozialkulturellen Besonderheiten

möglichst zu bewahren suchen" (REISS, 90) (DILLER + KORNELIUS 1978:4-5)

CÔMERT, çevirmenin yukarıda örneklerini verdiğimiz türden bir durumla karşılaştığında, çevirinin başarılı olması için, yabancı dilin kültürüne özgü olan ve içine girilmesi zor şeylerin anlamını okura verebilmesi gerektiğini vurgular. Örneğin, Ekvator bölgesi halklarına kış ve kar düşüncesini vermek ya da ABD'deki Federal Trade Commission'la Interstate Commerce Commission'u, Fransa'daki bakanlık veya parlamento ticaret komisyonlarıyla ortak hiçbir yanının bulunmadığını anlatmak, budunbetimcisine özgü işlemlerdir. Bu nedenle çevirmen, iyi bir dilci olmakla yetinmemeli, aynı zamanda çok iyi bir budunbetimci de olmalıdır (krş.CÔMERT,1978: 20).

ERTEN, çevirmenin kültür ile ilgili farklılıkları bilmesi gereğini, bunun yanı sıra, kullanıldığı bağlama göre değişen kavram ve kelimelerin de var olduğunu, örnek olarak Türkçedeki "buyrun" kelimesi de kullanıldığı bağlama göre çok değişik anlam ifade ettiğini dile getiriyor. Bir misafire bir şey ikram edildiğinde buyrun anlamında "Help your self", kapıda birisiyle karşılaşında "buyrun, girmez misiniz anlamında" Come in/Why don't you come in?" Dükkanda bir tezgahtar bir müşteriye karşıla ne istediğini sorduğunda buyrun anlamında "Can I help you?! Telefonda buyrun anlamında "Hello" kullanılır. Tabiki deyimlerde geçen "buyrun" da çokça mevcuttur. Bütün bu örnekler gösteriyor ki çevirmen hangi bağlamda neyi kullanacağını çok iyi bilmelidir. "Buyrun" sözcük anlamının ötesinde Türk kültürünü ve yaşam tarzını yansıtmaktadır.(krş.ERTEN,1992: 70-75)

REISS (1980) reklam metnlerinin çağrısız ağırlıktaki metnlerin en uçtaki örneklerini oluşturduğunu , reklam metnlerinin gerçek amacına erişebilmesi için çeviride metne ilişkin (textimmanent) çağrının korunmasının kesin bir zorunluluk olduğunu belirtiyor. Bu etkinin yararlı olması için içeriksel, biçimsel vb. öğeleri gözden çıkarılması kaçınılmazdır, çünkü her dil topluluğu aynı reklam simgelerinden etkilenmez. Örneğin Almanca'da portakal suyunun reklamı için "*die konzentrierte Kraft südlicher Sonne*" (güney güneşinin gücünün özü sözü (sloganı) çok anlamlı ve uygun düşer; ama Güney'in sıcak ülkelerinde aynı reklam etkinliği bu şekilde çevrilmesi beklenemez. İtalya'da aynı ürünün reklamı, içindeki güç kazandırıcı vitaminlerin yararlılığı vurgulanarak yapılır. Böylece içeriksel bir öğe değişime uğratılmış olur (krş.s.315),

YÜCEL(1980) dilsel karşıtlıkların yanı sıra, belli bir kültürün ürünü olan bir eserin çeviri yoluyla bir başka kültürde yeniden üretilmesi çeşitli güçlükleri içerdiğini belirtiyor. Örneğin fransızca "tante" sözcüğünü türkçeye bağlamına göre "teyze"; hala ya da "yenge" diye çevirmek, çevirisel bir zorunluluk olmakla birlikte, Fransız toplumunun akrabalık ilişkilerine, içermediği bir ayrımı getirmektir; bugün bir Fuzuli'nin almancaya çevrilmesi, yüzyıllar boyunca bu sanatçıyla kendi dili ve kendi kültürü sırasında konuşulmuş sayısız bağıntılarının önemli bir bölümünün sayılması pahasına gerçekleşir çünkü çeviri kaynak dil içinde gerçekleşmiş, bir ifadenin erek dile aktarılmasını içerir (krş.140).

Aynı türden kelimelerden GÖKTÜRK (1978) de bahsetmektedir. Göktürk, sözlüksel yönden, İngilizcede "uncle", Almancada "Onkel" hem "dayı" hem "amca" anlamına gelen sözcükler. Almancada "schwager" hem "enişte" hem "kayın" anlamına, "Schweagerin" hem "yenge" hem de "görümce" anlamına geldiğini ve bir metni çevirirken bu tür sözcüklerle karşılaşan çevirmen, kaynak dildeki anlamı Türkçedeki iki olanaktan hangisiyle karşılayacağına karar vermek için metindeki birtakım sezdirmeleri, belirtileri değerlendirmek zorunda kalacağını belirtmektedir. Yoksa "uncle" sözcüğünü hep amca diye çevirmek gibi yaygın bir eğilim yanlış yoruma ve çevirinin yanlış aktarımına yol açabileceğini de vurgulamaktadır (krş.60).

ÇELEBİ, "kimi sözcüklerin dilimize özgü kullanımları üstüne" adlı makalesinde her dilde olduğu gibi dilimizde de en geniş anlamıyla bir aileyi oluşturan bireyleri belirleyen sözcüklerin var olduğunu, bunların; "Nine, dede, büyükanne, büyükbaba, anne (ana), baba, amca, dayı, teyze, hala, enişte, kayınbirader, bacanak, baldız, yenge, bacı, abla, kardeş (karındaş, kardaş), birader, ağabey (abi), yeğen, oğul, evlat,"v.b. tümüne yakını, aileyi oluşturan bireyleri belirleyen birincil sözcük anlamları dışında ikincil anlamlarda kullandığı yerlerin olduğunu belirtir. Örneğin, "nine" sözcüğü, "anne" ya da "babanın annesi" dışında "yaşlı bir kadın; baba", "baba" dışında, hitap edenin babası olabilecek yaşta herhangi bir "erkek"; "kardeş, öz kardeş" dışında yakın yaşta biri için kullanılabilir. Bu hitap şekillerinin, Birincil anlamların söz konusu olduğu kişilere duyulanlara eşdeğerde bir saygıya, sevgiye, duygudaşlığa, yakınlığa, dostluk ve kardeşlik isteğine tanıklık edeceği gibi, günlük dilde özellikle de alışverişlerde esnafın müşterilerine hitap ediş biçimleridir. ÇELEBİ,(1986) bu hitap şekilleri için şu yorumu getirir

"kendine bu sözcüklerin biriyle seslenildiğinde duyan kimse, bu seslenmede akrabalığa, dostluğa v.b. bir çağrı görür; karşısındakinin kendisine güven duyduğunu, karşılığında, aynı duyguları aradığını sezer. Bir kimsenin, sokakta ya da başka bir yerde rastladığı, önceden hiç tanımadığı birine seslenirken bu sözcükleri bilinçli yada bilinçsiz kullanmasının; bu sözcüklerin anlam bakımından gerçek sahipleriden beklenebilecek ilgiyi görmeyi ummasının ve görmesinin kökeninde bir dizi olgunun olduğu kesindir" (s.127).

Batılılar bu sözcükleri tek anlamlarıyla, yani birincil anlamlarıyla kullanırlar. Başkalarına seslenmek için "Bayım, Bay, Bayan, Hanımefendi, Küçükhanım, Genç adam vb. diye çevirebileceğimiz sözcükleri kullanırlar Örneğin, Almanya'da yada Avusturya'da veya herhangi bir Avrupa ülkesinin sokaklarında veya metrosunda ellerinde ağır bir şeyler taşıyan yaşlı bir hanıma ya da bir beye "Yardım edeyim nine, teyze ya da amca, dede." diye yaklaşılsaydı, bu hitap şeklimiz, önce bir şaşkınlığa, sonra değişik bir tepkiye neden olabilirdi. Tüm bunlar, bizim toplumumuzla batılı toplumların insan ve yaşam ilişkilerinin farklılığından kaynaklanan davranış biçimleridir.

ÇELEBİ,(1986) bu konuya çok güzel bir örnek oluşturacak bir anısını şöyle anlatıyor:

"İki Türk arkadaşı, Paris'te, bizden birkaç yaş büyükçe bir arkadaşımın eşiydi, bize dostça davranıyor ilgi gösteriyor, her işimize koşuyordu. Bir gün sen bacımız, ablamızsın, diyecek olmuştuk, "soeur, soeur ainee" sözcüklerini kullanarak. Anlı kırıışmış, şaşırılmıştı ve tüm çabalarımıza karşın ne demek istediğimizi tam anlamamıştı. Yaşlılığını vurguladığımızı, onu herhangi bir kadın olarak ilginç bulmadığımızı düşünerek biraz da alınmıştı". (s.127)

Çeviri işleminde, çevirmenin çevirmekte güçlük çektiği, diğer kültürel farklılıklardan birisi de yemek türleridir. Çünkü, erek kültür okuyucunun bazı yiyecek isimlerini bilmediğinden dolayı sorunlar yaşanır. Türkçe'deki, İmambayıldı, kabuska, karnıyarık, hoşmerim, Ali Nazik Pilavı gibi yemek adları sorun yaratır, ayrıca bu sözcüklerin İngilizce ve Almanca da aynen karşılığı yoktur. Böyle durumda, (Peter NEWMARK' a (1988,183 alıntı DEMİREZEN,224) çevirmen, çevrilemez gibi görünen ya da yaratıcılık gerektiren bir metin ile karşılaşınca evrensel, kültürel ve kişisel öğeleri karşı karşıya getirip, yorumunu yapmalıdır.

Aynı paralel görüşlere GÖKTÜRK'te katılmakta,(1995:32) ona göre, masal girişleri ve bitişleri, deyimler, roman, öykü gibi anlatı metinleri, oyunlarda sahne perde düzenlemesi, yasa metinlerinde maddeler, fıkralar, sone, koşma, mani gibi belli metinler için belli koşuk ya da uyak düzeni zorunluluğu vardır. Çevirmen bu gibi metinlerde erek kültür normlarını dikkate alarak, o kültür içinde tanınan kalıp cümleleri kendi yorumunu da katarak çevirme yoluna gidebilmelidir. Örneğin; mektup başlıklarında "Sevgili Kardeşim" gibi bir seslenişten sonra, Türkçe'de ,Almanca'da, İngilizce'de virgül, İspanyolca'da iki nokta kullanılması noktalama düzeyinde bir farklılıktır. Masalların başlagıcında, Almanca'da "Es war einmal" bitişinde de, "und wenn sie nicht gestorben sind, so leben sie noch heute" cümlesiyle son bulur. Türkçe'de ise, "Bir varmış bir yokmuş" cümlesiyle başlar, "onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine" cümlesiyle son bulur. Bu tür kalıplaşmış örnekler her toplumun kültür yapısına göre değişiklik gösterebilir ve sayısızca çoğaltılabilirler; çevirmen kültür farklılıklarını dikkate alıp çeviri işlemini gerçekleştirmesi ve başarılı çeviri -aynı zamanda-başarılı çevirmen seviyesine erişmeye çaba göstermelidir. Aynı şekilde, gazete ilanları, yemek tanımları, bir elektrik aygıtının tanıtım broşürü, metni başka dile çevrilirken, kaynak dilde böyle bir metnin gelenekle belirlenmiş biçimsel niteliklerinin çeviri dilinde yansıtılmasından çok, çevrilen kitle tarafından en kolay biçimde anlaşılmasına önem vermek gerekir.

Bazı gelenekler kendi içlerinde değişikliğe uğrayabilirler. Sözelgeşi Türkçe de gazete ölüm ilanlarında "ebediyete intikal,"kaybettik", "vefat etti", "yitirdik", "kaybettik" "hakkın rahmetine kavuştu, "aramızdan ayrıldı". gibi değişik şekilde ifade edilen deyişler, eskiden olduğu gibi bugün de, bu metinlerin bir özelliğidir. Buna benzeayrıntıların çevirmence hem kaynak metin dilinde hem de çeviri dilinde kavranabilmesi bazen sorun teşkil edebilmektedir (krş.s.40),

Yiyeceklerle ilgili olarak ERTEN'de, çeviri işleminde, çevirmen her iki kültüre tam hakim değilse, garip çevirilerin ortaya çıkabileceğini örneklerle açıklamaktadır. Erten'e göre her ülkenin kendine göre farklı yemek çeşitleri

olacaktır. Örneğin, Türkçede imam bayıldı, kabak musakka, kabuska, karnıyarık, vezirparmağı, bülbul yuvası gibi yiyecekler için tarifleri verilip isimleri anılmalıdır. Yoksa "imam fainted", "vezir"s finger" ya da "niehtigale"s nest" gibi çeviriler eşdeğerliliği sağlamamaktadır (krş.ERTEN,1992:70-75).

Kültürlerarası farklılıklarda ortaya çıkan bir diğer farklılık da manevi değerler ve sevgi ifade etme kavramları ile ilgili sözcüklerdir. Örneğin, 'aşk' kavramı Türkçede 'sevda', 'sevgi', 'gönül bağı', 'kalp ağrısı', 'sevgi,' ile ifade edilirken Almancada , İngilizce ve Fransızcada bunların hepsinin tam karşılığı yoktur. Bunların hepsi sadece 'liebe', 'love', 'romance', 'l'amour' ile ifade edilir. Nazım HİKMET 120. mektubunda çeviri konusuna değinerek çeviriden beklediğini bir örnekle açıklar:

"Mesela Ruslar sevgi sözü olarak "güvercinim" tabirini kullanırlar, biz "gözümün nuru", "gözbebeğim" filan deriz. Bence bunları tercüme ederken ille de bizde "güvercinim" denmez diye "yavrucuğum" filan dememeli, Ruslar da bizden tercüme ederken, "gözümün nuru" Rusca'da denmez diye "güvercinim" diye tercüme etmemeli, biz bizim dile "güvercinim" tabirini, onlar da kendi dillerine "gözümün nuru" tabirini sokmalı. Bu suretle dillerin birbiri üzerinde tabir, sıfat mıfat alışverişiyle de zenginleşmesi kabil olur. Elbette ki tercüme edilemeyecek bazı şeyler vardır, ama bunlar pek azdır (AKSOY,1995: 81).

Kültürlerarası farklılıklardan bir diğeri de "Ünlemler"dir. "Ünlemler" dilden dile, dolayısıyla kültürden kültüre değişim gösterirler. CÖMERT (1978) ünlemlerin toplumlara göre değişken olduğunu, örneğin Türkçedeki "öf" ünleminin , İtalyancada yerine göre "uf,uff,uffa!" gibi biçimlerle karşılandığı örneğini verir(14).

Kültür farklılıklarının en çok ortaya çıktığı alan ve çevirilerde dikkat edilmesi gerekli hususların başında, deyimlerin ve atasözlerinin geldiğini, uygulamalarda yapılan hataların testipitinin sonucuna göre söyleyebiliriz. Atasözleri ve deyimlerin farklılıkları ile ilgili sayısız örnekler verilebilir. Ben bu bağlamda, söylenilen savları örnek teşkili bakımından en tipik olanlarından örnekler vermeye çalışacağım.

ERTEN'in, bu konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

".....atasözleri, deyimler ve yiyecekler de ulusal kültürlerin en duyarlı ve önemli ifade tarzlarıdır. Bunlarla ilgili terminoloji de çevirmene biraz yaratıcılık ve çok iyi yorum yapma edimi gerektirebilir. "Allah kavuştursun", "Güle güle giy", "Geçmiş olsun", Misafirlik üç gündür", "Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al", "Yattı balık yan gider", "Üzümlü ye bağını sorma" gibi atasözleri İngilizce ve Almanca'da mevcut değildir ama farklı deyimlerle aynı şeyleri söylerler (1992:70).

Ünlü dilbilimci Doğan AKSAN'ın (1990) atasözleri ve deyimlerle ilgili görüşleri yukarıda belirttiğimiz ERTEN'in görüşleriyle tamamen bir paralellik

göstermektedir. Aksan'da örnek olarak, bu konuyla ilgili , benzer deyimleri ve atasözlerini vermiştir.

AKSAN'ın örnek ve görüşleri aşağıdaki alıntıda daha anlaşılır bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

"Deyim niteliği taşıyan sözleri, kalıplaşmış öğeleri, bir dile tam karşılığını bularak aktarmak kimi zaman bütün bütün olanak dışına çıkar. Eğer böyle öğeleri sözcük sözcük çevirecek olursak, aktardığımız dile yabancı bir anlatım, o dilde anlamı olmayan bir söz dizisi ortaya çıkar. Örneğin düğün değil, bayram değil, eniştem beni niye öptü?, kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla, Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmak, Sultanahmet'te dilenip Ayasofya'da sadaka vermek gibi deyimleri başka dillere çevirmek değişik kültürlerden kimseleri hiçbir şey anlamayacakları sözlerle karşı karşıya bırakmak olur" (s.76).

"Çeviri yöntemleri" bölümümüzde üzerinde genişçe durduğumuz, "çeviride eşdeğerlilik" kısmından da anlaşılacağı gibi, çeviride eşdeğerlilik, kaynak metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metninde çeviri dili okurunda uyandırabilmesine 'eşdeğerlilik' denir. Bu tanıma göre eşdeğerlilik, özellikle deyimlerin çevirisinde değiştirmeyi gerektirir. Almanca'da 'wie ein Mehlsack schlafen "un çuvalı gibi uyumak) deyimini düz anlam yönünden aktarılmış olsa bile, Almanca'daki etkiyi Türkçede uyandıramaz..Etkinin çevrilen kültüre uyması için 'ölü gibi uyumak' şeklinde Türkçeye çevrilmesi gerekir. Almanca' da 'zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen' (bir şaplaqla iki sinek vurmak) Türkçede "bir taşla iki kuş vurmak" olarak kullanılır. Türkçedeki "uyuyan yılanı uyandırmak" Almancada "uyuyan aslanı uyandırmak" (den sehlfenden Löwen aufwecken); Türkçede "Yedi kubbeli hamam kurmak", Almancada "hava sarayları inşa etmek" (Luftschlösser bauen), "Yumurta kapıya sıkışınca" Almancada "son dakikada" (in Ietzter Minute) şeklinde çevrilmesi eşdeğerliliği sağlamak açısından kullanılması gerekli ifadelerdir.

Fakat öyle deyimler vardır ki, bunların benzerleri dahi karşı kültürde bulunmayabilir. Alman ve Türk kültürlerini ele alacak olursak, karşılığı bulunmayan oldukça fazla deyimle ve atasözüyle karşılaşabiliriz. Bu tür örneklerden bazıları aşağıdaki gibidir :

Kolay gelsin ,kolaysa başına gelsin, güle güle giyin!,ziyade olsun!, Allah muradını versin, Başınız sağolsun, Allah sabır versin, ölenle ölünmez, Allah kalanların canını sağ etsin, çok bayramlar göresin, Allah razı olsun, dostlar sağ olsun, ömrü uzun düğünü güzün olsun, kaşık düşmanı Allah kazadan beladan korusun, Allah sevdiklerine kavuştursun, Allah zihin açıklığı versin, Allah derslerinde yardımcı olsun, Hayırlı işler, pazar olsun, rastgele Allah bol versin, Bereketli olsun, Allah halil ibrahim bereketi versin, Bol müşteriler, Allah satı pazarı versin, Allah bir yastıkta kocatsın, Allah tatlı geçim versin, Allah bol zürriyet versin, Allah daim etsin,(sonuna kadar götürsün), Darısı başına, Hayırlı uğurlu olsun, hayırlı kademli olsun, Güle güle oturun, Sağlıcakla oturun, Allah sizede böyle bir ev nasip etsin, Yarasın, Kaynanan

seviyormuş, Ziyade olsun, Geçmişlerinin canına değsin, Hacı sofrası olsun, Allah arttırsın, Beterin beteri var, Allah beterinden saklasın, gibi ifadeler, batı kültürlerinde bulunmayan ifadelerdir. Batı kültüründe bulunup ta, Türk kültüründe bulunmayan ifadelerde normal olarak mevcuttur. Çünkü, burada söz konusu olan kültür yapıları değişik olan iki toplumdur. Örneğin, Almanya'nın Bayern eyaleti civarında selamlama ifadesi olan "İyi günler" (Guten Tag) yerine "Grüss Gott" ifadesi kullanır, ama Avusturya'ya sınırına yakın bölgelerde ise "Servus" kelimesi selamlama ifadesi olarak kullanılır. Bu tür farklılıkların aynı ülkelerin coğrafi bölgelerinde bile görülebileceğine göre, değişik iki ülke toplumlarında görülmesi olağan bir durumdur.

Yukarıda verdiğimiz açıklamaların ışığı altında, sosyal ve kültürel faktörlerin çeviri işleminde, diğer faktörlerin yanında belirleyici rolü üstlendiği sonucuna varabiliriz. Çeviri işleminde strateji belirlerken gözönünde bulundurulması zorunlu olan, ve her milletin kendine has olan sosyal ve kültürel faktörler, hem çevirmen tarafından hemde -kısmen de olsa- eseri okuyacak kimse tarafından önceden üzerinde araştırma yapılması gereken bir olgudur.

HÖNİĞ ve KUSSMAUL'un bu konudaki değerlendirmeleri de aynı paralelliktedir.

"Es wäre in der Tat unmöglich, auch nur einen Text zu übersetzen, wenn der Übersetzer nicht das Recht hätte, den Text aus seinen soziokulturellen Bindungen herauszulösen, und ihn in der ZS auf die soziokulturellen Erwartungen seiner Adressaten zu berechnen.

Nur darf dieses Herauslösen und wieder Einfügen nicht willkürlich geschehen, es muß einem nachvollziehbaren Kalkül folgen. Nichts anderes nehmen wir, wenn wir von der Strategie des Übersetzens sprechen"(1982:52-53).

Bu bölümün sonucu olarak diyebiliriz ki, çevirinin sosyokültürel faktörlerle olan ilişkisi inkar edilemezdir. Çevirmen, bu tür ağırlığı olan bir metinle karşılaştığı zaman, o toplumun sosyal ve kültürel yapısına uygun olarak, fakat esas metnin orijinalitesini de bozmadan, çeviride eşitliği ve anlaşılabilirliği sağlamak için yukarıda örneklerini verdiğimiz türden çeviriler yapabilir.

Tomris UYAR'ın çevirdiği "Alis Harikalar Diyarında" adlı oyun, bu tür örneklerle doludur. Bu tür örneklerden bazılarını konumuza güzel bir örnek teşkil etmesi açısından, alıntı olarak vermek istiyorum:

Speak gently to the litte child !
It's love is sure to gain;
Teach it in accents soft and mild-
It may not long remain
Wow! Wow ! Wow!

Tomris Uyar, bu dizeleri şu şekilde kültürümüze uygun bir şekilde serbest çevirmiştir:

İslatın hapşırınca
Dandini dandini dastana
karınca kararınca
Inga! Inga! Inga!

UYAR burada, çeviriyi tamamen Türk okuyucusunun anlayacağı veya hoşlanacağı dilden vermeye çalışmıştır.

Ayrıca Uyarın kullandığı bazı kelimelerin karşılıkları şöyledir:

<u>Orijinal</u>	<u>Uyarın</u>	<u>Türkçe</u>
<u>Kelime:</u>	<u>Cevirisi:</u>	<u>karşılığı:</u>

Reading	=	Solu	=	Okuma
Reiting	=	Yüzme	=	Yazma
Additioon	=	Hoplama	=	Toplama
History	=	Talih	=	Tarih

(KIZILKAYA,1989:133)

UYAR'ın çevirisinde bu tür kelimeleri ve cümleleri çoğaltmak mümkün, bizce de UYAR doğru olan çeviri yöntemini uygulamıştır.

XI. ÇEVİRİNİN KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDEKİ ROLÜ:

Toplumların kültürel değerleri, çağdan çağa, nesilden nesile süregelen bir birikimdir. Günümüzde devamlı gelişen bu süreç, çevirinin de desteğiyle giderek bir dünya kültür varlığını oluşturabilecek duruma gelmiştir.

Kültürlerarası iletişimin çoğalması bu süreci o denli çabuklaştıracak, böylece çeviri sayesinde amaca daha çabuk ulaşılmış olacaktır.

CÖMERT (1978) çeviriyle beslenmeyen dünya kültürüne kapalı bir edebiyat yalnızca kendi olanaklarıyla gelişemeyeceğini çünkü; filiz sürüp boy atamamayacağını belirtiyor. Üstelik çevirinin, bir dilden başka bir dile yapılan bilgi aktarımına da indirgenemeyeceğini de vurguluyor. Kuşkusuz diller arasında gerçekleşen bir etkinliktir çeviri. Ama bir yönüyle de geçmişe, eski kültüre dönüktür. Bir yandan geçmişin birikimini tarih boyunca insanlığın ortaya koyduğu tüm değerleri artzamanlı düzeyde (diachronie) günümüze taşıırken, öte yanda da eşzamanlı düzeyde (synchronie) ulusal kültürler arasındaki alışverişi sağlar. Böylece, hem çağdaş bir kültür bileşimini, hem de üretilen yeni değerlerin dayanışmasını, birbirinden etkilenmelerini kolaylaştırır. En önemlisi de, geçiş dönemindeki bir toplumun kendi çabalarıyla oluşturamadığı kültür değişimini gerçekleştirir (krş.26).

REISS ve VERMEER (1984) de çevirinin uluslararası iletişimde kültürel bir anlaşmayı sağladığını belirterek, çevirinin bu görevi doğrultusunda tanımlanması gerektiğini belirtiyorlar.

"Die Translatfunktion ergibt sich also keineswegs mehr oder weniger automatisch aus der Ausgangstextanalyse, sondern ist vielmehr pragmatisch vom Zweck der transkulturellen Kommunikation her zu definieren"(s.10).

SCHIMI'de (1989) bu görüşlere paralel olarak, kendi görüşünde, çevirinin kültürler arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırdığını, halklar arasındaki sınırları yıktığını, kültürel farklılıkları aştığını belirtmektedir.

".....dass die richtige Übersetzung der kulturgebundenen Begriffe dazu beitragen kann, der Entfremdung zwischen den Völkern und den verschiedenen Welten Grenzen zu setzen und die bestehenden abzubauen. Dadurch könnten ebenfalls die kulturellen Unterschiede zwischen den Völkern überbrückt werden" (s.70).

Çeviri yoluyla bir yandan geçmiş kültürlerin mirası yeniden değerlendirilirken, diğer yandan aynı zaman dilimindeki kültürlerin karşılıklı alışverişi mümkün olur.

DOĞAN, (1986) bu konuya aşağıdaki fikirleriyle katılmaktadır:

"kültürel açıdan kendi sınırlarıyla yetinmeyip diğer kültürlerle ilişki kurma ihtiyacı, dilleri, bir dönemin kültür merkezi durumundaki ülkelerin dillerine bağımlı kılmıştır. Örneğin çince yüzyıllarca Kore, Japon ve Alman dillerini

etkilemiştir, ama karşılığında birşey alamamıştır. Güçlü kültür dalgaları yayılırken, etkilediği dillere kendi sözcüklerini de getirir".(5)

Bu tür etkilenmeyi, Türkçe'mizde rahatlıkla görebiliriz. Türkçe'de, günümüzde bile Arapça ve Farça'dan çok sayıda kelime bulunduğu gibi, diğer ülkelerin dillerinden de, örneğin Fransızca'dan, İngilizce'den ve Almanca'dan fazla miktarda kelime mevcuttur. Bunun en büyük nedeni; ülkelerin birbirlerine olan kültürel yakınlaşmasının sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Kültürel yakınlaşmanın içine, siyasi, ekonomik, dini yakınlaşmaları dahil edebiliriz Türk tarihine bakacak olursak bunun örneklerini açıkça görebiliriz. Örneğin, Osmanlı döneminin ilk yıllarından, Tanzimat Fermanı yıllarına kadar, yazı dili arapça ve konuşma dilide arapça kelimelerin bol olduğu bir Türçeydi. Osmanlıların Fransa ile sıkı bir ilişki içine girmesi(siyasi, ekonomik ve kültürel) ülkenin entellektüel diyebileceğimiz tabakası, fransızca konuşur olmuş ve her yönüyle bir fransız hayranlığına başlamıştı. Bu konuyla ilgili tespitimizi, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi"nde geniş bir şekilde görebiliriz:

"Türk münevveri, pek az istisna ile başta Latin aleminin en kuvvetli mümessili Fransız sosyetesini olmak üzere, bihassa Meşrutiyet'te Cermen aleminin en sıkı teması başlayarak, Avrupa Cemiyetini kültür cephesinden tanımaya başlamıştır. Kültür tanışıklığının fikri manzarası, her zaman ve her yerde, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur. Bizde de aynı şey vaki oluyor.(Cilt 2, 1983:329)

DEVECİ'nin de bu konudaki görüşleride paralel doğrultudadır:

"1908'de ilan edilen 2. meşrutiyete doğru ve daha sonra Batının sosyal düşünce içerikli kitaplarına, siyaset ve özgürlük felsefesine, pozitivist felsefeye ilgi arttı. Bir yandan da maddeci, bilimci ve darvinci felsefe ilgisi başladı.(DEVECİ,1984:30)"

Bu tür etkileşimler her toplum için geçerlidir. Nitekim KURAN'ın deyimine göre Almanya'da bu etkileşimden payını almıştır.

"19. yüzyıl Alman yazınında Goethe'nin ortaya attığı Dünya Edebiyatı (Weltliteratur) kavramının temelinde Romantikler devrinde Almanya'da yoğunlaşan çeviri uğraşının beraberinde getirdiği etkileşim fikrinin yattığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda görüldüğünde çeviri, dünya insanlarını birbirine yaklaştırmakta, Akşit Göktürk'ün de dediği gibi ortak bir dil dillerin dili olmaktadır"(KURAN,1994:7).

(Bu konu için bkz, IV ve V.Bölümdeki, "Çevirinin Türkiye ve Almanya'daki Tarihsel Gelişimi") Türklerin, Almanl'larla olan askeri işbirliği sonucunda da bazı askeri terimler Türk diline girmiştir. Örneğin, Kantine, Kazerna, marş vs.

Bu tür yollarla bir dilden başka bir dile yeni kelimelerin girmesine "aktarma" denilir.

"Aktarma'nın tanımını ALPAN(1977) şu şekilde yapıyor:

"Aktarma, kalkış dilindeki yeni bir terimin ya da belli bir kültüre ileten, gönderen bir sözcüğün varış diline aynen (ya da yazıldığı gibi ya da söylendiği gibi) taşınmasıdır"(s.186).

ALPAN ayrıca Aktarmanın, sözcükbilim ve terimbilim açısından genelde bir kolaycılık olduğunu ancak kimi kez, aktarma olayı, kültürlerarası ilişki açısından bir zorunluluk olarak da görülebileceğini savunuyor.

"Sözgelimi Türk diline girmiş radio, kovboy, sistem, viski, votka, müzik, glasnost, prestroyka gibi sözcükler bizi doğrudan doğruya belli kültürlerin gerçekliklerine iletir. Ama belli bir kültüre özgü olmayan ve birçok toplumun ortak dünya görüşünü, ortak kültürünü çağrıştıracak nitelikler taşıyan sözcükler de, çevirmenlerin kendi dillerinde üretecekleri olabildiğince saydam yeni sözcükler ile karışlanabilir. Sözgelimi "ordinatör" ya da "kompütür" yerine "bilgisayar" "lenguistik" yerine "dilbilim"in, "komünikasyon" yerine "bildirişim" ya da "iletişim" "bibliyografya" yerine "kaynakça"nın, "audiovizüel" yerine "görsel-işitsel"in kullanılması da bunun birer örneğidir.(1977:186)

Bu tür kelimelerin yanı sıra, bir dilden öbür dile geçmiş bazı kelimeler aynı anlamda değil de başka anlamlarda da kullanılması söz konusudur

"Kültürleri oldukça birbirine yakın toplumların dilleri arasında bile sözcüklerin eşdeğer anlam taşıdığı söylenemez."(DAĞLI,1985: 13)

AKSAN(1990) bu gibi kelimelere örnek olarak Arapça'dan alınan "Gamze" kelimesini veriyor. "Gamze" sözcüğü, bilindiği gibi hem yanaklarda, gülümserken beliren çukurluk anlamında kullanılır; hem de eski şiirimizde 'göz süzme, süzgün, anlamlı ve etkili yan bakış" yerine yaygın bir şekilde kullanılmıştır.AKSAN ikinci anlamın bir batı dilinde tam karşılığını verebilecek bir sözcük ya da sözcükleri bulmak, zor olduğunu; ancak açıklama, tanımlama yoluna gidilerek bu zorluğun giderilebileceğini belirtiyor(krş.76).

".....bir dilden ötekine geçen ödünç sözcükler bile, andıkları dilde değişik anlamlarla yaşayabilirler. Fransızca "chiffon" "kumaş parçası, paçavra, değersiz parça" sözcüğü Türkçede "şifon" yazımıyla, "ince bir çeşit kumaş" anlamında kullanılmaktadır. Arapçada genel olarak "yazıhane, büro" kavramını yansıtan "mektep" sözcüğü Türkiye'de yalnızca "okul" anlamında kullanılmıştır. Fransızca "mouton" hem 'koyun', hem de 'koyundan çıkarılan et, koyun eti' demektir. Halbuki, kökeni aynı olan İngilizce "mutton" yalnız "koyun eti" için kullanılır; koyunu anlatmak üzere "sheep" sözcüğü geçerlidir(AKSAN,1990:76).

Kültürlerarasındaki iletişimin başarıya ulaşmasında en büyük iki engel, iki dilin yansıttığı ayrı dünya görüşleri ve ayrı kültür sorunlarıdır. Dünya görüşü, aynı dil birliğinde bile insandan insana değişir, örneğin, Türkiye'de bir doğu

anadolulu, bir egeli, bir karadenizli arasında çeşitli kültür farklılıklarının olduğu bir gerçektir. Aynı dil birliklerinde çok daha büyük değişikliklerin ortaya çıkması da gayet normaldir. Bir gerçeğin her dilde farklı bir biçimde algılanması, dilin sahip olduğu toplumun dünya görüşünü yansıtır. Her dilin kendine özgü bir dünyayı içerdiğini ilk kez W.Von Humboldt söylemiştir. Humboldt'a göre, bir toplumun kültürünü ve dünyayı kavrama biçimini diline bakarak açıklayabiliriz. Bir toplumda herhangi bir değişim, gelişme ya da bozulma, yansımasını dilde bulur.

ALPAN, (1977) dile yeni giren sözcüklerle ilgili aşağıdaki örnekleri vermektedir.

"Günümüzde örneğin kanape, tost, pizza, hamburger, file minyon, krem karamel , pizzacı gibi türetimler ve sözcüklerin de bazı mutfak kültürünün nasıl bizim mutfak kültürüne girdiğini, yaşamak, çarçaf, başörtüsünden şapka, manto, pantolona, streç pantolona geçiş, yine toplumumuzdaki yapı değişimini, burdan, kültürel değişimi gösteren sözcüklerdir."(s.186)

Çevirinin kültürlerarası iletişimi sağlamadaki süreç içerisinde, dilde meydana gelen etkileşimlerin yanısıra, edebi türlerde ve metin geleneğinde de bu tür etkileşimler olabilmektedir. Akşit GÖKTÜRK,(1994) konuyla ilgili ilgi çekici tespitler yapmıştır.

".....Sözgelişi Almanca'da olduğu gibi Türkçe'de de bilimsel araştırma metinleri türünde, konunun edilgin bir kipte ya da birinci çoğul kişi ağzından anlatılması geleneği, Amerikan yayınlannın etkisiyle, birçok durumda yerini birinci tekil kişi anlatımına bırakmıştır. Özellikle yeni kuşak bilim adamları, kendi bilim alanlarında bir şeyi yazılı anlatırken "ben" demekte sakınca görmüyorlar bugün. Öte yandan, Türkçe'de resmi yazışmalarla dilekçelerde yıllardır yerleşmiş olan "dilerim", "saygıyla bilgilerinize sunarım" gibi sözler, son yıllarda kültür alanındaki gerilemenin dile yüzlerce etkisinden biri sonucu, yerini "arz ederim", "rica ederim", "arz ve rica ederim" türünden, toplumsal düzey ayrımı vurgulayan deyişlere bırakmıştır. Gündelik resmi konuşmalarda "zat- ı devletlileri", "zat-ı alileri" gibi saygı sözleri de sık sık boy gösterirken, özel yazışma dilindeki "sevgili babacığım", "sevgili anneciğim" örneği yalın seslenişler yerine "muhterem pederim", "muhterem validem" gibi eski biçimleri getirmek, şimdilik olanaksız görünüyor.(32)

İtalya'da on dördüncü yüzyıl sonlarında ortaya çıkan, İngiliz yazınına on atıncı yüzyıl başlarında Wyatt ile Surrey aracılığıyla aktarılmış sone geleneği; hem İngilizce'de hem de öbür Avrupa dillerinde yüzyıllar boyu sürececek yeni bir metin alttürü geleneğini başlatmıştır. İngiliz yazınının en zengin metin geleneklerinden biri olan deneme türünün, daha doğrusu deneme söyleminin oluşmasında, John Florio'nun 1603 'te yayımladığı Montaigne çevirisinin payı tartışılmaz önemdedir. Çevirinin bir kültüre böyle katkılarına sayısız örnek verilebilir(s.35-36).

Kültürlerarası etkileşimle, yukarıda alıntısını verdiğimiz kısımda da görüleceği gibi edebiyat yeni malzemeler, yeni türler, yeni üslup şekilleri

kazanmakta, sonuçta da yeni kültür zenginlikleri elde etmektedir. Tabiki bu iletişimin gerçekleşmesinde en büyük pay çeviri faaliyetlerine düşmektedir. Çevirinin fazla olması, kültürü o denli zenginleştirecektir. Bu zenginleşmeyi genişletip gerçekleştirme her zaman olduğu gibi edebiyatçılara düşmektedir. Nitekim bu Türk edebi tarihinde de böyle olmuştur.

"Şemsettin Sami, Recaizade Ekrem vb. gibi ilk Türk romancılarının aynı zamanda ilk yazınsal çevirileri de yaptıklarını düşünürsek, batılılaşma sürecine giren Osmanlı toplumundaki kültür dönüşümünün çeviri yoluyla başladığı açık bir biçimde ortaya çıkar" (CÖMERT,1978: 25).

KURAN (1994) da bu konuda aynı fikirleri taşımaktadır.

"Çeviri yoluyla dillere farklı dil yapılarının, farklı fikirlerin, imge ve motiflerin, edebi yazın türü ve sanatlarının, farklı kültür unsurlarının girdiği, bunların ulusal yazınları etkilediği, karşılaştırmalı yazına temel hazırladığı bilinen bir gerçektir"(s.7).

KURAN,(1994) ayrıca bu konudaki görüşlerini, yazmış olduğu "Kültürlerarası İletişim Aracı Olarak Çeviri" adlı kitabında genişçe ele alıyor. KURAN'a göre

Kültürel ve sanatsal özellikler metnin iletisinde kristalleşmektedir.Örneğin, Türk toplumu ve Angloamerikan toplumu, kendi toplumsal deneyimlerine, geleneklerine ve değer yargılarına dayanarak, aynı metinden farklı sonuçlar çıkaracaklardır. Aynı dönemlerde; 2. Dünya Savaşı ve üretim toplumundan tüketim toplumuna geçiş gibi, benzer ulusal olayları yaşamış ve benzer sosyokültürel tabana sahip olan Alman/Avusturya ve Angloamerikan toplumları iletisinden Türk toplumunun çıkaracağı anlamdan farklı, kendi içlerinden birbirleriyle yakın anlamlar çıkabileceklerdir. Buna karşın Türk toplumundaki okurlar da öyküde; insanın yaşama hakkı, dünyada kök salma isteği, motifleri kendilerine yakın bulabileceklerdir. Bunun dışında her iki amaç kültürün okuru çeviride kendine iletmekten dünya barışından ve insancılıktan yana fikirlerden yararlanabilecektir(krş.s.78).

Örneğin, Türk okuruna çeviri yoluyla kazandırılan bir eserde, Türk okuru, kendisine sunulan sınırlar içinde ve çevirmenin başarısı doğrultusunda güzel bir yolculuğa çıkar. Thomas Mann'ın "Buddenbrocks'uyla bir Alman burjuva yaşamının kapılarını aralıyor, H.Böll'ün "Dokuzbuçukta Bilardo"suyla 1945 sonrası Almanya'sının sosyal sancılara tanık oluyor. Ancak, bu edebiyatlardan yapılan çevirilerin sayısı karşılıklı olarak arttıkça, hem her iki kültür dünyasının kendi içindeki zenginleşmeyi sürdürdüğü, üstelik yalnız manevi boyutuyla değil, teknik olarak da, hem de birbirlerine olan yabancılığın giderek azaldığı bilinen bir gerçektir.(krş.ALGÜN,1995:140)

Kültürel iletişimin Türkiye ve Almanya arasındaki gelişimine 1. dünya savaşı sonrası ve 1960'lı yıllardan başlayarak bakacak olursak, iletişim bu dönemdeki ilişkilere paralel olarak gelişerek kendini göstermiştir. 1. Dünya Savaşı sırasındaki askeri işbirliği, 1960 lı yıllarda, Türklerin Almanya'ya işçi olarak gitmesi, kültürlerarası iletişime ivme kazandırmıştır. Bugün bu kaynaşma

artarak edebiyat alanında da devam etmektedir. Bu konuda ALGÜN(1995) aşağıdaki görüşleri dile getirmektedir.

".....ülkelerinde neredeyse 30 yıldır, bugün sayıları milyonları bulan bir yabancı ulusla, Türk ulusuyla, yaşayan ve farklı dil ve kültür dünyalarına ait olmaktan kaynaklanan pek çok sorunu, çatışmayı gören Alman ulusu, içinde yaşadığımız yüksek teknoloji ve iletişim çağının sunduğu her türlü olanağa rağmen, bu bilinmezliğin veya yabancılığın, biraz olsun edebiyat-edebi çeviri yoluyla aşabileceğinin farkında değilmiş gibi görünüyor(s.141 142).

BAUBAT, Milli kültürlerin daha geniş ölçüde yayılması kültürlerarasındaki iletişimi kolaylaştıracağını; gitgide daha kalabalık kitlelere nüfuz ve tesir ederek bu gayeye varılacağını ve bunun zaruri vasıtası da tercümenin olduğunu belirtmektedir. Hudutları ortadan kaldıran tercümanların, "beynimizi başkalarınıninkine sürüp törpülemek" hususunda tesirli bir rol oynayacaklarını ve kendiliğinden meydana gelecek bu kültür birleşmesinde şüphesiz barışa hizmet edeceğini vurgulamaktadır (krş.s.59).

Çeviri etkinliği bir yandan geçmişin kültür birikimini değerlendirip aktarırken, öte yandan yeni gelişmeleri, değişik bir anlayışla ele alıp yeniden üretilmesinde başlıca rolü oynuyor. Bu tür örnekler her toplumda görülmektedir.

"Yalnız Batı'da değil, İslam'ın yükselme döneminde de aynı durum söz konusu olmuş, ilkçağın önemli felsefe yapıtları, özellikle de Yeni Platoncu düşünce Arapça'ya aktarıldıktan sonra İslam Felsefesi bir gelişme göstermiştir (CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ, CİLT2: 321).

Sonuç olarak yukarıdaki bilgiler ışığında şu görüşe varabiliriz: Çeviri yalnızca bir tek işleve sahip basit bir uğraş değil, insanların sosyal ve kültürel alanda gerekli oldukları prensipleri onlara ileten, onları birbirine bağlayan bir iletişim aracıdır.

DAĞLI'nın görüşleri de aynı doğrultudadır.

"Başka toplumları tanımada, o toplumlarla kendimizi karşılaştırdığımızda yalnızca bilgi aktarımının değil dünyayı değişik bir algılayış da gözlenmektedir. İşte bu değişik algılayış, kültür olgusudur. Başka bir deyişle her dil belli bir kültürün göstergeler dizisiyle belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle kısacası insan yaşamıyla içiçedir (1985: 13).

ALGÜN'ün örneğide hem bizim hem DAĞLI'nın görüşlerini içermektedir.

"Örneğin, karşı kültürden, yaşça bizden büyük birini, kendi geleneklerimizin verdiği alışkanlıkla selamlarken, elini öpmeye kalktığımızda, karşımızdakinin niçin irkilip tepki verdiğini çözemediğimizde: Yine, kastettiğimiz şeyin neden o kültür çevresinde alıştığımız tarzda algılanmadığına cevap verecek bir üçüncü kişinin arayışına girmez miyiz? Zira, ancak o kişi, ya da yardım

edebilecektir. İşte burada, kültür içi ve kültürlerarası aktarım devreye girmiş oluyor, yani çeviri"(1995:140)

Çeviri yoluyla bir topluma, farklı dil yapılarının, farklı fikirlerin, ve motiflerin, edebiyat türlerinin ve sanatlarının, farklı kültür unsurlarının girdiği, karşılaştırmalı edebiyata temel hazırladığını ve etkilediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu tür olguları, yansıtmadaki başarıları ölçüsünde amaca hizmet edebileceklerdir. Söz konusu toplumların sosyo-kültürel yapısını iyi tanımayan, o dillere yeterince hakim olmayan, yani bi-kültürel olmayan çevirmen, ne edebiyata ne de her iki kültür dünyasına yeterince katkıda bulunmuş olur. Çeviri işleminde bazı güçlükler aslında kültürlerarası çok sayıda ve çeşitli farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. (bkz.bölüm.XII)

XII. ÇEVİRİ İŞLEMİNDE KARŞILAŞILAN HATALARA GENEL BİR BAKIŞ :

Çeviri işlemini gerçekleştirirken, çevirmenin amaçlarının başında, "ideal çeviri"ye ulaşma özlemi vardır. "İdeal Çeviri"yi gerçekleştirmek için birtakım engeller, çevirmenin bu amacına ulaşmadaki başarısını engelleyebilir. Bu bölümde, bu engellerin neler olduğu ve nerelerde, ne gibi durumlarda meydana geldiğini irdelemeye çalışacağım. Özellikle de sosyal- ve kültürel farklılıklardan dolayı meydana gelen engelleri ön planda tutacağım.

CEMAL, iyi bir çeviri gerçekleştirmek için, KUSENBERG'in, ilk şart olarak öne sürdüğü çevireceği yabancı dile çok iyi derecede hakim olma tezine karşı gelmektedir. Ona göre; *"Çevirmen, her şeyden önce kendi dilini iyi bilmek zorundadır, işin geri yanı sözcüklerin ve uzmanların yardımıyla da çözüme bağlanabilir. Açık seçik bir görev verilmiştir çevirmene; o, yabancı dilde neyin söylendiğini ve nasıl söylendiğini saptamak, sonra da bu söyleneni (kendi dilinde) olabildiğince benzer biçimde, ama dilinin (ve her dilin) içerdiği güzelliği bozmaksızın yeniden meydana getirmekle yükümlüdür. Bu işin üstesinden ise ancak bir dil ustası gelebilir"*(CEMAL,1981:175).

CEMAL bu konudaki görüşlerini UNWIN,BELLOC gibi uzmanların görüşlerine dayandırmaktadır. Bu konuda UNWIN,"Çeviri için yabancı dil bilmekten başka bir şeyin gerekmediği yolundaki yaygın kanı, temelden yanlıştır; kendi dilinde yazma yeteneği bulunmadığı takdirde, en kapsamlı yabancı dil bilgileri bile yetersiz kalır" fikrini savunmaktadır.

Bu alanda bir başka İngiliz uzman, Hilaire BELLOC da benzer görüşler ileri sürmektedir: *" Bir çevirmen kendi dilini iyi kullanamıyor, bir dilde iyi yazamıyorsa, o zaman kaynakdil metni ne denli iyi anlaşılabilir olursa olsun, çevirinin kötü olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Sözcüklerin anlamının zaman zaman iyi tutturamazsınız, çoğu kez yalnızca yüzeysel bir etki yaratır; buna karşılık çevrilen dilin kötü kullanılması çalışmayı içinden ve tümüyle sakatlar."*(s.175)

Bu görüşlere karşın ÖZBEK'te, her dilin kendine özgü ayrı kuralları bulunduğunu, bu durum yabancı dile hakim olmayı zorlaştırdığı için, çeviride problemler meydana getirdiği tezini öne sürmektedir.

"Übersetzen ist oft voller Probleme und unerwarteter Schwierigkeiten, denn die einzelnen Sprachen haben mehr oder weniger voneinander abweichende Funktionsgesetze. Dieser Umstand erschwert wesentlich die gelaufene Beherrschung fremder Sprachen"(1988:3).

Bu alıntılardan, bir çevirinin başarısı için çevirmenin kendi dilini ve yabancı dili iyi bilmesinin ne denli gerekli olduğunu yeterince ortaya koymaktadır

Çevirmenin, çeviri süreci esnasında karşılaştığı güçlüklerden birisi iki dilin farklı dil grupları içinde yer alması, yani yapılarının değişik olmasıdır. Türkçe ve Batı dilleri farklı dil ailesi içinde yer aldığından bu tür problemler sıkça

karşımıza çıkmaktadır. Mehmet H. DOĞAN, (1978) konuyla ilgili örneğinde, Almanca ve İngilizce'nin sonra da Türkçe'nin yapı farklılıklarına dair örnekler veriyor.

Örneğin, İngilizce'de "he, she, it" Almanca'da "er, sie, es" zamirlerinin Türkçe'de tek karşılığı vardır: "o". Fakat çevirmen bu zamirleri her zaman bu tek olanakla karşılayamaz, gerektiği yerde söz konusu kişinin ya da nesnenin adını, kaynak dildeki zamir karşılığında kullanmak zorunda kalır. Zamir yapısıyla ilgili başka güçlükler, işaret, belirsiz, soru zamiri ve tamlamalarda da kendini gösterir (krş.s.60).

Aynı konuda UYAR'ın (1978) görüşleri şu şekildedir:

"Bir de Türkçe'nin yapısından doğan güçlükler var. Başka, sanırım, "O" sözcüğünün cinsellikten yoksun oluşu geliyor. Yazar "o" deyip geçerken, çevirmen gereksiz açıklamalara girişmek. "annesi" ya da "deminki adam", "öbürü" demek zorunda kalıyor"(s.176).

BAŞKAN'ın da görüşleri de yukardaki görüşlerle hemen hemen aynıdır:

"Yabancı dilde dengeli bir biçimde kurulmuş olan tümce yapısındaki ayraçlar Türkçeye çeviri sırasında kaldırıldıkları için, eğer Türkçe çeviri parçasında da bu ayraçların gösterdikileri bağlantılar yeniden ve başarılı olarak kurulamazsa o zaman çeviri bir sözcük yığını olmaktadır. Sözgelimi kimi batı dillerinde eril, dişil, cansız olan birimleri göstermek üzere üç türlü üçüncü kişi (o) adılı vardır. Oysa Türkçedeki bir tane ile bu üç bağlantı karışlanmak istenirse o zaman (o onun yanındaki onu değil de ona onu veren onu belirtti) gibi, abartmalı ama kimi Türkçe çevirilerde rasgelenen türden bir örnek ortaya çıkmış olur."(BAŞKAN,1978: 32)

Bir eğitimci gözüyle aynı probleme, KURULTAY ve ERGUN aynı açıklamayla yaklaşmaktadır.

"Bizim sorunlarımız, İtalyanca, İngilizce ya da Almanca'dan Fransızca'ya çeviri uygulaması yaptıran bir çeviri hocasınıninkilerden çok daha fazla. Bunun nedeni salt öğrencilerin düzeyi değil, diller arasındaki yakınlıktır. Türkçe tümce yapısı Batı dillerine göre çok farklı. Bir başka sorun da, dillerin kendi mantıklarının ve yapılarının getirdiği birtakım özelliklerden kaynaklanıyor. Örneğin, Fransızca'da adıl Türkçe'dekinden belki iki üç kat daha fazla kullanılır. Dilin yapısı öyle. Bu nedenle, Öğrenci Türkçe'den Fransızca'ya doğru olarak çeviri yaparsa bile, Türkçe'deki adıları Fransızca'ya aynı adılarla aktardığı durumda, başarılı bir çeviri yapmış olmuyor. Fransızca'dan Türkçeye çeviri yaptığı zaman da Türk dilinin yapısına uymayan adıl yinelemesiyle karşılaşyoruz" (ERGUN+KURULTAY 1992:12).

Dillerin birbirine yakın olması, çeviri işlemini ve dil öğrenimini olumlu yönde etkilediği fikrine KÖHLER (1975)'de katılmakta ve DI PIETRO (1978:132)'dan yaptığı bir alıntıyla bunu şöyle ifade ediyor:

"Fals Aehnlichkeit oder ein hoher Grad von Übereinstimmung der Ausgang - und der Zielsprache zu leichterem Lernen führen, dann sollte man erwarten, dass ein Deutschsprechender das Hollaendische mit viel Weniger Schwierigkeiten meistert als das Englische. Da es so zu sein schein, dass nicht alle Deutschsprechenden darin übereinstimmen, schliessen wir, dass ein hoher Grad an Übereinstimmung zwischen Sprachen ein Hindernis eigener Art sein kann!"(s.21).

GÖKTÜRK'de diğer problemlerin yanısıra, dil yapıları bakımından oluşan güçlüklerin de önemli olduğunu vurguluyor:

"Farsça, örneğin, bir Hint-Avrupa' dili olduğu için İngilizce'ye çeviriler daha kolay oluyor. Oysa Türkçe'nin yapısı İngilizce'den çok farklı. En büyük sorun bu bence. Bir de kültür farkı, din farkı var. Çevrilen yapıta göre bu sorunlar aşırılaşıyor. Kent yaşamını anlatan yapıtlar daha az güçlük yaratıyor. Köy edebiyatı ise çoğunlukla büyük sorunlar getiriyor çevirmene. Bir de şu sorun var bence: İngilizce'ye yapılan çevirilerin bir bölümü akademik bir okur kitlesini hedefliyor. Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerini, bu alanda çalışan öğretim üyelerini, vb. Bu çevirilerde bol dipnot kullanarak çevirinen gerekli açıklamaları yapılabiliyor, ek bilgiler verebiliyor. Oysa büyük bir yayınevinin, genel okur kitlesini hedefleyerek ısmarladığı bir çeviride bu yapılmaz , herşeyden önce okuru sıkar"(GÖKTÜRK,1994:58).

Bazı dillerin sözdizimlerindeki farklılıklar çeviriye kısıtlamalar getirebilir örneğin, İngilizce'nin ve Almanca'nın tümce yapısındaki "özne+ yüklem+nesne" sıralaması, farklı tümce kuruluşlarına sahip dillere yapılan çevirilerde sorun yaratabilir. (krş.TAHİR,1988:43)

Çeviri sırasında bazan sözcüklerin içinde bulundukları cümle, sadece dil kurallarına uygun olarak değil de çevirisi yapılan parçada anlatılmak istenen olaya uygun olarak çevrilmesi gerekebilir. Böyle durumlarda her sözcüğün sözlük anlamlarının ötesinde iki ayrı yorumunu yapmak zorunluluğu doğmaktadır:

I'm going home

Bu cümle eğer geçici olarak yabancı ülkede bulunan bir kişi tarafından söyleniyorsa, parçada anlatılan olaya bağlı olarak çevirmen aşağıdaki ifadelerden birini tercih edecektir:

(I) Eve gidiyorum

(II) Ülkeme dönüyorum

Çevirmen, yazarın kendi dilinde anlatmak istediğini ve üslubunu, çevireceği dile en doğru şekilde yansıtmaya görev bilinci içinde olmalıdır. Ayrıca yukarıda saydığımız yapısal farklılıklardan ortaya çıkabilecek olan sözdizimi ve anlam farklılıklarına da dikkat etmelidir. (krş.ERDEN, 1989:256)

SAVORY, (1994) çeviri işleminde öğrencilerin en çok karşılaştığı ve daima düşeceği tuzağın, "aldatıcı benzerlik" olduğunu belirtiyor.

Örneğin, Fransızcadaki (conference) sözcüğü Türkçeye (konferans, konuşma) anlamıyla, ama İngilizceye (kongre, sempozyum, seminer) anlamıyla geçmiştir. Bu yüzden, İngilizcedeki (conference) sözcüğüne bakarak bir tümceyi (başbakan konferansa gitti) diye çevirmek yanlış olur. Buna benzer bir yanlış, aynı dilin iki kullanışı arasında da görülebilir. Örneğin, (subway) "alt yol" sözcüğü, Amerikacada (tünel, metro) anlamına geldiği halde, Britanca denilebilecek olan İngiltere İngilizcesinde "yol altı geçidi" anlamına gelmektedir. Onun için Britanca bir metindeki (adam altgeçitten yürüdü gitti) anlamına gelen tümceyi (adam metrodan yürüdü gitti) diye çevirmek yanlış bir çeviri olur. (krş.s.9)

1. Hataların Tespitinde ve Çevirmenin Denetleyicisi Olarak Çeviri Eleştirmeninin Rolü:

Çeviri işlemini yapan çevirmenin yanı sıra, çeviri eserinin başarılı olup olmadığını, "ideal çeviri" düzeyine erişilip erişilmediğini belirlemeye çalışan bir de çeviri eleştirmeni vardır. Çeviri eleştirmenleri günümüzde, çeviri işleminin bilim sayılmaya başlamasından sonra sayıca oldukça fazla olmaları, çeviribiliminin gelişmesi açısından ve çeviri işleminin doğruluğu açısından sevindirici bir gelişmedir.

GÜRSOY ve SALMAN Türkiye'deki çeviri eleştirilerini yetersiz bulmakta ve bir eserin tek kişi tarafından değil, birçok kişi tarafından çevrilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar . Ayrıca eleştirinin ne şekilde olması gerektiğinin yorumunu aşağıdaki şekilde yapıyorlar:

".....ancak Türkiye'nin koşulları,dolayısıyla kitaplardan çok az sözedilir oldu. Gerek yerli kitaplar, gerekse çeviri kitaplar üzerinde çok az düşünülüyor, çok az yazı yazılıyor. Kitap okunmadan onun üzerinde eleştiri yazısı yazılabileceğini söyleyen yazarlar bile var. Çeviri eleştirisinin de uzun boylu bir incelemenin derinlemesine bir araştırmanın sonucunda yapılması gerekiyor.

Eleştirileri, doğru yanlış cetvellerine dönüşüyor. Tek tek örnekler, bağlamından koparılmış gibi oluyor. İlle de mota mot çeviri yapmak diye bir zorunluluk yok. Bu tür eleştiriler okurun ilgisini çekmiyor, çünkü onun çeviri yapılan dili bilmek gibi bir zorunluluğu yok. Demek istediğim, çeviri eleştirisinin başka temellere dayandırılması gerekir. Okura altında değişik çevirmenlerin imzasıyla değişik çeviri metinler sunulabilir. Karşılaştırılması, eleştirel bakması sağlanabilir". (GÜRSOY+SALMAN,1989: 18)

Her çevirmenin kendine ait çeviri yöntemleri olduğu gibi(bkz. Çeviri Yöntemleri Böl.VII) her çeviri eleştirmeninin de kendine göre eleştiri yöntemlerinin olması doğaldır. Aşağıda örneklerde de göreceğimiz gibi, her eleştirmen, metni değişik açılardan, özellikle de kendi branşına göre ele

olarak eleştirisini yapmıştır. Ancak genel olarak bir eleştirmenin aşağıdaki kurallara dikkat etmesi yararlı olacaktır kanısındayım.

1. Çeviri metninin her yönüyle tam anlaşılması,
2. Çeviri metnin kaynak metinle karşılaştırılması,
3. Çevirinin değerlendirilmesi,

Çeviri eleştirmeni, bir çeviri metnin bilimsel olarak eleştirisini yapabilmek için ilk önce kaynak metni anlar. Ayrıca metni tam olarak anlayabilmek için bazı sorulara kaynak metinde cevap arar.

- a) Kaynak metnin dil işlevi nedir?
- b) Kaynak metnin içerik özellikleri nelerdir?
- c) Metnin dil-üslup özellikleri nelerdir ?
- ç) Metnin biçim ve estetik özellikleri nelerdir?
- d) Metindeki dil kullanımının erek okuyucuya yönelik özellikleri nelerdir?

Bu soruları uzatmak mümkün ancak, ilk etapta çeviri metnin yukardaki özelliklerini ortaya çıkarmak, çeviri eleştirisinin başarısı açısından yararlı olabilir.

Çeviri eleştirmeni bir bakıma çeviri işleminde sağlamayı gerçekleştirebilecek kişiler olarak görev yapmaktadırlar. Aşağıdaki örneklerimizden de anlaşılacağı gibi her çeviri eleştirmeni, esere değişik bakış açısıyla yaklaşmakta ve değişik eleştiriler getirmektedir. Çeviri eleştirisi uygulaması kanımızca çeviri hataların tespiti ve çevirinin kalitesi açısından yararlı bir uygulamadır. Çeviri eleştirmeninin, bir çeviri metninde doğru olması için alacağı ölçü , çevirmenin ideal çeviriyi gerçekleştirmesi için uyguladığı kuralları tespit edip, çeviri metninde araması, hem çeviri eleştirmenini amacına ulaştıracak hem de, işini kolaylaştıracaktır.(Geniş bilgi için bkz.II. Bölüm)

Aşağıda açıklamaya çalışacağım bölümde çeviri eleştirmenleri tarafından, bir metnin veya eserin eleştirisi yapılırken, uyguladığı eleştiri yöntemleri ve eserde aradıkları özelliklerin neler olduğunu saptamaya yöneliktir.

2.BULUT'un Çeviri Eleştirisinde Tespit ettiği Güçlükler:

BULUT, (1992) çeviri işleminde karşılabilecek problemlerin ortaya çıkmasında aşağıdaki kriterlerin etkili olabileceğinin gözönünde bulundurulması gerektiğini belirtiyor;

2.1. Yazarın yaşamı ile ilgili bilgi noksanlığından dolayı karşılaşılan güçlükler:

Özyaşamsal bilgilerin kullanıldığı bir yazındır, ileri sürülen tez, çeviri işleminde ortaya çıkan problemler yazarın hayatını iyi bilmekle bu problemlerin aşılacağıdır.

2.2. Bilinç akımı tekniğinin yaratabileceği ifade güçlükleri:

Yazarın kendisini ifade etmede en doğal dil kullanımı olarak bulduğu bu yazın tekniği, dili çözümlendikten sonra, bazı dil özelliklerinin erek dilde nasıl karşılanacaklarına karar vermek, aynı grubun dil göstergeleri açısından irdelenebilecek başka bir boyuttur.

2.3. Bazı yazım güçlükleri

Bu grupta süregelen bir görünümde olmasalar da bazı öykülerde ortaya çıkışları ile çevireni zor durumda bırakabilecek ikinci yabancı dil terimleri, kültüre-çevirilemez görünen-kullanım ve deyimler yine anlamları ve güçlüklerin nasıl giderilebileceğinin incelenmesidir. (krş. s.7)

3.Nilüfer KURUYAZICI'nın Hataları Tespitte Uyguladığı Yöntem:

Nilüfer KURUYAZICI'nın da "Tonio Kröger Çevirisi Üzerine Kuramsal ve Uygulamalı Bir Eleştiri"adlı makalesinde bir çeviri eleştirmeni olarak saptadığı bazı eksiklikler şu şekilde sıralanmaktadır;

3.1. Türkçe Kullanım Aksaklıkları :

KURUYAZICI, bu tür hatalı veya eksik çeviri uygulama örnekleri, ya çevirmenin bazı Türkçe deyimleri iyi ve yerinde kullanılmamasından ya da gereksiz yere kullanımı yaygın olmayan sözcükler türetme çabasından kaynaklandığını belirtiyor. Bu tür örnekler okurun zorlanmasına; Türkçe metni rahat okuyamamasına yol açtıkları için de sağlıklı bir dil oluşmasını engellediğini belirtiyor.

Bu metinde belirlenen eksik cümlelerden bazılarını örnek olarak seçtim,

- ".....Tonio'nun içinde bir şeyler hop etti, sevinçli bir kıpırtıya büründü"

- "....duyguların sevimli sıradanlığı...."

- "....kendi kendimi havalandırmalıyım"

3.2. Türkçesinden Anlam Çıkmayan Cümleler:

KURUYAZICI, bu tür cümlelerin, Türkçesinden bir anlam çıkmayan büyük bir olasılıkla çevirmenin kendinin de anlamından tam olarak emin olmadığı için sözcüğü sözcüğüne çevirmeyi yeğlediği, ama böylelikle de metnin gerçek anlamının kaybolmasına neden olduğu cümlelerdir. Bu tür cümlelere aşağıdaki örneği verebiliriz:

"....İnsani olanı oynamak, bunu etkin ve ince zevkli bir biçimde dile getirmeye oynayabilmek için, buna kalkışabilmek için insani olanla anlaşılmasız biçimde uzak ve katılımsız bir ilişkiye girmek, hatta insan- ve insanlıkdışı bir şey olmak gerekir."

(Almancası) "Es ist nötig, dass man irgend etwas Aussermenschliches sei, dass man zum Menschlichen in einem seltsam fernen und unbeteligten

Verhaeltnis stehe, um imstande und überhaupt versucht zu sein, es zu spielen, damit zu spielen, es wirksam und geschmackvoll darzustellen"

3.3. Biçem:

Eleştirmen, Thomas Mann'ın dilinin çok ağır, karmaşık, içiçe girmiş bir şekilde olduğunu belirtiyor, buna rağmen çevirmenin biçem açısından başarılı bir çeviri yaptığını belirtiyor. Bazen metne fazla bağımlı kaldığından, Türkçesi anlaşılmayan cümlelerin ortaya çıktığını da ekliyor.

3.3.1. Sözcük Düzeyinde Anlam Yanlışları:

....Konflikt=çatışma (çelişki olarak çevrilmiş)

....vergeben=affetmek (paylaşmak olarak çevrilmiş)

Örnekleri çoğalmak mümkündür.

3.3.II. Cümle Düzeyinde Anlam Yanlışlarına Örnekler:

"...ve sadece kendisinin çıkarabildiği o yumuşacık tınısları...."

"....und die Töne so weich, wie er sie nur hervorzubringen vermochte...."
(elinden geldiğince yumuşak çıkardığı o tınısları)

"...çevresini eşit ölçüde saran, gizli saatlerini aralarında geçirdiğini...."

"...mit denen er sich gleichsam umstellte und zwischen denen sich sein inneres Leben abspielte..."(kendini çevrelediği ve iç dünyasını aralarında geçirdiği.)

(krş.KURUYAZICI,1983)

KURUYAZICI yukarıda alıntısını verdiğim örneklerde, eleştirisini daha çok dilbilgisel yönde inceleme ve eleştirme yoluna gitmiş. Bu metin bir çok yönden daha incelenip eleştirilebilecek yapıda bir metindir. Ama bu kadar olması da çeviribilimin gelişmesi ve yapılan çevirinin kalitesinin yükselmesi açısından en önemlisi okuyucunun eser hakkında daha iyi bilgi sahibi olması bakımından çok yararlı bir çalışma olmuştur kanısındayım.

4.Nilüfer TAPAN ve Tanyeli Çağlar ERGMAN'ın Tespit Ettiği Hatalarda Uyguladığı Yöntem:

Nilüfer TAPAN ve Tanyeli Çağlar ERGMAN Renan DEMİRKIRAN'ın eseri olan "Üç Şekerli Demli Çay" adıyla da Türkçe'ye çevrilen kitabın çevirisini, üniversitede öğrencileriyle beraber incelemişler ve bir eleştirmen gözüyle aşağıdaki saptamaları yapmışlardır.

Bu saptamaları yaparken eseri iki boyutta incelemişlerdir.

4.1.Türkçe Dilbilgisi Yanlışları ve Kullanım Aksaklıkları,

4.1.2. Dilbilgisi yanlışları:

- "Temiz, geniş caddede balkonları çiçekli bakımlı evlerin, çizgilerle belirlenmiş araba parkyerlerinin ve her ikinci sokak lambasındaki çöp sepetleri boyunca özenle izliyorlardı babalarını " (s.14) \ (...evler....park yerleri)

- "(...) öğretmene yeterli bir nedendi bu." (s.39) \ (öğretmen için)

4.1.3. Yadırgatıcı Kullanımlar:

- "Sabahlığını arkasından sürükleyerek kendini banyoya taşıdı." (s.8)

- "Arkasını dönüp ameliyat odasının kapısına kazıdı gözlerini" (s.22)

- "Ayakkabıları gıcırıyor kapıdan dışarı doğru" (s.87)

4.2. Sözcük, Tümce, Metin Düzeyinde Eşdeğerlik Sorunları ve Aksamalar:

4.2.1. Sözcük:

- "(...) sie verstanden seine stille Umarmung nicht." (s.17)

"(...) o gizli kucaklayışı anlamıyorlardı." (s.13)

(gizli yerine sessiz) olabilirdi.

- "Das ist das Neueste: ("Bu da en iyisi) (...) (s.62) (iyisi yerine yenisi olmalıydı)

4.2.2. Tümce

- "Ein braunes Tablette mit weissem Krankenhausgeschirr und etwas Essbaren wurde auf den gegenüberliegenden Nachttisch gestellt". (s.11)

"Beyaz hastane takımıyla kahverengi bir tepsi, biraz da yenecek türünden şeyler konuldu karşıdaki servis masasına." (s.8)

(Üzerinde beyaz hastane takımıyla yiyecek bir şeylerin bulunduğu, kahverengi bir tepsi) (olabilirdi)

- "Ein kurzer Ausflug zu den spitzen Felsen, in die vor Urzeiten Menschen ihre Höhlen eingemeisselt hatten." (s.24)

"İlkçağ insanların sivri kayalıklı arazide resimler oydukları mağaralarda kısa bir gezi" (s.17)

(İlkçağ insanların mağaralarını oydukları sivri kayalıklara..) olabilirdi.

4.3.Tümce Öğelerinin Dizimi:

-Ich hörte seine Schritte die Treppe heraufschlürfen, hörte, wie er ausser Atem den Schlüssel im Schloss umdrehte.(s.78) "Merdivenlerden ayak seslerinin gittikçe yaklaşımını, anahtarı kilide sokup çevirişini nefes almadan dinledim." (s.56)

(...anahtarı nefes nefese sokup çevirişini....) olabilirdi.

TAPAN ve ERGAND burada herhangi bir tümce öğesinin tümce içinde yanlış yere koyulmasıyla, vurgu, Almanca tümceyi karşılamakta ve ortaya anlam kaymaları çıktığını belirtiyor.

4.4.Bileşik Tümceler:

-Ab und zu ein Rascheln vom Bettlaken, wenn sie die Beine anzieht oder ausstreckt, (....)" (s.9) (Arada bir çarçaf hışırtıları, bacaklarını uzattığında veya çektiğinde)."(s.7)

-Es war ein weiches, durchistiges Baumwoltuch mit einem schmalen Spitzenrand, den sie selbst hackelte."(s.23) "Yumuşak bir tül bentti bu, ince kenarlarını kendisinin tıgla ördüğü"(s.17)

Bu bölümde de kurala bağımlı kalındığı için, Bileşik cümlelerin bir bütün olarak düşünülüp çevrilmediği aksine parça parça çevrildiğinin izlenimi verildiği belirtiliyor.

4.5. Devrik Tümce:

"Die Frau wischt sich mit beiden Haenden Schweiss und Traenen aus dem Gesicht."(s.9) Kadın ter ve gözyaşlarını silmekte elleriyle."(s.7)

Die neue Krankenschwester haengte in den Morgenmantel über die Schultern."(s.12) "Yeni hemşire sabahlığını örtüverdi omuzlarına."(s.8)

Devrik cümlelerin metnin atmosferini yansıtmadığını, aksine onun estetik etkisini ve bütünlüğünü bozduğunu ve metinde de oldukça devrik cümle bulunduğu için bu çevirinin biçimsel eşdeğerliliği kesinlikle karşılamayacağı eleştirmenler tarafından vurgulanmaktadır.

4.6. Tümce Çıkartma:

-"Allesamt sehen sie rundum glücklich aus."(s.21)

-Sie verliessen Wortspielereien und Gesten, über die ganze Abend gelacht wurde."(s.17)

Bu cümleler gibi daha birkaç cümlelerin çıkartma yoluyla yani metinden atılarak, çeviri işlemi eksik yapılmıştır.

4.7. Metin:

4.7.1. Eksiltili Cümleler:

-Den Heimjungen, der in ein Elektrogescæft eingebrochen war, sprach sie trotz §242 Strafgesetzbuch frei. Einem Mann, der seine Tochter vergewaltigt hatte, gab sie lebenslanglich. Ob Abschiebung eines tamilischen Asylanten oder das Ausländerwahlrecht, sie suchte den Virus im kranken Gesetz"(s.34)

"Elektronik eşya satan magazada hırsızlığa giren kimsesiz çocuğun, ceza kanununun 242. maddesine rağmen beraatına karar vermişti. Kızına tecavüz eden bir adama hayat boyu. Bir Tamil sığınmacısının ülkeden sürülmesi veya yabancılara seçim hakkı. Virüsü hep hastalıklı kanunlarda arıyordu.(s.24)

Burada da erek metindeki ardarda gelen cümlelerin arasındaki bağıntıların eksik olduğu bu da metin düzeyinde anlam kopukluğuna sebep olduğu belirtilmektedir.

4.7.2. Yanlış Anlama ve Kopukluklar:

Burada tümceler arası bağlantılarda yanlış anlamalardan ya da Türkçe tümcelerdeki bazı eksikliklerden kaynaklanan kopuklukların söz konusu olduğu belirtiliyor.

4.7.2.1. Metin İçi Bağlantıların Yanlış Anlaşılması:

-(...) und streichelt immer wieder ihren Bauch, als ob sie das Kind beruhigen will. Aber es ist ganz ruhig. Es beeggt sich überhaupt nicht wie sonst am frühen Morgen"(s.26).

"Çocuğu yatıştırmak istercesine karnını sıvazlıyor. Ama her taraf çok sessiz. Her sabahki hareketlilik yok."(s.19)

Burada ikinci ve üçüncü cümlelerde özne konumundaki zamir çevreye değil, bebeğe göndeme yapmaktadır. Sessiz ve hareketsiz olan çevre değil, bebeğin olduğu vurgulanmakta.

4.7.2.2. Metin İçi Bağlamlarda Kopukluklar:

"Die Bühne als reale Welt, die Bühnenbilder als Lebensbilder. Er begleitete sie vom Entwurf bis zur Realisation, als ob er sie das Gehen lehren wollte. *Bis zur letzten Minute ging er in jeder Phase der Entwicklung neben seinen Raeumen her und bevor der Vorhang hiüberging, kontrollierte er nochmals jedes Detail(...)*" (s. 29) /

"Sahne, gerçek dünya; sahne resimleri, yaşam resimleri olarak onlara yürümeyi öğretircesine, tasarıdan gerçek oluncaya kadar eşlik ediyordu. Son dakikaya dek mekanların tüm gelişme evrelerinde birlikte oluyor ve perde açılmadan yine tüm ayrıntıları denetliyor(....) (son dakikaya dek mekanların tüm gelişme evrelerinde onlarla birlikte yürüyor)

Aşağıda, bu iki baskıdan seçilmiş, özellikle Türkçe kullanımına ilişkin, bazı örnekler karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir:

"(...) kuşaklanmış bacaksızları seyredcerkti." (I. baskı; s.'9)

" (...) *kundaklanmış* bacaksızları seyredecekti." (4. baskı, s. 9)

"(...) Bir 'Merhaba' *sesleneceği* sırada *dinsel* bir sessizlikle iki eliyle alnını, gözlerini ve burnunu sıvazladı."

"(.....) 'Merhaba'diye *sesleneceği* sırada *kutsal* bir sessizlik iki eliyle alnını gözlerini ve burnunu sıvazladı.

ş'(...) 'Merhaba' *diye* *sesleneceği* sırada *kutsal* bir sessizlikle iki eliyle alnını gözlerini ve burnunu sıvazladı." (4. baskı, s. 19)

- "(...) ama *damlalar* yüzünden süzülüyor. (1. baskı. s. 42)

"(...) ama *gözyaşları* yüzünden süzülüyor. (4. baskı. s. 42)

- "Fındıkları, henüz olgunlaşmamış beyaz kabuklarıyla *tıkıştırmaya* ağzının suyu akardı." (I. baskı. s. 48)

"Henüz olgunlaşmamış fındıkları beyaz kabuklarıyla *yerken; ağzının suyu* akardı." (1. baskı, s. 48)

TAPAN ve ERGAND sonuç olarak yaptıkları karşılaştırmaların amacını ve tespit ettikleri izlenimlerinin bir bölümü aşağıdaki gibidir:

"Bu örnekler çeviri yapıtının birinci baskısında yer alan Türkçe kullanımına ilişkin pek çok yanlışın dördüncü baskıda düzeltilmiş olduğunu gösteriyor. Çevirinin birinci baskıdan sonra yeniden gözden geçirilmiş olması kuşkusuz olumlu bir tutum. Ancak dördüncü baskıda da ciddi dil yanlışlarının olduğu düşünülürse, bu tür örneklerle dolu birinci baskının bir çeviri taslağı niteliğinden öteye gidemediği söylenebilir.

Yukarıdaki çalışmada çeviri dersi kapsamında gerçekleştirilebilecek ve çeviri eleştirisini temel alan bir uygulama örneği sunmayı amaçladık. Böyle bir çalışmanın, aynı zamanda okur konumunda oları çevirmenin çeviri eleştirisini aracılığıyla kendi dil yanlışlarının farkına varması, çeviri yapıtına eleştirel bakma duyarlılığı ve buna bağlı olarak tepkisini dile getirme/temellendirme alışkanlığı kazanması, çeviri etkinliğinde katılımcı bir rol oynaması konusunda yararlı olacağını umuyoruz". (TAPAN+ ERGAND, 1990:119-121)

5.Nedret KURAN'ın Çeviri Hatalarını Tespitte Uyguladığı Yöntem:

Nedret KURAN "Kültürlerarası İletişim Aracı Olarak Çeviri" adlı kitabında, Ingeborg BACHMAN'ın "Das dreissigste Jahr" adlı eserin çeviri eleştirisini çok başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. KURAN'ın bu eleştirisel çalışmada tesbit ettiği noktaları da bu bölüme almayı yararlı buldum.

Çeviri işleminde yapılan hataların tespitininde kelime, cümle hatta pasaj atlama maalesef sıkça yapılan bir hatadır. Bu tür hatalara rastlamak çoğu zaman mümkün. Zeyyat SELİMOĞLU'nun çevirdiği Siegfried LENZ'in (Stadgesprach) İşgal Altında adlı eserinde lisans bitirme tezi olarak inceleyen Muzaffer TEKİN'in tespit ettiği hatalar konumuza örnek teşkil edecek nitelikte olduğu için, KURAN'ın tespit ettiği hataların yanısıra, aynı türden hataları göstermek açısından, bu hatalarında bu bölüme ilave edilmesini uygun buldum.

5.1.Eserde Geçen Deyimler:

"Sen de ser postu aramıza!" "Steig bei uns ein." (s.14, p.2).

"Kimsenin yalanını vutmayan..." "... der sich kein X für ein U vormachen löst" (s.15, p.3).

"Kürk giysi içinde bir bit gibi asalak" "Laus im Pelz" (s.15, p.3)

"O zaman daha yürekler acısı olur durumum" "es waere mir noch erbaermlicher zumute" (s.12, p.3).

"Artık hiçbir yolda çıkar yol görmüyorum" "Ich kann in keinem Weg mehr einen Weg sehen" (s.12, p.3).

"Yazgımızın yerine gelmesi için..." "... damit unser los sich erfüllt...?" (s.12, p.3)

Çeviri işleminde en çok karşılaşılan alanlardan birisi de deyim ve atasözlerinin çevirisidir.Çünkü atasözü ve deyimler ait oldukları kültüre aittirler. Tam karşılıkları diğer kültürde bulunmayabilir, çevirmen ya bir paranteziçi açıklamayla erek kültür okuyucusunu aydınlatacak veya kelimesi kelimesine çeviri yapacaktır.

AKERSON (1991) bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki açıklamaları yapmaktadır:

"Eğer atasözü kullanabiliyorsak kesinlikle anlatımı çevirmemeliyiz; amaç dilde aynı anlama gelen, yani içeriği aynı olan bir atasözü seçmeliyiz. Atasözleri ve deyimlerle ilgili, özen gösterilecek bir başka nokta, kaynak metnin üslubuyla ilgilidir. Kaynak metin hiç atasözü kullanmıyorsa, yeri geldi ya da uygun düştü diye amaç dilde atasözü kullanmak doğru olmaz. Atasözleri ya da deyimler bir metinde belli bir genel üslup oluştırırlar. Çeviride bu genel havaya

Deyinilerin çevirileri bazen atasözlerinden daha güç olur. Bunlar da toplumlara özgüdür. yananlamları o toplumun dilini konuşanlarca bilinir. Bir deyimın karşılığı öteki dilde deyim olarak bulunabilir ya da bulunmayabilir. Bunları çevirirken de içeriği sabit tutmak gerekir, anlatım farklı olabilir, bazen özellikle de farklı olmak zorundadır. Bir de şu sorunla karşılaşabiliriz. Diyelim, elimizde deyimlerle dolu bir kaynak metin var, yani metnin genel üslubunda deyim bolluğu gibi bir yaklaşım var. Bu metni çevirirken, amaç

dilde aynı içeriklere denk gelen deyimler bulamayabiliriz. O zaman, kaynak dilde deyim içermeyen bazı bölümleri amaç dilde deyimle karşılamayı deneyebiliriz. Amaç, burada metniri genel havasını verebilmektir. Deyimlerde en zor çevrilenler, içinde yer adı geçenlerdir. Türkçede "tereciye tere satmak" gibi bir deyim vardır. Bunun İngilizcesi "thaf's carying coals to Newcastle"dır . (Newcastle, İngiltere'de kömür çıkarılan yer.) İki deyim içeriği birbirinin aynıdır. Gene de Türkçe bir öyküyü İngilizceye çevirirken bu İngilizce deyim kullanmak yarılış olur. Bir Türk yazarın konuştuğu, diyelim Edirneli bir kişi, özgün konuşmasın da, bu anlamda hiçbir zaman İngiltere'deki Newcastle'den söz etmez. Bu durumda İngilizce deyimden orada vazgeçmek, ama metnin üslubu gerektiriyorsa. Başka bir yerde İngilizce uygun bir deyim kullanmak yerinde olacaktır. Gene Türkçedeki "atı alan üsküdar'ı geçti", "orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa". "Karadeniz de gemilerin mi battı?" gibi deyimleri, Türkçeye çeviri yaparken kullanmak yanlış olur. Çünkü örneğin hiçbir Alman kaynak metinde, "üsküdar", "Mehmet ağa" gibi isim ve yer adları bulunmaz. (AKERSON,1991:82-86)

5.2. Cümlelerde Anlam Kaydırma:

"yıllar boyu yaşadığı yerleri" ..."alle Orte, die er eingenommen hat" ('doldurduğu', 'kapladığı yeri' olacak) (s.1, p.1).

Çevirmen, yazarın bu fiili seçerek vurgulamak istediği imajı atlamış. Oysa yazar da istese 'eingenommen' yerine 'gelebt' fiilini kullanabilirdi)

"Derken sıcak bir Temmuz günü çıkageliyor". "Und es wird ein warmer Juli" (s.2, p.4)

(Burada da amaçlı bir kaydırma sözkonusu. Biçem açısından bir eşdeğerlik sağlanmaya çalışılmış).

"Daha önce Moll'e giderek herşeyi açıklamıştı"

(Zuvor war er bei Moll gewesen und hatte ihm alles anvertraut" (s.8, p.3) ('anvertrauen' açıklamaktan öte bir anlam taşıyor, 'sır vermek', 'bir sırrı paylaşmak' gibi).

"Artık kimseler yok, dedi kendi kendine, bana güvenen kimseler yok".

"Da ist niemand sagte er sich, niemand, der noch auf mich zaehlt." (s.13,p.4)

('beni hesaba katan kimseler yok' olmalıydı. 'Güvenmek' fiili bu bağlama uygun düşmüyor)

"Baylara gerçeği, yani peki deyişinin umursamazlıktan, bitkinlikten ve ileri geldiğini yazmıyor." (s.20,p.1)

"Er schreibt den Herren nicht, was die Wahrheit ist, dass er aus Gleichgültigkeit, Erschöpfung und . . . Zu Kreuzkriechen will."

('zu Kreuzkriechen', 'boyun eğmek' anlamına geliyor. 'Peki' sözcüğü burada hafif kalıyor.)

5.3. Anlam Açısından Türkçe'ye Yabancı Düşen Cümleler:

"Kendi dilini yitiren, buna karşılık başka dillerden alıntılacağı iki bin kadar tavus tüyüyle ortalarda geçit resmi yapan Moll"

"Moll. der die Sprache verloren hat und dafür mit zweitausend Pfauenfedern aus anderen Sprachen paradiert" (s.14, p.6).

5.4. Yanlış Çevrilen Cümleler:

"Yağmurlu bir Temmuz günüyle otuz yaş başlıyor""Es ist ein regnerischer Juni, mit dem dieses Jahr beginnt"(s.2,p.3) --

('Haziran' olacak.'Otuz yaş'ı çevirmen eklemiştir).

Ayrıldıktan sonra" "in der Zeit der Trennung (s.3 p.5)

('Ayrıldıklarında' veya "ayrıldıkları zaman' olacak. Bu tümce önemli bir yanlışlığa yol açıyor metinde).

"Ama beni yazdan önce görmek istemez, yazdan önce N.'den ayrılamazsın..."
"Wenn du mich aber vor dem Sommer nicht sehen willst, ... dich nicht trennen kannst" (s.12, p.1) ('ayrılamazsan' olacak. Baskı yanlış da olabilir.)

"Hepsi iki takım elbisem kaldı,..." (s.12, p.1) ('Topu topu' olabilir)(KURAN,1994,40-49).

İncelememizin bu aşamasında, buraya kadar yapmış olduğumuz sınıflandırmaların kapsamının dışında kalan, çevirmenin bazı çeviri sorunlarını nasıl çözdüğünü gösteren şu iki örneği vermekte yarar olacaktır.

"Kiracının kiracısı olarak çeşitli evlerde oturmuş, bazan evin banyosundan kendisinin de yararlanmağa müsaade edilmiş, bazan evin telefonunu kendisinin de kullanmasına izin verilmişti"

"Er war hier Untermieter gewesen, ohne und mit Badbenützung, ohne und mit Telefonbenützung" (s.13, p.;

(Türkçe'ye kısa bir şekilde aktarılması güç olan bu tümceyi, çevirmen, bazen ve de sözcüklerinden yararlanarak kolayca aktarabilmiştir).

"Muhtarlığa kentten gideceğini haber vermek."

"Sich abmelden bei der Polizei." (s.2, p.5)

Çevirmen burada zorunlu kaydırma yapmıştır, çünkü Türkiye'de mahalli işlemlerden 'muhtar' sorumludur.

"kabul edilebilir" bir çeviri normu hakimdir.

"birkaç siyah çapraz.." "einige schwarze Kreuze" (s.2, p.6)

(Her ne kadar 'Kreuz' aynı zamanda 'çapraz' anlamına da geliyorsa, burada sanıyorum Hristiyanlık taşıyan simgesel bir resim söz konusudur. O nedenle 'haç' sözcüğünü kullanmak herhalde daha doğru olur

Aynı türden yanlışları TEKİN de yaptığı çeviri eleştirisi çalışmasında tespit etmiştir.

".....Und ein anderer kauert auf dem Felsvorsprung, von dem aus er die gezackten, scharfkantigen Waende des Tunnels erkennen kann."(s.5)

"Bir başkası da bir kayanın çıkıntısı üzerine çökmüş, tünel ağzının girintili çıkıntılı, keskin köşeli duvarına gözlerini dikmiş."(s.5)

"Waende des Tunnels" kelimesi türkçeye "tünelin ağzının duvarı" olarak çevrilmiştir. Halbuki bu cümlede "ağzının" diye bir kelime bulunmamaktadır. Ayrıca buradaki "erkennen können" tanıyabilmek, teşhis edebilmek, görebilmek anlamına gelir. Çevirmen ise bunu "gözlerini dikmek" olarak çevirmiştir. Burada çevirmen anlam yönünden (semantik) hata yapmıştır.(TEKİN,1987:25)

5.5.Yanlış çevrilen Sözcükler:

"Kagir" "Holzboden" (s.1, p.4) ('tahta zemin' olmalıydı)

"Zaferlerin en yücesini" "den ersten Sieg" (s1, p.5) ('ilk zaferi' olmalıydı)

"Somut bir yıkıntı" "... plastische Ruine" (s.2, p.6) 'plastik' olarak çevrilse daha iyi olurdu.

"Babasından yardım dilendi" "bat seinen Vater um Hilfe"

(Her ne kadar "bitten" fiilinin bir anlamı da 'dilenmek' ise de burada 'rica etmek' kastedilmektedir).(KURAN,1994:52)

"antika metin" "obskurer Texte" (s.14, p.5) ('esrarengiz' olmalıydı)

"hayran bırakacak" "erstaunlich" (s.14, p.5) ('hayrete düşüren' olmalıydı)

TEKİN'in sözcük düzeyindeki hata tespiti de örneğimize uymaktadır:

"....und die Detonationen im Steinbruch zerstörten das Gleichgewicht des Nachmittags."(s.5)

"...taş ocağından gelen patlamalar ikinci vaktinin sessizliğini bozuyordu."(s.6)

"Gleichgewicht" kelimesi burada "sessizlik" olarak "Nachmittag" kelimesi de "ikinci vakti" olarak yansıtılmış böylece burada girişim

hatası "Interferenzfehler" yapılmıştır. "(TEKİN,1987:13) bir kelime erek metine eklenmiş oldu.

"Der Wind legte sich."(s.47)

"Rüzgar kalmıştı."(s.69)

Almanca'da "sich legen" fiili Türkçede "yatmak, uzanmak, serilmek" anlamına gelir burada ise çevirmen "rüzgar kalmıştı" olarak cümleyi çevirmiş ve Türkçemizde hiç kullanmadığımız bir cümle türetmiştir. Halbuki Türkçe'de "Rüzgar kesilmişti" denir. (TEKİN,1987:16)

"Einer muss nicht dicht gehalten haben."(s.105)

~~"Biri var ki seni durduramamış olmalı."~~(s.157)

"dicht" kelimesi türkçede "sık, sıkı, sızdırmaz,". "dicht halten" ise "sır saklamak" anlamını vermektedir. Ama çevirmen bu cümlede kelimeyi herhalde yanlışlıkla Releksifzamir (Reflexivpronom) olarak vermiştir. Tabiki bu da çok büyük bir hataya sebep olmuş ve cümlenin anlamını tamamen değiştirmiştir. Halbuki burda "dicht" sır olarak alınmalıydı, cümle şöyle çevrilebilirdi. "Birisi sırrı tutmamış olmalı "Birde "Einer" kelimesini "biri var ki" olarak çevirmiş halbuki " birisi" olabilirdi, ama bu kelime genede anlam bozmasını yol açmamıştır

5.6. Sözcüklerde anlam kaydırma:

"Pek çok şey olabileceğini düşündü"

"darf er alles mögliche werden könne" (s.1, p.2) ('herşey' olmalıydı)

"parasız pulsuz" "ohne Geld" (s.1, p.7)

"Birinin şimdiye dek çarçur edildiğini ve elden kaçırıldığını..."

"dass schon tausend Möglichkeiten vertan und versäumt waren" (s.2,p.18)

5.7 Türkçe'ye ilaveler Yapılarak Çevrilmiş Tümceler:

"izlediği yoldan yapamayacak bunu"

"So nicht" (s.2, p.9)

(çevirmen tümceyi, anlamı daha iyi açıklamak amacıyla genişletmiş)
(KURAN,1994:49)

"Er drehte sich auf die Seite."(s.35)

"Başını yana döndürdü."(s.50)

"sich drehen " fiiline bir kelime "başını" eklenerek "başını yana çevirdi"

olarak çevrilmiştir. Böylece kaynak metinde olmayan bir kelime Türkçe metne eklenmiş oldu.(TEKİN,1987:16)

5.8.Türkçe'ye eksik olarak çevrilmiş veya hiç çevrilmemiş tümceler:

"Er war am Ende" (s.7, p.5) (Hiç çevrilmemiş)

"Eine stetige Gewalt hob mich empor."(s.19)

"....."(s.25)

Bu cümle olduğu gibi atlanarak çevrilmemiştir.(KURAN,1994:54)

"Wenn Christoph damals gelungen waere, was ihm zugedacht hatten, dann haette unsere Geschichte eine neue Möglichekit gehabt, sie waere einem anderen Zwang gefolgt und haette damit bestaetigen können, dass kein Geschehen und keine Erzaehlung an ihr einziges Bett gebunden sind wie der Fluss, sondern immer die Neigung haben, sich selbst zu entfernen. Jede Geschichte hat ihr Delta mit vielen Mündungen und Möglichkeiten, und weil auch unsere Geschichte verzweigt und unentscheidbar ist, werden wir sie fortwaehrend zu wiederholen haben. Ja, Daniel, wir müssen zurück, müssen den bekanten Lauf überprüfen und wahrscheinlich unsere Wahr wiederrufen, und herauszubekommen, in welchem Augenblick eine andere -und wir meinen nicht: besser Möglichekeit bestand...."(s.71)

"....." (s.105)

"Ich glaube naemlich nicht, dass es zu weinege Aufgaben in der Welt gibt, ich habe vielmehr nur den Verdacht, dass es zu wenige Leute gibt, die ihren Frieden brauchen, ihren Frieden, den sie im Handeln finden, wenn gehandelt werden muss."(s.90)

"....."(s.134)

Yukarıda verdiğimiz iki paragraftaki cümleleri çevirmen çevirmeden atlamıştır. Bu cümleleri atlamakla yalnızca orijinal metne değil, aynı zamanda okuyuculara da saygısızlık etmiş oldu. Çünkü bu pasajlarda okuyucuyu eserin tümünü anlayabilmesi için gerekli çok önemli bilgiler bulunmaktaydı.(krş.TEKİN,1987:18)

5.9. Sözcüklerde Anlam Kaydırma:

"karın tokluğuna""für ein Butterbrot" (s.13, p.6).

"Kapana kısıldığım..." "dass er in der Falle ist." (s.2, p.2)

"iş tıklarında" "im Glück" (s.3, p.1).

"n'olur!" "um Gottes Willen!" (s.5, p.8)

"Gönlüme göreydi" "... nach seinem Geschmack" (s.7, p.1 }.

"Har vurup harman savuran biri" "ein Hans Dampf in allen Gassen" (s.6, p.5),

"Yarınları düşünmeden yaşadı hep." "Er hat einfach von einem Tag zum andern gelebt"

Karın tokluğuna öğrencilere ders verdi." " .. gab Schülern Nachhilfestunden für ein warmes Essen"

"... bir gazeteye kapılandı."

"... bei einer Zeitung unterkam" (s.1, p.7).

"ileride otuz yaşın kumaşından hazırlayacağı herşey, gündelik şeyler olacağa benziyordu". " was es spaeter aus dem Stoff von dreissig Jahren bereiten konnte, versprach ihm gewöhnlich zu werden" (s.12,p.4)

(Bu iki örnekte çevirmenin kaynak metne sadık kalmaya çalıştığı; böylelikle 'yeterli' bir çeviri gerçekleştirirken, Türk yazın dizgesine de yabancı simgeler taşıdığı görülmektedir).(KURAN,1994:48-51)

5.10.Gramer açısından göze çarpan özellikler:

"yollanacağı yere yollanmayarak..." "die er nicht weggeschickt hat." (s.2, p.7) (Etken yapı edilgene dönüşmüş)

"Tümü yanıyor mektupların" (Er verbrennt die Briefe alle" (s.2, p.7) özne değişikliği : Tümceenin öznesi; er (o) iken, mektupların tümü olmuş)

"Bir sonraki gün de bunun böyle olduğunu gösteriyor" "Das zeigt auch der folgende Tag" (s.15, p.1)

(zeigt (gösteriyor) fiili gösteriyor olmuş. Burada aynı zamanda anlam kaydırma söz konusu)

"Herşeye senin olsun demeli" "alles aufgeben" (s.2, p.5)

Türkçe'nin yazım kurallarına burada uyulmamış, senin olsun sözleri tırnak içine alınmamıştır,

Çeviride, tümce yapısı açısından, genel olarak Türk yazın dizgesinde hakim olan normlara uyulmuştur.

TEKİN'in bu konudaki örneği ise daha ilginçtir,

"Und was sollte, was kann noch entschieden werden?(s.5)

"Hem neyin kararına varılacak ki?(s.5)

"Cümlelerin almanca yapı olarak iki soru cümlesinden oluşmaktadır. Çevirmen bunu türkçeye tek bir soru cümlesi olarak çevirmiş, buna ek olarak da "hem" kelimesini eklemiştir. Ayrıca Almanca cümle birinci cümle(praeteritum) ikinci cümle ise (praesens) şimdiki zaman şeklindedir. Buna rağmen çevirmen bunu tek cümle halinde (Futur) Gelecek Zaman şeklinde çevirmiştir. Bu yüzden burada anlamsal ifade farklılıkları görülmektedir". TEKİN,1987:23)

5.11. Biçem Açısından Göze Çarpan Özellikler:

Hepsi bir an sıkılmış görünüyor, o kadar"

"Sie scheint einen Augenblick bedrückt, nicht laenger" (s.3, p.4)

"Hepsi biraz parası kalmıştı", "...er hatte nur wehr wenig Geld" (s.11, p.7)

(Bu iki örnekte hepsi sözcüğü yerine topu topu demek Türkçe açısından daha ahenkli olurdu. çevirmen kullanımı metinde birkaç kez tekrarlamıştır) .(KURAN,1994:58).

KURAN, yukarıda da örneklerinden bazılarını verdiğim, başarılı çeviri eleştirisini yaparken, izlediği plan aşağıdaki şekle göredir:

Metni üç aşamalı bir şekilde incelemeye tabi tutmuştur.

Birinci Aşama:

Amaç metne, amaç kültür bağlamı açısından yaklaşılması,

a) İçerik \ Anlam boyutu

a.1 Birinci okuma aşaması,

a.2. İkinci okuma aşaması,

a.3. üçüncü okuma aşaması,

l.a. Sonuçlar

b.) Şekil\dil boyutu,

b.1.Metinde göze çarpan yapısal özellikler,

b.2.Metinde zamanların kullanımı,

b.3.Metindeki biçimsel özellikler,

l.b. Sonuçlar,

İkinci Aşama:

Amaç metnin kaynak metinle karşılaştırılması,

a. İçerik\anlam boyutu,

a.1. Metin düzeyinde

a.2. Tümce düzeyinde

a.2.1. Yanlış çevrilen tümceler,

a.2.2. Tümcelerde anlam kaydırma,

a.2.3. Anlam açısından Türkçe'ye yabancı düşen tümceler,

a.2.4. Türkçe'ye başarılı olarak çevrilmiş deyimler,

a.2.5. Türkçe'ye ilaveler yapılarak çevrilmiş tümceler,

- a.2.6. Türkçe'ye eksik olarak çevrilmiş tümceler,
- a.3. Sözcük düzeyinde
 - a.3.1. Yanlış çevrilen sözcükler,
 - a.3.2. Sözcüklerde anlam kaydırma
 - a.3.3. Anlam açısından Türkçe'ye yabancı düşen sözcükler,
 - a.3.4. Türkçe'ye başarılı olarak çevrilmiş sözcükler,
 - a.3.5. Türkçe'ye çevirirken ilave edilmiş sözcükler
- 2.a.Sonuçlar,
- b. Şekil\dil boyutu
 - b.1.Metin düzeyinde
 - b.2. Tümce düzeyinde,
 - b.2.1. Garamer açısından göze çarpan özellikler,
 - b.2.2. Biçem açısından göze çarpan özellikler,
- 2.b.Sonuçlar,

Üçüncü Aşama:

Genel sonuçlar (krş.KURAN,1994.s.37-60)

Bu kadar geniş şekilde bir çeviri eleştirisinin, çevirinin erek metin okuru tarafından algılanması, dolayısıyla kaynak metni daha anlayıp, bu kültür hakkında detaylı bilgiye sahip olması bakımından sayısız faydaları olacağı bir gerçektir.

Çeviri eleştirmenleri, bir çeviri metnini KURAN gibi yukarıda verdiğimiz plana benzer şekilde, çok etraflıca incelemekten ziyade, kendi uzmanlık alanından bakarak, bu eksiklikleri veya uyumlulukları gün yüzünü çıkarmayı denerler. Bu tür eleştirisel yaklaşımlarla inceleme yapan çeviri eleştirmenlerinin ortaya koydukları tespitleri de bu bölümde ele almayı uygun buldum. Bu konuda EROL'un önemli tespitleri mevcuttur.

6.Eş Kökenli Sözcüklerden Kaynaklanan Hatalar:

EROL, eş kökenli kelimelerin yabancı dilden dilimize giren sözcük olduğunu, bunların bazılarının anlamlarını koruduğunu bazılarının ise anlam değişikliğine uğradığını belirtmektedir. Çevirmenlerin bu konuda titizlik göstermemeleri, sözcüklerin anlam değiştirip değiştirmediğinden emin olmak üzere tam bir araştırma yapmamalarının bazı yanlış kullanımlara yol açtığını da belirtmektedir. Örnek olarak EROL dizi filmlerde ve uzun metrajlı konulu filmlerde sıkça rastlanan bir yanlış "college" sözcüğünün Türkçe'ye de aynı şekilde "kolej" olarak çevrilmesini göstermektedir.

"İngilizce filmlerde bu sözcük üniversite anlamında kullanılmaktadır; buna karşın Türkiye'de bu sözcük yabancı dil eğitime ağırlık veren ve çoğu özel olan orta öğrenim kurumları anlamındadır. Bu türden diğer bir yanlış da "Tea and Sympathy" filminin "çay ve Sempatı" olarak çevrilmesinde görülür. Burada, Türkçe'de "anlayış" anlamına gelecek bir sözcüğün kullanılması gerekirdi. "None But The Brave" (Cesaretten de öte) filminde ise erin komutanına "captain" şeklinde hitabı "yüzbaşım" olarak değil de, aynen "kaptan" şeklinde çevrilmiştir".(1988:29))

7. Deyimlerin Çevrilmesinden Kaynaklanan Yanlışlar:

İngilizce'de veya Almanca'da deyimler çok sık geçmekte ve hepsinin Türkçe eşdeğeri bulunmamaktadır. Bu durumda çevirmen, deyimi sözcüğü sözcüğüne çevirmemeli, buna uygun bir yorum yapmalıdır. Aksi halde zaman zaman anlamsız çeviriler oluşmaktadır. Filmdeki kişilerden birinden "son of a gun" diye söz edildiğinde bu, "tetiğin oğlu" diye çevrilmektedir; bunun da Türkçe'de hiç bir anlamı yoktur. "Charles in Charge" dizisindeyse; tatile çıkacak gençlerin heyecanından söz edildiğinde "tatilin rüzgarı" denmektedir; bunun aslının "to get the wind of holiday" olduğunu düşünürsek, doğru bir çeviri "tatilin kokusunu almak" veya "tatil havasına girmek" olmalıydı. (krş.s.29).)

AKSAN'da deyimlerin çevirisinin çeviri işleminde problem yarattığını aşağıdaki sözleriyle ifade ediyor:

"Kesin yargıları, basit olayları anlatan tümceler bir dilden bir başka dile ya da dillere çevrilmesi, anlamın tıpatıp bir başka dile aktarılması güç değildir. Örneğin "Buradan geçmek yasaktır!", "Lütfen, ilişikteki kağıdı doldurarak firmamıza 300 TL. gönderiniz!", "Posta ücreti, alıcıya aittir" gibi tümceler anlamları tam verilerek bir başka dile çevrilmesinde bir zorluk yoktur. Ancak kalıplaşmış sözlerin, deyimlerin, sanat yapıtlarının, özellikle sözlerin çevrilmesi güç, kimi zaman da olanaksızdır (AKSAN,1990:74).

8. Özel Bir Alana Özgü Terminolojinin Bilinmemesinden Kaynaklanan Hatalar:

Filmlerde, özellikle de belgesel filmlerde kültürün çok çeşitli yönleri, bilim,felsefe, şiir, edebiyat, teknik, spor ve diğer etkinlikler aktarıldığından, bu alanların kendilerine has terimleri bulunur.Bu branşlarda geçen kelime ve terimlerin çevirisine çeviribilim de uzmanlık dili ve çeviri işlemine de uzmanlık çevirisi denmektedir. Çeviri işleminde problemlerin oldukça fazla bir bölümü bu alanda ortaya çıkmaktadır. Çünkü çevirmen her branşdaki kelimelerin kullanım alanlarını bilme becerisine sahip olma durumundadır. Bu beceriyi edinme oldukça güç bir edimdir. (krş.EROL,1988:28)

Yine bu konuya örnek olacak bir çeviri örneğini de DOĞAN'ın aşağıdaki alıntısında da görebiliriz:

"Elimde Hamlet'in Andre Gide çevirisinin iki dilde basımı var; bir de Sabahattin Eyuboğlu'nun Hamlet çevirisi. Daha girişte, birinci sahnede, nöbetçilerin nöbet değişimi sırasında, Bernardo "Have you had quid guard?" diye sorar nöbeti biten Francesco'ya. Sözlük anlamına bağlı kalarak "Sessiz (sakin) nöbet geçirdin mi?" diye çevirmemiz gerekirdi. Andre Gide bunu "Rien vu? Rien entendu?" gibi iki soruyla karşılamış Fransızcaya çeviride. Yani "Bir şey gördün mü? Bir şey işittinmi?" Sabahattin Eyuboğlu ise "Bir şey olmadı ya nöbetinde?" demiş. Askeri konuşmalara daha alışkın olan bir başka çevirmen aynı cümleyi "Nöbetin nasıl geçti?" diye de çevirebilirdi. Bütün bunlar bir dereceye kadar kabul edilebilir çevirilerdir. Asıl olan, iyi bir

çeviriden beklenen şey, her dilde, askerlerin nöbet değiştirirken böyle bir soruyu birbirine soruş biçimine yakın bir şey söylemesidir" (DOĞAN M.H.,1978:50).

Bu örnekte aslında, çevirmenlerin metni değişik çevirmelerinin nedeni, askerlik hizmetindeki nöbet değişimi esnasında o ülkede bu hareketle ilgili sorulan sorunun bilinmediğinden dolayı, kelimesi kelimesine yapılan çeviriden kaynaklanmış olabileceğidir.

Peter A. SCHMITT (1991) "Uzmanlık Metinlerinin -Açık Seçikliği- Bir Kuruntu Üzerine Düşünceler" adlı makalesinde konumuzla ilgili aşağıdaki örneği vermektedir:

"...teker ve cant kavramları da kesinlikle açık seçik değildir. Bildiğimiz bisiklet tekerleri yuva, parmak, cant ve lastikten oluşurken, otomobillerdeki teker kavramı bütün normlaştırma çabalarına karşın uygulamada açıklığa kavuşmamıştır. Bazı kişiler teker derken cant+lastik bütünü anlamaktadır (Almanca'da sözgelimi lastik patlayınca "lastik değiştirme"den değil "teker değiştirme"den söz edilir, buna karşılık yeni bir lastik satın alındığında "lastik değiştirme" söz konusudur); başkaları ise canttan söz etmezler, tekerden söz ederler ve bununla teker+lastik bütünlüğü ifade ederler. Bu gibi karışıklıklar sadece günlük konuşmalarda değil, birçok katalog metninde de karışımıza çıkmaktadır."(s.42)

Daha sonra SCHMITT sonuç olarak aşağıdaki önerilerde bulunmaktadır

"Bu gözlem ve düşünceler terimce çalışmalarının gereksizliğini göstermek amacını taşıyor kesinlikle, Tersine: İncelenen örnekler, normlaştırmanın olmadığı yerde, norma uyulmadığı yerde ve normlaştırmanın olanaksız olduğu yerde teknik iletişimin ne denli güçlükler içerdiğini göstermektedir. Terimce normalarının bulunduğu uzmanlık alanlarında da, bu alanda metin üreten herkesin bu normalara sürekli dikkat etmesi beklenemez. Ayrıca kolayca unutulmuş bir nokta var: Uzmanlık sözcükleri, hele hele "açık seçik terimler" uzmanlık dilinin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır ve en zor bilimsel metinler bile büyük oranda günlük dil öğeleriyle kurulmuştur.

Terimce çalışmaları bu gerçeklerinin farkında olarak öncelikle varolan durumun saptamaya, daha sonra da uzmanlık dilindeki iletişimi iyileştirmek amacıyla yeni öneri ve normlar getirmeye yönelmelidir"(s.48).

Teknik çeviri problemlerini aşmak için yukarıda SCHMITT tarafından verilen önerilere ilaveten, METİS ÇEVİRİ dergisinin ULUSAL DİL HİZMETLERİ ve Deniz ŞENER ile yaptığı bir repörtajda hemen hemen aynı dilek ve problemler dile getirilmektedir.

Fikirleri sorulan konuşmacılar, son zamanlarda Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümlerinden mezun olan kişilerin teknik çeviri işine yöneldiklerini, bu kişiler ve diğerleri bu konuda uzman olmadığı için yetersiz çeviri yaptıklarını, bunun yanı sıra sözlüklerin yetersiz olduğunu, konuşma dilimizin ve yazım

kurallarının henüz oturmadığını dolayısıyla sözlük üretiminin ve kullanımının bu ortamda imkansız olduğunu, sözlük hazırlayıcıların konunun uzmanı olmadıklarını, teknolojinin çok çabuk değişmesiyle yeni kelimeler türediğini ve bunların sözlüklere hemen giremediği gibi sorunların teknik çevirinin başarılı olmasını engellediği görüşünü dile getirmişlerdir.(krş.Met.Çev.17,1991:21-26)

9. Ağırlık, Uzunluk ve Uzaklık Ölçülerinin farklılığından Kaynaklanan Hatalar:

"Bu gruptaki yanlışların ana kaynağı, belirtilen ölçülerdeki sayıların, ülkeler arasındaki değişik uygulamadan ileri gelmektedir. Hataların ortaya çıkmasının nedenlerin de birisi, ölçü birimini, yabancı sistemden olduğu gibi alıp kendi diline aktarmadan iler gelmektedir. . örneğin, bir film çevirisinde, bir kişi tasvir edilirken önce, "iki yüz kilo" olduğu söylenir. Bir müddet sonra normal yapılı bir kişi ekranda belirir; veya bu çeviri metinde geçiyorsa okuyucu bu kişiyi ikiyüz kiloluk birisi olarak düşünecektir. Bunun sebebi iki yüz "pound" alınmış ve hiçbir çevirme işlemi yapılmadan iki yüz kilo olarak Türkçeleştirilmiştir". (EROL,1988:29)

Ağırlık, Uzunluk ve Uzaklık ölçülerinden kaynaklanan hatalarla ilgili görüşüyle EROL bu konuda fazla bir şey söylemeye mahal bırakmayacak şekilde, sorunun özünü ifade etmektedir.

Uluslararası veya ülke içindeki kurum, marka, kuruluş gibi kısaltmalar çeviride hatalara neden olabilmektedir. Örneğin, UNESCO, UNFO, BRD,TBMM,ODTÜ gibi.

10.Dil Kullanım Kuralları Açısından Çeviride Yapılan Hatalar:

"Kaynak dil metin kültürünün dil ile üslup özelliklerine bağlı kalması,

kaynak dil metin türünün üslup özelliklerinden kaçınılması etkenleri sayılabilir.

Biçim eşdeğerliliği sağlayabilmek için kaynak metindeki yerleşik biçim uygulamalarının kullanılıp kullanılmadığını tesbit etmek gerekir. Ritim, koşuk, uyak vb. gibi"(SÖNMEZ,1994:237).

SÖNMEZ, bu görüşlerinin yanısıra, metinlerin hitap ettiği okuyucu kitlesine ayırırsak, teknik, ilmi nitelikli bazı metinler eşit ölçüde hem kaynak dilin, hem de başka dillerin okurlarına; ama milli hukuk, milli politika, milli coğrafya ve milli tarih metinleri özellikle kaynak dil okuruna; edebi metinler de hem kaynak dil, hem de başka dillerin okurlarına; propaganda, reklam, gezi kılavuzu gibi metinler de her dilin okuruna hitap edebileceğini belirtir. Bu metinlerin incelenmesinin ve dilinin güncelleşmesinde hitap edeceği okur topluluğuna göre değişeceğini de belirtir.

Çeviri eleştirisinde, metin inceleme safhasında, yanlışların tek tek bulunması yerine, nedenlerinin ve işleniş şekillerinin araştırılması gerektiğini vurgular.

Bu bölümün giriş kısmında da belirttiğim gibi, Batı dillerinde Özne-yüklem-nesne çatısı vardır, Türkçe de ise, özne-nesne-yüklem çatısı mevcuttur, Bu yüzden, Türkçeye veya Türkçeden bu dillere yapılan çeviriler birçok yanlışın kaynağını oluşturabilir.

"Türkçede dolambaçlı bileşik cümleler, devrik cümlelerin kullanımı çok azdır. Soyut kavramlar, somut sözcüklerle anlatılır. Günül hoşluğu, göze gelmek, alın yazısı, göklere çıkarmak, baş kaldırmak vb. gibi. Edilgen çatıların türkçede diğer dillere göre daha az kullanılması, örneklerin pek kullanılmaması, zamanların daha fazla olması, deyim ve atasözlerinin bir hikayeye dayandırılması ve sözcüklerdeki anlam yükünün çok zor ayırt edilebilmesi çeviriyi zorlaştırır" (SÖNMEZ,1994: 237).

Benzetmeler, ifade şekilleri, kullanılan kelime örnekleri, düz anlamlarının yanı sıra yan anlamları da içermekte ve bunlar o anki durum içerisinde değişik anlamlar sergileyebilmektedirler. Eş ve zıt anlamlılık, birliktelik, deyişler, söyleyişleri, terimler her dilin kendi düşünce yapısı içerisinde bir şeyler ifade eder. Bu ifade biçimleri dilden dile değişebilir(krş.s.237).

Aynı konuda ERDEN(1988)'in görüşleri de çok yakın paralellikler taşımaktadır.

"Anadil ve hedef dil arasında karşılıklı yapılan çevirilerde gerek biçimbirim ve ve sözdizimi düzeylerinde, gerekse ayrı kültürlerin ürünleri oldukları için dil yapılarının kullanım biçimleri açısından bazı farklılaşmalar ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak üniversite düzeyinde ileri çeviri derslerinde öğrencilerin, çoğunlukla, şu üç konuda bilgi sahibi olmaları beklenmektedir:

1) Her iki dilin yapısal özellikleri ve dilbilgisi kuralları

2) Söz konusu dillerin ait oldukları toplumların içinde, farklı ortamlarda yaygın ve farklı kullanımları,

3) Her iki dilin kullanıldıkları kültürlerin özellikleri" (s255)

Fatma AKERSON, da zamir(Adıl) sorununa dikkati çekmekte ve bu sorunun çeviri hatalarında önemli yer tuttuğunu belirtiyor. Bu bölümün girişinde bu konuya uzunca yer verdik.

"Türkçe'nin gizli özne; ortak nesne benzeri dizilim olanakları var; bu nedenle de kişi adıları ancak vurgulamak, ayırmak için gerekli olur(du). Kişi adıları bunun dışında işlevsizdir. Zaten vurgulama ve ayırma amacıyla kullanılmaları da bu sınır işlevleri ve sınırlı kullanımları sayesinde olanaklı olabiliyor(du). Türkçe'ye çeviri yapılırken, genellikle kişi adıları atılır, fiil sonu çekimi Türkçe'de kişiyi göstermeye yeterlidir. Türkçe'de kişi adılı kullanması, bittiğinin özellikle vurgulanması anlamına gelir.

Batı dillerinde ise gizli özne, ortak nesne gibi olanaklar yok; adın yinelenemeyeceği; her yerde adıl kullanmak zorunlu. O dillerde eril-dişil

ayrımı ve bunların her biri için yani bir "o" bulunduğundan, adil bolluğu bir zor anlaşılabilirlik doğurmuyor.

Ne var ki benzer bir adil (özellikle üçüncü kişi adlı) bolluğu, kötü çevirilerin ve kötü yabancı dil eğitiminin etkisiyle olmalı, yersiz ve gereksiz bir biçimde Türkçe de görülür oldu. Bunlar dili kalabalıklaştırıyor, çirkinleştiriyor, vurgulama ve ayırma olanaklarını ortadan kaldırıyor. Türkçe'de eril-dişil ayrımı olmadığından, metni zor anlaşılır duruma getiriyor" (AKERSON :146).

BAŞKAN ise çeviri hataları yerine, yanlış sözcüğünü kullanarak, bunların iki grupta toplanabileceğini söylemektedir.

Çeviri düzeyine aktarılacak olursa çeviri yanlışları iki öbekte toplanabilir.

1. Beğenisizlik = Anadil açısından yadırgatıcı anlatım.

2. Yoksunluk = Yabancı dil açısından bilgi eksikliği

10.1. Yoksunluk :

Yabancı dildeki kimi sözcüklerin kimi kez, bilinenden başka anlamları da olmaktadır. Bunları yeterince bilmeyen bir çevirici doğal olarak yanlışlara düşmektedir. Aşağıdaki örneklerin çoğu, İngilizce filmlerin altyazılarından derlenmiştir. "Ladygiller"="kadın katili"; oysa İngilizcedeki anlamı "uçarı çapkın". Confidence man"="güvenilir adam"; oysa tam tersine "güvenilmez adam, düzenbaz". Bunun gibi, "Jodrell Bank" diye bilinen İngiltere'deki bir yer "Jodrell Bankası" diye çevrilmiştir. Gene, "UCLA" yani "Kaliforniya Üniversitesi, Los Angeles Kampusu" olan bir yer "UCLA Üniversitesi" biçiminde var olmayan bir okul olarak aktarılmıştır. Ayrıca İngilizce şu sözcüklerin, birincileri yanında bir de ikinci olarak verilen anlamları daha bulunmaktadır. "Record"="kayıt, plak", "play"="çalmak, oynamak", "proofs"="baskı provaları, kanıtlar", "ring"="zil çalması,yüzük", "port"="teknelerde iskele tarafı, liman" Bu anlamcıklardan hangisinin uygun düşeceği, tümce içindeki bağlama göre değil de rasgele saptanırsa o zaman şu gibi aykırı ve hatta gülünç çevriler ortaya çıkmaktadır. "Konuşmalar kayda geçecek " yerine, geçmiş yüzyıllara uzanan tarihsel bir filmde "plaga alınacak". "İyi piyano çalıyorsunuz" yerine "piyano oynuyorsunuz".. "Baskı provalarını okuyorsunuz" yerine "İsbatları okuyoruz". "Bana bir telefon et" yerine "bana bir yüzük ver". "İskele tarafından gemi var" yerine, açık denizlerde bulunduğu halde "liman da gemi var". Aynı dil yoksunluğu "Atlantiği bir başına geçti, haberine "single-handed" sözcüğünü bilmediği için "tek elle geçti" diye çeviren kişide de görülebilir.(BAŞKAN,1978 :33-34)

II. Kültür Farklılıklarından Kaynaklanan Çeviri Hataları:

Çeviride genelde en fazla sorun çıkartan boyutlardan biri kültürel boyuttur. Tanımı gereği bir dilden bir başka dile, bir başka deyişle bir kültürden bir

başka kültüre, giderek bir uygarlıktan bir başka uygarlığa yapılan eşdeğer anlam aktarımı olan çeviri, (bkz.IX ve X.Böl.) bu bağlamda, bir kültürde var olan bir sözcüğü bu sözcüğün var olmadığı bir başka kültüre aktarmayı gerektirdiğinde ortaya çıkan sorun bazen aşılmaz olabilmektedir.

Kültür farklılıklarından kaynaklanan hatalar genellikle kaynak kültürde var olan bir kavramın erek kültürde bulunmaması sonucunda ortaya çıkar. Bu tür hataların kültürlerarası farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir. Dinsel kavramlarla, tabularla ilgili kavramlar, kaynak kültüre ait gelenek ve görenekler, deyimler, atasözleri, şiveler, argo kelimeler vs. kültürden kaynaklanan hatalara neden olabilir. TAHİR konumuza örnek teşkil edecek bir örneği vermektedir:

".....Örneğin ABD'de kutlanan Şükran Günü'nün diğer bir ekinde karşılığı bulunmayabilir. Böyle bir durumda çevirmen çeşitli seçeneklerle karşı karşıyadır. Sözcük açıklanarak, kaynak ekindeki anlam ve yananamları yansıtılabilir. Bu işleme, ekleme adı verilir. öte yandan çevirmen, bir başka çözüme başvurarak Şükran Günü yerine erek ekinde bilinen bir kavramı kullanabilir. Ya da söz konusu kavram, bağlam içinde büyük önem taşıyorsa, sözcük tümünden atlanabilir. Bu durumda çevirmen, kaynak metinde var olan bir öğeyi çevirmez ve böylece silme işlemini gerçekleştirir" (TAHİR,1988:43).

TAHİR'in görüşlerinin bazılarına katılmak mümkün yalnız, metinden bazı sözcüklerin tümünden atlanması, çeviri işleminde sakıncalara, örneğin anlam bozuklukları, üslup bozuklukları, metin kopuklukları gibi. Sözcük atma yerine bir dipnotla veya parantez içinde bir açıklamayla, erek kültüre yabancı olan kavram açıklanma yoluna gidilmesi uygun olur kanaatindeyim.

Bazı kavramlar, bir milletin kültürüne yabancı gelebilir. Bunu aşmanın en iyi yolu, çeviri aracılığıyla bu yabancılığı gidermektir. Bu farklılıklar giderilmediği takdirde ilginç olaylarla karşı karşıya kalılabilmektedir. Buna en güzel örneği HALMAN'ın bir anısı vermektedir.

"Yunus'un "Ben yürürüm yane yane Aşk boyadı beni kane" dizelerindeki "kane" sözcüğü "kan'a" ya da "kana kana" gibi iki farklı anlamda yorumlanabilir. İngilizce'ye çevirdiğimde; "tove splattered my body with blood" dedim. 20 yıl kadar önce Fransızca'ya da çevrildi bu şiir. Ayla Algan onu şarkı olarak söyledi. O zamanki Turizm Bakanlığı plak olarak çıkardı. Placı Brüksel radyosuna vermişler. Bir iki parçayı çok beğenmişler. Fakat bu şiire gelince işler sarpa sarmış; çünkü "kane" sözcüğü Fransızca'da vahşiyane bir imaj yaratıyor bütün vücudu kana boyanmış bir adam... Bizim dinleyicimizi tedirgin eder bu, demişler. Bu dize yüzünden o şarkıyı çalmadılar. İşte kültür farkının yol açtığı bir sorun. Oysa bizde o imajı hiç garipsenmez. Aşkı biz çok çarpıcı imajlarla, kanla falan anlatırız. Çok yorulduğumuzda "kan ter içinde kaldım" deriz. İngilizce'de de "I was drenehed in sweat" olur karşılığı bunun - "kan" sözcüğünü dışta bırakırız. Ama Yunus'un şiirinde bu olmaz. Çözumsuz sorunlar bunlar. Ne yaparsanız yapın, bir farklılık olacak. (HALMAN-SAÇLIOĞLU :13-19)

Bu gibi durumların yanısıra, bir dilde olup, diğer bir dilde yani kültürde olmayan sözcükler mevcuttur. Bunların çevirmesi oldukça güç hatta imkansızdır. Örneğin Türkçe'de "Esağfurullah", "Elinize Sağık", sözcüklerinin Almanca ve İngilizce karşılıkları tam yoktur. O zaman dolaylı bir kelime ile bu kelime karşılanmak zorundadır. Burdaki esas problem çeviri özgür mü yoksa bağımlı mı yapılmalı sorusunun cevabını bulmak olacaktır.

HALMAN aynı konudaki görüşlerine şöyle devam ediyor:

"..... Mesala, "Mal sahibi mülk sahibi/ Hani bunun ilk sahibi/ Mal da yalan mülk de yalan/ Var biraz da sen oyalan" - bu o kadar özel bir düzene dayanıyor, kafiye düzeni kısacık dizeler içinde öylesine yoğun ki, İngilizce ye nasıl aktarırınız? Dört dizelik bu halk şiiri nefis şeyler ifade ediyor kuruluşu nedeniyle İngilizce'ye çevrilemez hence. "Mal sahibi" için ne diyebiliriz örneğin? Ya da, "oyalan" sözcüğü nasıl karşılanabilir? "Keep your self busy" mi diyeceksiniz? Hiçbir İngilizce karşılık yeterli olmayacaktır" (s.19).

Bu örneklerin yanısıra aynı türden çeviri güçlüklerine örnek olarak SEVİL'in Orhan BURİAN'ın çevirdiği "karaağaçlar altında" (Desire under the Elms in Plays) eserin çeviri eleştirisinde kültürel yönden ilginç saptamalarda bulunuyor:

Bacon sözcüğü *sucuk* diye çevrilmiş. Fazla sakıncalı olmamakla birlikte, *sucuk* yemedikleri de göz önüne alınarak *"domuz pastırması"*, denebilirdi.

İnşallah ölsün dedin (s. 8). *"Ye prayed he'd died"* (s. 19). *"İnşallah"* sözcüğü Müslümanlara özgü bir deyiş olduğundan kullanılsa yerinde olurdu.

"Thanksgiving" (s. 77) / *"Hamdusena"* (s. 70). Bu örnekte de salt İslam dinine özgü bir deyiş var-*"şükran günü"* olarak çevrilebilirdi.

"He starts to fiddle 'Lady of the Lake' " (s. 78) / *Lady of the Lake* havasını tutturur" (s: 72). *"Hava tutturmak* bütünüyle Türk diline özgü bir söyleyiş

"Mister Cabot " (s. 65)*Cabot Ağa s.(58)* Çevirmen oyunun başkışilerinden birini Türk toplumuna mal etmeye çalışmış çeviriyi aksatan bir kullanım.

"An'yew be yew Samson?(s.23 sen pehlivansın değilmi? (s.13). *"Samson"* adı güçlülüğü simgeler İngilizce'de. Ancak *"pehlivan"* sözcüğünün salt Türk ekinine ait olduğu düşünülürse burada yapılan seçim yanlıştır.(SEVİL,1989: 130-131)

Buradaki çeviri eleştirisinin, doğru olup olmadığının tesbipitini yapmaktan ziyade, kültürel içerikli çevirilerin, çevrildikleri kültür normlarına göre mi yoksa, çıkış kültürünün normlarına uygun olarak mı çevrilmesi gerektiği sorusu tekrar gündeme gelmektedir. Bu konu açıklığa kavuştuktan sonra sanırım, bu tür eleştiriler ortadan kalkacaktır. Kanımızca, çevrilen eser çok serbest olmasa bile, orijinalitesini bozmadan, hitap ettiği kültüre de yabancı olmamalı, çevirinin akıcılığı bakımından.

KURAN "Ingeborg Bachmann'ın "Das dreissigste Jahr" adlı öyküsü'nün Türkçe ve İngilizce Çevirileri üzerinde bir eleştiri denemesi" adlı kitabında yer isimlerinin de çeviri işleminde, kültür farklılıklarından dolayı problem yarattığını tespit etmiştir.

1. "Otoban" "Autobahn" (s.20, p.2)
2. "şınasp" "Schnaps" (s.1,p.
3. "Campari" "Campari" (s.6, p.6)
4. "Mailand" "Mailand" (s.20, p.2
5. "Montenegro'liler" "Montenegrier" (s.17, p.4). ;
6. "Cenova'ya", "Genua" (s.20, p.2).

Bu örneklerde (25) çevirmenin, yabancı kültürlere ait özel adları aynen aldığı, bunların amaç karşılıklarını tercih etmediğini görüyoruz. Yalnız 1.2.6 örneklerde bu yabancı adları amaç dilin kurallarına uydurarak yazdığını belirleyebiliyoruz.

Oysa en azından Mailand ve Montenegro gibi şehir ve bölge adlarının Türkçe'de benimsenmiş olan karşılıkları; Milano ve Karadağ adlarını kullanılabildi, çünkü 'Genua' sözcüğünü 'Cenova' olarak çevirmiştir. Burada çevirmenin normunda bir tutarsızlık olduğu göze çarpmaktadır. 3.4.5. örneklerde yabancı sözcükleri aynen almış, 4.5.örneklerde aynen alıp Türkçe yazım kurallarına uydurmuş, 6. örnekte karşılığını kullanmıştır. (KURAN,1994:54)

Bu örnekte de daha öncekilerde olduğu gibi, çevirmen kültür farklılıklarından dolayı, eleştirmene göre bazı değişik çeviri uygulaması yapmıştır. Bu tür farklılıklar her zaman olabilmektedir. Çünkü her çevirmenin esnek olan bu tür kelimeleri değişik şekilde kullanabilecektir.

Yılmaz ÖZBEK, Burhan ARPAD tarafından Türkçe'ye çevrilen Thomas MANN'ın eserinde (Buddensbrocks) kültür farklılıklarından kaynaklanan ve çevirmenin dikkat etmeden yadaha sözlükten tam karşılığını bulmadan yapmış olduğu çevirinin eleştirisini aşağıdaki şekilde yapıyor:

"Geç oldu ama ikinci kahvaltısı için sizi bekledik"(s.160). "Es ist spaet, aber wir haben mit dem zweiten Frühstück gewartet" (s.199).

"Der übersetzer gibt das Wort "das zweite Frühstück" mit dem Türkischen Wort "İkinci kahvaltısı" wieder. Mangelnder Umgang mit den Hilfsmitteln hat den Übersetzer vor grosse Probleme gestellt. Wenn er ein Wörterbuch konsultiert haette, haette er so einen Fehler vermeiden können. Er glaubte zu wissen, was das "zweite Frühstück" bedeutet, sind wann es zu sich genommen wird. Wenn er es in einem Wörterbuch gesucht: hatte, hatte er feststellen können, dass das "zweite Frühstück" eine Zwischenmahlzeit am Vormittag ist, was bei uns nicht bekannt ist" (ÖZBEK,1988:6)

Yukarıdaki alıntıda ÖZBEK'in tespit ettiği yanlışlık, bizce kültür farkından veya çevirmenin Türk kültürünü tanımadığından değil, acelece, düşünmeden yapılmış bir çeviri hatası olduğu ağır basıyor. Ama yanlışın türü kültür ile ilgilidir.

Çevirmenin çevirdiği ve çevireceği metnin kültürünü tanımadığı zaman olabilecek hatalarla ilgili bir tespiti de ALGÜN (1995) şu şekilde açıklıyor:

"Yaşar Kemal'in "Ağrı Dağı Efsanesi" adlı romanında "halife sözcüğü geçmektedir. Olay örgüsü bağlamında bu sözcük, bir tarikat şeyhinin ölümünden sonra yerine geçecek olan kişiyi nitelemektedir. Ancak bu sözcük, Türkçe'de birinin yerine geçecek kişiyi nitelediği gibi, peygamberlerin temsilcisi, yani İslam dünyasının başı, hakimi olacak kişiyi de nitelerken, Almanca'ya "Kalif" olarak geçmiş ve anlam daralmasına uğramış olup yalnızca ikinci anlamda kullanılmaktadır. Bu durumda bi-kültürel olmayan çevirmen "halife" sözcüğünü "Kalif"le karşıladığında, bağlamda bir kopukluk, bir karmaşaya yol açmış olmaktadır"(s.144).

Bu tür hataların oluşması daha önce de belirtildiğim ve ALGÜN'ün örneğinde olduğu gibi çevirmen bu tür konularla ilgili kültüre yabancı kalmasından ileri gelmektedir. Sonuçta karmaşa kopukluk, anlaşılamama, yanlış anlama gibi problemler ortaya çıkabilmektedir.

Çevrilmesinde en çok zorlaşılan kelimeler veya deyimler oldukça fazladır. Fakat bunlardan bazıları tarafımdan da çeviri esnasında zorlandığım kelimelerdir; bunlar;

kaba kaba, bile bile, rahat rahat, sabah sabah,vay, vay, elhamdülillah, hayırdır inşallah, maaşallah vallahi, helal olsun, ne var, ne yok, aşk olsun, dalga geçiyor, dünya varmış, ikinci baskı, gel keyfin gel, kaçan kaçana, oh olsun, ah seni gidi, yok canım, çat pat, o da kar, şekeri var, ben italyayı tutuyorum, hemde nasıl, ama mama, ceza meza, sarı marı, iş çatallaştı, bekledik bekledik geldi.

Bu gibi kelimeler, yalnızca Türk kültürüne has kelime veya kelimelerdir. Bir kültüre ait olan kelimelerin tam karşılıkları başka bir kültürde bulunmayabiliyor. Bu bulunmayış çevirilerde oldukça hatalara ve problemlere meydan vermektedir.

Aşağıda vereceğim örnekler Necdet GÖL'ün "Zweite Heimat"(İkinci Vatan) (1990) adlı kitabından aynen alınmıştır. Bu örneklerden bir kez daha kültür farklılıklarından dolayı moto mot, yani kelimesi kelimesine bir çeviri örneği ortaya çıkmaktadır.

Bu türe aşağıdaki cümleleri örnek gösterebiliriz:

-Er konnte nichts essen, weil das Essen noch nits aussah, (yemek birşeye benzemiyordu.(s.9)

-Gott möge solche zur Vernunft bringen (Allah ıslah etsin (s.11)

- Er konnte Saft aus einem Felsen herauspressen.(Taşı sıkırsa suyunu çıkarırdı(s.13)
- Worüber kann man sich mit dem Weibervollk unterhalten.(Kadın milletiyle ne konuşulurki (s.17)
- Gehen und nicht mehr kommen, kommen und nichts mehr finden.(Gidipde dönmemek var dönüpte bulmamak var(s.22).
- Oh, Gott möge euch das Leben nehmen. (Allah canınızı alsın(s.42).
- Jedes Schaf wird an seinem Bein aufgehaengt. (Her koyun kendi bacağından asılır) (s.40).
- Der Krug geht solange zum Brunnen, bis er bricht.(Su testisi su yolunda kırılır.(53)
- Im Namen Gottes (Besmele) (54)
- Möge Gott sie zur Vernunft bringen. (Allah ıslah etsin (66)
- Bruder Ahmet (Ahmet abi) (80)
- Das ist eine Gans zum ausnehmen. (Yolunacak kaz) (80)
- Die Schlange, die mich nicht beisst, möge tausend Jahre leben. (Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın) (92)
- Dir kann man aber auch keinem gefallen tun. (Sanada iyilik yaramıyor. (94)
- Deine Haende sollen keine sorgen schon. (Ellerin dert görmesin) (98-101)
- Konnte man die Menschen über einen Kamin scheren? (Herkesi aynı kefeye koymak) (129)

Bu örneklerdeki sözlerin veya deyimlerin hepsi Türk kültürüne has özellikleri taşımaktadır. Çevrildikleri zaman yukardaki örneklerde olduğu gibi kelimesi kelimesine bir çeviri olur. Sonuçta bir Alman için pek bir şey ifade etmeyebilir, çünkü Alman okuyucu Türk kültürünü, yukarıdaki cümleleri anlayacak kadar tanıma olasılığı çok az.

Aynı türden örnekleri Yusuf Ziya BAHADINLI'nın "Zwischen Zwei Welten "(İki dünya arasında) adlı eserinin Karl KOSS (1982) tarafından yapılan çevirisinde de görmek mümkün.

Örneğin,-"kız çalışıyor mu Haydar? (Arbeitet deine Tochter auch, Haydar?)

-"Eh" diyordu Haydar. ("Mhm", antwortete er.)(7)

Birinci cümledeki gramer yanlış olan "kız" yerine "kızın" ve "auch" kelimesinin eklenmesi konumuzun dışında, Esas bizi ilgilendiren kısım ikinci cümledeki "Eh" yerine "Mhm" diye çevrilmesi, Türk ve Alman kültürlerinin farklılıklarını gösteriyor. Burada eğer Haydar "Hıım veya Hıı" diye cevap verseydi çevrilen kelime eş olacaktı. Ama bir Türk okuyucusu için belki anlam aynı ama "Eh" yerine "Mhm" kelimesinin kullanılması aynı tür düşünce tarzından kaynaklanmış olabilir.

Yine aynı eser ve aynı sayfada,

-Hoş geldin Haçça nasılsın yavru?" ("Herzlich willkommen, Hatscha,wie geht's dir, mein Taeubschen?" (s.7), Burada "yavru" yerine "Taeubschen"(güvercinim) kelimesi kullanılmıştır. Aynı şekilde, kültür

farklılıklarından dolayı ortaya çıkan bir çeviri örneği, Almanlar, "yavrum" yerine "güvercinim" kelimesini kullanmaktadır.

-Toprak ısınmaya başlar başlamaz evde ne varsa vurum gölüğün sırtına." Haydin uşak gidek" dedim.-(Sobald es waermer geworden war, hab ich dann meinen gesamten Hausrat auf den Esel gepackt. "Auf geht's, Kinder, lasst uns lozziehen" hab ich gesagt(s.62).

-Bizim Hamdi'nin oğlu, "dayıoğlu ben nasıl olsa sağlam raporu aldım, senin yerine ben gireyim muayeneye" demiş.(Der Sohn von unserm Hamdi soll gesagt haben:"Ich bin irgendwie für tauglich befunden worden, Neffe, ich werde an deienr Stelle zur Musterung gehen!) (s.60)

Bu örnekte de "gölük" yerine "Esel=eşek", "uşak" yerine "Kinder=çocuklar", "dayıoğlu" yerine "Neffe=yeğen) kelimeleri kullanılmıştır. Diğer örneklerde olduğu gibi, kırsal hayat kültürünü tanımayan bir erek kültür okuyucusu, gölük'ün eşek yerine, uşağın, çocuk yerine, yeğenin de dayıoğlu yerine geçtiğini bilemez. Bu durumda eser tam manasıyla anlaşılmış olmayacaktır. Bu tür örnekleri sayısızca bulmak ve çoğaltmak mümkün.

Çeviri işleminde ortaya çıkan problemlerden birisi de şive problemidir. Türkçe dilimiz şive bakımından oldukça zengin bir dil. Şive sorunu her dilde var olan bir sorundur aslında.

Örneğin,

"Bu ne diyor kız!" dedi emine,"Aber was redet denn dies Weib nur daher!" sagte Emine.

Bu cümledeki "kız" sözcüğü o yöreye ait bir şive biçimidir, ama karşılığı Almanca'da tam olmadığı için çevirmen bunu "weib" sözcüğü ile karşılamaya çalışmış. "Weib" Almanca'da "kadın,Avrat,karı" ÖNEN+ŞANBEY, 1993:1285) anlamına gelmektedir.

Aynı şekilde "emmi" sözcüğünde "Onkelchen" olarak çevrilmiş. Bu kelimenin aynı anlamı veriyor ama esas karşılığı "amcacığım" dır. Çevirmen şivesel olarak bunun karşılığını Almanca'da bulamadığı için böyle bir yola haklı olarak başvurmağa mecbur kalmıştır.

"Yıllardır bu tepediyiz dersem inanmazsın emmi." (Wenn ich dir sage, dass wir schon seit Jahren auf diesem Hügel sind, dann glaubst du mir's nicht, Onkelchen.)(47)

Aynı eserde başka bir şive örneği de şöyledir;

".....haydin gidek, fener varmı?" (Los lasst uns gehen,holt ihr Lampen?)"(s.43) burada "gidek" sözcüğü, çevirmenin çevirdiği gibi "gitmek=gehen" anlamında kullanılmıştır. Ama erek kültür okuyucusu bunun bir şive olduğunun farkına varamayacak. Çünkü "gidelim" olarak çevrilmiştir.

Son yıllarda Türkçemiz' de ortaya çıkan başka bir sorun da, kelimelerin sonuna gelen heceler. "nek,nak,şım,sal,"gibi bu gibi kelimeler çevirmenin, Türkçeyi anlamasında güçlük yaratmaktadır. Bu konuda Gürsel AYTAÇ'ın Barbara Frischmut ile yaptığı bir söyleşi, Türkçemizin sık sık değiştiği ve çeviri işleminde problem yarattığı gibi, yabancıların dilimizi çevirme uğraşından vaz geçerek, edebiyatımızın ve kültürümüzün yayılmasına bir engel teşkil etmektedir.

"... Söz bugünkü Türk edebiyatında Türk Romanı konusuna geldiğinde bir itirafla karşılaşıyorum: En yeni yayınları izlemek uzunca bir süredir imkansız hale gelmiş . "Üç çeşit Türkçe öğrendim" diyor. Türkoloji öğrenciliği sırasında bellediği kendi deyişiyle "Tanzimat Türkçesi" ni Türkiye'de kaldığı yıl öğrendiği "normal konuşma Türkçesi"ni ve şimdiki "öz Türkçeyi" sayıyor. "Ama son kitaplarda öyle yeni kelimeler var ki benim elimdeki sözlüklerde Almancasını aramadan önce orta halli Türkçesini bulmam gerekiyor, çoğu zaman da elimdeki sözlükler yetmiyor, bunalıp elimdeki kitabı bir yana bırakıyorum" diyor. Bir zamanlar Türk edebiyatından çeviriler yapmaya heveslenmiş, sonra bu durum onu usandırdığı için Macar Edebiyatına yönelmiş" (AYTAÇ,1990:216).

Bir diğer sorun, argo kelimeler, bu tür kelimelerin de ortaya çıkması veya zamanla değişmesi çevirmen açısından güçlükler yaratmaktadır. Çünkü halk bazen kendi arasında yeni belirli meslekler için yeni kelimeler üretebiliyor. Örneğin polis için, aynısız, tahtakoz,zarvo paparon gibi kelimeler halk arasında yaygındır.

Çeviri işleminde, kısaltmalar, yer isimleri, ünvan kısaltmaları, ölçü birim farklılıkları, matematiksel, kimyasal ve fiziksel formüller v.s. gibi yazımlar da çeviri işleminde hatalara ve zorlukları yol açabilir.JUMPELT (1961) aynı soruna aşağıdaki örnekleriyle değinmektedir:

"Die aus Anfangsbuchstaben mehrerer Silben oder Wörter gebildeten Kurzwörter können unübersetzt bleiben, sofern sie Institutionen bezeichnen (UNESCO, Agfa usw.) Wenn sie im Bereich der ZS aber vermutlich noch neu sind.

z.B. GETOL ground effect take -off and landing (Flugzeug, das unter Ausnutzung des Bodeneffektes startet und landet) (s. 172)Bei komplexen Größen wie kcal x m2/cm.h genügen die verfügbaren Umrechnungstabellen nicht.

Die Größensymbole sind für unsere Betrachtung relevant, weil sie manchmal einer für die bestimmte Sprache spezifischen Begriffsbildung entsprechen, die in der ZS kein Gegenstück hat. Unter diesen recht zahlreichen Fällen kann nur einer genannt werden :

"Leider haben wir im deutschen Schrifttum noch keine allgemein gebräuchliche Bezeichnung für die technische Masseneinheit. Im englisch - amerikanischen Sprachgebrauch hingegen läßt sich die Dimension der

spezifischen Schwere sehr klar durch pounds/slug ausdrücken, was dann zwanglos nach der Multiplikation mit der fraglichen Masse (in slugs) auf eine Kraft führt (nämlich das Gewicht in pounds)."(s. 173)

Alıntıdan da anlayacağımız gibi, bazı formüller,ölçü birimleri, kısaltmalar - özellikle resmi kurum- yer isimleri erek kültür toplumunda tanınmayabiliyor. Bu gibi durumlarda kısaltmalar ya olduğu gibi alınır veya açıklama ile erek kültür okuyucusu aydınlatılır.

12. Çeviri Hatalarının Oluşmasında Metiniçi ve Metindışı Faktörler:

Yukardaki incelemelerimizin ışığı altında, çeviri hatalarının ortaya çıkış sebebini iki temele dayandırabiliriz:

1. Metiniçi faktörler,

2. Metin dışı faktörler,

Metin için faktörler, metnin kendisinden kaynaklanan sorunlardır. Bunlar metnin, konusu,yapısı,cümle dizilişi,kelime kullanışları, cümlenin anlam yapısı vs. gibi özelliklerdir.

NORD (1991) metiniçi ve metin dışı faktörlerin çeviride ne gibi etkileri olduğunu geniş bir şekilde eserinde ele almış.KÖHLER'de bu konuyla ilgili aşağıdaki tespitleri yapıyor:

"Auf die textinternen Faktoren beziehen sich die Fragen worüber (Thematik), was (Textinhalt), was nicht (Präsuppositionen) und die Fragen nach der Reihenfolge (Textaufbau), den nonverbalen Elementen, den verwendeten Worten (Lexik) und Sätzen (Syntax) und nach dem Ton (suprasegmentale Merkmale)". (s.41)

Metindışı faktörleri ortaya çıkarmak için de NORD 'a göre aşağıdaki sorulara cevap aramalıyız:

"Textexterne Faktoren werden durch die Fragen wer (Textproduzent/Sender), wozu (Senderintention), wem (Empfänger), über welches Medium (Medium/Kanal), wo (Ort), wann (Zeit), warum (Kommunikationsanlaß) erfaßt" (s.41).

NORD metindışı faktörlerin özelliklerini sayarken olaya çok geniş bir biçimde yaklaşarak çevirinin etki alanı aynı zamanda da çeviri işlemine etki eden faktörleri daha da genişletmektedir.

"Zum einen lassen sich in Texten Merkmale feststellen, die durch die Biographie des Senders (Alter, Herkunft, soziales Milieu, Bildungsgrad etc.) bedingt und daher nicht für einen bestimmten Text, sondern für verschiedene oder alle Texte des betreffenden Senders charakteristisch sind; zum anderen aber versucht ein bestimmter Sender in einem konkreten Teil jeweils durch geeignete Mittel seine jeweilige Intention dem Empfänger(kreis) zu

verdeutlichen (vgl. Neubert 1968:1981, 60f.). Für die Translation ist die Unterscheidung gerade dieser beiden Aspekte oft wichtig, da z.B. sendertypische Sprachverwendung für den Z-Empfänger häufig weniger von Bedeutung (und schwieriger zu "übersetzen") ist als intentionsabhängen der Sprachverwendung"(47).

Çeviri problemlerini ve bu problemlerinin çevirmene ve metne ne derece etki ettiğini saptarken yukarıda belirtilen faktörlerin hemen hemen hepsi çevirmenin, çeviri eleştirmenin ve dolayısıyla çevirinin başarılı olması için hayati önem arz etmektedir. Bu faktörlerin hepsini göz önüne alırsak, çeviri işleminin ne denli zor ve ne denli karmaşık bir iş olduğu ortaya çıkar NORD çeviri sürecinde gözönünde bulundurulması gerekli kriterleri daha da genişleterek, aşağıdaki alıntıları yapıyor ve böylece bizim tezimize esas teşkil etmektedir.

"Neubert (1968:1981, 60) zählt als relevante Daten zum Sprachbenutzer "Alter, Herkunft, soziales Milieu, Bildungsgrad u.a." auf.

Vermeer (1974b:1983, 23) setzt in einer Matrix Haltung, Status, Rolle, Strategie, Verhalten, Akt der Kommunikationspartner mit den entsprechenden Merkmalen des Situationstypus in Relation, um konformes oder abweichendes Verhalten des Kommunikationspartners nachweisen zu können. Schmidt (1976, 104) zählt zur "komplexen Voraussetzungssituation" der Kommunikationspartner (a) sozio-ökonomische Bedingungen (Rolle, Status, wirtschaftliche Lage), (b) sozio-kulturelle, kognitiv-Intellektuelle Bedingungen (Text und Weltkenntnisse, Bildung, Erfahrung, Wirklichkeitsmodelle) und (c) biographisch-psychische Bedingungen (persönliche Kompetenzen und Dispositionen, aktuelle biographische Situationen, Pläne, Absichten). Gülich,Ralble (1977, 28) betrachten auch "Heiserkeit, Heiterkeit, schlechte Laune" und die Vorstellung, die Sprecher und Hörer voneinander haben, als Faktoren, die den Kommunikationsakt mit eingehen"(47).

NORD, NEUBERT, VERMEER, GÜLICH,RALBLE gibi ünlü çeviribilimcilerin de yukardaki alıntıda belirttikleri gibi, çeviri işlemindeki etkenler oldukça fazladır. Bunlar, eğitim seviyesi,pskilojik,biyolojik durumlar, kişisel yetiler, çevre, erek kültür ve okuyucusu, ekonomik durum,tecrübe,plan,görüş v.s.dir. bunların hepsine hem çevirmen hem de çeviri eleştirmeni azami ölçüde dikkat ettiği takdirde çeviri hataları asgari inebilecektir.Bunların hepsinin birarada olabilmesi metiniçi ve metindışı faktörlerin birbirine denk olması yani uyuşması, ideal çeviri için çok yararlı olacaktır.

NORD'un bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

"Dennoch ist, wie schon erwähnt, im Rahmen der Inhaltsanalyse festzustellen, ob die "innere Situation" des Textes der "äußeren Situation" entspricht oder nicht. Wenn sich die interne Situation des Textes von der äusseren unterscheidet, ist sie nach dem Fragenmuster für die externen

Situationsfaktoren ebenfalls zu analysieren. Das gilt besonders für fiktionale Texte, aber auch für komplexe Textsorten"(NORD, 1975:106).

Yukarıda açıkalamaya çalıştığımız çeviri işleminde karşılaşılan problemleri başlıklar halinde tekrar gözden geçirecek olursak, şu sonuca varırız. Çeviri hatalarının sebepleri çok çeşitli olabilir bu çeşitliliğin fazlalığı veya azlığı çeviri metninin metiniçi- ve metindışı faktörlerine sıkısıkıya bağlıdır. Ayrıca bu hataların çeşitliliğinin tespiti çeviri eleştirmenine de bağlı olabilmektedir.

XIII. SONUÇ:

Çeviri işlemi çok yönlü bir uğraştır. Çevirinin tanımlaması çok eski zamanlardan günümüze kadar değişik şekillerde yapılmıştır. Çevirinin uygulamasının ve tanımının değişik şekillerde yapılmasının nedenleri arasında, çevirmenin konumu, mesleği, çevirilen metnin türü, çevirilen metnin özelliği, çevirilen metnin yazarının özellikleri, çevirilen metnin çıkış kültürünün özellikleri, çevirilen metnin hitap ettiği toplumun kültür v.s. özellikleri v.b. gibi nedenler yer almaktadır.

Çeviri sözlüklerde anlam olarak, aktarma, yeniden düzenleme, kopya etme, aslına benzeterek kopya etme, yerine geçecek biçimde düzenleme veya adapte etme, yorumlama, çevirme, aslına benzetme gibi açıklamalarla ifade edilmektedir.

Çeviri işleminin bilim olarak ele alınması, diğer bilimlerle karşılaştırıldığında yeni bir bilim dalı olduğu savı kabul edilebilir. Çeviribilim çalışmaları bilimsel olarak 30-35 yıllık bir geçmişe sahiptir.

Çeviribilim günümüzde artık bütünleştirici bir bilim olarak tanınmaktadır. Zira çeviribilim, ruhbilim, toplumbilim, kültürbilim, dilbilim ve yazınbilim gibi bilimlerle içiçedir.

Çeviri işleminde, iki dil arasında gerçekleştirildiğinde, çevrilen dil, ana dil veya çıkış dili, çevrilecek dil de hedef dil veya erek dil olarak terminolojide yerini alır.

Çevirinin tanımlamasını üç kategoriye ayırarak yapabiliriz.

Birinci kategoride, çeşitli dilbilimcilerin çeviriyi iletişim modeli şemasına benzeterek tanımlamalar da bulunmaktadır.

Bu tanımlamaya göre, X dilinde verilen bir metin Y diline her iki dildeki bilgiyi kapsamlı ve özdeş bir şekilde aktarmaktır. Bu aktarma işleminde, Çıkış dilindeki metni çevirmen, önce kendisi okur ve özümser, daha sonra bunu çevireceği hedef dilin normlarını göre uyarlayarak en uygun bir şekilde aktarmaya çalışır. Burada ilk dildeki metin "gönderici" çevirmen "kanal", hedef dildeki metin de "alıcı" konumundadır. Aslında çevirmen de burada hem alıcı hem verici durumundadır. X diline göre çevirmen alıcı, Y diline göre çevirmen verici pozisyonundadır.

İkinci kategoride, çevirinin dilbilimsel bir işlem olduğu varsayımından hareketle yapılan tanımlamalar bulunmaktadır. Bu görüşe göre, çeviri, bir dildeki belli bir parçada bulunan anlamın başka bir dildeki belli bir parçada yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen dilsel bir aktarma işlemidir. Fakat bu görüşün aksini iddia eden çeviribilimciler çoğunluktadır. Çevirinin yalnızca dilsel bir işlem olmadığı, çok yönlü bir süreç olduğu görüşü günümüz hatta, çeviri işiyle yüzyıllar önce uğraşan çevirmenlerin çoğu tarafından da kabul edilmiş bir görüştür.

Üçüncü kategoride, çevirinin, edebiyat, kültür, felsefe gibi dallarası ilişkinin vazgeçilmez aracı olduğu ve bu dallarla içiçe olduğu tezini savunan tanımlamalar bulunmaktadır. Çeviri içiçe olduğu bu dalların özelliklerini

kendinde gösterir. Bu kategorideki tanımlamalarda, çevirinin bir sanat olduğu, bu yüzden içinde sanatın tüm inceliklerini taşıması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu görüştekiler çevirinin defalarca yapılması gerektiğini, böylece çeşitli kişiler tarafından veya aynı kişi tarafından bir eser çevrile çevrile en güzel şeklini alacaktır. Buna örnek olarak bir manzaranın değişik ressamalar tarafından tablo haline getirilmesini vermektedirler.

Bu tanımlamaların dışında çeviri işlemi, çok çeşitli benzetmelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Çevirinin bir kadına benzemesi, güzel olursa sadık olmaz, sadık olursa güzel olmaz benzetmesi, diğer bir benzetme de çevirinin bir Türk halısının arka yüzü olması, çeviri işlemini yapan kişinin cennet ile cehennem arası bir yerde olduğu, çevirinin bir balık ağına benzediği, eğer düğümler iyi değilse ağın dağılacağı ve balıkların kaçacağı gibi, çeviri de tutarlı olmazsa çevirinin bir işe yaramayacağı, çevirinin bir araba kullanma gibi dikkat isteyen bir iş olduğu, çevirinin satranç oynamak olduğu, çevirinin cam bir tabaka olduğu benzetmeleri yapılmaktadır.

Çeviri işleminde bir çok faktörlerin rol oynadığı artık herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. Bu faktörlerin içinde en önemlisi, çeviriyi bizzat gerçekleştiren çevirmendir. Çevirmen, çevirinin tüm başarılarını ve başarısızlıklarını kabullenmek zorunda olan kişidir.

Çevirmenin, ideal bir çeviriyi gerçekleştirebilmesi için ne gibi özelliklere veya yetilere sahip olması gerektiği, tıpkı çeviri işleminin tanımlamasında olduğu gibi, oldukça değişik görüşler ortaya atılagelmektedir. Bu görüşler, çeviride olması gereken özelliklerin çevirmende de olması gerektiği doğrultusundadır. Yani çevirmen, çevireceği yabancı dili ve kendi ana diline çok iyi hakim olmalı. Bunun yanında, çevirdiği eserin yazarını, toplumunu, üslubunu, metin ve dil özelliklerini çok iyi bilmesinin yanısıra, çevireceği dilin toplumunu, kültürünü, hatta eserin hitap edeceği toplumun belirli kesimini çok iyi tanımak durumundadır. Çevirmenin bu özellikleri metne yansımadığı takdirde çeviri, eleştirmenler tarafından eleştirileceği gibi, ideal bir çeviri'ye ulaşamayacaktır. Bu da çevirmen ve çevirinin başarısız olmasına neden olacaktır.

Çeviri işlemi, çok eski tarihlere kadar uzanan bir uğraştır. Çevirinin nasıl olması gerektiği tartışmaları da kendi tarihi kadar eskidir. Her dönemde ünlü çevirmenler ortaya çıkmış ve çeviri hakkında değişik fikirler, değişik bakış açıları ortaya atmışlardır. Almanya'da ve Türkiye'de bu böyle olmuştur. Almanya'da çeviri hareketinin başlatıcısı diyebileceğimiz Luther "Çeviri Üzerine Genelge" adlı eserinde Alman halkına, nasıl Almanca konuşulduğunun yalnızca Latince harflerinde aranamayacağını, çarşıda, pazarda, evdeki anaya, çocuklara sorup dinledikten sonra çeviri yapılması gerektiğini, çünkü çevirinin onlar için yapılması gerektiğini anlatır. Luther'in çevirdiği eser her ne kadar dinsel bir eserse de, çeviri işleminin dinsel bir olay olmadığını, en önemli yanının dilsel yanı olduğunu vurgular. Luther'in amacı "İncil'i en iyi bir şekilde halka indirgeyip anlatma olduğu için, işin edebi yönüyle ilgilenmemektedir. Luher, İncili çevirirken en çok karşılaştığı sorunların başında kelimelere karşılık bulmak olduğunu belirtir. Özellikle eş

anlamalı kelimelerin zorluğunu ve bunlara karşılık bulmak için bazen on-onbeş gün düşündüğünü belirtmekte vede çeviri işlemini yapan kişinin her iki dilin dilsel özelliklerini çok iyi bilinmesi gerektiğini vurgular Luther.

Alman ve dünya edebiyat tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Goethe, çeviri işlemiyle özellikle ilgilenmiş, bu konu hakkındaki öneri ve düşüncelerini çeşitli ortamlarda dile getirmiştir. Goethe, iki Alman edebi devrine ismini vermiş bir edebiyatçı ve dünya edebiyatı fikrini savunan bir yaz olarak tüm dünya edebiyatları ile ilgilenmiş, özellikle Doğu Batı Divanı'nı yazarken bazı kelimelerin kendi dilindeki karşılıklarını bulmakta bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Goethe, çeviri işlemini haliya benzetmektedir ve ters ve düz yüzünün birbirinden ayırt edilemeyeceğini vurgular. Goethe, en çok sanatsal metinlerin çevirisinde zorlandığını ve bu metinleri çözmek için iki yöntemin olabileceğini belirtir. Bu yöntemlerden birincisinin, yabancı ulusun yazarının çeviri yapılan topluma yakınlaştırılması, yani kendilerinden birisi olarak kabul edilmesi olduğunu ikinci olarak ise, çevrilen dilin yani çevirmenin ulusunun, çıkış dilinin veya kültürünün ulusuna yaklaşmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Goethe ayrıca, çevirinin kültürlerarası bir iletişim aracı olduğunu savunanların başında gelmektedir.

Goethe, çevirinin çok zor bir uğraş olduğunu ve en iyi çevirinin düz yazı ile yapılabileceğini savunur. Bunun içinde üç tür çeviri yöntemi saptar ve üçüncüsünde kararını verir. Bu yöntemde, Goethe, çevirinin üçüncü safhasına gelene kadar defalarca eleştirileceğini ve her kesime hitap edeceğini belirtmektedir. Ayrıca Goethe, çevirinin uyumlu, halkı, zamanı tanıyan bir çevirmen tarafından çevrilmesi gerektiğini savunmuştur.

XIX.yy.başlarında Alman düşünür Schleiermacher, çeviri ile çeviri yöntemleri arasındaki ilişkiye değinmiştir. Bu ilişki arasında metinlerin çok önemli olduğunu ve metinlerin,

a) sanat metimleri ile bilimsel metinler, b) gündelik yaşamı ilgilendiren metinler olmak üzere ikiye ayrılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre yöntemler, çeviri metnine göre belirlenirse daha başarılı olacaktır Schleiermacher'in yaptığı "Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens"=(Çeşitli çeviri metodları üzerine) adlı araştırması günümüzde hala geçerli bilgi ve kuralları içermektedir. Bu kurallara göre, çeviri, sözlü ve yazılı olarak ayrılmalıdır, sanatsal metinlerin ve pragmatik metinlerin çevirisi birbirinden ayrılmalıdır, çeviri bir orijinallik mi ortaya çıkarır yoksa orijinal metne göre mi düzenlenir sorusu tartışılmalıdır, fikrini savunur.

Ünlü Alman Dilbilimci Humboldt'da çevirinin çok zor bir iş olduğunu kabul edenlerden. Ona göre çeviri yapan kişi, ya milletin zevkini, dil duygusunu bırakıp, orijinale sadık kalacak, ya da orijinali bir tarafa bırakıp milletin özelliklerine bağımlı kalacağından, ikisinin ortasını bulmakta zorlanacaktır, belki de başaramayacaktır

Humboldt'da çağdaşları gibi çevirinin, dünya milletlerini birbirine yakınlaştırdığını, çeviride aslına sadakat kadar, metinlerarası bir uyuşmanın da gerekli olduğunu ancak bunun imkansız olduğunu belirtir.

Çeviriye bir sanatçı gözüyle bakan ünlü çevirmenlerden en önemlisi Walter Benjamin'dir. Ona göre metnin sanatsal yanı ne kadar çok ortaya çıkartılırsa

çeviri o denli zevkli, başarılı ve okuyucuya yararlı olacaktır. Benjamin de, diğer çevirmenler gibi, çeviri işlemini hakkında çeşitli benzetmeler de yapar, çevirinin kırılan testinin parçalarını bir araya yapıştırmak olduğu, çevirinin içeriğinin ve ifadesinin de kabuklu bir meyveye benzediğini belirtir. Benjamin iki türlü çevirinin olduğunu savunur. Bunlar yazınsal çeviri ve bilimsel çeviridir. Yazınsal çevirinin türlere göre değişiklik gösterebileceğini de savunur Benjamin.

Türkçe'ye yapılan çevirilerin tarihine bakacak olursa, bu işlemin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak ilk çevirilerin IX. yüzyılda Uygurlular zamanında, Budizm'le ilgili metinleri Türkçe'ye çevirdiği görülür. Aynı dönemlerde Selçukluların da dini, felsefi, ilmi ve edebi eserleri Arapça ve Farsça'dan çevirdikleri bilinir. XIV.yüzyılda Osmanlılar döneminde, sultanların ilgi duydukları ilmi ve ansiklopedik bilgiler, o dönemde sarayda bulundurulmuş tercümanlar sayesinde çevirtilerek bunlardan faydalanılırdı.

Türk dilinde ilk resmi çeviri hareketi, III. Ahmet yönetiminde, 25 üyeli bir çeviri kurulunun oluşturulmasıyla, Aristoteles'in Fizik kitaplarının çevrilmesiyle başlar.

Bu kuruldan sonra İstanbul'da özel çeviri büroları açılmaya başladı ve bu hareket, 1832 yılında resmi yazışmaları yürütecek olan çevirmenleri yetiştirmek üzere "Tercüme Odası" kurulmasını sağladı. Bu odada bir çok ünlü edebiyatçı, şair ve yazarlar görev aldı. Namık Kemal, Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Saffet Paşa gibi.

1839 yılında yazarların bilgi alışverişini sağladıkları Encümen-i Danış (Akademi) daha sonra çeviri faaliyetlerine ağırlık verdi. Encümen-i Danış 40 üyeden oluştu ve birçok eseri dilimize çevirmekle kalmadı aynı zamanda gazetelerde o zamana kadar edebi anlatım biçimi olan şiir şeklinin yerine düz yazı üslubunu getirdi.

Tanzimat döneminde çeviri hareketleri daha da artarak devam etti, özellikle Fransızca'da oldukça fazla eser çevrildi. Ayrıca bu dönemde edebiyatımızda olmayan bazı edebi türler, çeviri sayesinde edebiyatımıza kazandırıldı. Roman, Tiyatro gibi.

Türk kültürünün batılılaşmaya yönelmesi, XIII.yüzyılda çeviri sayesinde başlamıştır. İlk Türk Romanı olan, Şemsettin Sami'nin Taaşuk-i Talan ve Fitnat adlı eserinden önce birçok eser dilimize kazandırıldı. Bu sayede dilbilgisi kuralları da öğrenilmiş oldu. 1851 yılında Cevdet Paşa'nın yazdığı Kavaid-i Osmaniyye'den (Osmanlıcanın Kuralları) önce dilbilgisi kuralları bilinmiyordu.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte birçok özel yayınevi çeviri hareketlerine başladı. Dünya edebiyatından, felsefe ve bilimle ilgili oldukça fazla sayıda eser dilimize kazandırıldı.

Almanca'dan dilimize çeviriler 1926-27 yıllarında başlar. Bu gecikme Alman dili ve kültürüne olan ilgi azlığı ve Alman idealizminin Türk aydınlarına yabancı olmasından kaynaklanabilir.

1941 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından sürekli çalışan bir çeviri bürosu kuruldu. Bu büroda çok ünlü çevirmenler görev aldı. Bunlar Nurullah Ataç, Nusret Hızır, Sabahattin Ali, Sabahattin Eyüboğlu, Bedrettin Tuncel gibi çevirmenlerdi. Türkiye Bu odada görevli ünlü çevirmenlerimizden Nurullah Ataç, çeviri yaparken kelime bazında değil de cümle bazında düşünmek gerektiğini, çevirinin ana dile aktarabilme sanatı olduğunu, 1944 de yazdığı "Tercüme Üzerine" adlı makalesinde belirtir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitaplarına çevrilen bu eserlerden örnekler konularak dünya edebiyatının tanıtılması amaçlandı.

Bu arada bazı çeviri dergileri yayın hayatına başladı, bunlar, "Tercüme Dergisi" 1966 yılına kadar devam etti ve 87 sayı çıktı. 1947 yılında "Felsefe Tercümeleri" dergisi sadece bir sayı çıkabildi.

1980 li yıllarda "Yazko" çeviri dergisi çıktı ve bir süre yayın hayatını devam ettirdi. 1986 yılında Metis Çeviri yayına başladı ancak bu dergide 21 sayı devam edebildi.

Çeviri faaliyetleri büyük bir hızla devam etmektedir.

Çeviribilim çalışmaları artık ülkemizde de bilimsel olarak ele alınarak çok değerli eserler verilmeye başlanmıştır. Üniversitelerimizde, ayrı bölüm olarak "Çeviribilim" bölümleri açılmaktadır. Halen, Boğaziçi, Hacettepe, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi'nde ve Yıldız Üniversitesinde ayrı olarak çeviribilim bölümleri mevcuttur. Bu bölümlerde Yüksek Lisans ve Doktora programları yürütülmektedir.

Bunun yanı sıra tüm yabancı diller bölümlerinde çeviri eğitimi verilmektedir.

Alman kültürü tarihinde çeviri hareketleri XVI.yy.da Martin Luther'in İncil çevirisiyle başlar. Bu çeviri Alman dilinin bütünlüğünü sağlamak açısından önemli yere sahip olan Yeni Yüksek Almanca'nın tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu eserin birçok neticeleri arasından belkide en önemlisi bir Alman Edebiyat Dilinin doğmasıydı. İslam uygarlığında da olduğu gibi, Avrupa uygarlığında en büyük çeviri hareketi, Fransa ve İtalya'da başlayıp tüm dünyaya yayılan Rönesans'la gelişmiştir. Almanya'da hatta bütün dünyada, otuz yıl savaşlarına kadar Latin ve Arap Edebiyatından çeviriler yapılıyordu. Fransız hayranlığı ve taklikçiliği bütün Alman yaşayış birimlerine, edebiyatına vs. yerleşmişti. Artık Almanya'da entellektüel tabakada ve saraylarda fransızca konuşuluyor, mimari örnekler Fransa'ninkine benzetiliyordu. Bu durum XVII.yy.kadar devam etti. Edebiyatçılar kendi kişiliğini bulmak için özgün eserler meydana getirmeye başladılar. Yerli ürünlere dönüldü, Almanca'ya hakim olan yabancı sözcükler ayıklanmaya çalışıldı. Bu dönem Almanya'nın kaliteli çeviri ve özgün eser verme açısından en verimli dönemi sayılabilir. Aydınlanma döneminde birçok tiyatro eseri çevrildi. Edebi çeviriler alanında oldukça güzel örnekler verildi. Aydınlanma ile atılan bu temel, klasik ve romantik devirlerinde de devam etti, artık Fransız, Grek ve Latin yorumlarından bıkmış İngiliz'lerle sıkı bir kültür alışverişine giriliyordu. Scheakespaere yeniden keşfedildi, Schiller bu eserin bütün

trajedilerini çevirdi. Goethe, Schiller, Hölderlin, Tieck, Schlegel kardeşler bu dönemin ünlü çevirmenleriydi.

XVIII.yy.ın ortalarında Novalis, Gottschied, Herder, Bodmer, Breitinger gibi ünlü yazar ve filozoflar, çeviri hakkında eleştiri, tanım, görüş ve karşılaştırma yaparak ilk bilimsel çeviri çalışmalarına öncülük etmişlerdir.

IX.yy. da eski yunan sanat ve felsefesine ilişkin yeri çeviri çalışmalarına girildi. Eflatun ve Aristo tekrar tekrar çevrildi. Bu yüzyılın başında ünlü düşünür, ilahiyatçı Friedrich Schleiermacher Berlin Krallık Akademisinde okuduğu "Çeşitli Çeviri Yöntemleri Üzerine" (1813) adlı yazısında çevirinin birçok alanına değinmiştir. Çeviri türlerinden, serbest ve bağlı çeviri, çeviri yöntemleri, çeviride sanat, çevirmen, dilmaç gibi konulara ilk defa değiniliyordu. J.Grimm, W.Benjamin, U.von Willamowitz Moellendorf, R.Borchardt ve F.Rosenzweig gibi ünlü çevirmen ve düşünür ve yazarlar döneminde çevirinin sorunları, çevrilmezliği, çeviri dil ilişkisi vs. gibi konular üzerinde çalışmalar yapılır.

XX. yüzyıl başlarında XVIII. yüzyıl geleneğine bağlı çevirileri R.Borchardt gerçekleştirmiştir. 1905-1945 yılları arasında Appho, Platon, Aeschylus, Horaz, Tacitus, Dante, Hartman ve Aue'nin eserleri oldukça fazla çevrildi R.M.Rilke'nin bu dönemde Fransızca'dan çevirdiği eserlerde oldukça fazladır. Savaş yıllarında ve Nazi Almanyasında bütün edebi faaliyetler gibi çeviri etkinlikleri de verimsiz bir dönem yaşamıştır. Stolze, yazmış olduğu "Übersetzungstheorien =Çeviri teorileri" adlı kitabında, 1960 lı yıllardan sonra Almanya'da yörumbilim, dilbilim, metinbilim, edimbilim ve 80'li yıllarından sonra modernizm gibi çalışmalar çeviribilim sayesinde kuram oluşumuna kavuştuğunu belirtmektedir.

Halen Almanya'da üniversitelerde çeviri eğitimi veren beş bölüm vardır. Uzmanlık çevirisi üzerine de dört bölüm mevcuttur.Bu bölümlerde çeviri tüm yönleriyle ele alınmakta ve her alanda çeviriler sözlü ve yazılı olarak öğretilmektedir. Bu çalışmaların dışında çeviri dilinin ülkeleri hakkında sosyokültürel konular üzerine de dersler verilmektedir.

Çeviri uygulamasının kaç çeşit çeviri türü üzerinde yapılacağı hakkında değişik sınıflandırmalar mevcuttur. Ancak bu türsel ayırımda, çeviribilimciler tarafından en çok kabul gören ayırım, üç tür üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu türler,

1. Sözlü Çeviri,
2. Makineli Çeviri,
3. Yazılı Çeviri,

Yazılı çeviri kendi arasında da üç türe ayrılmaktadır.

1. Diliçi Çeviri
2. Dillerarası Çeviri,
3. Göstergelerarası Çeviri,

Bu türlerden en çok üzerinde durulan ve uygulanan "Dillerarası Çeviri" dir.

Dillerarası çeviri, bir dilden diğer bir dile yapılan çeviri işlemidir. Bu tür çeviri yapılırken, çevirmenin dikkat etmesi gerekli sayısız kurallar vardır.

Bunlar, daha öncede belirttiğim gibi çevirinin kaderini belirleyen türden kurallardır. Dillerarası Çeviri de kendi arasında ikiye ayrılabilir.

1. Serbest Çeviri, bu tür bir çeviri, orijinal metne fazla bağımlı kalmadan, çevrileceği toplumun özelliklerine uygun olarak, çevirmenin yorumunu da katarak yaptığı çeviri işlemidir.

2. Bağımlı Çeviri, burada çevirmen, çevireceği metnin tüm kurallarına ve özelliklerine sıkı sıkıya bağlı kalır. Orijinal metindeki tüm özellikleri aynen hedef okuyucu kitlesine yansıtır.

Çevirinin serbest mi, bağımlı mı olması gerektiği, çeviri işleminin yapılmaya başladığından günümüze kadar ve günümüzde halen devam etmekte olan bir tartışmadır.

Diliçi çeviri işleminde de aynı dilden olan metinlerin zamanla dilde meydana gelen değişimler nedeniyle, yine aynı dili konuşan insanlar tarafından anlaşılamadığından onlar için yeniden yapılan bir çeviri uygulamasıdır. Bu türe kendi dilimizden örnek verecek olursak, cumhuriyetin ilk yıllarında veya daha yakın tarihe kadar yazılan eserleri günümüzde anlamak için güçlük çekmekteyiz veya hiç anlayamayız. İşte bu tür çeviriler bu türe örnek teşkil ederler.

Göstergelerarası (Dönüştürüm) çeviri türü günümüz çeviri uygulamasında en az kullanılan çeviri türüdür. Bu türde, yazılı metnin, dil dışı simgelerle görsel olarak yorumlanması eylemidir. Örneğin, dil sanatının resme, sinemaya, dansa, müziğe aktarılmasıdır. Çizgi filmler, resimli romanlar, tiyatro, sinema, televizyon filmleri v.s. bu türe örnek teşkil ederler.

Çevirinin gerçekleştirilmesinde kullanılacak yöntem konusunda da diğer konularda olduğu gibi tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Yöntem konusundaki görüş ayrılıkları diğer konulardaki görüş ayrılıklarından daha fazladır.

Bazı kuramcılar, yöntemin uygulanması esnasında göz önüne alınacak özelliklere, çıkış metinlerinden başlamak gerektiği, bazıları ise erek metinden başlamak gerektiği üzerinde durur. Bazı kuramcılar ise, kuramın metin türüne göre belirlenebileceği zira her metnin kendine has özelliklerinin bulunduğunu savunurlar. Hatta bazı metin türlerinin, erek metin kültüründe bulunmayabileceğini de dile getirirler. Örneğin, bir anlatı türünü her dilde bulunabilir ancak bu türün alt türleri olan roman, destan, hikaye, dedikodu bulunmayabilir.

Metin türleri kendi aralarında bazı kuramcılar tarafından, içerik ağırlıklı, biçim ağırlıklı ve mesaj ağırlıklı metinler olmak üzere ayırmaya tabi tutulmuşlardır. Stolze metinlerde beş çeviri kategorisi saptar. Bunlar, konu, anlambilim, sözcükbilim, edimbilim(pragmatik) biçimbilim dir. Bu kategorilerin hepsinin bir metinde uygulanamayacağı da kuramcılar tarafından kabul görmektedir. Kuramsal çalışmaları, kuralcılıktan betimleyiciliğe, kaynak metinden erek metine doğru harekete geçiren kuramcıların başında, Zohar, Toury. Hermans, Gutt ve Vermeer gelir.

Çeviribilim çalışmalarına kuramsal açıdan şimdiye kadar yapılan çalışmaların en detaylısının hazırlayıcısı olarak Vermeer gelir. Vermeer'in kuramı yunanca kökenli olan ve "amaç" anlamına gelen "skopos" kuramıdır.

Bu kuramda, kaynak ve erek metin kendi yapıları çerçevesinde incelenir böylece her iki metnin ortak ve farklı yönleri ortaya çıkmış olacaktır. Bu kuramın özelliği, kaynak metni, amaç metni ve amaç alıcıyı ön plana çıkarması ve çeviri sürecini, çeviri ürününü ayrıntılı olarak ele almasıdır.

Ünlü Alman kuramcısı Gutt ortaya attığı bir kuramla bu konuya değişik bir bakış açısı getirmiştir. Gutt, diğer kuramcılardan farklı olarak, çeviriye tümevarımcı bir yaklaşımla, betimleyici değil, açıklayıcı bir yöntem izler. Gutt olanla ilgilenilmesi gerektiğini olması gerekenle değil. Bunun yanında, çevirinin iki yolu olduğunu, birincisinin betimleyici yol, ikincisinde yorumlayıcı yol olduğunu savunur.

Bir diğer kuramcı olan Klopfer'de yazın dışı yani bilimsel ve teknik metinlerin kuramının yapısalıcılar tarafından geliştirilmesi gerektiğini savunur. Bu metinlere diğer metin türlerinin kuramlarının uygulanamayacağını savunur. Ancak, bu görüşle, dilsel sanat eserinin bir yabancı dilde en uygun biçimde yansıtılmasını sağlayacak çeviri yönteminin hangisi olduğu tartışmasını getirmektedir.

Levy'de iki türlü metot dan bahseder. Ona göre illizyonist metot ve antiillizyonist metot vardır.

Bu görüşlerin haricinde, en çok tutulan görüş, çeviri işleminde herhangi bir sabit kuramın olamayacağı ve uygulanamayacağıdır. Çünkü çeviri işleminde birçok faktörler rol oynamaktadır. Bunun için her çevirmenin kendine has bir yöntemi olması en mantıklı tercihtir.

İdeal bir çeviriye ulaşmak için çeviride eşdeğerliliğin gerekli olduğu hemen hemen tüm çeviri kuramcıları tarafından aranan şarttır. Eşdeğerlilik ses, söz, sözdizimi, sözyunları, noktalama vs.gibi kurallarda aranır Koller, metinlerde beş çeşit eşdeğerlilik saptar;

1. Düzanlamsal eşdeğerlilik,
2. Yananlamsal eşdeğerlilik,
3. Metin türü eşdeğerlik,
4. Dil kullanımı eşdeğerliği,
5. Biçemsel eşdeğerlik,

Popoviç ise dört çeşit eşdeğerlilikten bahseder, bunlar;

1. Biçemsel eşdeğerlilik,
2. Dilsel Eşdeğerlilik,
3. Dizisel Eşdeğerlilik,
4. Metinsel Eşdeğerlilik,

Gerek Popoviç'in, gerekse Koller'in zorunlu gördüğü eşdeğerlilik türlerini karşılaştıracak olursak, Koller, Popoviç'ten fazla olarak yananlamsal eşdeğerlilikten bahseder. Buradan, biz çeviri işleminde metinde düzanlamsal, metin türü, dilsel ve biçimsel eşdeğerliliğin olması gerektiği sonucuna, her iki kuramcının bilgilerine dayanarak varabiliriz. Hangi çevirinin "yeterli" hangi çevirinin "eşdeğer" olduğu tespiti ancak çeviri eleştirmeni ve okuru tarafından objektif bir şekilde yapılabilir.

Çevirinin ilgili olduğu bilimlerin tespitini yapmak oldukça kolay bir araştırmadır. Çünkü çeviri bütün bilimlerle içiçe olan bir bilim dalıdır. Çünkü her çeşit metin türü çevrilme işlemi ile karşı karşıyadır. Bu metinler her disiplinden olabilir. Kültür de bu disiplinlerin hepsiyle içiçe olduğundan dolayı, çeviri işleminin başarılı gerçekleşmesinde en büyük yere sahiptir. Kültürün özelliklerinden birisi de kültürün sosyal bir yönünün olmasıdır. Bu sosyal yön çeviride kendini daha da yansıtır. Çevirmenin özelliklerinden bahsederken, çevirmenin ideal çeviriyi yakalamak için bir takım yetilerinin olması gerektiğinden de bahsetmiştik. Bu yetilerin en ağırlıklı olanı kültür ile ilgili olanıdır. Çevirmen çevireceği metnin hitap edeceği okur kitlesinin kültürünü ve çevirdiği yazarın kültürünü çok iyi bilmesi onun çevirideki başarısını o denli artırır.

Kültür, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye hatta kişiden kişiye farklılık gösterebilecek yapıdadır. Örneğin, kahvaltı kelimesi evrenseldir fakat içerdiği kültürel anlam farklıdır. Türkler için kahvaltı denilince öncelikle peynir, ekmek, zeytin ve çay gelir ama bir İngiliz için "bacon and eggs" kahvaltıda anlam taşır. Yada çay dendiği zaman bu beraberinde 'süt' 'limon', 'büşkivi', 'kek', 'kurabiye' gibi kavramları ya da günün değişik saatlerinde içilmeyi hatırlatır.

Bunların yanısıra belli bir konu üstünde toplumun ilgisi yoğunlaşırsa bu bir toplum için özel bir dil ya da terminoloji oluşturur. Örneğin, İngilizler için spor, Fransızlar için şarap ve peynir, Almanlar için sosise, İspanyollar için boğa güreşleri, Araplar için develer, Eskimolar için kar, Avrustralyalılar için kangurular ile ilgili kültürel kavramlar büyük önem taşır.

Örneğin, 'aşk' kavramı Türkçede 'sevda', 'sevgi', 'gönül bağı', 'kalp ağrısı' ile ifade edilirken Almanca, İngilizce ve Fransızca'da bunların hepsinin tam karşılığı yoktur. Bunların hepsi sadece 'liebe', 'love', 'romance', 'l'amour' gibi kelimelerle ifade edilir.

Bir de kullanıldığı bağlama göre değişen kavram ve kelimeler de vardır. Türkçedeki "buyrun" kelimesi de kullanıldığı bağlama göre çok değişik anlam ifade eder. Bir misafire bir şey ikram edildiğinde "buyrun", kapıda birisiyle karşılaşınca ona öncelik vermek istendiğinde "buyrun", bir tezgah tar müşteri sine "buyurun", bir telefonda sekreter "buyurun" kelimesini kullanır. Bunları bilmeyen bir çevirmen Türkçe'den bir çeviri yaparken "buyurun" kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını bilmek zorundadır. Çünkü bu kelimenin karşılığında aynı bağlamda başka türlü ifade edilebilir.

Her toplumun kültüründe bazı kendine özgü semboller, adetler, renkler, işaretler, fıkralar, özel günler, bayramlar, deyimler, atasözleri, akrabalık bağları, akrabalara verilen isim, yemek isim ve çeşitleri, şiirler, masallar, türküler, ölüm ilanları, düğün gelenekleri, vs. mevcuttur.

Türk kültürüne has bazı deyim ve ifaların bazıları hatta belkide çoğu karşı taraf kültüründe yani çeviri yapılan kültürün dilhazinesinde bulunmayabilir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sayabiliriz, Kolay gelsin, Allah sabır versin, Allah kazadan beladan korusun, Allah sevdiklerine kavuştursun, Ziyade olsun, Hacı sofrası olsun gibi. Bu tür örnekleri oldukça fazla çoğaltmak mümkün.

Her ülkenin veya her toplumun kendine özel kültürü olmasından daha doğal bir şey olamaz. Ancak bu kültürlerin başka başka toplumlar tarafından tanınması onların güzel ve yararlı taraflarının alınmasında en büyük rol çeviriye düşer. Çünkü çeviri, yabancı bir dünyayı diğer yabancı bir dünyaya tanıtan bir hareket olarakta tanımlanabilir. Bu sayede toplumlararası yabancılaşıma önlenerek, bilgi akışı ve alışverişi daha işlevsel hale gelecektir.

Kültürlerarası iletişimde çeviri yalnızca günümüz toplumlarının kültürlerini yansıtmakla kalmayıp, toplumların geçmişi ile ilgili örf ve adetleride yansıtır. Bu alışverişte en büyük etkileşimi dil gösterir. Çeviri yapılan toplumdaki bazı kelimeler öbür toplumun diline aynen geçebilir ve o dilin kelime hazinesini genişletir. Örneğin, bazı dillerden dilimize kelime geçmiştir ve bu kelimeler toplumumuz tarafından benimsenmiştir. Türk dilinin en çok etkilendiği dillerin başında Arapça gelir. Fakat bu etkileşimin birinci nedeni çeviri sayesinde gelen yeni kelimeler değil, sahip oldukları ortak din ve eski alfabe birliğindendir. Çevirinin rolü ikinci planda kalır kanısındayız. Türkçe diline batı dilinden giren birçok kelime mevcuttur. Bunlar arasında, votka, kantin, sistem, kovboy, cafe test , pizza gibi kelimeleri örnek sayabiliriz.

Çeviri işleminin toplum edebiyatına kazandırdığı bir diğer fayda da edebi metin türleridir. Bu türler o toplumun edebiyatını zenginleştirdiği gibi, o topluma yeni ve geniş yelpazeli bir bakış açısı getirmektedir. Buna örnek olarak Türk edebiyatına ilk roman, tiyatro ve düz yazı türlerinin Tanzimat döneminde kazandırılmasını verebiliriz. Bu sayede edebiyat yeni, üslup, yeni teknikler ve yeni yorumlar kazanma olanağına kavuşmuştur.

Teknik kültürdeki, gelişmeler ve değişmeler de çeviri sayesinde diğer toplumlara kazandırılır. Bu teknik gelişmelerden kazanılan yeni kelimeler olduğu gibi veya aynı anlamı veren, yeni karşılıklar üretilerek dil hazinesine kazandırılır. Buna örnek olarak “Linguistik” yerine “Dilbilim”, “Compeutur” yerine “Bilgisayar”, “Bibliographie” yerine “Kaynakça”, “Audio-visuel” yerine “Görsel-İşitsel” gibi kelimelerin kullanılmasını gösterebiliriz

Kültürlerarası iletişimin artması, her alanda değişik dünyaları birbirine yakınlştırarak toplumların birbirlerini daha iyi anlamasına imkan vereceği için, barışa da katkıda bulunulmuş olunacaktır. Bunun yanı sıra, bir toplumun keşfedemediğini öbür toplum keşfedecek ve ondan faydalanma imkanı bulacaktır. Bu olayların gerçekleşebilmesi tabiiki sadece çeviri yoluyla tamamlanamaz ama çeviri bunların başında gelir.

Yukarıda sayılan olumlulukların tamamen gerçekleşebilmesi, çevirinin anlaşılabilirliğine bağlıdır. Bu tür çeviriye gerçekleştirmek her zaman mümkün olmayabilir. Çünkü çevirinin doğruluğunu engelleyen çok çeşitli sebepler mevcuttur. Bu nedenlerden hangisinin başarılı bir çeviri işlemini gerçekleştirmede en fazla engel teşkil ettiği ölçülemez ama kültür farklılıklarından doğan hatalara diğerlerinden daha fazla rastlandığı, yapılan kontrollerde ve eleştirilerde saptanmıştır.

Çeviri hatalarını saptayan, kişi ilk önce tabiidirki çevirmenin kendisi olmalıdır. Çevirmen yaptığı çevirideki son kontrollerini yaptıktan sonra, artık erek dil okuyucununa eserini sunar. Bu eser okur tarafından bilimsel olarak incelenemez, ancak yüzeysel olarak, çevirinin iyi, akıcı, aslını aratmayan veya eksik, sıkıcı, anlaşılmaz bir çeviri olduğu kararına varabilir. Bunun tespitini en iyi bir şekilde çeviri eleştirmeni yapabilir. Çeviri eleştirmeni bu değerlendirmeyi ve tespitini yaparken onunda en az bir çevirmen kadar bu konuda bilgili ve uzman olması gerekmektedir. Yoksa bu eleştiri bir bilimsel ispata dayanmadığı sürece amacına ulaşmamış olacaktır. Çeviri eleştirmeni tespitlerini yaparken, kaynak metnin dil işlevinin, içerik özelliğinin, dil ve üslup özelliğinin, biçim ve estetik özelliklerinin, kültür özelliklerinin neler olduğunu önceden detaylı bir şekilde araştırdıktan sonra eleştirisine başlamalıdır.

Türkiye’de çeviri eleştirisi henüz yeni sayılacak bir aşamadır. Ancak son dönemlerde bu konuda yararlı çalışmalar yapılmıştır.

Çeviri eleştirmenlerinin tespit ettiği hatalar, genelde her çeviri eleştirmeninin kendi uzmanlık alanında tespit ettiği hatalardan oluşmaktadır. Örneğin, bir çeviri eleştirmeni edebiyatçı ise, çevirinin daha çok edebi yönünü, üslup özellikleri vs. dikkate alacağı, ama eleştirmen, bir dilbilimci ise o zaman eserde dil özelliklerini, cümle ve anlam yapılarını sözcük anlamlarını vs. dikkate alacağı düşünülebilir.

Eleştirmenlerin tespit ettiği hatalara başlık olarak bakacak olursak bunların şu şekilde bir tablo meydana getirdiğini tespit edebiliriz;

1. Yazarın kendine ait bilgi eksikliğinden dolayı kaynaklanan hatalar,
 2. Yazarın ifade biçiminden dolayı kaynaklanan hatalar,
 3. Bazı yazım güçlüklerinden dolayı kaynaklanan hatalar,
 4. Türkçe kullanımı ve Türkçe’sinden anlam çıkamayan cümlelerden dolayı yapılan hatalar.
 5. Eserin ve yazarın biçimini anlamadan dolayı kaynaklanan hatalar,
 6. Sözcük ve tümce düzeyinde yapılan hatalar,
 7. Dilbilgisi hataları,
 8. Cümle atlamalarından meydana gelen hatalar,
 9. Yanlış anlamalardan dolayı ortaya çıkan hatalar,
 10. Metniçi bağlamdan dolayı ortaya çıkan hatalar,
 11. Atasözü ve deyimlerin karşılıklarının bulunamamasından dolayı ortaya çıkan hatalar,
 12. Türkçe ilaveler yapılarak veya eksilteler yapılarak meydana getirilen hatalar,
 13. Özel bir alana ait terminolojik kelimelerin bilinmemesinden dolayı kaynaklanan hatalar
 14. Ağırlık, Uzunluk ve Uzaklık ölçülerinin farklılıklarından dolayı yapılan hatalar,
 15. Kısaltmalardan dolayı kaynaklanan hatalar,
 16. Kültür farklılıklarından dolayı ortaya çıkan hatalar,
- Bu hataların hepsi her metinde ortaya çıkmayabilir, ancak bir çeviri eleştirmeni yukarıda sıralanan hatalardan bir veya birkaçını çeviri metninde

tespit edebilecektir. Bu tespit çevirinin yeterli olup olmadığının kararını vermede yardımcı olabilecek bir ölçü olarak alınabilir.

Sınırlı ölçüde yaptığımız hata tespitleri sonucunda, kültürden kaynaklanan hataların diğer hata örneklerine oranla daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en büyük nedenlerinden birisi de kültürün çok büyük bir alanı kapsadığındandır ve yapılan çeviri incelemelerinin farklı kültür ve farklı dil ailelerinden olması ileri gelebilir.

Çeviri hatalarında metniçi ve metindışı faktörler de önemli rol oynayabilir. Metin içi faktörleri, metnin içeriği, yapısı, konusu olarak ve metni oluşturan cümlelerin sentaks özellikleri ve de cümleleri oluşturan kelimelerin özellikleri olarak sayabiliriz. Bunların haricinde metnin edebi özellikleri, üslup, tür vs. gibi özelliklerde göz önünde bulundurulmalıdır.

Metindışı faktörler olarak, metnin yazarı, metnin yazıldığı zaman, yer, metnin niçin ve kime yönelik olarak yazıldığı, yazarın ve çevirmenin psikolojik durumu, eğitim durumları, sosyoekonomik görüş açısı ve her iki toplum arasındaki diğer benzerlik ve farklılıklar olarak sayılabilir.

Yukarıda sayılan çeviri hatalarının ve çeviriyle ilgili tüm yöntem, tür vs. gibi konuların çözümü ve geliştirilmesinde uygulanacak en etkili yöntemin eğitim ile ilgili olacağı tüm çeviribilimciler tarafından kabul gören bir öneridir.

Günümüz uygulamalarında çeviri üç alanda yapılıyor ve öğretiliyor, bunlar;

- a) Liselerdeki yabancı dil derslerinde,
- b) Öğretmenlik bölümleri ve filolojilerde,
- c) Çevirmen ve tercümanların yetiştirildiği okullarda,

Bu alanların her birinde, kendi içinde farklı hedefler ve alıştırmalar biçimleri içeren farklı çeviri uygulamaları yapılmaktadır. Yapılan bazı istatistiklerin verisine dayanarak öğrencilerin karşılaştığı hatalar, sözcüklerden kaynaklanan hatalar, yabancı dili iyi bilmediğinden dolayı yaptığı hatalar, Atasözleri ve deyimlerin karşılığını bulamamaktan dolayı yapılan hatalar, süre sorunundan kaynaklanan hatalar, hata yapmaktan korktuğu için yapılan hatalar, çevrilecek metnin ilgi çekici olmadığından dolayı yapılan hatalar olarak tespit edilmiştir. Bu hatalar ile daha önce belirlediğimiz, serbest çevirmenler tarafından yapılan çevirilerdeki hatalarda çok büyük bir benzerlik mevcuttur.

Bu sonuçtan hareketle, bu hataların giderilmesi için ne gibi yöntemler uygulanacağı kolaylıkla saptanabilir. Bunu eğitime uygulamak için önce “çevirinin ne olduğunu ortaya koymak” ve “çevirinin temel ilkelerini belirlemek” uzmanlar tarafından üzerinde hemfikir olunan konulardan bazılarıdır.

Bunlara ilaveten, çeviribilimciler, iyi bir çevirinin nasıl olması gerektiği ve çeviri eğitimde uygulanırken hangi özelliklerin dikkate alınması gerektiği konusunda aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır.

1. Çeviri, aslındaki fikirleri, tam ve eksiksiz, olduğu gibi vermelidir.

2. Yazının üslup ve tarzı aslınınkı ile aynı özellikte olmalıdır.

3. Çeviri, en az çevrildiği eser kadar kolay okunabilmelidir.
4. Çeviri aslının fikirlerini vermelidir.
5. Çeviri, okunurken çeviri olduğu belli olmalıdır.
6. Çeviri, çevirmenin de üslubunu vermelidir.
7. Çeviri, aslının yazıldığı devirde yazılmış gibi okunabilmelidir.
8. Çeviri, çevirmenin yaşadığı devirde yazılmış gibi okunabilmelidir.
9. Çevirilerde ilaveler ve atlamalar olabilir.
10. Tercümede asıl metne bir şey ilave edilemez ve ondan bir şey çıkartılamaz.

XIV.KAYNAKÇA:

AKARSU,Bedia,Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı, Remzi Kitabevi,İstanbul, 1989

AKBULUT,Ayşe Nihal, Yazın Dizgesindeki Normların Yazın Çevirisine Etkisi ve Cervantes'in Don Quijote Romanının Türk Yazın Dizgesine Girişinin Betimlenmesi, IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı, Uludağ 1994

AKERSON,Fatma Erkman, Anlam, Çeviri, Karşılaştırma,(Bizim dilimizden öteki dile-Öteki dilden bizim dilimize),ABC,Kitabevi,İstanbul,1991

-----,Çeviri Yorum İlişkileri, Met.Çev. 8

AKSAN,Doğan Her Yönüyle Dil 1,Çeviri Sorunu, TDK,Ankara 1990

AKSOY,Bülent, Cumhuriyet Döneminde Çeviri Anlayışları,Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler,Düzlem Yay., İstanbul 1995

ALGÜN,Rezzan,Çeviri ve kültür alışverişi,Gündoğan Edebiyat,Ankara, Kış 1995

ALPAN ,Necip; Nasreddin Hoca'nın Evrensel Kişiliği, Uluslararası Yunus Emre,Nasrettin Hoca,Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri, Konya,1977

ALPAY,Necmiye,Türkçe Okurken,İkide Bir....Met.Çev.9,İst.1989

ANAMUR,Hasan,Orhan Veli Kanık'ın Bitmemiş(?) Bettine Çevirisi Üzerine,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Uludağ,1994

APEL,Hans,Sprachbewegung,(Eine historisch-poetologische Untersuchung zum Problem des Übersetzens, Carl Winter-Universitaetsverlag,

ATEŞMAN,Ender,Çeviri Amaçlı Metin Çözümlemesi,Çeviribilim ve uygulamaları,Ankara 1992

AYDIN,Ferit,Tercüme Sanatının Gerçekleri,Kültür Basın Yay.Birliği,İstanbul,1984

AYTAÇ,Gürsel, Çevirinin Yaratıcılığı Üzerine, Edebiyat Yazıları 11,Gündoğan Yay.Ankara1991

-----, Edebiyat Meraklısı Okurlara Tanıtılacak Değerde Bir Yazar: Barbara Frischmuth, Edebiyat Yazıları 1, Gündoğan Yay.Ankara 1990

-----,Edebiyat Çevirileri ve Akademik Çalışmalar Üzerine Milli Kültür ve Çeviri Yayınlar,Edebiyat Yazıları 1, Gündoğan Yay.Ankara,1990

.....,Yeni Alman Edebebiyatı Tarihi,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,Ankara,1983

-----,Çeviri Kültür Politikasının Üvey Evladımı ?,Gündoğan Yayınları,Ankara,1994

BAHADINLI,Yusuf Ziya,Zwischen Zwei Welten,(İki Dünya Arasında),Ararat Verlag,Berlin 1982

BALCI,Tahir,Çevrilebilirlik-Çevrilemezlik Tartışması Üzerine,Gündoğan Edebiyat Kış Ankara 1993

BAŞKAN,Özcan,Dilde Çeviri İşlemi,Türk Dili, Çeviri Sorunları Özel Sayısı 322,Ankara 1978

BATTA FARANO,Italo Michele,Über-Setzen,Eine unendliche Aufgabe,Trento,1993

BAUBAT,Pierre,Çev.Lütfi Ay.Tercüme ve Kültür, Tercüme 10(55)

BENGİ,Işın,Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru,Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler,İstanbul 1995

-----,Üniversite Düzeyinde Çeviri Eğitimi Üzerine Gözlemler ve Yazılı Çeviri Dalında Bir Yüksek Lisans Programı Önerisi,Metis.Çeviri.19, İstanbul 1992

BISCHOFF,Cornelius,Holz pantinen,(Necati Cumalı'dan Çeviri),Kültür Bakanlığı Yayınları,Ankara,1993

BİNYAZAR,Adnan,Sanat Dergisinin ,Türk Kültürü Kavramı, En Önemli Kültür Sorunumuz Kültür Mirası ve Batılışmanın Etkileri Üzerine," Kültür Sorunu"Soruşturması, Metis Çeviri 9,İstanbul 1986

BOZKURT,R.Bülent,Dil Engelini Aşmak,Çeviri ve Sorunları Üzerine Bir İnceleme,Hacettepe Üniversitesi.18-19 Haziran 1987 Dilbilim Sempozyumu,Ankara 1987

BÜHLER,K., "Sprachtheorie",Die Darstellungsfunktion der Sprache, Stuttgart,2.Auflag,1965

BULUT,Alev, Virginia Woolfun Kısa Öyküleri:Türkçe'ye Çevirmede Karşılaşılan Anlamsal Aktarım Güçlükleri,Çeviribilim ve Uygulamaları,Hacettepe Üni.Ed.Fak.Müt.Ter.Böl.,Ankara,1992

ÇAKIR,Abdulkadir,Sözlü Çeviri ve Çeşitleri,Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi 3 Konya 1994

ÇELEBİ, Ali, Kimi Sözcüklerin Dilimize Özgü Kullanımları Üstüne, Atatürk Üniversitesi .Fen.Fak.Araştırma Der.Sayı 14, Erzurum, 1986

CEMAL, Ahmet, Bilim-Öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilimin Gelişme Süreci 11, Bağlam 1-79, İstanbul 1979

-----, Bilim-öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilim Gelişme Süreci 1. Bağlam 2-80, İstanbul 1980

-----, Öğretimde Amaç ve Araç Olarak Çeviri, Türk Dili, Çeviri Sorunları Özel Sayısı 322, Ankara 1978

-----, Yazınsal Çeviri Eleştirisinin Hazırlık Evresi Olarak Erektil Metnin Değerlendirilmesi, Bağlam 3-81, İstanbul, 1981

ÇOBANOĞLU, Mustafa Kemal, Türkisch-Deutsch, Morphosyntaktische Untersuchungen mit PLL (Pragmating Language for Linguistics) und ein Model zur maschinellen Übersetzung, Peter Lang Verlag, Eichstaett 1993

CÖMERT, Bedrettin, Kuramsal Açından Çeviri Sorunu, TDK. Çeviri Özel Sayısı 322, Ankara 1978

ÇOŞAN, M. Esat, Türk Dili ve Kültürü, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992

COSERIO, Eugenio, Çeviri Kuramında Sorunlara Doğru ve Yanlış Yaklaşımlar, Alm. Çev. Turgay Kurultay, İbrahim Akın, Metis Çev. 12, İstanbul

COSTAZZA, Alessandro, Über-setzen Eine unendliche Aufgabe, Trento, 1993

Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi, Cilt-2, İletişim Yayınları, 1983

DAĞLI, Yasemin, Georg Büchner'in "Woyzeck" adlı Eseri ile Türkçe Çevirisinin Syntax, Semantik ve Pragmatik açılarından Karşılaştırılması, Lisans Bitirme Tezi, Konya 1985

DEDECIUS, Karl, Vom Übersetzen (Theorie und Praxis), Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1986

DEMİR, Ali, Şiir Çevirisi: İkinci Bir Yaratı Eylemi, IV. Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı, Uludağ 1994

DEMİRAY, Kemal, Türkçe Sözlük ve Yazım Klavuzu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990

DEMİREZEN, Mehmet, Çeviride Eşdeğerlilik Sorunu, IV. Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı, Cilt VIII, Sayı 1, Uludağ 1994

DEVECİ, Tahir, Almanca Öğretiminde Çeviri, Ankara, 1984

- DILLER,Hans Jürgen,Linguistische Probleme der Übersetzung,Max Niemeyer Verlag,Tübingen,1978
- DILLER,Hans-Jürgen,KORNELIUS,Joachim, Linguistische Probleme der Übersetzung, Max Niemeyer Verlag,Tübingen 1978
- DİNO,Güzin,Sabahattin Eyuboğlu ve Türkiye'de Çeviri Hareketleri, Türk Dili 322 TDK. Yay.Ankara 1978
- DOĞAN,Aynur, Çevirinin Temel Sorunları ve Almanca Türkçeye Çeviri Örnekleri,Lisans Tezi Konya,1986
- DOĞAN,H.Mehmet,Serbest Çeviri Üzerine,Türk Dili, Çeviri Sorunları Özel Sayısı 322,TDK.Ankara, 1978
- DOĞAN,Şerife,Almanya'da Edebi Çeviri ve Çeviri Teorileri Tarihine Bir Bakış,Çev.Bil. ve Uygulamaları,Ankara,1992
- DOLTAŞ,Dilek,"Yazın Çevirisine Farklı Bir Bakış: Esnek Aktarımın Sınırları",Metis Çeviri 2.
- DURMUŞOĞLU,Gül,Karşılaştırmalı Metin Dilbilim ve Çeviri,Hac.Üni.18-19 Haziran 1987 1.Dilbilim Sempozyumu,Ankara 1987
- DURUSOY,Gertrude,Inwiefern geht Kultur bei literarischen Übersetzung verloren?,Übersetzer-Workshop, Deutscheinstitut,Ankara 1988
- ECKEL,Walter,Dichter und übersetzer (Beitraege des Michael-Hamburger-Symposiums am Deutsch-Amerikanischen Institut Heidelberg),Peter Lang,Frankfurt am Main,1988
- EFEÖĞLU,Ertuğrul,Teyfik Fikret'i Türkçeye Çevirmek,Uludağ Üni.Eğt.Fak.Dergisi,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayı,Bursa 1994
- EGEL,İlknur,Uludağ Üni.Eğt.Fak.İngi.Dili Eğt.Anabilim Dalı Öğrencilerinin Çeviri Sorunları,IV.KUlusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Eilt VIII,Sayı I,Uludağ 1994
- EMRE,Gültekin,Arif Gelen'le Söyleşi,Metis Çeviri 10
- ERDEN,Aysu,Bir Metnin Farklı Çevirmenlerce Yapılan Çevirilerinin Aslıyla Karşılaştırılması Çalışmalarının İleri Düzeydeki Çeviri Derslerinde Görülen Önemi,Hac. Ün.Ed.KFak.Der.Cilt 5,Say.2,Ankara 1988
- ERDOĞAN,Fatih,Çocuk Kitaplarında Çeviri,Metis Çeviri 15,s.116
- ERGİN,Muharrem, Üniversiteler için Türk Dili, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul,1987

ERGUN,Emel+KURULTAY,Turgay,Türkiye'de Çeviri Eğitimi
Üzerine,Met.Çev.19

ERGUN,Emel,KARANTAY,Suat,KURULTAY,Turgay,Batı Ülkelerinde Çeviri
Eğitim Kurumları,Met.Çev.19,İstanbul,1992

EROL,Burçin,İngilizceden Türkçe'ye Film Çevirileri Üzerine,Metis Çeviri,4
İstanbul

ERTEN,Asalet,Çeviride Kültürel Etkenler, Çeviribilim Uygulamaları,
Hacettepe Üniversitesi Yay.Ankara,1993

ETHEMOĞLU, Armağan,Almanya'daki Türk Çocuklarının Dil Öğreniminde
Çeviri Derslerinin Yeri." Türkoloji Çalışmaları ve F.Almanya'daki Türk
Çocuklarının Eğitim Kültür Problemleri Sempozyumu 20;21 Eylül 1985,
Ankara:Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,Ankara, 1987
FRENZ,Horst,Çeviri Sanatı,İng.Çev.Bengi Aslanar,Met.Çev.8

GASSET,jose Ortega . Çevirinin Görkemi ve Yetersizliği Üzerine,Çev.Ahmet
Cemal, Bağlam 2-80, İstanbul 1980

GODGLÜCK, Text-Fachwort-Übersetzen, (beitraege eines Kolloquiums in
Sofia\Bulgarien)Peter Lang Verla,Frankfurt am Main,1992

GÖKTÜRK,Akşit,Bir Yorum Süreci Olarak Yazınsal Çeviri,Bağlam,
İstanbul,1980

-----,Çeviri Dillerin Dili,Yapı Kredi Yay.İstanbul,1994

-----,Yazınsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri, Türk
Dili,Çeviri Sorunları Özel Sayısı 322,Ankara 1978

GÖL,Necdet,Zweite Heimat,Haag Herchen Verlag, Frankfurt 1990

GORP,H. Van,Öbür Üstmetinler Arasında Yazın Çevirisi, Fransızcadan
çev.Nilüfer Güngörmüş, Metis Çeviri 7, İstanbul, 1989

GÜLER,Hilmi,Ziya Ülken'in İslam Medeniyetinde Tercümeler ve Tesirleri-
II,Met.Çev.12

GÜNGÖR,Erol, Kültür ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları,3.Baskı,
İstanbul,1986

GÜNGÖR,Nevin,Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri
Fındıkoğlu,KültürBak. Yay.Ankara,1991

GÜRSEL,Nedim,Çeviri etkinliği ve Kültür,Türk Dili,Çeviri Sorunları Özel Sayısı 322,Ankara 1978

GÜRSOY,Müge,SALMAN,Yurdanur,Tahsin Yücel ile söyleşi,Metis Çeviri 6

GÜVEN,Güler, Bir Diliçi Çeviri Örneği, Kediler,Metis Çeviri 3, İstanbul 1988

GÜVENÇ,Bozkurt,İnsan ve Kültür,Remzi Kitabevi, 4.Baskı İstanbul,1984

HALMAN,Talat Sait,SAÇLIOĞLU, Virginia, Türkçe'den, İngilizce'ye Yazın Çevirisinin Sorunları Üzerine,Met.Çev.l. Heidelberg,1982

HESS-lüttich,W.B RNEST,Medienkultur-Kulturkonflikt,Westdeutscher Verlag,Bern,1992

HİLAV,Selahattin,Ansiklopedi Dili ve Çeviri, Metis Çeviri 10

HÖNIG,G.Hans,Strategie der Übersetzung,(Ein Lehr-und Arbeitsbuch) Gunter Narr Verlag,Tübingen,1982

HORNBY,Mary Snell,Übersetzungswissenschaft,Eine Neuorientierung,2.Auflage,France Verlag, Tübingen und Basel,1994

IŞIK,Gül, Doğu ile Batı'nın Buluştuğu Yerde Toledo Çevirmenler Okulu,Metis Çeviri 19,İstanbul 1992

ITALIAANDER,Rolf,Übersetzen,(Vortraege und Beitrage vom Internationalen Kongress literarischen Übersetzer in Hamburg 1965),Athenaeum Verlag, Frankfurt am Main,1965

İLKHAN,İbrahim,Filoloji Eğitim ve Öğretiminde "Edebi Çeviri" Üzerine Düşünceler,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Uludağ 1994

İLKHAN,İbrahim,Fragen der Methodik und Didaktik des Deutschunterrichts für Türken im Sekunderbereich,Konya, 1987

İMER,Kamile,Dil ve Toplum,Gündoğan Yay.Ankara,1980

JACOBSON,Roman,Linguistische Aspekte der Übersetzung,"Form und Sinn",München,1974

JAEGER,Gert,NEUBERT,Albrecht,Bedeutung und Translation,VEB Verlag Enzyklopaedie, Leipzig,1986

JAEGER,Gert,Semantik,Kognition und Aequivalenz,VEB Verlag Enzyklopaedie, Leipzig,1988

JUMPELT,Rudolf Walter, Die Übersetzung Naturwissenschaftlicher und Technischer Literatur(Sprachliche Massstaebe und Methoden zur Bestimmung ihrer Wesenszüge und Probleme) Langescheidt KG.Berlin,1961

KAFESOĞLU,İbrahim, Türk Milli Kültürü, 3.Baskı, Boğaziçi Yay.İstanbul 1984

KALMAN,G.C.Çeviride Bazı Sınır Durumlar,İng.Çev.Güzin Özkan,Metis Çeviri 14

KANTEL,Semiramis,Ekin ve Çeviri,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Uludağ,1994

KAPLAN,Mehmet,Kültür ve Dil,Dergah Yay.İ 7.Baskı,İstanbul,1992

KARANTAY,Suat,"Tercüme Bürosu" Normlar ve İşlevler,Met.Çev.16

KARANTAY,Suat,Çeviri Eleştirisi,sorunlar,İlkeler, Uygulamalar, Metis Çeviri 1

-----,Pınar Kür ile Tiyatro Çevirisi üstüne söyleşi,Metis Çeviri,7

-----,Tennessee Williams ve Sırça Kümes, Met.Çev.9,İstanbul 1989

-----,Tiyatro Çevirisi,Oyun Dili ve Çevirisi,Çeviri ve Çeviri Kuruma Üstüne Söylemler,İstanbul 1995

-----,Türkiye'de oyun çevirisi tarihine kısa bir bakış,Metis Çeviri 9

KASIR,Hasan Ali,Kültür Bilinci,Denge Yayınları, İstanbul,1993

KATNY,Andrzej,Studien zur kontrastiven Linguistik und literarischen Übersetzung,Peter Lang, Frankfurt am Main,1989

KAYAYERLİ,Müjdat,Çeviri Eleştirileri ve Çeviride Eşdeğerlik,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Cilt VIII,Sayı 1,Uludağ 1994,

KAYNARDAĞ,Arslan, Türkiye'de Felsefe Çevirileri Tarihi,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Bursa,1994

KITTEL,Harald,Geschichte,System, Literarische Übersetzung,Erich Schmidt Verlag,Berlin,1992

KIZILKAYA,Hial,Çeviride Amaç Kültür Doğrultulu Yaklaşım,Met.Çev.7, İstanbul 1989

KOCAMAN,Ahmet,Çağdaş Dilbilim ve Çeviri Kuramı,Metis Çeviri 18

KOENITZ, Bernd, Thema-Rhema-Gliederung und Translation, VEB Verlag Enzyklopaedie Leipzig, 1987

KÖHLER, H. Friedlind, Zwischensprachliche Interferenzen, Günter Narr Verlag, Tübingen 1975

KÖKSAL, Dinçay, Şiir Çevirisinde Yöntem Sorunu, IV. Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı, Bursa 1994

KÖKSAL, Eser, TAHİR, Şehnaz, Anında Film Çevirilerine Kuramsal Bir Yaklaşım, Metis Çeviri II

KOLLER, Werner: Einführung in die Übersetzungswissenschaft Heidelberg, 1979 ve 1983

KONGAR, Emre, Kültür Üzerlerine, Çağdaş Yay. 2. Baskı, İstanbul 1984

KÖNIGS, G. Frank, Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht, Goethe-Institut, München, 1989

KORNELIUS, Joachim, „Linguistische Probleme der Übersetzung“, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1978

KOSTANTİNOVİC, Zoran, Ulusal Kültürlerin Gelişmesinde Çevirinin İşlevi, Çev. Ahmet Cemal, Bağlam 2-80, İstanbul 1980

KOTCHEVA, Krassimira, Probleme des literarischen Übersetzens aus textlinguistischer Sicht, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1992

-----, Probleme des literarischen Übersetzens aus textlinguistischer Sicht (dargestellt am Beispiel bulgarischer Übersetzungen zu Prosatexten aus der deutschen Gegenwartsliteratur) Peter Lang Frankfurt am Main, 1992

KUÇURADI, Ionna, Übersetzer-Workshop, Felsefede Çeviri, Deutsche Institut, Ankara, 1988

KÜHLWEIN, Wolfgang, THOME, Gisela, WILLS, Wolfram, Konstruktive Linguistik und Übersetzungswissenschaft, Wilhelm Fink Verlag, München, 1981

KULA, Onur Bilge, Diliçi Belirleyicilerden Kaynaklanan Çeviri Sorunları, Çukurova Üniversitesi Dergisi 4, 1991

KURAN, Nedret Pınar, Kültürlerarası İletişim Aracı Olarak Çeviri, Boğaziçi Ün. Tercü. Müt. Bölümü, İstanbul 1993

-----, Çağdaş Alman Çeviribilimcilerinin Yaklaşımları, Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler, İstanbul 1995

KURULTAY,A.Turgay,Çeviri Dersinde Yapılaşma (Uygulama Soryunları_Yöntem Önerileri),Yayımlanmamış Doktora Tezi,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1989

-----,Çeviri Yöntemi Üzerine Düşünceleriyle
F.Schleiermacher,Dün ve Bugün Çeviri I.Kitap,İstanbul,1985

-----,Hans G.Hönig'le Söyleşi,Alm.Çev. Ayşin
Özalp,Met.Çev.19

-----,Pars Tuğlacı ve Ender Gürol'la Söyleşi,Metis Çeviri 17

KURUYAZICI,Nilüfer,Çevirmen ve Eleştirmen Sorumluluğu Açısından
Çeviri,Çağdaş Eleştiri,Ocak İstanbul,1984

-----,Tonio Kröger Çevirisi Üzerine Kuramsal ve Uygulamalı
Bir Eleştiri,Yazko Çeviri,Kasım Aralık 1983

KUSSMAUL,Paul,Strategie der Übersetzung,(Ein Lehr-und Arbeitsbuch)
Gunter Narr Verlag,Tübingen,1982
1992

LAMBERT.J.Çeviri Tarihinden Çeviri Uygulamasına,Çev.Hür Yumer,Metis
Çeviri 1

LE FEAL,Karla Dejan, Çeviri Kuramını Uygulamaya Geçirirken,
İng.Çev.Yurdanur Salman Met.Çev.6

LEDERER,Marianne,Yorumlayıcı Çeviri Kuramı,Frn.Çev.Aykut
Derman,Met.Çev.8,s.51

LEUVEN -ZWART, kitty M van.,Çeviri Betimlemesinde Yöntem ve Bu
Yöntemin Çeviri Uygulamasıyla Bağıntısı,İng.Çev.Müge Gürsoy,Yurdanur
Salman,Metis Çeviri,10

LÖNKER,Fred,Die literarische Übersetzung als Medium der
Fremderfahrung,Erich Schmidt Verlag,1992

MATTAEI,Jeam-Louis,Türk ve Fransız Atasözleri Arasındaki
Benzerlikler,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Uludağ,1994

METİS Çeviri, Teknik Çeviri Uzmanlarına Yönelik Soruşturma, Met.Çev.17

MEYER,Martin,Vom Übersetzen Zehn Essays,Carl
Hanser Verlag,München,1990

MOLLAMUSTAFAOĞLU,Levent,Mehmet Fuat'la Söyleşi,Metis Çeviri 1

MOLLY, Helmut, Textanalyse und Übersetzungsproblematik (Einführung, Anlysen, Texte), A.M.KJAERS FORLAG, Aarhus, 1986

MOUNIN, Georges, Die Übersetzung, (Geschichte, Theorie, Anwendung, Nymphenburger Verlagshandlung, München, 1967

MUALLİMOĞLU, Nejat, Durant'lar Bugün Hayatta Olsalardı, Acaba Bozkurt Güvenç'e Ne Derlerdi?, Bilge-Ekim 94, Güz 2, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yük.Kurulu, Ankara, 1994

MÜLLER, Dietrich, Semantik und Übersetzungswissenschaft, (Materialien der III. Internationalen Konferenz "Grundfragen der Übersetzungswissenschaft"), VEB Verlag Enzyklopaedie, Leipzig, 1983

NEUBERT, Albrecht, Semantik, Kognition und Aequivalenz, VEB Verlag Enzyklopaedie, Leipzig, 1988

NEWMARK, Peter, Düşünce, Konuşma ve Çeviri, Çev. Necmiye Alpay, Metis Çeviri 9

NİDA, E.A., Çevirmenin Görevi, Çev. Yurdanur Salman, Metis Çeviri 1

NORD, Christiane, Textanalyse und Übersetzen (Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse) Heidelberg, 1991

ÖRS, Ahmet, Çeviri Üzerine Bazı İzlenimler, Bağlam 2-80, İstanbul 1980

ÖNER, Bengi Işın, Çeviribilim I, Çeviri Eğitiminde Özgün Metni Yorumlama Çeviri Metni Oluşturma Sürecine Yönelik Yöntem Önerileri, Ankara Ün.Tömer Bursa Şubesi, 1995

ÖZBEK, Yılmaz, Die Quellen der Übersetzungsprobleme, At. Ün. Fen-Ed.Fak. Yay. No.17. Erzurum 1988

ÖZGÜ, Melahat, Çeviride Uzmanlık Sorunu, TDK. Çeviri Sorunları Özel Sayı 322, Ankara 1978

ÖZDEMİR, Edeltrud, Yaşar Kemals "Ağrı Dağı Efsanesi" in der deutschen Übersetzung. Eine ausgangstextbezogene Analyse als Beitrag zur Übersetzungskritik, Ankara, 1989

ÖZKARDEŞ, Azmi, Sözlüksel Uyumluk Bağlamında Masa Da Masaymış Ha!, Met. Çev. 9, İstanbul, 1989

ÖZÖN,Mustafa Nihat, Son Asır Türk Edebiyatı, Maarif Matbaası, İstanbul,1941

-----Nihat,Batı Dillerinden Şiir Tercümeleri, Tercüme 6, 1946

ÖZTÜRK,Ali Osman, "Prof.Dr.Gürsel Aytaç ile bir söyleşi", Yediiklim Dergisi, 9.Cilt Sayı 64, İstanbul,1995

PAKER,Saliha,Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler, Çev.Ali Tükel,Metis Çeviri 1

PARLA,Jale,Tanzimat'ta Shakespeare Çevirileri, Duyumların Fikirlerle Çevrilmesi,Metis Çeviri 1

PAYNE, Robert, Çeviri Tarihinde Büyük Dönemler,Çev.Zehra İpşiroğlu,Bağlam 2-80,İstanbul-1980

PEKER,Saliha,Nermin Menemencioğlu ile Söyleşi,Metis Çeviri 4

PINAR,Nedret,1900-1983 Yılları Arasında Türkçe'de Goethe ve Faust Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme,(Doktora Tezi),İstanbul,1984

POPOVİÇ,Anton,Yazın Çevirisi Terimleri Sözlüğü.Çev.Suat Karantay, Yurdanur Salman,Metis Yay.İstanbul 1987

REISS,Katharina,VERMEER,Hans J.Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie,Max Niemeyer Verlag,Tübingen 1984

REISS, Katharina,"Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik", München,Hueber Verlag,1971.

-----,Texttyp und Übersetzungsmethode, Heidelberg,J.G. Verlag,1976

-----, Betik Tipi ve Çeviri Yöntemi,Çev.Ahmet Cemal,Bağlam 2-80,İstanbul 1980

-----,Metne Bağımlı Çeviri Stratejileri,Çev.Güzide Refiğ,Met. Çev. 3

RİFAT,Mehmet,Göstergebilimsel Açıdan Çeviri Etkinliği,Çeviri kuramı ve Çeviri Kuramının Kuramı,İstanbul 1995

ROLOFF,Volker,Werkstattberichte (Literarische Übersetzer bei der Arbeit 1) Gunter Narr Verlag,Tübingen,1992

SAVORY,Thedore,Tercüme Sanatı,Çev.Hamit Dereli,MEB.Ankara 1992

SAYIN,Şara, Çeviri Aracılığıyla Günümüz Alman Yazınının Türkiye'de Alınlanması,Bağlam 1-79, İstanbul 1979

SCHİMİ,El Hussam,Probleme der literarischen Übersetzung,aus dem Deutschen ins Arabische am Beispiel zweier Versionen von Thomas Manns"Tonio Kröger",Peterlang Verlag,Farankfurt am Main,1989

SCHLEIERMACHER,Friedrich,Çeviri Yöntemi Üzerine görüşleriyle F.Schleiermacher, Çev. T. Kurultay,Dün ve Bugün Çeviri,1.Kitap, İstanbul,1985

SCHMIDT,Heide,Interferenz in der Translation,VEB Verlag Enzyklopaedie, Leipzig,1989

SCHMITT, A.Peter,Uzmanlık Metinlerinin "Açık Seçikliği" Bir Kuruntu Üzerine Düşünceler,Alm.Çev.Turgay Kurultay,Metis Çeviri, 17,İstanbul 1991

SCHREIBER,Michael, Übersetzung und Bearbeitung (Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs,Günter Narr Verlag, Tübingen,1993

SDUN,Winfried,Probleme und Theorien des Übersetzens(in Deutschamnd vom.bis zum 20. Jahrhundert), Max Hueber Verlag,München,1967

SELÇUK, Ayhan, Interkulturelle Kommunikation bei den Germanistik-Studenten in der Türkei im Bereich der Semantik und Pragmatik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya .1990

-----, Soziokulturelle Dimension im Deutschen und Türkischen und interkulturelle Kommunikation, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ANKARA, 1995

SEVİL,Berna,Karaağaçlar Altında,Metis Çeviri 9,İstanbul 1989

SHAVİT,Zohar,Çocuk Yazını Çevirisinin Yazınsal Çocuk dizgedeki Konumu Açısından Belirlenmesi,İng.Çev.Pınar BESEN,Metis Çeviri 15

SÖNMEZ,Sevim,Çeviribilim ve Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri,Frankofoni 7,Ankara 1995

-----,Çeviribilimde Anlam Sorunları,IV.Ulusal Çeviri Semeneri Özel Sayısı,VIII,Sayı 1,Uludağ 1994

SÖZER,Önay,Çevirmek,Yeniden Yaratma,Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı5,1980

STEUERWALD,Karl,Türkçe-Almanca ,Almanca Türkçe Sözlük,Otto Harrassowitz,Wiesbaden,1974

STOLZE,Radegundis,Hermeneustisches Übersetzen(Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen,Gunter Narr Verlag Tübingen,1992

TANSEL,Fevziye Abdullah,Garp Dillerinden Manzum Tercüme,Tercüme 6,Mart 1946

TAPAN,Nülifer, ERGAND,Çağlar Tanyeli,Üç Şekerli Demli Çay, Çeviri Dersinde bir Çeviri Eleştirisi, Metis Çeviri 19

TEKİN,Muzaffer, Übersetzungsvergleich der Romanen "Stadtgespräch" von Lenz im Deutschen "İşgal Altında" von Selimoğlu im Türkischen,Lisans bitirme tezi,Konya 1987

TOKDEMİR,Aslıhan,Methodengeschichte der Sprachwissenschaft am Beispiel des Umlauts, Selçuk Üniversitesi Fen-Ed.Fakültesi Yay.8,Konya,1991

TUNCEL,Bedrettin, Tercüme Dair Notlar,Tercüme,12,(63-64) MEB. Yay. Ankara

TURK,Horst,Übersetzen,verstehen, Brücken bauen,Teil 1Erich Schmidt Verlag,Berlin,1993

-----,Übersetzen,verstehen,Brücken bauen,Teil 2 Erich Schmidt Verlag,Berlin,1993

TURNER,Frederick,Çeviri Üstüne,Çev. Yusuf Eyradam,Metis Çeviri 4

UYAR,Tomris,Soruşturma,Türk Dili, Çeviri Sorunları Özel Sayısı, 322,Ankara 1978

ÜLTANIR,Gürcan,Çeviri Dersinde Bireysel Farklılıklar,Eğitim Dergisi, 3,MEB. Yay.Daire.Bşk.lığı,Ankara 1993

ÜNLÜ, Selçuk,Genel çizgileriyle Sosyolojik Açıdan Yeni Alman Edebiyatı,S.Ü.Basımevi,Konya, 1993

-----,Genel Çizgileriyle Sosyolojik Açıdan Alman Edebiyatı(1700-1950),Konya,1989

ÜLKÜ,Vural,Almanca- Türkçe Sözlük,TDK. Yayınları, Ankara1993

VARDAR,Berke,Dilbilim Açısından Çeviri,Türk Dili,TDK.Çeviri Özel Sayısı 322,Ankara 1978

VERMEER,Hans, Çevirmek ve Anlamak 5,Alm.Çev.Turgay Kurultay,Metis Çeviri 5,İstanbul

VERMEER, J. Hans, Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1984

VERNAY, Hans, Çeviri Sürecinin Dilbilimsel Bir Tanıma İlişkin Olanaklar ve Sınırlar, Çev. Ahmet Cemal, Bağlam 2-80, İstanbul 1980

VERNAY, Henri, Sprachwissenschaft und Übersetzen (Symposion an der Universität Heidelberg), Max Hueber Verlag, München, 1970

WILLS, Wolfram, THOME, Gisela, Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlusswert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1984

WILLS, Wolfram Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden, Stuttgart, 1977.

-----, Kognition und Übersetzen (Zu Theorie und Praxis der menschlichen und der maschinellen Übersetzung) Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1988

-----, Übersetzungsfertigkeit (Annäherungen an einen komplexen übersetzungspraktischen Begriff), Gunter Narr Verlag, Tübingen,

YILDIZ, Süleyman, Karşılaştırmalı Dilbilimi Üzerine, Hac. Üni. 18-19 Haz. 1987 I. Dilbilim Sempozyumu, Ankara 1987

YILMAZ İbrahim, Çeviride Geçirgenlik, Dil Dergisi 34 Ağustos, Ankara 1995,

YÜCEL, Tahsin, Çeviri ve Biçem, Bağlam, 2-80, İstanbul, 1980

ZIMMER, Rudolf, Probleme der Übersetzung formbetonter Sprache (Ein Beitrag zur Übersetzungskritik), Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1981

SUMMARY:

Translation is a many-sided occupation. Its definition has been stated in various ways parallel to historical developments, however, as meaning it has given almost the same message. Among the reasons why translation has got so many various definitions we can mention the position of the translator; the type of the translation text; socio-cultural and other peculiarities of the society of the translated text; the features of the text writer, etc...

The dictionary meaning of translation is transition; re-organisation, copying, reproducing, etc.....Apart from these equivalences the linguists, literati, cultura-scientists are defining it relevant to their own branches. Beside these different definitions various comparisons of translation have been made by different scientists; it is compared to women, to the Turkish carpet, to a place between heaven and hell and to a fishing net etc...

The most responsible person to a successful or unsuccessful translation is the translator himself. To be successful, the translator should know and use the target language into which he is going to translate and his mother tongue very well. Furthermore, the society of the to be translated work, the writer of the work, and all the features of the writer, etc. will determine the rate of his success.

Martin Luther, the starter of the translation movement in Germany has mentioned his experience, and the difficulties he came across while translating a text in his work "Circular on Translation" later on famous authors and poets like Goethe, Humboldt, Schleiermacher, Benjamin stated their interesting ideas and experiences about translation.

In Turkey the translation movements started for the first time in 1941 at the time of the Minister of Education Hasan Ali Yücel who founded the "Translation Chamber" in resemblance to some committees established at the time of the Ottoman period and made the Turkish People gain rather many useful and nice literary and scientific works- Together with these works periodicals on only translation have taken their places in the publication world. The published ones are: "Tercüme Dergisi", "Yazko Çeviri", "Felsefe Tercümeleri Dergisi" and "Metis Çeviri", but unfortunately none of these periodicals are being published today.

Today, there are Translations Science departments in Turkish and German universities and many successful studies have been performed on academic level.

We can divide translation into three types;

1. Oral-Translation,

2. Written Translation,

3. Computer Translation,

The Written Translation can also be divided into three parts,

1. Intra linguistic Translation,

2. Inter linguistic Translation,

3. Translation among indicators (Transformation)

The Translation between languages can also be divided into two within itself,

1. Free Translation,

2. Dependent Translation,

The effort of combining the translation process to a scientific method is a subject which is considered very important by the famous translators.

Translation scientists like ZOHAR, TOURY, HERMANS, GUTT and VERMEER have defended the idea to examine this subject as theoretical, and have imposed various ideas on method; However none of the translation scientists could develop a common theory.

The subject on which the translation theorists are like-minded is the equivalence of the to be translated text on various levels.

The translation science is in relation with all the other sciences, because the translation process must be applied in every branch.

Culture has a very special place in the translation process as they have many common sides, because culture is like translation, connected with the other sciences. To learn the culture of a society will make the translation more successful. Every society has its own culture and traditions, and to transfer these to other nations is up to the sense of the translator. So, to become near to other cultures is possible with translation. This acquaintanceship is probable with the translation within all branches of knowledge. And especially the borrowing of words from other languages and vice versa is adding new words to the vocabularies of cultures. By this way many foreign words enter into our language.

Some of these are: Computer, coffee, restaurant, bibliography, stress, problem, vodka, cowboy, pizza, test, and etc....

The person who performs the translation process can naturally make various mistakes and these mistakes can vary. The mistakes made by cultural differences are not to be despised. The translation critics play an important role in the exposure of these mistakes. The translation criticism as a side branch of translation science has been developing very successfully in the world and Turkey.

While finding the mistakes the critics consider many features of the translation text. The feature that each critic considers as a mistake can be different. That is to say the text can be examined and criticized from different points of view. Expressions, proverbs, dialects and phrases related to regions can cause difficulties to the critics in finding the mistakes.

The critics and the translation scientists are suggesting debates on exchanging their experiences and to cease making mistakes. By the result of these debates the translation science which has only a 35 or 40 years past will develop more, and contribute to education.